

3186044732

Digitized by Google

SABRANI SPISI

AUGUSTA ŠENOE

KNJIGA III.

SELJAČKA BUNA.

HISTORIČNA PRIPOVIEST XVI. VIEKA.

U ZAGREBU

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1878.

SELJAČKA BUNA

HISTORIČNA PRIPOVIEST XVI. VIEKA.

NAPISAO

AUGUST ŠENOA.

U ZAGREBU
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1878.

PREČASTNOMU I PREVRIEDNOMU

GOSPODINU

MIHOVILU PAVLINOVIĆU

KANONIKU SVETOJEROLIMSKOMU,
HRVATSKOM KNJIŽEVNIKU,
ZATOČNIKU NARODNJEGA PRAVA

POSVEĆUJE I PRIKAZUJE OVO DJELO

U ZNAK POČITANJA

Pisac.

„Quoniam apud nos pecora melius et honestius habentur a suis dominis, quam hoc genus subditorum. Quumque miseros a tyrranide Turcica haud quamquam tueri queant, eodem modo eosdem expilant et in servitutem redigunt, quo ipsi Turcae.“

(Littera Archeppi Antonii Vrančić ad imperatorem.)

„Zar zločin?
Al neka bude — zaludna Vam rieč,
To crno ruho, sramotno uz ime
— Što skriva lice il se čini skrivat —
Namamiti će više željnih oči,
Neg stotine te naoko vam slika,
Što sjaju tu u šarenom veličju,
Sve vaše roblje — a krvnici puka!
— — — — zločin? Kakav zločin?
Spomenuti bi bolje bilo čine,
Da gledalac tu barem jednom sazna,
Taj zločin odkle li je zbilja niko.“

(Byron. Marino Faliero. Č. V. Pr. 1.)

Prečastni gospodine i prijatelju!

Odkako je hrvatsko pero pustilo prvi put našu rodnu rieč u sviet a na krilo naroda, bud da mu digne duh, bud da mu osladi dušu, uviek je bila navada, da književnik pripiše i prikaže plod svoga srdca i duha glavi dičnoj i čuvenoj medj narodom, neka bude okriljem njegovoj knjizi. I ja evo puštajuć u sviet uspomenu krvave al plemenite borbe našega puka proti poveljenim krvnikom, ne hćedoh iznevjeriti se tomu staromu običaju, i ja odlučih to dielce svoje posvetiti kojoj dičnoj glavi. Obilazeć krugom zape mi oko na onoj strani našega doma, gdje je stajala koljevka naših kraljeva, zape mi na žalu mora sinjega. Nije to slučaj već prava promišljena volja. Sjetih se Menčetićeve „Trublje", sjetih se Karnarutićeva „Vazeća Sigeta grada" i dosjetih se, da već u ono gluho po nas doba nije Velebit bio medjašem, koj ciepa Primorje od Posavja već slavno ročište iskrenih hrvatskih duša. I kakogodj glasnice stare slave preletiše od mora preko Velebita do Save, tako odpremam ovu svoju skromnu knjižicu od Save preko Velebita k hrvatskomu moru a na Tvoje junačko krilo. Pripisujem, posvećujem ju Tvojemu imenu. Primi ju, prigrli ju, ako je mala, ako je smierna, vjeruj, čestita je. A pitaš li, zašto li ju uresih Tvojim imenom?

Koga je godj hrvatska rodila majka, lako će odgovoriti na to pitanje. Ta niesi li i Ti niko iz hrvatskoga puka? Niesi li se Ti digao na junačke noge, da oda sna preneš driemnu dušu primorskoga puka, da ga gromom glasa svoga budiš u sviest, da korov izčupaš iz vinograda rodnoga, pravi zatočnik našega prava, pravi apostol nehinjene slobode? Eto zato ju Tebi pripisah, dobru pastiru vrla stada. Ne piši mi u grieh, reknem li ovdje dvie, tri izviše, al dobro, da si narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba. Dobro je, da narod sazna, gdje je sgriešio i posrnuo, gdje li se proslavio i prodičio. To neka mu je naukom za buduća vremena. Poznata je odavna, al vazda istinita ona rieč staroga Rimljanina „Historia vitae magistra". A nam Hrvatom, razdvojenim i raztrojenim treba i koliko te nauke, da budemo jedanput od glave do pete ljudi i svoji ljudi. Ta istina ponuka i mene, a nuka me i sad, da iznesem u spodobi pripoviesti našu davninu, stare griehove, staru slavu našu. Žao mi je samo, da mi nije dano, da ne mogu svu dušu, sav život svoj posvetiti tomu radu, da ne može jasno sunce, svjetliti mojemu peru, već da je samo u noći dano ruci, umornoj od danjega težanja, crtati prošle sgode mojega naroda: mjesto jednog niklo bi sto zrna. Al neka je, kad je tako. Znam, da nam jošte ne svanu medicejski viek, nu i to gorko uvjerenje nije jako u meni ubiti ono živo pregnuće, da bar onoliko radim, koliko mi daju prekratki časovi, dokolice ili ure, ugrabljene noćnomu pokoju. Od toga pregnuća postala je i ova knjižica. Ne mogu, da ne spomenem, kako je postala, koliko je vrieme. „Seljak kralj" lebdio mi je od mladih dana pred očima; za tom tajinstvenom osobom, koja i sad žive u pameti našega zagorskoga puka, otimala mi se mašta. Uvidjeh dakako da mu se hoće zrela pera, da mladić neizknsan nije dorasao tomu poslu. Pa gdje bijahu i izvori? Zakopani u prašini,

a mi vikasmo udilj: „Tko će pisat, kad ne ima gradiva?“ Vrieme je minulo, ja dozrio, a izvori izplinuše sretno na vrh. Sad dakako velimo: „Bože moj! tko će to gradivo svladat?“

Od velike je ciene za opis „seljačke bune“, što presv. g. Ivan Kukuljević Sakcinski, priobći u poviesti „Susjedgrada“ i „Medvedgrada“ (Arkiv), od još veće ciene je pako obilna ona gradja, koju izda na sviet preč. g. dr. Franjo Rački u spisih jugoslavenske Akademije, jer se tu piscu nanudja obilje potankosti, karakterističkih za život onoga doba, jer se po Račkovih spisih može ocieniti smjer i razmah ciele bune. Nu uz to dragocjeno gradivo valja posegnuti dalje, da izvadiš neokrnutu cjelinu iz poviesti, jer samo takovu cjelinu možeš zaodjenuti umjetnim ruhom pripoviesti. Tako uradih i ja, posegoh za starimi netiskanimi izvori našeg zemaljskog arkiva, proučih sve miene nesretne one dugotrajne parnice za Susjedgrad, koja je začetnicom seljačkoj buni, i tad istom nadjoh početnu i zaglavnu točku silne katastrofe. Žao mi je veoma, da ne ima traga iztragi proti samomu Gubcu. Ja mislim, da je suvremena ruka uništila te sudbene zapiske, jer čini se, da ih je bilo. Obširni dakako nisu biti mogli, jer medju bitkom stubičkom i užasnom smrti Gubčevom ne prodje nego nekoliko dana. Imajući sve gradivo pred sobom, pohodih, noseć točnu mapu uza se, sve krajeve, koji bijahu pozorištem bune. Tako mi bude jasan čin, mjesto i vrieme, svi povodi, svi karakteri, sve potankosti — a istom onda dozri u mojoj duši podpuna slika „seljačke bune“. Sama buna bijaše dakako kratka — trajala je samo nekoliko dana, al se je bila na široko razširila, i upravo po tom se vidi, da to nije bio nenadani proplamaj sdvojnoga puka, već osnova promišljena. Tko čita, što je o toj osnovi i najludji seljak na mukah izpoviedio i tko je pregledao kraj, gdje se je sve to dogodilo, uvjerit će se ob istini mojih rieči. Poviesti niesam

se iznevjerio. Nije mi toga ni trebalo. Sve su osobe u toj knjizi — pa i zadnji sluga — historične, svi užasni prizori, sva zlodjela krvnika su istinita, nipošto u kronici upisana već po svjedocih pred sudom dokazana. Sve sam ih prikazao, jer je morao biti silovitoj posljedici i silovit povod. Nu iz svih ovih strahota razabrat ćeš jedno. Seljačka buna nije prosta gungula usijanih glava, nipošto, već pravedna borba puka za pravo i poštenje. Seljak se nije digo, dok su mu otimali vola i kuću, seljak je planuo kad mu osramotiše ženu i kćer. I kad se je digo, kad su se silne čete razlievale bez uzde po svoj zemlji, nije se seljak gotovo nijednim zlodjelom ocrnio obraza. Čitaj izvore i vidit ćeš, da je tako, da onim grozotam, o kojih neki historici govore, ne ima traga, a sudci bili bi ih jamačno zapisali u svojih iztragah. Po tom dobiva buna veću etičniju cienu, a seljačtvo izlazi opravdano pred sviet. Pravi začetnik bune bio je stubički seljak Matija Gubec. Trudio sam se pri svem, da vierno prikažem i ostalu poviest naše domovine, da karakterišem život velikaških porodica, njihove stranke i svadje. Hćedoh toj knjizi dodat opazke, da se vidi istinitost moga pripoviedanja, al bi te bilježke narasle na drugu jednako debelu knjigu i s toga izpustih historički tumač. Čitalac, vješt poviesti, znat će i onako, da sam se do najtanje malice držao historije, a ostalomu obćinstvu navest ću samo izvore, kojimi sam se služio pišući ovu pripoviest, a to su: dr. Franjo Rački: Gradja za poviest seljačke bune. Kukuljević: Poviest Meavedgrada (Arkiv). Poviest Susjedgrada (Njeke gradine i gradovi. 1869). Mesić: „Zviezda Zrinjska“, Istvanfi, Krčelić, Habdelić, Ratkaj, magjarsko genealogičko djelo: Magyarország családai (Ivan Nagy). Zatim u zemaljskom arkivu: Zapisci hrvatskih sabora, spisi o parnici susjedgradskoj i stubičkoj, velika iztraga proti Tahomu, izvještaji kameralnih provizora magjarskih tridesetnika i t. d.

Sada, prečastni gospodine, znaš i Ti, a zna i svaki drugi čitalac, kako i odakle je moja „Seljačka buna“ postala. Primi taj smierni darak na svoje dično ime i junačko srdce, pa ugodi li Ti ovaj maleni poklon u čislu ostalih ljepših narodnih odlika, nikomu neće zaista milije biti nego li Tvojega junačkog imena

U Zagrebu na Duhove 1878.

osobitomu počitniku

A. Š.

I.

Bilo je po podne na izmaku mjeseca veljače a ljeta gospodnjega 1564. Snieg pogorah bio već okopnio od živih sunčanih zraka, Sava je jače strujila u svom koritu od navale gorskih voda razlievajuć se širom ravnice pod Susjedgradom. Do visoka prozora sjedjaše u omaloj sobi grada žena pristara al krepka u crno zavita. Da joj nije plava, prosieda kosa pričešljana bila s obje strane visokog oblog čela, da se niesu savijali dugi okrajci crne kape oko požućelog lica, bio bi čovjek reko, da tu sjedi obrijana mužka glava. Lice bilo joj je veliko, vilice jake, nos dugačak, nad usta privinut, usta široka, usnice bliede i tanke, žute obrve guste i svedene, a izpod njih buljile u sviet do dvie zagonetke, do dva bliedomodra, malne sumorna oka, iz kojih si zaludu gatati kušao, kakovi se osjećaji u tom srdcu bude, kakove li misli tom glavom sievaju. Borovi na obrazih, oko očiju i ustiju pokazivahu doduše, da su u tom srdcu silovite strasti bojak dielile, al sada bila je žena mirna ko od kamena, a na tvrdom joj licu niesi vidio ni tračka ženske blagosti, već tvrdu neslomivu volju, jak duh i neodoljivu odvažnost. Jako, visoko tielo bijaše odjeveno u saboritu haljinu od crna sukna, ošivenu mrkom svilom. Oko pasa savijao se krupan srebrn lanac, o kojem je svežanj velikih ključeva visio. Suhi, tvrdi prsti žene počivahu na srebrnoj škrinjici, što je pred njom na stolčiću stajala. Čas bi okom svrnula na golu šumu, na poplavljenu ravnicu pod gradom, čas

opet na škrinjicu. Ujedljiv smieh zadrkta joj kadšto na usnah i prsti joj se jače pritisnuše škrinji, kao da tu lavica svoje mlade čuva. Sluga, unišav na velika vrata, probudi ju napokon oda sna. Žena krenu malko glavom i zapita promuklim glasom:

— Šta je, Ivo?

— Oprosti mi, plemenita gospo, odvrati sluga pokorno; u ovaj par dodje nam pred dvore na konju čovjek, po govoru Magjar, a po vidu plemić.

— Kako mu je ime? Odakle ide?

— Toga mi ne reče, već samo zapovjedi, da ga vašoj milosti prijavim. Veli da mora pred vaše lice, jer da vam ima o važnih poslovih govoriti.

— Magjar? Plemić? O važnih poslovih da mi ima govoriti? Da vidimo, kakvu sreću taj Magjar nosi. Reci mu, neka slobodno dodje preda me. Pa čuj, zavedi mu konja pod krov; daj mu zobi i siena po volji, da se ne potuži na hrvatsku gospodu. Idi!

Sluga izidje pokloniv se, a za nekoliko časova zazveknuše ostruge nepoznatog gosta na kamenom podu sobe. Unidje čovjek visok, suh, male, obrijane glave, protegnuta i bradata lica. Izpod duge, smedje kabanice bilo je vidjeti plavetan suknen haljinac, sapet na prsih srebrnimi orasi. Lieva mu je ruka bila pod kabanicom, a desnom držao je kučmu kapu.

— Hvaljen Isus i Marija, plemenita gospojo! pokloni se Magjar kratko i odvažno. Gospoja omjeri ga od glave do pete pa će za časak mirno:

— Na vieke Amen! Tko ste, gospodine? Čij ste? Što mi nosite?

— Ja sam, na službu vašoj milosti, Mihajlo Pallfy plemić ugarski i sreća mi dade, te po meni šalje moj milostivi gospodar, velemožni knez Andrija Bator, kraljevski sudac, plemenitoj svojoj rodjakinji Uršuli Heningovoj pozdrav i poklon.

— Gle, gle! Hvala mu, hvala, prihvati Uršula smiešeći se. Eto, kako me se moj mili gospodin rodjak liepo sjeća. Bilo mu za dušu. Sjednite, gospodine Pállfy; bacite kabanicu i kapu. Vidim, da ste vele umorni od daleka puta.

Došljak učini, kako mu gospoja reče, zatim progovori:

— Ponajprije zapovjedi mi moj velemožni gospodar, da javim vašoj milosti, kako ga je srdce kruto zabolilo, kad mu je smrt ugrabila milog rodjaka gospodina Andriju Heninga, vriednoga vam druga.

— Eto kako je gospodin kraljevski sudac milostiv meni siroti udovici. Ni toga nije zaboravio kraj tolikih prevažnih poslova, u toli burno vrieme. Dà, dà. Lani na osamnaesti dan listopada ostavi moj premilostivi gospodin Andrija ovaj sviet i mene sinju kukavicu — a baš u najgori čas. Pa moga miloga rodjaka još i sad plemenito srdce boli. Dobre li duše, baš mu hvala! Nu recite mi, egregie ac nobilis domine, jeste li vi samo zato prevalili tolik put, da mi donesete suze žalostnice svoga gospodara? Nije li vam ništa govorio o drugih poslovih?

— Jest, vaša milosti; gospodin me kraljevski sudac posla radi Susjedgrada i gornje Stubice, ne bi li se zajedničko gospodarstvo bolje urediti moglo.

— Eto drago mi je, da se je gospodin Andrija dozvao pameti malo kasno, al i tako je dobro. Čim sahranih svoga pokojnoga gospodina, poslah odmah pismo Andriji Batoru, neka mi bude na pomoći, jer nam je nekakav rod, a Susjed i Stubica da je onako zajedničko imanje moje i njegove obitelji; poslije pisah mu deset puti, al nikad od njega odgovora. Nu mjesto pomoći posla mi odmoć, posla za svoga upravitelja Gjuru Svesvetičkog, koj bi se po pravici morao Svevražić zvati. Taj šljivar koj ne ima ni dva jarma volova, napuhnuo se, jer mu je brat Stipo kanonik zagrebački, kan da

su u njega Zrinjski gradovi i Frankopanov grb. Odkako je ovamo na Susjed pao kao muha u mlieko, razbacuje se kao gospodar, baca mi klipove pred noge i harači mi tu pod nosom, kanda je sve imanje batorsko, a ja sa svojom kukavnom dječicom kan da smo ovdje samo na hrani i stanu, na tudjoj milosti.

— Oprosti mi vaša milost, progovori nešto nemirno Magjar, komu ta čitulja nije ni malo po volji bila.

— Pustite, nek svršim, gospodine Pállfy, odsjekne oštro gospa Uršula. Sve valja vam čuti, pa onda suditi. Gospodin Svesvetički, velim vam, pravi je razbojnik, a uza se ima dva vierna ortaka Janka Horvata i Nikolu Golubića. Svaki čas dolazi mi na grad koj jadan kmet, da se prituži meni, svojoj gospodarici. Puškom i sabljom zaliće se ta biesna četa na mirne seljake i hara bez obzira. Jednom razbiše kmetu momu na Krapini mlin, drugomu odnieše u Jakovlju sve žito, a u selu Trgovini tu pod Susjedom odvede Svesvetički španu dvie najljepše krave i prisvoji ih sebi. Pozvah ga na račun, jer da ću silom na njega udariti, al on mi se nasmija veleć, da se babe ne boji a u gradu da su gospodari Batorovci. Zatim pokupi sve puške lumbarde i sav prah te ih stavi pod svoj ključ, premda je to oružje zajedničko. Sav prihod imanja ima se jednako porazdieliti, al dà! Svesvetički vara me na žitu, na sienu, na vinu pa kad je prigovora, viče kroz smieh, da njemu ne ima ni suda, ni zakona, jer je njegov gospodar najviši sudac, komu babja pravda nahuditi ne može.

— Al vjeruj mi milost vaša, zaleti joj se Magjar u rieč, da to ne biva s voljom moga velemožnoga gospodara.

— Nije istina, gospodine Pállfy, kriknu žena i oči joj bljesnuše življe, nije istina. Ne rekoh li vam, da sam rodjaku Andriji sve to na tanko izpisala, a on ni rieči, već mi taj bezbožnik Svesvetički pokaza pismo od njega,

gdje ga Bator hvali i neka ne haje za moje prigovore. A, što velite na to, plemeniti poslaniče moj? viknu Uršula i dignu se naglo, ošinuv okom Magjara, da je nikom poniknuo i zabunjen šutio.

— Sa' mnom, produlji drhćućim glasom Uršula, staviv se pred njega, nije težko trešnje jesti, kad si pošten, al kad mi tko zaledjice zanjke plete, zaboravljam, da sam ženska glava a volja mi je jaka, jača od gospodina Batora, toga prvog pravednika krune ugarske. Više od 100 godina sjede Heningovci na Susjedu i Stubici, više su od 100 godina ovdje gospodare. Gledajte onu žensku sliku, što visi nad kaminom — to vam je nesretna Dora od starog hrvatskog plemena Arlandovaca, koja se uda za Andriju Heninga prvoga, te namre svojoj krvi Susjedgrad i Stubicu, a unuka joj Kata, majka mojega muža, udade se za gospodina Teuffenbacha, na koga je ime i imanje Heningovaca prenešeno bilo. Dosta se moj pokojni i ja napatismo muke i natrošismo novca, da otmemo Susjed i Stubicu rukam razbojskih velikaša, koji su na prievaru od novoga kralja Ferdinanda izhodili darovnice. Iztisnusmo sretno iz djedovine nametnika Španjolca don Pedra de Laza, silovitog biskupa Šimuna Erdöda, lutorskog baruna Ivana Ungnada, generala Kacijanera, pa kad tomu izdajniku knez Nikola Zrinjski po pravici razkoli glavu, prigrabi sve imanje kraljevski fiscus, iz čijih pandža težko opet izvinusno bar Susjed i Stubicu, a Želin moradosmo ostaviti u rukuh otimača Bakača. Toliko se muke napatismo, toliko izgubismo, sedmero sam djece pod srdcem nosila i truda se nanosila, sina jedinca sam izgubila, izgubila muža a od šest kćeri tekar se tri udomiše, jadna sam udovica — pa sada se širi po našem starom gniezdu kobac i radi iztisnuti mene sinju kukavicu, crnu udovicu, tko? Moj rodjak, prvi sudac ugarske krune — Andrija Bator. Jao si ga zemlji, gdje pravica na takovih rukuh stoji. Al

pišite vi, gospodine Pállfy, svomu gospodaru, da mu računi na slaboj petlji stoje, pišite mu, da je u stare Heningovice glava od kamena, da je Heningovica proučila sve svoje pravice, koje su u onoj srebrnoj škrinji sahranjene, da zna za sve vaše latinske finte kao kakov prokurator, pa je ne ćete prevesti žednu preko vode, recite mu, da su uz mene junaci zetovi Mihajlo Konjski, Mato Kerečen i Stjepko Gregorianec sin podbana Ambroza. Pa ako je Batoru preostalo od vojevanja na Turke vremena, da sa ženom dieli mejdan, e dobro, znat će i Uršula izpalit koju lumbardu u tu krivu sudačku vagu, jer je kći Meknicera, vojvode krajiškoga. Al šta se tude i prepiremo. Ja sam već lani predala dvie tužbe. Jednu preda moj zet Mihajlo Konjski na Martinje banu Petru Erdödu proti Batorovcem, a drugu sam svojom rukom na dan svete Jelisave poslala kraljevoj svjetlosti u Požun proti Gjuri Svesvetičkomu. Kralj naredio je iztragu. Nek pukne najprije sud, pa onda, ako uztreba puška.

Plemenitomu gospodinu Pállfyu bilo je čudno pri duši, kako se je bujica iz Heningovičinih ustiju sipala na njegovu glavu. Zablenut buljio je u tu čudnovatu ženu, koja je žarka lica, sievajućih očiju koracala hrlo amo tamo po sobi, u kojoj se sada nije ništa čulo do petnjaka gospodaričinih na kamenom podu, do težkoga disanja ljute joj duše. Za časak se Magjar nešto razabra.

— Vaša milosti, prihvati kratko, žalim od srdca, što sam evo nehotice povodom bio, te se toliko razljutiste. Vi ste pravednica, udovica, majka ste. Krivda vas boli, a to je i pravo. Govorili ste važnih, težkih rieči, izbrojili velike nepravde, a ja, cieneći vaš plemeniti gnjev, ne ću o njih podvojiti. Moj milostivi gospodar dokazao mi je na tanko, odakle polazi i čije li je pravo na Susjedu i Stubici. Nu premda se sve nepravde, što ih ovdje doživiste, ne mogu pisati u grieh momu velemožnomu

gospodaru, već više metežu, koj je u ovoj kraljevini i u Ugarskoj poslije nesretnog muhačkog poraza zavladao bio, priznaje i žali gospodin kraljevski sudac, da je možebit i on nešto kriv al manje od zla srdca, nego od žestine u ovo razvraćeno vrieme i od krive upute nevriednih službenika. Žao mu je i tvrda je u njega volja popraviti sve, kako valja. Ja sam dakle poslanik mira i molim vas, plemenita gospojo, da me časak mirno slušate.

Pállfy umuknu čekajuć, što li će gospoja Uršula odgovoriti.

— Govorite brzo, kratko! odvrati žena ni ne osvrnuv se na poslanika i stane prekrštenih rukuh gledat kroz prozor na ravnicu. Tada prihvati Magjar:

— Imanje, o kojem se radi, to jest Susjed i Gornja Stubica, veliko je i plodno. Od sela Stenjevca proteže se sve do Štajerske medje na Sutli, a od Stupnika do blizu Bistrice. Ima tu oranica, livadâ, vinograda, šuma, pâšnjaka, majura, klieti, mlinova, dva tvrda grada i velik broj jakih, radenih kmetova. Nije dakle čudo da se mnogi za njim polakomiše, nu ne ima ni dvojbe čije da je to pravo. Po nasljedstvu spada na pol obitelji Heningovoj, na pol obitelji Batorovoj, jer je pokojna gospoja Kata rodjena Rozgonj a mati gospodina kraljevskoga sudca bila po tankoj krvi Heningovica. Nu to nedvojbeno pravo bude silovito povriedjeno, kako i sami rekoste, za nesretno ono vrieme kada se Ferdinand Habsburg i Ivan Zapolja otimahu za ugarsku krunu, dočim je uz to po ovoj kraljevini i Turčin harao. Težko je u takovo silovito doba obraniti i najjasnije pravo. Kad koj vladar posegne za novom krunom, prva mu je briga prikupiti oko sebe što više jakih pristaša, i njim na korist a sebi na hasan iztrgnut će preko reda po koj list iz knjige pravednosti. Ne mari on sred takve stranačke borbe za rieč „quit juris“ već se drži načela: „Do ut

des“. Moj gospodar prista uz Ferdinanda a i pokojni gospodin Andrija Henning ili kako se je prije po svojoj obitelji zvao Teuffenbach, što je i posve naravski, jer je bio njemačkoga poriekla. Ali kralj Ferdinand pokloni najprije imanje svomu konjušniku, što nije nikakvo čudo. Španjolac je jezičav laskavac i vazda uz kralja. Dade ga poslije Šimunu Erdödu, biskupu zagrebačkomu; ni to nije čudo. Obitelj Erdöda je bogata, silna, junačka, a malo je koj izmedj njih bio toli tvrd i neslomiv, toli uztrajan i smion, koliko pokojni biskup Šimun, glavni stup Ivana Zapolje u Hrvatskoj i Ferdinand bio bi mu i više dao nego Susjed i Stubicu, da ga premami k Habsburgovoj stranci. Za generala Kacijanera je mislio, da je jak i vješt izćerati Turke, dok ne izidje na vidjelo, da su ga Turci kupili. Eto svagdje se je pitalo, tko li je koristio novomu vladaru, nipošto u koga da je jače pravo. Napokon opet nadvladaše Batorovi i Heningovi sve nametnike. Godine 1559. potvrdi Ferdinand kralj u Lincu obitelji Batorovoj i Heningovoj posjed imanje Susjeda i Stubice.

— Dà, doda gospoja Uršula malko krenuv glavom, svakoj obitelji pol uživanja i to ostanku mužkoga i ženskoga spola.

— Nu kako se to sbilo, i tko je to izhodio plemenita gospo?

— I Batori i moj pokojni gospodin zajedno.

— Istina, odvrati Pállfy, i Batori i Andrija Henning podnieše kralju molbu. Al tu pobjedu vašega prava — oprosti mi vaša milost te rieči — održao je ponajviše ugled vrhovnog sudca kraljevine Ugarske. Moj gospodar želi sada, gdje je kralj Ferdinand oteo mah nad Ivanom, neka pravo obitelji tvrdo *i* stalno bude, a nije mu ni na kraj pameti dirnuti u onu polovicu, koja pripada rodu Heningovu.

— To jest, okrenu se gospoja sasvim, imanje je

nerazdjeljivo i obiteljsko, prihod i užitak imade se medju naše obitelji na polak dieliti. Takov je smisao kraljevske darovnice i takov utakmi ugovor moj pokojni gospodin sa gospodinom Batorom u Stubici.

— Dà, dà, odvrati Magjar ponešto sbunjen.

— Moram vam reći i to, nastavi gospoja Uršula da sam godine 1559. svomu pokojnomu gospodinu Andriji uzajmila od svoga materinstva sedam tisuća ugarskih forinti te izhodila založno pravo na četvrtinu svega imanja. Ne zaboravite ni toga, da je na imanju bilo duga, kad ga preuzesmo. Vjerovnici barun Klainach, Jakov Sekelj i Ladislav Kerečenj nemilo dodijavahu momu pokojniku; na sreću se nadje dobar čovjek gospodin podban Ambroz Gregorianec te izplati pijavicam dug od 2033 ugarskih forinti pridržav si dakako zato založno pravo, što ga poslije prenese na svoga sina Stjepka, kad se je ovaj oženio mojom kćeri Martom.

— Znam i zato, vaša milosti, al si ne mogu sve to drugčije tumačiti, nego da taj teret pada na Heningovu polovicu.

— Šutite mi, viknu gospoja Uršula lupiv nogom o pod, ne ima tu polovice. Dug pada na cielo zemljište. Ni kraljevski sudac ni kralj ne će naše djedovine nožem na dvoje razkrojiti, dok je na meni živa glava, premda mi se to dvojako gospodarstvo na jednoj zemlji čini kao onaj čudni dvoglavi orao, komu jedna glava gleda na desno, druga na lievo.

— Eh ta to je, milosti vaša, viknu Ivan skočiv na noge i oči mu pri tom čudno sievnuše. Dakako, dakako. Tako mislim ja, tako moj velemožni gospodar. Pustimo sumnje i osvade! Završimo tu pravdu, koja evo čitavu uru traje. Gospodin kraljevski sudac nije rad, da dodje stvar pred sud, jer je i on sudac, pa takove pravde medju rodbinom gotovo su prokletstvo.

— Ah! nasmija gospoja Uršula zlorado, moj mili

rod boji se dakle suda? Dobro da znam. On se barem razumie u zakone. Po tom se čini, da njegovo pravo o slabu lasu visi. Al da čujemo, gospodine Pállfy, vaše uvjete.

Gospoja Uršula poče omjerenim korakom, prekrštenih rukuh hodati amo tamo po sobi upirući oči u pod, a už nju koracao je Pállfy sve klanjajući se i mašući rukama.

— Pro primo, reče Magjar dignuv palac, Gjuru Svesvetičkog valja uklonit. Silovit je čovjek možebit s revnosti za svoga gospodara i nešto za svoju kesu, al valja ga uklonit, jer nije po ćudi vašoj milosti, pa je i onako vrlo slab i bolestan. To će biti i najbolja izlika da ga odstranimo.

— Bene, reče gospodja, govorite dalje.

— Pro secundo, nastavi Magjar dignuv i kažiprst, za svoga upravitelja postavit će velemožni moj gospodar literata Grgu Dombroja, čovjeka mirna, pravedna, koj ovdje blizu nikakova roda ne ima, pa nije ni oženjen. Njemu će se inventarno predat što ima vina, stoke, žita, siena, pokućstva, u koliko spada na polovicu moga milostivog gospodara.

— Bene, opetova gospoja, al oni zlotvori Horvat i Golubić moraju iz kuće, jeste li čuli?

— Na svaki način! S mjesta ćemo ih oćerat, vaša milosti, pristajaše Magjar uz gospoju. Pro tertio ostaje imanje „quoad dominium et possessionem et omnia jura possessionaria“ nerazdjeljivo, samo treba pronaći način te dvojake uprave razborito urediti.

— Dalje, reče Heningovica, poglednuv izpod oka poslanika.

— Posao nije težak, kako se možebit u prvi mah čini. Prije svega treba imati na umu, da po pravu valja sav prihod dieliti na dvoje. Nu, priznat ćete mi, da je vrlo mučno, da dva gospodara na istom mjestu gospodare, to u obće nije nikakvo gospodarstvo, jer se jedan

u drugoga zadieva a najmanje je dostojno, da vašoj milosti zanovetaju kojekakvi špani i kastelani, kao što je na primjer učinio Svesvetički. Ja bih dakle rekao ovako. Sav fundus instructus popisat će se inventarno, te se ne smie nikad umanjiti. Zatim se ima proračunat prihod od pojedinih zemljišta, kmetova, te se imaju pronaći dvie polovice jednake. Na jednoj poli gospodarit ćete vi, milostiva gospo, na drugoj upravitelj velemožnoga mi gospodara. Svake godine pregledat će se inventar, na jednom i to boljem gradu stanovat ćete vi, milostiva gospo, a ovdje na Susjedu stanovat će upravitelj batorski.

— A! viknu gospoja Uršula, dakle opet počeste dieliti, gospodine Pallfy. A što će mi pravo posjeda u Susjeda osigurati. Nikad, nikad!

— Umiri se vaša milost, nastavi prostodušno Magjar; o tom sam i ja mislio i posve je pravo, da se i u tom osigurate, premda su Batori vaš rod. Ne govori vam sada zastupnik kraljevskoga sudca, već prijatelj vaš. Da vam bude siguran posjed, može ovdje u gradu stanovat jedan vaš podkastelan, pouzdan, neporočan čovjek, plemić, koj će ovdje štititi vaše pravo. Sve to možemo sastavit na pismu poput ugovora, koj će vezat jednu i drugu stranku.

— Pa zašto da ja ne ostanem na Susjedu, progovori Uršula, predomisliv se časak. Tu je pravo sjedište porodice Heningove?

Po tih riečih stade Uršula motriti izpod oka Magjara, koj se je u prvi mah lecnuo bio, al se brzo popravi i hrlo progovori:

— Na vašem mjestu ne bih za to ni pitao. Vi i onako izmjenice prebivate na Susjedu i Stubici, a stubički dio imanja je svakako bolji od susjedskoga. Sastavljajuć popis ne ćemo svako zrnce vagnuti; moj milostivi gospodar pristaje pače i uz to, da „in majorem

vim juris“ prebivate svake godine dva mjeseca na Susjedu, a on vama na Stubicu nikoga svoga poslati ne će. Pitat ćete, zašto je gospodin kraljevski sudac izabrao Susjed? Bliži je Zagrebu, na medji je Štajerskoj, blizu Kranjske. U Zagrebu ima prijatelja, koji će pripaziti na gospodarstvo, vi ne- prodajete svoga priroda daleko, nu Batori stanuje u Ugarskoj, u požunskoj županiji, njemu treba više novaca, pa može tu prirod lakše prodavati u susjedne pokrajine. Mislim, da je ta ponuda iskrena i poštena, možebit i manje koristna za moga gospodara. Al on mi zapovjedi naročito, da toli povoljne uvjete stavim, neka vaša milost vidi, da Heiningovcem od Batora ne ima zle volje ili varke, već da goje u svom srdcu ljubavi za rodbinu, makar i nešta štetovali. Sudite sami, plemenita gospojo.

Udovica zaustaviv se prekrštenih ruku upiraše svoje bliede oči u gospodina Pallfy-a, ne bi li kako iz njegova lica uhodit mogla, laže li, govori li istinu. Al poslanik ne poniknu nikom. Uršula spusti glavu, poče predomišljati se. Ponuda bijaše doste koristna, stubički dio mnogo bolji. Udovica poče potajno računati, ugovor bio je dapače vrlo povoljan. Bila je napokon i mira željna. Burne, nemirne bijahu prve godine njezina braka. Dva kralja u kraljevini, dvie biesne stranke velikaša, dvie protivne čete plemstva, zakoni niesu gotovo ništa vriedili, pravo krojila sablja, sud sudio buzdovan. Pokojni Andrija Hening bijaše slab čovjek, a ona sa šest kćeri plienom svačije razbojske lakomosti, koja se je prikrivala izhitrenim kakovim kraljevskim listom. Da se pusti u novu pravdu? Zar sa silnim Andrijom Batorom, prijateljem i štićenikom kralja Ferdinanda, komu je bio u rukuh najviši sud?

U jedan put dignu Uršula glavu i reći će Pallfy-u mirno:

— Plemeniti gospodine! Posao, o kojem smo se

evo do sita nagovorili, vrlo je važan i tiče se ciele moje obitelji. Ja sam ponešto vješta vašim zakonom, al za prvo hoće se toj stvari razmišljanja, za drugo i dogovora sa ostalom rodbinom. Upitat ću svoje zetove a i podbana Ambroza. Više oči više vidi. Strpite se dakle donle. Ne velim, da ponudjene uvjete naprosto odbijam, ni da ih primam. Budite mi medjutim gostom, poslužite se ovdje kan da ste kod kuće, kan da je cieli grad vaš. Za malo dana moći ćete velemožnomu gospodinu knezu Andriji Batoru javit, što smo utakmili; nu jer je u mužkarca hladnija krv i veća vještina, povjerit ću cieli dogovor svojemu zetu Mihajlu Konjskomu, koj je lani pred banom podigo tužbu u moje ime. On je započeo rat, on neka uglavi mir, ako je moguće.

— Sretan ću biti, odvrati udvorno smiešeći se Magjar, budem li ja mogao udarit pečat pod pomirbu dvijuh toli slavnih porodica, a dobra mi slutnja veli, da će mira biti.

— Bilo što mu drago, gospodine Pallfy, završi Uršula oštro, to pamtite vi, to neka pamti vaš gospodar, da Uršula Heningovica ne zna za šalu, i izidje li u tom poslu na vidjelo i najmanja varka, tako mi rana božjih, biti će zla, biti će krvi bez obzira. A sada laka vam noć!

Uršula mahnu Pallfy-u rukom a ovaj pokloni se duboko čudnoj ženi i zadje na počinak u svoj stan, što mu ga je Ivan u stražnjem tornju grada pripravio bio.

II.

Četiri dana iza dogovora sa gospojom Uršulom u rano jutro skoči gospodin Mihajlo Pállfy pred Susjedgradom na konja, i mahnu rukom na oproštaj Mihajlu Konjskomu, čovjeku visoka krupna uzrasta, koj je magjarskoga gosta pred vrata izpratio bio.

— S bogom egregie domine! nasmija se Batorov poslanik, za kratko vidjet ćemo se opet!

— Bit će mi drago, odvrati Konjski pokloniv se osbiljno.

— A i meni je milo, da se prijateljski razstajemo. Za dva dana eto me natrag i dovesti ću Grgu Dombroja. Bilo bi vrlo dobro, da se donle sastavi inventar.

— Zato se ne brinite. Ja ću pripaziti.

— E pa hvala vam i s bogom! završi Magjar nakloniv se i odjuri vesela lica prema Zagrebu.

Gospodin Pállfy nije konja svoga ni malo štedio. Nemilo zatiskivaše mu ostruge u rebra, te se je vidjelo, da mu je velika preša. Ne osvrnuv se ni na desno ni na lievo prevali sela Stenjevec, Vrabče, Černomerec, a lice mu se još većma razvedri, kad se je o jutarnjem nebu iza gorskoga zagiba pojavio toranj svetoga Kralja.

Ljuto potegnuv uzde i nagnuv se konju na vrat, zagrabi još jače, da su ga seljaci idući kraj vrtova Ilice u grad u čudu gledali. Bezobzirce prejuri preko trga Tridesetnice, zadje pod Kaptolska vrata i ustavi se pred zidanom kanoničkom kućom nedaleko od fratarskog samostana. Ne čekajuć da mu tko otvori, skoči brzo sa konja, otvori mala pokrajna vratašca, na koja udje vukuć za sobom na uzdi konja. Privezav ga za stup, pope se brzim korakom uza stube i otvori prva vrata.

Tu sjedjahu do prozora dva čovjeka, na klupi odebeo gospodin, silna trbuha; podbradak mu se spuštao izpod lica na crnu kanoničku haljinu i male sive oči kriesile se veselo nad krupnim, širokim nosom, a uz njega na stolcu čovjek suh i blied, kratke kose i podrezanih brkova. Suhonja gledaše sgrbljen u zemlju, te niesi mu od gustih obrva vidio očiju.

— Hvaljen Isus! viknu Magjar veselo, otvoriv vrata i baci svoju kapu na veliku ilovu peć kraj ulaza.

— Na vieke. Amen! odvrati kanonik. Vaše gospodstvo palo mi je u dvor kao iz vedra neba grom.

— Kakov grom! nasmija se Pállfy od srdca; ele admodum reverende fina li ste lija. Stipo Svesvetički se zovete, držite se kao svetac, a onamo izpod mire tri vraga vire. Niste me čekali, niste, je l'? Ha, ha, ha! Vi Hrvati kano da ste to pretvaranje od Turaka naučili.

— Eh da znate, egregie amice, nasmjehnu se kanonik stisnuv oči, ako niesmo to od Turaka a ono smo od vas Magjara. Bar vi ste majstor a i vaš gospodar. Nu ded, govorite, kako ste obavili svoje poslove i čim vam ja na pomoći biti mogu? Pri tih riečih dignu se kanonik i pogleda zinuv došljaka. Suhonjavi mu drug pako ni da se je maknuo, te ošinu samo izpod obrva Magjara.

— Za poslove pitate me, admodum reverende amice! Do vraga poslovi. Od Požuna ovamo potresao sam svoje kosti na konju nemilo. Pa, domine kanoniče, na kakvu sam radost došao. Da mi se je barem s Turčinom ogledati, ajde de! Al sa previjanom babom sliepa miša igrati, to je suviše za mužku glavu i volio bih travu jesti. Nu kakva hasna, počnimo u ime božje, ako vam je s voljom.

— Sve po vašoj volji, odvrati kanonik.

— Ali molim vas, prigledajte, da nas ne buni ne pozvan gost.

— Hoću, reče Stipo, reći ću svojim ljudem, neka nikoga k meni ne puštaju, ma ni svetoga Petra.

Debeli kanonik poklipsa prema vratima te se izvuče iz sobe.

— Ergo domine Georgi! prihvati Pállfy zasuknuv si brkove, jeste li svomu bratu Stipi utuvili, o čem se radi.

— Jesam i niesam, odvrati kašljucajuć suhonja. Na tanko niesam, već sam samo s daleka natuknuo. Nije bilo prave prilike. Po vašem naputku podjoh iz Susjeda u Zagreb, čim onamo stigoste. Rekoh ljudem, da idem u grad liečnika pitat za svoju bolest. Svi su povjerovali

i stara Uršula, taj vrag u mužkoj spodobi. Pa nije napokon ni čudo, jer me groznica drži kao klještama. Prvi dan ne nadjoh si brata. Bio je negdje kod svetog Ivana „pro testimonio fide digno“. A drugi dan nahrupi ciela hajka velečastne gospode kanonika pod ovaj krov. Ponajprije brbljavi piskar Antun Vramec, koj ne govori nego o babjih pričicah, zatim rogoborni Franjo Filipović, koj i jezikom odsieca Turkom glave, pa onda Krsto Mikulić, Ivan Dombrin, Gjuro Herešinec i kako se sva ta litanija zove. Pred timi svjedoci dakako niesam smio ni pisnuti o želji gospodina kraljevskoga sudca. Sada nahrupiste vi, egregie domine, i čudim vam se da ste toli brzo došli. Baba Uršula je tvrd orah i gotov fiškal. Ja sam se dost mučio s njome, al joj niesam nikako haka doći mogao. Pa kako je bilo?

— Dobro je, domine Georgi! Nasmjehnu se Magjar, i ja se u istinu sam sebi čudim, jer — — — U to se povrati kanonik.

— Sad kan da smo zakopani pod zemljom, egregie ac nobilis domine, jer se, kako će moji ljudi svakomu reći, kanonik Stipo Svesvetički nalazi na svom prediju u Bijeniku; sada počnimo, reče kanonik spustiv svoje debele ruke na trbuh.

Pallfy prebaci noge i nasloniv glavu na desni lakat uze frčuć svoj brk ovako govoriti:

— Vaš ovaj brat, admodum reverende amice, valjda vam je onako iz daleka prišapnuo, kakov da je meritum našega poslovanja. Kanonik kimnu glavom.

— Bene! Nu da bude tkanina jača, svrstit ću vam još jednom niti. To vam je dakle glavni posao. Momu velemožnomu gospodaru Andriji Batoru pripada polovica Susjeda i Stubice „secundum donationem domini regis Ferdinandi“.

— Znam, doda kanonik.

— Bene, nastavi Magjar; moj gospodar uživao je,

polovicu prihoda, polovicu Heningovci, a Batorovim dielom upravljao je evo ovaj vaš brat Gjuro Svesvetički, koga stara Heningovica grdi, psuje i tuži.

— Znam, potvrdi opet kanonik.

— Ali čega vi, velečastni amice moj, ne znate, evo je ovo. Moj gospodar judex curiae, stanuje pri Požunu. Vaša Hrvatska, ergo i Susjed i Stubica pri vragu je daleka. Ta Turci vam vele „Dobro jutro!“ Vi se dakako tučete i otimljete, ali sreća je ciganica, moglo bi biti, te bi turski konji boga molili sred Zagreba, a od Zagreba do Susjeda nije daleko. Eh vi ste junaci, ali se junačtvu hoće i žutaka, a kraljeva je kesa prazna, ergo magnificus moj boji se za Susjed i Stubicu, jer to u istinu onako na kocki stoji. Rad se je toga riešiti a opet ništa ne izgubiti. To je bies. Quid consilii? Da sve to proda, dobro proda! Je l? Per se! Al nije to lako. Stara Urša ima oštar jezik, oštrije nokte, brate moj, prefrigan fiškal. Moj gospodar dugo je o tom premišljao, dà našao i kupca. Tako slučajno.

Velečastni gospodin Stipo, slušajući tu pripoviest Batorova izaslanika sve pozornije, poče od čuda sve jače izvaljivat male oči, al ne reče ništa.

— Eto, kako je bilo, nastavi Pallfy. Lani na 8. rujna dao je svietli naš gospodar Ferdinand u Požunu svoga sina Maksu krunisat za apoštolskoga kralja. Vas Hrvata bila je čitava četa pod knezom Nikolom Zrinjskim. Baš su stjegonoše kraljevina stajali kraj krunitbenoga brežuljka, a njima na čelu držao je ugarsku zastavu veliki konjušnik Franjo Tahi, rodom takodjer Hrvat, premda mu je djed bio čista magjarska krv. Nu gospodin Tahi zaboravio je svoje porieklo, zavuko se posve k vama i uz vas razbija se sa Turci.

— Dà, dà, dometnu kanonik, gospodin Tahi je vražki čovjek. Junak doduše, al boje ga se domaći ljudi.

kogodj i Turci, jer kud on nogom stane, ne će više niknuti trava.

— Dok se je veliki konjušnik, držeći zastavu na konju znojio i od podagre nekako mrčio lice, dojezdi na vrancu „judex curiae“ moj gospodar pa će gospodinu Franji: „Da si mi zdravo, brate Frane, odkad se za boga ne vidjesmo. Ti ko stari medo čamiš u svom zakutku medju Dravom i Savom. Kako si mi?“ — „Nikako, brate kraljevski sudče.“ — „Pa koja ti nevolja?“ — „Troji me pritisnuše jadi, brate Andrija. Ponajprije podagra, koja me nemilo štipa, za drugo Turci, koji nam se sve žešće prikučuju, a za treće moj mili šuro Nikola Zrinjski. Poklonio svojoj sestri Jeleni Božjakovinu a ove godine saleti nas na prievaru, ter baci i mene i sestru na polje. Liep je to brat. Je l? Nikola je gori od Turčina.“ — „Znam za tu vašu pravdu. E, Nikola je Nikola, i kralj se tih Zrinjskih boji. A gdje mi ti obično živiš?“ — „Kojekuda ko Ciganin. Čas u Medjimurju, čas u Zablaću, čas na gradu Stettenbergu u Štajerskoj, čas na svojoj pusti u Berénju. Imam hvala bogu i bez Božjakovine dosta, ali nigdje ne mogu si saviti pravoga gniezda i moja gospodja Jelena ljuti se bez kraja i konca.“ — Tad se Bator nešto predomisli, pa će viknuti: onako od šale: — „Brate imaš li novaca?“ — „Ta našao bi se, hvala bogu, u mene koj grošić,“ odvrati Tahi, — „Čuj me, nastavi Bator, imam polovicu od dva imanja dolje pri kraju svieta, Susjed i Stubicu. Sused stoji na Savi, baš na sriedi medju Štajerskom i Šomodjem. To mjestance, kan da je bog za tebe stvorio. Meni mnogo ne služi, daleko je. Volio bih si kupit ovdje imanja. Kupi Susjed i Stubicu. — „Pošto daješ tvoj dio?“ upita Tahi. — „Jeftino, dajem sve za 50.000 ugarskih forinti.“ Tahi nekako zavrti glavom i hćede nešta progovoriti, al trube zatrubiše, mladi kralj se pope na brežuljak i stjegonoše počeše se prikupljati. Videći moj gospodar,

da od tolika klicanja ne ima za sada razgovora, doviknu Tahiju na rastanku: „Dodji večeras k meni, da se pogodimo!“ Tako se razminuše, nu drugi dan dokaza mi moj gospodar cieli taj njihov razgovor, dodav da je Franji Tahomu prodao polovinu svojih hrvatskih imanja za 45000 ugarskih forinti. Šta velite, amice kanoniče?

Gospodin Stipo tro si, nekako zamišljen svoj nos.

— Ele ja velim, progovori napokon, da bi od toga trista jada biti moglo?

— Zašto, admodum reverende amice?

— Jerbo na pragu Susjeda sjedi gospa Urša, kao zmaj zubata je ono baba. Kako ćeš uvesti gospodina konjušnika u posjed. Heningovci smatraju to plemenskim imetkom jure haereditario, koje svakako u obitelji ostati mora, te svoj dio samo rodbini prodati možeš. Gospoja Uršula branit će se noktima.

— Lako zato, nasmija se porugljivo Magjar; ja ne znam kako ste vi Hrvati čudni svatovi. Što je pravo? Sve je pravo, samo valja sgodnu formulu naći. Formulom možeš po našem zakonu sve opravdati.

— Dà čujemo, reče Stipo.

— Kakav jus haereditarium? Kralj je poklonio imanje na pol Heningovcem na pol Batorovcem. Ergo može kralj dozvoliti, da moj gospodar svoju polovicu na drugoga prenese. Ferdinand je momu gospodaru velik prijatelj a i Tahomu, jer zna, da samo po Batoru mladomu Maksu ugarski priestol može postati sigurnim sedlom. Na pola mu je to već i obećao. Pa uvest u posjed? Valjda znate, što je vis legalis? Utanačio sam sa Uršulom ugovor, evo ga ovdje.“ I Pállfy izvukav artiju iz njedara, poda ju kanoniku i doda smiešeć se: Čitajte kanoniče! Je l’ mudro? Zet stare, Konjski ga je napisao. Čudan čovjek! Omazao sam mu duge hrvatske brkove medom svojih rieči, pa ta zagorska budala vjeruje sve. O Tahom niesam dakako ni pisnuo. Vašega brata

sam naravski grdio onako na oko, i da ću ga odmah uklonit. To ih je zamamilo, to je staroj godilo. Uršula ide dalje stanovat u goru, u Stubicu. Susjed biti će čist. Dombroja već sam naučio, kako se vladati mora. Klanjati se staroj treba, rekoh mu, da se ne dosjeti biesu — pa onda iznebuške konjušnika u posjed.

— Ali, odvrati kanonik vrativ pismo, po zakonu kraljavine Slavonije morala bi se izprava proglasiti u skupštini stališa, i to pred banom.

— Ostavi ti to svoje slavonsko pravo, mahnu Magjar rukom, preko te nevolje preplivat ćemo lahko. A ban? Bože moj! Tko je ban? Knez Petar Erdödi. Nije li prva žena bana bila Tahova kći? Pa makar i umrla, makar i poslije ban oženio Janu Alapićevu; opet tast i zet ostaše prijatelji, debeli prijatelji.

— Dà, da, zamisli se kanonik, ali uz Heiningovicu stoji podban Ambroz Gregorianec, silan čovjek.

— Toga se bojimo najmanje. Ambroz bio je kastelan Nikole Zrinjskoga. Nikola i ban Petar ne gledju se liepo, odkako je Nikolin sin ostavio na cjedilu banovu kćer, ergo Petar mrzi Ambroza, a povrh toga ne može ban podbana živa gledati, odkako se radi samoborskih medja ljuto povadiše. Ban će biti uz Taha, Alapići uz bana. Eto vidite li sada jasno, kanoniče?

— Vidim, al šta ću ja pri svem tom?

— Ta uvest ćete gospodina Franju u posjed.

— Šta ja? uzmaknu kanonik dva koraka.

— Vi, vi! Pričekajte, dok se Uršula preseli u Stubicu. Dobit ćete ugovor od Batora, uzmite županijskog sudca, koga ću vam poslije u pismu naznačiti. Kad bude sve čisto, doći će Tahi sa četom svojih kanižkih konjanika u Zagreb a uz njega nekoliko prijatelja. Pod noć podjite u Susjed. Uvedite ga, nitko ne će protestovati. Tal i će posjest grad, napunit lumbarde, zatvorit vrata, pa neka dodje gospoja Uršula, ako su joj gvo-

zdene jabuke sladke. Bit će dakako parnice, al neka teče; medjutim može Heningovica i umrieti, hrvatski ban je Tahov zet, a Andrija Bator je kraljevski sudac.

Kanonik stajaše mučeć pred Pallfy-em, koj je oštro u njega upro oči, dočim je upravitelj Gjuro Svesvetički nešto pridigo glavu, te čas motrio brata, čas Mihajla Pallfy-a.

— Ne mogu, iztisnu napokon kanonik, posao je opasan; ne mogu nikako. To bi bila očita povreda prava.

— Ta ne mislite uviek na svoje suhe formule, viknu Magjar skočiv na noge, pamtite, da vas silni ljudi, uz koje pristajete, nikad na cjedilu ostaviti ne će. U ime gospodara svoga kneza Andrije Batora zadajem vam tvrdu vjeru, da za vas nikakvo zlo izići ne će. Evo vam ruke.

— Nije li to ista ruka, koja je ugovor sa Uršulom Heningovom podpisala? zapita ozbiljno kanonik.

Pallfy ošinuv svećenika okom, stade od ljutine čupati brk, te progovori živahnije:

— Govorimo iskreno, kanoniče. Clara pacta boni amici. Nije me moj velemožni gospodar za šalu ovamo poslao. Njegova je tvrda volja, da se taj posao obavi, bud ovako, bud onako, pa ako ne ćete vi, naći će se možebit drugi, na primjer Franjo Filipović, komu savjest nije okovana čelikom. Nu poznavajući vašega brata Gjuru hćeđoh vam pribaviti taj posao. A zašto? Treba li odgovora? Vaš brat ima puno djece, ima ženu, govorimo iskreno, raztrošnu.

— Vašu zemljakinju, promrmlja drkćuć kanonik.

— Svejedno, odgovori hladno Pallfy. Zadužen je dovrh glave. Vjerovnici se njegovi zovu knez Andrija Bator i Franjo Tahi, barun Stettenberžki. Eto čudna slučaja! Gjuro Svesvetički živio je dakle o milosti kraljevskoga sudca, a ta milost je velika, možda prevelika. Moj gospodar uzeo je vašega brata za upravitelja su-

sjedskoga, mastna je to krava, ali vaš brat nije samo dojio kravu i sebi prigrabio bolje mlieko, on ju je muzao, dok joj je išla krv — on je varao svoga gospodara.

Kanonik zadrkta, a sgureni mu brat klonu dublje, zajeknuv sdvojno.

— Dà varao, produži Magjar kroz jar. Znamo mi to iz pisama gospoje Uršule, kako je krao, znamo i više. Ortaci njegovi izdaše ga, pa su pripravni na njega svjedočit. Vi, domine admodum reverende, ljubite brata si, ljubite njegovu djecu, za njih kuca vam srdce živo; to i predobro znamo. Pa pomislite, što može od njega biti, dozovite si u pamet svu biedu, svu nevolju, svu sramotu, koja će ga smrviti, migne li kraljevski sudac samo migom. Imanje njegvo prodat će se, djeca njegva ostat će u nevolji, a ime plemića bit će pribijeno na sramotištu. Hoćete li, admodum reverende domine, da vam bude grb pred svietom okaljan blatom, može li vaše srdce preboljeti plač nejake djece? Pàllfy nasladjivao se, prekrstiv ruke, neprilikom kanonika, koj je niem upirući oči u zemlju pred njim stajao; napokon prošaptnu svećenik:

— Vi ste, gospodine Pállfy, okrutnik, u koga srdca ne ima.

— Eto ga! Da ne imam srdca? Čudne doista šale. A je li vaš brat imao srdca, kad ga je varao? Da ne imam srdca! Bože moj! Kad čovjek ima pameti, velite mu, da ne ima srdca. Moj gospodar hoće pod svaki način, da bude Tahi uveden. To mora bit, razumjete li kanoniče, to mora bit. A ja sam posve pametno sračunao, kako bi se to ovršiti dalo. Nu da ne duljim rieči. Ruka ruku pere. Ili ćete vi uvesti Taha ili ne ćete. Uvedete li ga, vašem su bratu oprošteni griesi, šta više oprošteni i dugovi, a ban i Tahi — koj medju vašimi stališi silnu stranku ima — pobrinut će se, da ga vaš sabor izabere za sudca. Ne uvedete li ga, eh ode ima-

nje, poštenje a vaš brat ne će na sudačku stolicu već u sudačku tamnicu. Tu ne ima šale, ne ima pogodbe. Dà ili ne, kanoniče? Govorite!

Stipo Svesvetički probliedi na smrt, na čelu mu skočile velike kaplje znoja, a ruka se hvatala srdca. Gjuro, brat kanonikov, dignu se polagano na noge. Lice mu bješe požutilo, mišice na obrazih silno se trzale od muke; razvaliv velike biele oči buljio je u brata, da čuje iz njegovih ustiju spasenje ili smrt. Kanonik je šutio. Napokon pokroči Gjuro korak, kleknu pred brata, i obujmiv mu koljena, zavapi glasom, da bi ti puklo srdce:

— Brate! Brate! Velik sam grešnik. Znam, da niesam smilovanja vriedan, al smiluj se mojoj dječici, mojoj ubogoj dječici, kojim si kum. Ta ona niesu ništa kriva. I plačuć spusti Gjuro Svesvetički glavu medju bratova koljena.

— Bože! uzdahnu kanonik, ti vidiš tu nevolju i biedu. Ako pogriešim ne činim toga radi svoje koristi, već radi jadne dječice. Bože! Oprosti mi taj grieh! Digni se, brate Gjuro! Smiri se! Eto što je izišlo. Govorio sam ti: Okani se liepe, crnooke Magjarice, vrele je krvi, laka je uma; krenuti će vjerom. Prevarila te je, ostavila te je, napustila porod srdca svoga, a ti bi ostao u biedi, u sramoti pred svietom, da te tvoj brat ne izbavi svojim poštenjem! Vrele suze kapahu starcu niz lice, dok mu je brat svejednako plačuć cjelivao ruke, dok je Pállfy prekrštenih ruku buljio kroz prozor hladna lica, hladne duše, ledena srdca.

— Gospodine Pàllfy! šaptnu kanonik kroz muke.

— Šta je? zapita Magjar hladno, krenuv glavom.

— Kada će doći gospodin kraljevski konjušnik u Zagreb?

— Ne znam. Pisat ću vam amice kanoniče. Svakako prije dva tri mjeseca ne će Onda valja raditi. Jeste li se odlučili?

— Jesam, šaptnu u pol glasa kanonik kimnuv glavom.

— Bene! Tvrda vjera! Podajte mi ruku! reče Pállfy podavajuć Stipi desnicu, koju ovaj plaho poniknute glave prihvati.

— Još danas javiti ću vašu odluku svomu velemožnomu gospodaru, nastavi poslanik, i nadam se, da će mu vrlo draga biti. Evo vam ugovora medju kraljevskim sudcem i vrhovnim konjušnikom; kad se obavi posao vratit će gospodin knez Bator Gjuri sve svoje i Tahove obveznice. Nu valja bistro gledat preda se, a prije svega valja šutit, da stara Heningovica ne posumnja, jer bi moglo sve propasti od nje. Vi, admodum reverende amice, ostajte medjutim na miru. Vi, Gjuro, vratite se sutra zorom na Susjed. Ne treba da nas zajedno vide. Ja ću sa literatom Grgom Dombrojem preksutra stići onamo. Priredite inventar, da se sve „in optima forma“ zabilježi i predade. Plaća vam ostaje ko i prije. Možete u Zagrebu živjeti. Ja ću pričekat dok se sve inventarno predade, da si Heningovica sve opet ne premisli. Sada, amice kanoniče, s bogom! Prije nego podjem iz Zagreba, vidjet ćemo se. Idem potražit Dombroja. Baš mi je drago, da je sve na dobro izišlo. S bogom! Pállfy pokloni se gospodski i pohiti brzo niza stube, do kojih ga je kanonik mučeć izpratio bio.

III.

Treća je nedjelja od uskrsa. Na prisoju proljetnoga sunca zeleni se po brežuljcih hrvatskoga Prigorja mlada šuma, a iz zelenila proviruju bieli plemićki dvorovi. Hrlo vije se Sava pod mladim žutim vrbinjem, blieštеć od sunčanog svjetla. Po podne je, sunce prigiba se na zapad. Po plavetnom nebu lebde rujni tanani oblaci, zaklanjajuć časomice sunce; iza oblaka sipaju se ravnicom prema jugoistoku gdjegdje žarke pruge, gdjegdje

steru po njoj oblaci ogromne sjene. Zrak je čist poput kristala. Kud ti oko siže vidiš mladu strn, živo zelenilo bujnih livada i gajeva a sred te ravnice možeš daleko razabrat, kako biela snaša poljem koraca, kako konjik juri cestom, kako viti, visoki jablan, stojeć samotan sred ravna polja stere svoju sjenu po svjetlom zelenilu. Eno na jugu orijaške gromade sa sto svjetlih i tamnih zagiba. To je Okićka gora. Iz rebra joj skočilo samotno brdo, a na glavici peri se u čisto nebo Okić Grad. Bliže i niže pod gorom poviruju kućice mjesta Samobora, ko golubice; nad Samoborom ljeska se limeni toranj crkvice sv. Lenarta. Od Okića k zapadu nižu se kranjske planine, guste im šume igraju tamnim rumenilom, iz kojeg prodiru sive okrugle kule mokričkog grada i pitomo selo Jesenice, gdje je brod gospodina Gregorianca. Na istoku pomalo bliedi nebo, a o njem crta se tamno modro gorje zagrebačko tekuć do Save, gdje se obali iztiče brdo, a na njoj Susjed grad, komu po zidinah igra rumeni, sunčani žar. Usred te krajine stoji selo Brdovac. Jedva ga vidiš. Siede starice, drvene seljačke kuće pod starim slamnatim krovom skrivaju se za gustimi voćnjaci, kojih je osulo bielo cvieće i malo koj tračak prodire u dvorište, gdje sunčano svjetlo igra u bari, oko koje gega četa žutih pavuljastih guščica. Samo crkveni toranj iztiče nad voćnjake svoju crvenu kapu. Za selom na livadici, bože, čudne li cike i vike. Gledaj dječurliju. Žuta im je kosa ko klas, puno lice ko rumena jabuka, ne imaju na sebi nego košuljicu, pripasanu remenom. To skače, to viče, to pljeska ručicami i baca štapom velike kruglje, zaglušit će te, pače i sam drznik vrabac, koj na cvatućoj glogovoj živici vreba na zlatne mušice, preplaši se i odprhne preko pletene ograde. Voljko je, toplo je, cvieće diše cielom dušom, a čovječja duša otvara se poput cvieta. Sad su umuknule orgulje, sviet ide od večernice. Medju živicom stupaju

hrlo seljaci i seljakinje. Samo gdjegdje stoji na prielazu koja kuma odjevena u bielo pod crvenom pećom, preklapajuć sa susjedom o mrazu, o predji, o svatovih, kako je već ženski jezik tomu vičan.

Na kraju sela sred šljivika stoji seljačka kuća, uz nju hliev, suša i kuružnjak. Biela je, ko snaša na mladu nedjelju, liepo pokrivena frižkom slamom. Gust je šljivik, samo po sljemenu kuće, samo po brcih drveća treperi sunce, a niže dolje sve je liep hlad. Kraj drvenog pristreška stoje razi zemlje velika vrata. To ti je pivnica, a do vrata stol i dvie drvene klupe. Pod šljivikom na cjelini prebacivaju se djeca oko driemajućeg kudravog pseta; na stepenicah pristreška sjedi mačka čisteć si šapom bielo lice, a iz obližnje štale tura mrka krava svoju radoznalu glavu. Vidi se, da tu božjeg blagoslova i ljudske sreće ima, a ta tiha sreća sieva ponajljepše na rumenih licih liepe, jake žene, koja upiruć se u gole, pune lakte sa pristreška gleda crnima očima u taj zakutak domaćeg blaženstva. Put joj je biela ko i halja, usne pune, rumene kao i gusti nizovi koralja, što joj padaju niz bujna prsa, punano lice ne ima borova, vrana kosa, skupljena pod češalj od mjedi, ne ima sieda lasca, kraj dugih trepavica, kraj bujnih usnica drktne kadšto posmjeh i pokazuje biele zube, a posmjeh ti veli, da je i srdce u taj par drktnulo od radosti. Al življe zasine joj oko, kad zapne na čovjeku, koj kraj stola pod triemom u veselu družtvu stoji. Nije već mlad, al je jak i pristao. Visok, da se mora sagibat i pod crkvenima vratima. Izpod biele razgaljene košulje proviruju široka prsa kan da si ih savio od gvoždja, na vitu vratu sjedi velika obla glava. Plava mu je kosa ostrižena, brada obrijana, samo se spuštaju niz jake usnice dugi prosjedi brci, najljepši ures širokog dugog, lica, iz koga su sievala dva tamna, modra oka, ko dva gorska kriesa. Bože, koliko je bure prohujilo preko toga lica,

koliko kiše ga je pralo, koliko žege ga je pržilo. Mrko je, reć bi saliveno od mjedi, ali liepo je, krepko je, ko u junaka. Čovjek ne ima na sebi nego košulju, gaće i nove opanke. Valjda je kod kuće. Lievim se laktom upire u zid kuće, desnim se podbočio, jednu nogu prebacio preko druge. Tako stoji i gleda mirna lica tri čovjeka, koja za punim zemljenim vrčem „Goljaka“ brbljaju. Malo govori, pozorno sluša, kadšto se zamisli, kadšto se nasmjehne, kadšto gucne ljudski iz vrča.

— A što se je ono kod vas na Susjedu prevrnulo? zapita čovjek jasnim glasom tanahna crnomanjasta kicoša stisnuta lica, koj je sjedeć na stolu, nogama zvonio, da mu se vide fine šiljaste čizme i biele vezene gaće.

— E, odgovori kicoš, naheriv crnu si kapicu na lievo i proćerav muhu sa skrletnog prsluka, selimo se, kume Ilija, to jest, naša stara se seli i gospodične Sofica, Kata i Anastazija; ja i kastelan gospodin Franjo Puhaković ostajemo za sjeme na Susjedu. Tako je naša milostiva gospoja Uršula zapovjedila. Sama će sutra il posutra u Stubicu.

— Čudne gusle, promrmlja kržljav, malen suhonja, komu je bila glava nalik staroj kvrgastoj vrbi, a ridja kosa suhomu sitku, — čudno, reče buljeć poduprtih lakata u kicoša, da se je stara sova iz svoga gniezda dala.

— E, reče kicoš pucnuv jezikom, ni moja luda pamet ne može tomu koncu kraj naći. Meni se ipak čini, da ju je nekakva magjarska majstorija izkadila iz Susjeda. Recite mi, da niesam Andrica Horvat, službenik njezine milosti, gospe Heningovice, već crni Ciganin, ako tako nije.

— A reci mi, dragi Andro, prihvati domaćin Ilija Gregorić, šta svemu tomu vele gospoda zetovi.

— Bog bi znao, slegnu Andro ramenima, ne znam je li im pravo, nije li. Gospodin Konjski dugo je u noć govorio sa tom magjarskom trtom, koju posla Bator,

i liepo su se na razstanku rukovali; gospodina Kerečena ne ima, a gospodin Stjepan Gregorianec došao je iznenada iz Mokrica, pa je sišav s konja slugu strašno ošinuo bičem, i čini mi se, da se je vrlo ljutio. Čuli smo poslije, kako je sa starom Uršulom i Konjskim vikao i po stolu lupao. Vražja krv, ta to je već njegova navada.

— Dà, da, potvrdi brdovački sudac Ivan Horvat, sguren starac podrezanih bielih brkova, odjeven u modro sukno, koj je dosad mirno sjedio, i držeć objema rukama štap, buljio nepomično u driemajućeg kudronju, dà, dà, gospodin Stjepan je vražka krv. To zna cielo Prigorje, a znaju i ondje preko Save Kranjci Jeseničani. Odkako je on oženio našu gospodičnu Martu, miešaju se gospoda na Susjedu kao piškori.

— Lako njemu, progovori ridji suhonja Matija Gušetić, izbieliv kroz smieh svoje zube kao što vuk u šumi, ta to je gospodski, gospodi je sve slobodno.

— Negdje sam čuo rieč, nastavi sudac, da je težko služit dva gospodara, a naša šija zna ponajbolje, da ta rieč ne laže. Ja se tud po sudčiji motam već trideset godina, a bog mi je svjedok, da više puti i na tašte niesam znao, jesam li mužko ili žensko, tako mi je glava šumila od samih gospodara. Ovaj vuče ovamo, onaj onamo, a mi tu razpeti stojimo, i sa dva kraja padaju batine na naša ledja.

— Ne bojte se, dragi sudče, nasmija se Andro, sad ćete dobivat batine samo s jedne strane. Susjedjani i Brdovčani spadaju pod Magjara Batora, a Stubičani pod moju milostivu babu. Ja i gospodin Puhaković gledat ćemo za Heningovicu samo iz prikrajka, kako magjarski miši našu slaninu glodju. Mi smo ovdje samo na straži.

— A tko će biti za Batora gospodar? zapita Gušetić.

— Pa ti toga ne znaš, moj šepasti Matija, pljesnu kicoš rukama, niesi još vidio debelog Grgu, gospodina Grgu Dombroja, koj je došao mjesto Gjure Svesvetičkog. To ti je nekakov Medjumurac, ne znaš je li Hrvat, je li Magjar, al po trbuhu vidiš, da važe koliko pitan vol. Kumo Kato, okrenu se kicoš prama ženi na triemu, čuvajte svoje guske, pure i praščiće, jer će vam novi Batorov provizor pojesti sve skupa i s perjem i šćetinjami. Njegov želudac je prava fratarska vreća. Vjere mi nikad toga vidio niesam. Taj dobri Grga pol dana jede i pije, a pol dana hrče, i mjesto da šiljastim perom slaže račune, maže si šiljaste brkove smrdljivim lojem. To će vam biti gospodarstvo, kao da su skakavci u Brdovac na proštenje došli.

— A što je od starog provizora gospodina Svesvetičkog, zapita sad Kata, žena Ilije Gregorića.

— Bies si ga znao, odvrati kicoš, vjetar odpuhnuo ga preko noći bez traga. Da je obolio, da mora u Zagreb — i šta ja znam. Znamo, kakva je to čudna bolest, kod moraš zdrav gorku medicinu piti. Nu ja opet svega toga ne razumiem. Svesvetički je, vrag mu obrio brkove, doduše krao i harao kao martolos, al je uviek radio za Batora i uz nos Heningovici, koja ga je ljubila kao djavo duplire. Pa evo sad ga Bator ćera. Čudni računi, prezauzlani za naše lude glave.

— E bilo, što bilo, progovori Ilija, znam da se mi seljaci pod našom gospodom raja dočekati ne ćemo, ali je opet kakova takova sreća, da je staroga provizora odniela voda, jer je bio silovit razbojnik, pravi palikuća, koj nam je po volji otimao naše siromaštvo i on i njegova dva pomagača, Janko i Nikola — — —

— Ah dà, zaviknu Andro, mal niesam zaboravio, i ti su morali oboliti i za starim provizorom u Zagreb.

— Šta je bolje, kakva sreća? nasmija se ujedljivo Gušetić, od dana do dana nam je gore. Što zasadiš, ofuri

mraz, što mraz ne ofuri, odnese Sava, što Sava ne odnese pojede gospodska daća, što daća ne pojede, ugrabi provizor, pa ako si štogodj sakrio od provizora, pojest će ti tu zadnju mrvicu požunska štibra. Kad ti je žito dozrelo za srp, zovu te, hajd žanji najprije gospodski klas, kad je vrieme orat, ćera te varmegjski sudac, da ideš pod Ivanić ili Koprivnicu šance kopati, kad bi trebalo obrati grož dje, gone te u vojsku na Tu čina, i ako doneseš zdravu glavu kući, naći ćeš prazan dom. Do vraga takov život!

— E, moj Mate, nasmieši se Ilija zafrknuv brk, Istina je, što si reko, težko se živi, i svaki kmet nosi svoje breme, to bog zna, ali se meni čini, da si ti više čutura nego li janjičara poharao, pa bi dobro bilo, da su ti, dragi susjede, dlanovi više ožuljeni, ne bi ti mjesečina virila u krov, a sunce u opanke.

— Gledajte gospodina, zaškrinu Matija ošinuv okom domaćina; što tebe Ilija moja poderana čoha košta, niesi je ti kupio; il si zato bolji čovjek, što ti frižka slama nad glavom stoji? Ti si si koju hrpicu prigospodario — al pazi, kume, još nije treći put zvonilo na misu, naći će se za tvoju kost kakvo gospodsko pseto, a moja je kesa šuplja, pa gdje ništa nije i car ništa ne dobije. Ne hvali se, poslije nedjelje ide petak.

— Ne zadievajte se jedan u drugog, promrmlja sudac, je li vas bies snašo! Ilija je pravo reko, da je sreća, što je Svesvetički otišo, bar za njega znam, kako je za Iliju govorio i on i Nikica Golubić. Samo da mi je Iliju vidit na vješalih, znao je provizor reći

— Nije težko pogoditi zašto, nasmjehnu se kicoš pogledn uv ženu izpod oka, provizora su od Katina lica oči zaboljele, pa je došao k njoj medicine tražit.

— Al mu je Kata kropom nečiste ruke poparila, progovori žena živo porumeniv, kad je u nju dirnuo!

— A Ilija mu je mlatom ledja blagoslovio, nasmija

se od srdca Gregorić, ej znam ja da bi me gospodin Gjuro za to pojeo, da niesam bio vojnik i krvav pod kožom i da me gospa Heningovica nije dobro pazila, a gospodin podban Ambroz od kuge čuvao.

— Govorite vi, što vam drago, odreže ravnodušno Gušetić, okrenite vreće na ovu ili na onu stran, ni zrna dobrote iz nje iztresti ne ćete.

— Ala si crn prorok, kume Matija, odvrnu Ilija, mirno, ta tko bi htio živjeti a da se boljemu ne nada. Vidiš, na meni su se mnoga kola slomila, al sam opet nekako sretno izišo.

— Dobro, dobro, mahnu Gušetić rukom, nije još svemu koncu kraj. Pamti, Ilija, što sam ti reko. Da bog da, da se varam, ali mi srdce nekako ne sluti na bolje.

Ovako si je družtvo pred kućom Ilije Gregorića dokazivalo svoje jade i nade, kad se u jedanput pojaviše dvie vrlo nejednake osobe iduć putem uz živicu. Mlada djevojka od jedno četrnaest godina vodila je za sobom na štapu sliepa starca. Hrlo i slobodno prometala djevojka svoje bose noge. Bijaše puna i jedra ko trešnja bijaše laka ko ptica. Rumeno, puno al odugo lice, iz koga si razabirao i odvažnost i bistar um, nanudjalo se dahu proljetnog vjetra, crne, sjajne oči gledale veselo u cvatući cviet, a dvie tamne pletenice padale uz bieli oplećak, izvezen crvenom vunom, kao što i biela suknja, koja se je izpod crvenog pojasa savijala oko vitog stasa mladice. Sred rumenih joj usnica stajao biel glogov cviet, a na prsih ljeskalo medju rujnim koraljem malo ogledalce. Živo se pomiče putem, da ima krila, poletila bi, djevojačke prsi joj se nadimlju, oči joj sievaju; da ne ima cvieta u ustih, zapjevala bi kao ševa. Za djevojkom gegao na štapu starac, sguren i suh. Na mrkom upalom licu vidio si tragove biele brade, i neki mir, koj će sve pregoriti, svaku bol preboliti, mir, koj ne pita, ima li razlike medj srećom i nesrećom. Starcu je bio

široki trošni šešir spuznuo na vrat, na ledjih mu stajala uz breme godina vreća a o bedru mu se klatila šarena torba. Bijaše siromah al čist. Prije nego li će to dvoje minuti Gregorićevu kuću, povika Kata sa triema glasno.

— Oj Jano! Kamo to letite ti i tvoj ćaća, kao da vas puška nosi.

— Hvala na pitanju, kumo Kato, domu idemo iz sela, odvrati djevojka, vrteć usnama cvietak, pa se zaustavi, a starac nešto promrmlja.

— A kakva vas turska sila čeka kod kuće, progovori Kata opet; de navrnite se malo k nam, znam da Jurku ne će kapljica „Goljaka" škoditi.

Starac nasmjehnuv se kimnu glavom i promrmlja opet nekoliko rieči.

— Bi li se navrnuli, tato? zapita Jana starca, krenuv glavom.

— E pa u ime božje, kad je nedjelja a kuma Kata dobra duša.

Otac i kći zadjoše u dvorište.

— Hvaljen bog i majka božja! pozdravi djevojka gosta a starac zamrmlja za njom:

— Hvaljen bog!

— Amen! odzdravi Ilija, sjedni Jurko, sjedni! Nagucni se do volje božje!

Starac krenuv glavom prema strani, odakle mu odzdrav dodje, dignu lice u vis, kan da je rad domaćina gledat i nasmjehnuv se dobroćudno, šapnu:

— Bog ti platio, Ilija!

Kćerka skinu mu medjutim vreću s ledja i šešir s glave, pa posadi starca na klup, a sudac mu doda vrč. Jurko potegnu dva puta, pucnu jezikom i vrativ sudcu vrč obrisa si brkove rukavom.

Jana uzpe se skokom preko stepenica ka kumi

Kati i prisloni se na triemu uz nju, ne mareći, kako ju je kicoš Andro očima pojesti htio.

— Kako Jurko? upita Ilija, već te niesam vidio od uskrsa.

— Kako? nasmjehnu se starac, kako je travi bez rose, tako je čovjeku bez oči. Nitko te ne veže a zatvoren si, pred tobom put dokraj svieta, a ne možeš ni od nosa dalje. Nevolja, dragi ljudi, nevolja, kad ne vidiš ni sunca ni mjeseca ni bieloga dana. Niesi me dugo vidio, dà, dà! Ne izlazim. I šta bi? Kad ne vidiš, čemu pred sviet iznosit svoju nevolju? Al hvala bogu i zato, samo kad je uz mene Jana, moja Jana. Evo prošloga mjeseca biti će deset godina kako su mi crne kozice uzele vid. Još je moja pokojna živila, a Jana je skakala po dvorištu sa pilići. Liepe li onda sreće. Vidio sam i sunce i zelenu travu i zdrava ljudska lica i boga na oltaru. Sad ništa, ama ništa. Žena mi je umrla, niesam joj ni groba vidio, samo kadkad me vodi Jana na groblje pa opipavam svojoj pokojnoj ženi križ. Dà, Jana, to vam je duša, kume Ilija. Na njezine oči gledam, njezinima se rukama hranim, po njezinu tragu hodim, bog ju blagoslovio. Da mi nje ne ima, il bi umro, il bi — bog mi prosti grieh — poludio.

— Ali, dragi tato, zakrči mu mlada porumeniv. rieč, — šta tu svemu svietu vazda o meni govorite? Ima sto drugih stvari i niesam li vam kći?

— Al ne ima, Janice, kakva si ti, odvrati starac, ne ima od Zagreba do Brdovca.

— Pusti, Jano, reče kuma Kata, pogladiv djevojci glavu, neka otac govori, pravo je. Dobrota nije nikakva sramota, a tko starijim dobro radi put si na nebo gradi. Da bog da, da budu djeca tvojega kuma Ilije, kakva si ti.

— Baš vam je bog fino kumče dao, kume Ilija, nasmija se Andro, a Jurkov zet ne će dobit drača za šešir.

Čuj Jano, u tebe su bistrije oči neg u tvoga tate, jesu li se već gdje na mužkom brku zadjele?

Djevojka obori oči i ne odgovori ništa, al će mjesto nje Kata:

— Ej, Andro, ne oprani jeziče! Šta vas koštaju Janine oči. Mislite vi, da su ogledalce za vaše bezobrazno lice. Ne raste ta trava za vas, i hvalite bogu, ako vam sreća danas sutra da, da si zataknete koprivu za šešir. Vidi vam se po govoru, da se uviek medj gospodom miešate i ne krštene rieči slušate. Sram vas bilo!

— Oj! Oj! kumo Kato, odvrati Andro mirnije, što vas je ta moja šala u srdce ubola? Ta post je minuo, minula i večernica, pa je jeziku slobodno skakati. Ali čuj, Jano, što ćeš ti sada, stara gospodarica se seli na Stubicu, pa s njome i gospodjica Kata i Anastazija i Sofika, tvoja sestra po mlieku. Koga ćeš sada u gradu polaziti, tko će te darivati?

Djevojka, probliediv malko, pogleda Katu i velike suze joj skočiše na oči:

— A dà! reče Jana plaho, ja Andri ne vjerujem, Andro laže kad zine.

— Istina je, dometnu Gušetić, koj je dosele sve mirno preda se gledao. Djevojka uzmaknu za korak, motreć suznima očima nepomično Katu.

— Dà, dà, Jano, ovaj put Andro nije slagao, potvrdi Kata. Djevojka ne reče ništa, al se rukom uhvati za srdce.

— Gospoja Uršula se sbilja seli, zapita Jurko dignuv lice i otvoriv usta; kakve su to novine. Zašto se seli, i tko će mjesto nje doći. Občuvaj nas bog svakoga zla, — ali mi se sve muti krv pred očima. Načuhnuo sam i ja nešta u selu, da će na Susjedu samo Batorovci vladati, da stari gospodari odlaze. Velim vam, djeco, biti će zlo. Ja sam star, ja to znam. Preko moje siede glave preletila je mnoga zla godina, kao voda preko

kamena u potoku, i kad bi htio prebrojiti sve one crne dane, koji su prešli preko staroga Susjeda, ne bi bilo dosta skupiti sve prste cieloga sela. Da tu nije Dora.

— Kakva Dora? zapita Andrija radoznalo.

— Ti ju bar poznaš, Andrija, odvrnu sliepac, tà služiš u gradu.

— Ja ne znam nego za našu debelu mliekaricu Doru iz Jakovlja, nasmija se sluga, huda je istinabog, pa me je koj put izgrebla, kad sam pogledat htio, jesu li joj se obrve srasle, ali radi te debeljuše valjda se ne će spustit zla godina na cieli kraj.

— Rugaj se, rugaj starini ti zelena šibo, nastavi zlovoljno starac; šta zna tvoja nezrela glava, šta je nekad bivalo u ona stara vremena. To su babje priče, je l?

— Al, otče Jurko, ne znam ni ja, šta je Dora, a valjda sam ovo dvadeset godina, što sam se ovdje naselio, sto puti bio na gradu, reče Ilija.

— I ti, nasmija se Jurko, vi ste sliepci, vi, a ja dobro vidim. Dodjite amo bliže, da vam kažem, progovori starac potiše.

— Bilo je davno — prije moga djeda i pradjeda, dà prije. Sav je mužki rod pomro na Susjedu, samo je jedna djevojka ostala — Dora, zvali ju liepom Dorom, jer je bila krasna kao bieli snieg i rumena jagoda, ali srdce joj bilo zmijsko, krv griešna, i ako je spazila gdjegodj mladića — bio plemić, bio kmet —, prigrabila ga k sebi i držala svojimi nokti, dok mu nije izsisala krv, a poslije, da joj sramota ne bude imala svjedoka, potajno ga otrovala. Pod Susjedom živila je starica, tužna udovica, al je imala hranitelja, jedinca sina. Bio je jak, liep, nijedan knez po kraljevini nije mu bio par. I njega je spazila Dora. Zlo po njega! Liep je bio mladić, liepa i Dora. Predobila ga. Kad krv pobjesni, ne pita se, što je plemenito, što li kmetsko. Ljudi smo. Opominjala majka sina: Čuvaj se zmije! Dà! Čuvaj se,

*

kad si sliep i gluh. Jednom podje sin na grad. Svaki bi dan pošo onamo. Majka čeka do podneva, sina ne ima; čeka do mraka, ne ima ga; čeka do zore, i opet ga ne ima. Zazeblo ju. Znala je, da je zmija gladka i šarena, da su joj oči biserne — al otrovni zubi. Podje na grad; provali do Dore. Pita za račun, za život, za sina! Dora se grohotom nasmija. Ludo, reče, dosta mi ga je bilo, skrhao si je vrat, traži mu kosti. Jao! ciknula majka i rekla: „Oj sramoto ženska! Da te ne bilo! Ne mogu ti ništa, jer si jaka, a ja slaba starica, al može bog, koj sve vidi, sve čuje! Vidio je tvoj grieh, nek čuje i moj blagoslov. Ako uztražiš muža, ne našla ga, ako ga nadješ, ne imala mužkoga poroda; ako porodiš mužko čedo, presahlo mu sjeme u prvom koljenu, a kćeri se trgale za djedovinu, ko što vučice za strvinu. Žene gospodarile ovim gradom, a mužkarci im ga oteli, prokleti da su ovi krvavi dvori, prokleta ti, krvopijo ljuta. Nedo ti bog raja ni u grobu mira; bludila po tih nesretnih dvorih poput noćnoga strašila, prestravljena sama zadavala gospodarom strah; bludila ovuda prokleta po tom gospodskom stanu, dok je kamena na kamenu, dok ga božja striela ne raztepe." Tako je starica klela Doru, al Dora se smijala. Dora je imala dva muža i jednoga sina. Dá i sin joj se Ivan oženi, uze banovu kćer. Nu dodje na Doru starost i slabost, bies ju ostavi, krv joj ohladi, al osta joj pamet, koja se sjeća minulih grieha, osta joj u srdcu crv, koj te jede, dok si živ, koj te pojede kad umreš. Dora je plakala, postila, do krvi se bičevala; Dora poludila i luda po gradu hodala kao kakvo strašilo, dok se jedanput ne baci sa prozora tornja, odakle je sina starice majke bacila bila. I kako ju je starica proklela, tako je bilo. Sin joj je imao petero djece, imao dva liepa sina, al prije no im poraste brada, umrieše sinovi, ostaše djevojke — sjeme presahnu, od krvi bude mlieko — al otrovno. Kćeri se

trgale za djedovinu, dodjoše stranci, poteče krv — silna pusta krv. Grabilo se, ubijalo se na gradu — a jadni kmetovi zahman vapijahu do boga za svoje muke. Al kad se godj pojavi nov gospodar, kad godj zapriete novi jadi, pojavi se u noći Dora — blieda, luda, i Dora plače i plače za svoje griehe, iz srdca joj se izvija zlatna zmija pa moli boga da raztepe grad. Malo tko zna za ovu priču, znadu stari gospodari, ali taje priču od svieta. Jeste li vidjeli onu starinsku sliku u gospojinoj sobi? liepa je to ženska na starom platnu. Kan da ju vidim. U crno je, odjevena je l'? Na glavi joj zlatna kruna, o vratu biser, a u ruci joj jabuka, djavolov dar. Kad gledaš u te crnomanjaste, sladke oči, zazebe te i stojiš, kao da si prikovan. Pogledaj si ju, Andro, pogledaj si. Pa vidite. Ima tomu nekoliko vremena, da mi se o staroj Dori snilo. Sto puti vidjeh tu sliku, dok mi je bila pokojna žena gospodjici Sofiki dojiljom pak sad mi se opet u snu pokazala kao i na slici, samo joj je iz srdca išla zlatna zmija. Već je to potonulo bilo u mojoj staroj pameti, al kad je ono Magjar došao k našoj gospodarici i kad su čistili stan, pala je slika sa zida. Pazite, Dora se miče. Meni je to reko Ivan Sabov sa grada, a drugu noć sam u snu vidio Doru. Pazite, bit će zla!

Svi šutili mramorkom, samo kuma Kata šaptnu: Oslobodi nas napasti i prekrstiv se zavuče Janu u kuću.

— A! progovori prvi Andro plaho, sad znam; to je ona starinska slika u sobi gospoje Uršule. Boga mi, pravo je govorio Sabov. Mi smo poredili stan i slika je pala, pa se je gospa prestrašila. Pala je sbilja. Vidiš. Niesam znao, je li to Mara, je li Dora, ni svu tu strahotu. Oslobodi nas bog!

— Amen, doda stari sudac. Ja za sve to, što nam je sada Jurko govorio, niesam znao, al nekakvo jest to prokletstvo u gradu. Nikad mira, nikad pokoja, vječne

pravde i kavge, da bi kadšto čovjek volio položit svoje stare kosti u crnu zemlju. Tu stojimo i dane brojimo, al jedan crnji od drugoga. Sin pita otca: Kako je bilo? Otac veli: Zlo kao i sad. Otac pitao djęda: Kako te je sreća služila, a djed je odgovorio: Nikako! Pak pitam: možemo li mi svojoj djeci šta boljeg kazati, ili će djeca našoj unučadi spominjati sretnije dane? He, nekako se čini, da je Jurko istinu govorio, jer bez prokletstva to nije. Občuvaj nas sveti bog!

Gušetić slušao je sve te rieči mirno. Samo kadšto pokazao bi se na njegovu licu porugljiv posmjeh. Napokon posegne za vrčem, nagnu ljudski i lupiv šakom o stol, zaviknu:

— Lude bene! Kakva Dora! Kakvo strašilo! Kakvi vrazi! Kakvi andjeli! Sve je to šuplji bob, a Jurko je bio pijan, kad je snivao. Ne nosi nam nikakvo strašilo zlo, nose živi ljudi, nose gospoda. Znam ja, bio sam po svietu. Gospoda, gospoda, kojih je žena nosila kao i nas, kojih je pop krstio kao i nas, kojih će vrag odniet —

— Kao i tebe, reče srdito Jurko.

— Pa makar, odvrati žešće Mato, i žuto mu lice porumeni, gore mi ne će biti nego ovdje, i da sbilja ne znam, da me je okrstio pop, da smiem slušat orgulje i popovske vigilije gotovo bih mislio, da sam blažče, dà i gore, jer gospoda davaju blažčetu barem obrok siena, al mi — i pri tom potegnu Gušetić opet iz vrča — možemo glodat onaj goli kamen, što kraj puta leži. Šta je Dora, koja nas bije, mota, gazi i vješa? To je naša robija. Dà, Kranjci, to su ljudi, ti su po koj put izkadili svoju Doru. Bio sam ondje. Kazivali su mi, kako je bilo. Kad su im počela njemačka gospoda zabijat čavle za nokte, primili se oni svoje „stare pravde“ — debele batine, pa pucaj po gospodskih ledjih, i kad ih je dobra sreća namjerila na kakvu kamenu kolibu,

podkurili su gospodi, da su se sve i po zimi znojila. To su ljudi.

— Mato, Mato! primieti Andro, vino ti je izćeralo strašne mjehure po pameti. Pritegni taj tvoj jezik, jer vragometno skače. Ja te bogme izdat ne ću niti ikoj od nas, ali da koj gospodski sin način načuhne, kako o staroj pravdi fabuluješ, mogo biš oćutiti, čemu je konoplja dobra i zla.

— Šta to, odsjeknu Gušetić, bolje čovjekom umrieti nego li živinom živjeti. Već ti rekoh, da ne marim ako me vrag odnese. A sad s bogom, ljudi!

Po tih riečih skoči Mato na noge, natuče si šešir na glavu i krenu nekako teturajuć prema selu.

Družtvu je tiesno pri duši bilo. Vince nekako nije hćelo kroz grlo.

— Idemo i mi, reče sudac, da bog da, sve dobro bilo! S bogom, kume Ilija! To rekav poda domaćinu ruku i krenu sa Androm u selo, a malo za tim povede Jana na štapu sliepca si otca pjevajuć na počinak.

Djeca zašla u kuću, maca se zavukla u kuhinju, a pseto leglo pod stepenice. Sve se umiri, i kad večerna rumen zadrkta po bielom cvieću voćnjaka, zatvori Ilija kućna vrata.

IV.

Liepa je noć, svibanjska noć, tiha ko san. Ne čuješ u travici šturka, ne ćutiš na licu vjetrica, zviezde trepere na čistom nebu; na kraj vidika vidiš crne gomile, mračne brdine, a iza drveća gorske kose poviruje po malo i plaho žuti mjesec, kao da je i njemu žao mutiti svjetlom tajinstveni noćni mir, koj se razapinje kao orijaška crna paučina nad gorom i dolom, nad gradom i kolibom, i da kadšto ne bljesne na trnu svietla kriesnica reko biš: Eto obumro je sviet.

Cestom od Zagreba prema Susjedu idu seljačka kola.

Konje ćera seljak, na kolih. sjedi jak u crno odjeven čovjek pod širokim šeširom. Putnik, reć bi, driema, a seljak kadšto pjevne, kadšto pucne jezikom i sokoli konje, pa zatim umukne i prisluškuje, kako Sava pod mrakom šumori. Dodjoše na mjesto, gdje se pod Susjedom uzpinje cesta, dodjoše i na brieg. Seljak sidje, da zavre kolo. Čovjek na kolih prenu se te vikne:

— Šta je, Ilija? Gdje smo?

— Tu na briegu pod Susjedom, gospodine župniče, jaka je nizbrdica. Valja pazit, da nas konji ne ponesu u Savu. Mladi su, plahi su, boje se svakoga grma.

— Dobro a ti, Ilija, zavri i pazi! Ilija Gregorić učini, kako mu brdovački župnik reče, sjede na kola, pritegne k sebi vodjice i tako se polahko na škripećih kotačih spušćahu niz brdo. Župniku već nije bilo do driema, i kada kola opet brže poletiše pod brdom, udari svećenik u razgovor sa seljakom,

— Baš ti hvala, Ilija, te si mi dao priliku, reče župnik seljaku prijazno; imao sam i nešto svoga posla u Kaptolu, ali mi je najviše bilo, da kupim medicine u gradu. Već sam svu potrošio bio, a po selu ima dosta bolesti. Prošle sam nedjelje poslije večernice obišao sâm deset ljudi. Bilo ti za dušu!

— E pa zašto ne bih dao, gospodine župniče! odvrati seljak veselo, od gospoštine nije nikakove zapoviedi bilo, svoj sam posao na polju kako tako svršio, pa kako da vam ne činim po volji, kad ste nam seljakom prijatelj, te nas tješite i naše rane zavijate.

— Kako ti kuća, kako žena i djeca? zapita brdovački župnik Ivan Babić.

— Što nas ima krštene čeljadi pod krovom, sva je, hvala bogu zdrava, a i na niemu živinu nije se potužiti. Strn dobro stoji i trsovi liepo kažu. Ako ne bude suše ili tuče, bit će i blagoslova, mraza se već ne bojimo. Oko Stubice su bome zlo prošli. Onomad se je

moj kum Matija Gubec, idué za gospodskim poslom u Mokrice, k meni navrnuo. Veli, da ih je mraz nemilo ofurio. Svi su vinogradi crni. Boga mi, gospoja se Heningova na zlo preselila. A znate li vi, gospodine župniče, bez zamjere! zašto se stara iz Susjeda dala?

— Ne znam, dragi Ilija, ja mnogo ne pitam za gospodske hire. Čovjek je tako mirniji.

— Istina je, potvrdi seljak i poćera konje dalje.

U to prodjoše kroz selo pod Susjedom. Psi zalajaše silno iza ograda al po kućah niesi vidio svjetla. Seljak prihvati:

— Eto nijedne luči po svem selu. Pravi su jazavci i u ljetnje doba. Ta po mom računu nije više od deset ura. Tako bar kažu zviezde.

— I nije, odvrati župnik.

Ilija poćera opet konje, i kad bijahu odmakli od sela Zaprešića progovori s nova:

— Nu recite mi, milostivi gospodine, našto ta promjena sluti? Vi ste siromaku kmetu dobar, vi ste učen gospodin, vi to morate znati.

— Da znam, dragi Ilija, reko bih ti, šta je, odvrnu župnik. Al meni gospoda ništa ne kazuju; nekako me — to samo tebi velim, — dobro ne gledju, jer sam vam seljakom prijatelj.

— Znam, potvrdi seljak, al će vam bog platiti — i njima, zamrmlja tiše.

— Dà, u boga se uzdajmo, sinko, reče starac svećenik mirno; ostajmo na pravoj mjeri, kad je dobro, a ne gubimo srdca i pameti, kad je zlo. Srednji je put najbolji. Ima i na njem jama, trnja i kamenja — al, u kojem smrtnom životu ne ima nesreće? Nu mirna duša zna, da svako dobro, svako zlo ima na ovom svietu svoj kraj i da svaki dan ne pucaju gromovi. Božji sin nosio je svoj križ, nosimo ga i mi.

— Eh, milosti vaša, zavrti seljak glavom, nanosili smo ga se i za dva čovjeka.

— Znam, kimnu župnik, al bog će dati, pa će dobro biti. Strpljen spašen!

— Al ta strpljivost već dugo traje; jedan gospodar baca nas drugomu u ruke, kao da smo klipovi kukuruze, a svakomu ostane nekoliko zrna u ruci, i tako izlazimo napokon ko goli štrukovi. Heningovci ne piju nam baš krv, al vjerujte mi, sviet je po selih zlovoljan.

Već bijahu na primaku selu Brdovcu, komu se crni oris crkvenog tornja mogao razabrati o nebu, kad najedanput iza grma kraj ceste skoči ljudina, te, dignuv ruku, zaviknu:

— Stante, ljudi!

Ilija pritegnuv jednom rukom vodjice, posegnu drugom za pojas, gdje mu je mala puška stajala. Kola se ustave, a u njih skoči župnik brzo na noge.

— Tko si? kriknu Ilija ljutit, što mi tu plašiš konje?

— Skini ruku sa pojasa, odvrati mirno ljudina, toga nije trieba. Niesam ni Turčin ni hajduk, već poštena duša. Pomoz bog i sveti Nikola, ljudi božji i ne budi vam žao, što vam evo sred mrkle noći zakrčih put. Odgovorite mi za volju božju, što ću vas pitat.

— Govori, odvrati župnik svejednako mirno stojeć u kolih. Ljudina primaknu se bliže, i kako se je mjesec iznad gore podigo bio, a mjesečina padala na čovjeka, moglo se razabrat, kakov je. Bijaše visok i suh. Premda se zrake noćnoga svjetlila upirale u njegovo lice, težko je bilo reći, kakve je pùti. Reko biš gotovo, da je to dugačko, koštunasto lice sa orlovim nosom, pod kojim su dugi crni brkovi padali na prsa, da su i razgaljena prsa od mrka orahova kora. Na glavi stajao čovjeku crn kalpak sa crvenim jezikom, niz ramena mu visio gunj, a čudno je mjesečina drktala u crnih mu očih, na srebrnih tokah prsluka, na nožu i malih puškah za

pojasom i na tananoj cievi diljke, koju je čovjek preko ramena prebacio bio.

— Da vam pravo kažem, božji ljudi, prihvati ne znani vojnik, staviv desnu ruku na kola, ja sam Marko Nožina, Uskok vojnik iz Sošica i šalje me moj gospodin kapetan Josa Turn iz Kranjske, da ponesem pismo gospodinu banu. Ne znam, šta je, ali reko bih, da se na krajini nešto muti, premda naš svietli cesar uglavi sa Turčinom mir. Vi znate, šta je turska vjera i da nam od nje diljka vazda na dočeku biti mora. Nu bilo, šta bilo, nosim pismo po zapoviedi, i gospodin kapetan reče mi na odlazku: „Nà pisma, Marko, ponesi ga banu. Znam da ti ga ni živi djavo, nekmo li Ture, oteti ne će. Al velju ti, ne titraj se, junače, ode li pismo po zlu, ode i tvoja glava. I tako ja put pod noge. Al se, božji ljudi, i hrt tekuć umori, kako ne će čovjek. Padnuv pred ovo vaše selo, vele sam sustao i stanem domišljat se, ne bi li se koja dobra duša našla, da me primi na noć i da me u ime božje žedna napoji i gladna nahrani. Valja vam reći, da imam u tom kraju po selih dosta od starine znanaca, s kojima sam pod banovom zastavom tukao Turke. Al ovuda, tek što kokoš sjedne na drvo, sve zaklano, kao da je bosanski paša tri dni i tri noći harao i sve ljudsko pleme iztriebio. Kucaj ovdje, kucaj ondje, odnikud ljudskoga odzdrava, već samo psi na te štekću, kan da te je rodio Antikrst. Zavukoh se jadan za trn, ne bi li bilo od boga dobre namjere. U to čujem kola, i eto vas ovdje, pa vas kumim zdravljem, da me, krštena čovjeka, ne ostavite na noćnoj rosi. Niesam, bog i duša, žena, a vrieme me se dosta napralo i napržilo, pa ne marim kad je tomu hora i kapetan zapovieda — nu čemu da se preko potrebe trapiš? To vam velju, a vi pokažite, da u vas duše ima.

Dok je Uskok ovako govorio i bogom ih za noćište zaklinjao, smiri se i župnik, pa sjednu, a Ilija nagnuv

se upitati će stranca: — Ako si ti Marko Nožina iz Sošica, a ti reci, gdje si vojevao?

— Za mnogo me pitaš, odvrati Uskok, ja drugo i ne činim. Al ću ti reći, da sam — teče tomu sedma godina — tuko antikrsta Ferhata kod Jeline, a pod Ivanom Alapićem i Ivom Lenkovićem. To je spomena vriedno, a za malo puškaranje po čardacih i onako se ne pita.

— A tko ti je bio vojvoda? zapita opet Ilija.

— Bio je Ognjan Strahinić.

— Dobro je. A jesi li poznavao koga vojnika, komu u ovom selu kuća stoji, a rodom je iz Like?

— Jesam, vjere, valjad misliš Matiju Gušetića. Nije ljudesina, al mu sablja ne zna za milost.

— Eh moj si čovjek, reče Ilija, vidim da istinu govoriš. Mate mi je po koju o tebi govorio, da si junak i poštena duša; sjedni na kola do mene. Primam te za gosta, jer sam i ja po koj krvav dan pod banovom zastavom prebavio. Sjedni, Marko! Zatim se okrenu Ilija k župniku: „Ne zamjerite, milostivi gospodine, jer ga po glasu znam za dobra junaka.“

— Povedi ga, sinko, reče starac, biti će ti za dušu. Božja je volja, da gladne nahraniš, žedne napojiš i putne nastaniš. Primi ga.

Uskok skoči na kola, a Ilija zaćerav ih hrlo u selo, reći će plaho župniku:

— Znam, gospodine župniče, da u vašem dvoru svi spavaju i vatre ne ima, jer misle, da ćete se istom za dva dana povratiti kući. Gladni ste, žedni ste, znam, i vi. Pa kad mi se ovaka liepa prilika dala, da dobra junaka u ime božje pogostim, ne ljutite se, kad i vas svojim siromaštvom nudjam. Ne bih toga smio učiniti, da nieste već više puti moj siromašni krov počastili.

— Hoću, dragi Ilija, kimnu župnik, naš spasitelj nije lomio kruh samo kod bogatca, već i pod krovom ubogara. Hoću, jer je tvoj kruh pošten kruh.

Po tih riečih zakrenu Ilija u svoje dvorište, a u isti čas pojavi se Kata na triemu kuće. Seljakinja začudi se nemalo videći u toli kasno doba toli ne nadane i čudne goste, ali se na brzo lati posla, kad joj Ilija dokaza, kakov je čovjek Marko i kako ga žedna i gladna na putu pobraše. Ilija nije živio u zadrugi, već sam sa svojom ženom i djecom, jer niesu ni on ni Kata bili rodom iz ovoga kraja. Zato im je i gospodarstvo bolje i kuća čišća bila. Gosti smjestili se u prostranoj sobi za hrastovim stolom, koj je u kutu stojao, dočim je drugi kut izpunjavala velika ilova peć. Od peći dalje poredane bješe dvie široke postelje, dvie šarene škrinje i tkalački stan, a nad stolom visila slika sv. Ilije, diljka, dvie turske kubure i kožnata torba.

— Skini oružje prijatelju, prihvati Ilija, dosta si ga se nanosio.

— Jesam, nasmija se Marko, pokazav velike biele zube, te baci gunj, torbu i pojas na škrinju i prisloni diljku kraj prozora. Protegnuv se zatim sjede kraj župnika, koj se je mirno u kut smjestio bio. Dok su se gosti ovako smještali, pomaljahu se iz postelje dvie žute glavice vireći poput miša iz prikrajka, a kad se Uskok protegnu, zavukoše se plaho pod pokrivač, al se ne poplaši treća glava, koja se izvuče iza velike peći. Bijaše to crnokos djetić od šest godina, velikih crnih očiju u platnenoj košulji. Složiv ruke straga, postavi se dječko pred brkonju Marka, te ga stade posve mirno motriti.

— A čij si ti, sinko? zapita vojnik maloga.

— Ja sam Stjepko Gregorić, odvrati mali osbiljno ne trenuv ni okom.

— E pa bog te poživio, sinko! Jesi li valjan? Znaš li boga moliti?

— Znam, odgovori diete, a tko si ti?

— Ja sam, sinko, vojnik.

— A šta će ti puška?

— Da strieljam Turke.

— Eh vidi eno pušku, mali će pokazav prstom na zid, i moj je tata strieljao Turke.

— Hodi der amo, sinko, reče vojnik i prihvativ obiema rukama dječka, posadi ga na svoje koljeno, a mali šuteć čas gledao duge brkove, čas prsti opipavao sjajne toke. U to donese Kata večeru, a Ilija vrč vina.

— Id u postelju, ukori Kata sina, šta tu dosadjuješ gostu. Nije za tebe večera, već postelja.

— Pustite, kumo Kato, zakrči joj rieč Marko pogladiv maloga, nek sjedi mali junačić. E boga mi liep je, vrgo se u svoju majku.

— A baš mu treba, da vam tu dodijava, gdje ste se putem umorili, kume, primieti kuma porumeniv od Markove laske.

— Pustite. I ja imam kod kuće djetića. Reć bi, da su mu oči trnjina; zdrav i jak je kao dren. Pa kad pod oružjem obijajuć bieli sviet naidjem na takova sokolića, smije mi se srdce i poljubim ga za svoga sina. U oku mu se pojavi tajna suza i junak poljubi dječka u čelo, zatim doda: Eh šta ćete, nije me majka rodila, da gledam mirno, kako mi porod cvate, već da po svietu kosim turske glave.

— Dedte, dedte, kume Marko! pošali se Kata, kanite se Turaka i turske krvi, pa se primite mojih žganaca i našega vina.

Marko se bome i primio, pa jeo i pio kao glavit junak a i gospodin župnik kriepio se uz Uskoka, kan da je i njega gorska majka rodila. Govorio je malo, te se nekako sretno smiešio, a nije ni imao kada govoriti, jer je Marku vince razvezalo jezik, pa je udario u junačke priče, i govorio o knezu Jurju Slunjskom, o banu Nikoli, o Lenkoviću i kako se je klao kod Virovitice, kako je obijao Vinodol i u Lici Turkom jade zadavao, kako ga ja turska sablja kod Jeline zasjekla u rame, a

druga posjeklica kako mu je u Krbavi nakitila lice. Govorio je junak kao da vila govori i pio uz to kao Kraljević Marko kod krčmarice Jane, a diete zinulo i slušalo Marka, kan da popa sluša. Napokon će Marko razigran:

— Ele, brate Ilija, liepo ti je bog dao. Reci ti, sveti otče! okrene se k župniku, nije li Iliji liepo, ne sjedi li kao pčela u punoj košnici.

— Dobro mu je bog dao, junače, reći će župnik, jer je Ilija dobar čovjek i mukotrpan, pa se umje prebacit preko svake nevolje.

— Ta dà, častnoga mi krsta, udari Uskok šakom o stol, da se je dječak čisto preplašio, vidi mu se, da je valjan. Al čuj me, Ilija, po bogu brate, govorio mi je tvoj malić, da si i ti strieljao Turke. Sve se čini, da mali ne laže, jer eno o zidu diljke i srebrom okovane kubure. Liepo, duše mi, oružje. To se ne privredjuje za plugom, nit se tim strieljaju vrane. Dao bih glavu, da je taj fini srebrokov komu Turčinu krajišniku za pojasom stajao, a moj Ilija da ga je na mejdanu skinuo.

— Bit će tako, primjeti župnik.

— I jest tako, brate Marko, potvrdi Gregorić, koj je kraj Kate sjedio.

— Pa kako si zapustio pušku i prionuo uz plug, kume? Kazujder mi:

— Kad me pitaš, odvrati Ilija, reći ću ti pravo i neka ti ne bude žao, posegnem li dalje u prošle godine. Ja, da znaš, niesam se rodio u ovom selu, već u Ribniku, tamo dalje za Dubovcem u vladanju frankopanskom. Frankopani niesu kmetovom zli gospodari. Ne ima tu biča ni batine, al Frankopani su junaci, nemirna krv, koja se tuče sa cielim svietom, a kud oni sabljom tud njihovi kmetovi puškom i kopljem. Bilo mi je dvadeset godina, brate, mlada krv. Prokleti Turci imali Liku, a naši ljudi su često i rado zalazili u Turke u

krvave goste. Zapalo je i mene. Išao sam kako rekoše pa se pomalo priučio puški i nožu, i kako sam bio mlad i biesan, pohvališe me stariji ne jedan put. Jednom — brojila se g. 1535. zadjosmo do Obrovca, Turci pritisnuše, izgubismo Obrovac, malo nas iznese glavu, a mene ranjena uhvatiše Turci. Bio sam pristao i vražki dječak. To se je Turčinu mililo, pa svi u glas na mene; obreži se, poturči se. Ja sam od majke dobar kršćanin i ne prodajem duše za dinar. Ali robstvo je veliko zlo, tursko robstvo gotova smrt. Okivaju te, biju te, žedjaš, gladuješ, ne znaš jesi li čovjek, jesi li pas. Bilo mi je težko, da znaš, vrlo težko. Šta ću? Rekoh Turčinu: Hoću, vaš ću biti. Povjerovaše budale. Odkovaše me, nahraniše, napojiše me, dadoše mi i novaca a jedan njihov zamrljani pop učio me, kakov li je velik svetac njihov prorok. Ja sam sve te magareće litanije slušao, kan da me je sam Muhamed rodio i bilo je, da će me sutra obrezati a ja da ću pogazit krst. Bila noć, mrka noć. Za dana bijah se veselio, častio Turke, grdio — bog mi oprostio griehe — kršćansku gospodu, pio sam a Turci mislili, da sam se opio. Stisnem oči, Turci opet misle, da pijan spavam. Al kad oni zahrknuli, otvorim oči, uzmem malu pušku, nož i kesu cekina. Potrbuške plazio sam do vode Zrmanje, a uz vodu dovukoh se do mora. Nadjoh barku, dadoh mornaru pol svojih cekina a on me doveze do Senja, odakle sam došao u svoj kraj. S bogom, Muhamede. Meni dakako nije bilo do mira. Primim se iz nova koplja. Stajao sam sa svojom četom u Dubici. Bilo jo to g. 1538., kad je Petar Keglević banovao. Gospoda Zrinjska, jer je Dubica njihova bila, poručiše nam, neka ju junački branimo. Bili smo momci od oka birani ko golubovi, ali riedko posijani, a Turaka čitava šuma, deset na jednoga. Sjećam se ko i danas. Nas jedno dvadesetak Zrinjskih strielaca posla kapetan, da zadjemo u šumicu nad cestom, kuda Turci proći moraju.

Podjosmo pjevajući na brežuljak, premda nam duša baš nije vesela bila, jer smo glavu u torbi nosili. Svaki se postavi za svoj hrast, zapali šibu, pa da vidimo, što će biti. Moglo je biti oko po noći. Mjesec je stajao nad Unom, a je gledah kako se svjetlo u vodi ljeska. U jedan put začuo se žamor, a s daleka stalo se rudjeti nebo. Pogledah, a na drugom brdu gori crkva. Za malo uzvitla se cestom prašina. Ne ima dvojbe, Turci idu. Poklekoh za hrastom i stavih pušku na koljeno. Sad se izvi iz praha nekoliko konjanika. Dobro sam razabirao čalme, a koplje im je sievalo o mjesečini. Napried igralo mrko momče vranca. O sedlu mu visile dvie krvave glave. Srdce mi zadrkta, krv zakipi. Čekaj! Naperim, odapnem. Plane. Ture zakriešti „Aman" i lupi poledjice u zemlju, al vranac mu podivlja i nagnu letit zavlačeć o stremenu sumrtvog konjanika. Munja za munjom bljesnu iza hrastova a sve u gomilu tursku. Tu pade konj, pade konjanik, pogani počeše se miešati, kleti, vikati, al mi stajasmo ovisoko a oni sami konjanici. Sve više navrvi Turaka. Poredaše se pod brežuljkom, navinuše lukove i dažd striela zaleti se u šumu. Čuo sam, kako strelice zvižde, kako grane pucaju, kako lišće pada. I drugi put izbaciše striele. Tri se zabodoše u moj hrast, četvrta prodje momu susjedu sa strane kroz vrat. Na mjestu izdahnu. Ali naše puške obarale poput tuče Turke. Svaki čas bi se propeo konj, svaki čas pao konjik. Najposlije sidjoše s konja, i urličuć „Alah!" tiskala se hajka uz brdo. Prve sastavismo sa zemljom, al dodjoše drugi, treći, sve više i više, a cestom grnula ciela rulja put Dubice. Imao sam još četiri fišeka. Doviknuh drugovom, da se vratimo u grad. Uzmakosmo prema Dubici. Prekasno! presjekoše nam put. Izgubih u šumi drugove. Bludio sam bludio, čujuć, kako nas nevjernici po grmlju traže. Da ludo poginem? Ne ću. Zavukoh se u šikaru. Odavle sam dobro razabrati mogao

silnu pucnjavu. Napokon planu Dubica. Oteše ju Turci. S jutra zorom spustih se na cestu i krenem prema Kostajnici, jer je sve tiho bilo. Niesam zapalio ni šibe. Al u jedanput polete za mnom dva konjanika Bošnjaka.

— Stani, Kaurine, povika prvi. Ja da se obranim, al u čas iztepe mi drugi buzdovanom pušku iz ruku. Već zamahnu, da mi razmrvi glavu, al će mu drugi:

— Pusti, Jusufe, prodat ćemo ga u roblje!

Oteše mi nož, kapu, kabanicu i fišeke te tako koracah pješice medju oba konjanika put Dubice. Težko mi je bilo. Sto puti bio sam se na nože, na sablju ogledao po krajini sa Turci, a sad me ovako zarobiše ni da sam izbacio pušku. Zašto ja niesam imao konja! U jedanput će drug Jusufu:

— Ču li me! Ja ću dolje k Uni, da napojim konja a ti ovdje pričekaj i čuvaj kaurina.

— Dobro je, Ibrahime, odvrati Bošnjak, a Ibrahim ode. Sjedoh na panj kraj puta, Jusuf pako sidje s konja i reče: Čuj, kaurine! ovamo te, da ti ruke svežem i skinuv s konja remen, pokroči prema meni. Omjeriv ga, rekoh si: Ilija, bogme si ti jači i nešta mi munu glavom. Ja kan da ću pružiti ruke, al u to spustim glavu, zaletim se Turetu medju noge. Jusuf sruši se preko mene, a ja se munjom okrenuh, klekoh mu na ledja i trgnuh izpod njega nož, rinuh mu ga u rebra. Ibrahim bijaše dosta odaljen, nije nas mogao vidjeti. Skinem s mrtvaca oružje, dolamu i čalmu, bacim lješinu za gust grm, pospem krvavi trag prahom, poklopim konja i zagrabim put Kostajnice. U jedan put orilo se za mnom „Oj Jusufe! Oj čovječe! Gdje si?“ I vidim kako je Ibrahim poletio za mnom. Nije valjalo kazat mu ledja. Okrenem konja, pojurim proti njemu. Turčin se prenu. Vidi čalmu, vidi dolamu, vidi koplje, ne vidi kaurina. Bijasmo još razdaleko.

— Gdje ti je kaurin?

— Evo ga, viknuh izpaliv kuburu u glavu konju, koj se prevali i konjika pokri. Dugo sam čuo, kako Ibrahim u sav glas nariče i psuje, al je odmakoh brže u Kostajnicu. Kad je knez Nikola Zrinjski čuo za tu moju vragoliju, dade mi deset cekina, dvie kubure, te mi zapovjedi, da moram uz njega služit. Služio sam ga ljudski i liepo je služit junaka, a Nikola, brate, junak je kakova ne ima medju Dravom i Savom. Uz njega sam branio Zrinj, s njim sam išo pod Peštu. Bože moj, čudna li veselja, kad se zaletismo u janjičare. Valja reći, dobri su vojnici, prije će pasti, nego li uzmać za pedalj. Al su i smiešni. Svaki je zatako za kapu žlicu, a kape su im ko vreće. Donle je sve dobro bilo, i ja se provukoh čitav kroz sve lumbarde, striele, puške i sablje. Al rieč je: Ide vrag po svoje. Bilo je baš one godine, kad je knez Nikola postao banom. Mi smo u u Zagrebu brusili sablje, jer od Turčina niesi nikad siguran. Bilo mi je, duše mi, dosadno ljenjarit. Jedne noći pozvaše nas trublje na okup. Moj gospodar postolar, gdje sam na stanu bio, preplaši se silno, a ja uhvativ sablju kalpak i koplje rekoh mu „Laku noć.“ Sam nas je ban vodio. Bogme mišljah, biti će krvi, jer kad Nikola poklopi konja ne ima šale. Ja sam služio kod banovih konjanika. Išlo se sve na sjever kao da nas vile nose. Jedva da nahraniš konja. Koliko pamtim, išli smo uz Krapinu. Kod Zaprešića pridruže nam se štajerjerski konjanici, vodio ih je nekakov dugi Švaba sa strašnom bradurinom. Putem reče mi moj četnik Mijo Kovačić, pošten Zagorac, da su Turci uzeli Moslavinu, da su valjda već prošli preko Križevaca na sveti Ivan pa da će na Varaždin. Nedaleko od Krapine rieke dodjosmo do grada Konjščine. Postavismo se u ravnici a za nama bje šuma. Ovuda, rekoše, da će Turčin doći, i boga mi dodje. S daleka prepoznah te vražje tikve. Sve konja-

nici, kopljanici. Štajerski gvozdeni ljudi sjedjahu mirno na svojih konjih, al mi zrinjski katane dà. Nije još bilo bitke, sl se mi za šalu potitrasmo. Moja se četa primicala iz prikrajka Turkom. U toj igri ostade mnoga čalma pusta. Ban pohvali nas pred svakom si Tahijem, koj je uz njega bio, da smo junaci, al neka je šali kraj, jer da je s Turčinom ugovorio primirje. Do vraga i taj mir, kad si se došao tući. Moja četa sastavi koplje, priveza konje, pa katane udri piti zagorskoga vina. A tako i druga vojska. Za Turke niesmo mnogo marili. Te nevjere stajahu u protivnoj šumi. Kako sam ljut bio, povalih se potrbuške u travu kraj svoga konja, što sam ga uz kržljav grabar privezao bio. Sunce mi je ledja grijalo, a ja gledah u bieli sviet. Kako sam tako ležao, ide mimo mene ban na konju. „Ej," povika smijući se, „Ilija, šta ti tu potrbuške zijake prodaješ?" „Vaša milosti, odvratim, mene je volja tući se" „Čekaj bit će i toga," reče ban! Nije trebalo dugo čekati. U jedan mah zaori vika i cika, kan da su svi vrazi iz pakla utekli. „Prevario nas Turčin, pogazio mir."

— Bog ga ubio! viknu Marko lupiv šakom o stol, a oči mu se zakriesiše ko divljemu mačku: pa jeste li ga za to naplatili?

— Jesmo biesa, nastavi Ilija, on je nas. Ja i pravo ne znam, kako je to bilo. Samo sam vidio, da provaljuje Turčin kao mrav iz šume. Hulja učinio mir, dok mu dodje u pomoć silna vojska. Skočim na konja, pograbim koplje, kalpak mi padne, ne marim, pa udri gologlav na Turčina. Sieva, praši se, grmi, ne vidiš neg koplje, sablje i striele, sve se to motalo u jednom klupku, dok se ne zaleti medju nas koja gvozdena jabuka i razpraši gomilu. Banova sablja blistala je kao munja. Pobjesnim. S prvine ježi ti se malo koža, kad se ideš igrati sa svojom glavom — al poslije si zvier. Naši su katane letili ko vragovi preko grmlja, mrtvih konja i ljudi, a

Štajerci su mlatili Turke, da se je gora orila. Nu u jedanput — ah htio sam proplakati — vidim naši pješaci bježe bez obzira od Turaka. Kukavice! Bog ih satro! To je bacalo puške, fišeke, torbe i klobuke, ko da si ih posio. Golom sabljom poćerasmo ih natrag, i vidio sam na svoje oči, kako je ban arkebuziru razkolio glavu. Badava. Kuje bježe i bježe u šumu zavuku i nas. Turčin navali sprieda, s desna i s lieva. Bilo ga je kao proje. Potuče nas hulja na prievaru.

— A ti? zapita Marko.

— Ja dakako sa drugom ruljom uzmicaj put šume. Gotovo da se spasim. Al u zao čas obori zrno moga konja. Padnem, udarim u panj, izgubim sviest. Kad se probudim, spazim, da su me Turci zarobili. Na zdravlje Ilija. Niesam imao kada razmišljat o mojoj nesreći. Sćeraše nas sužnje kao marvu, i poćeraše okovane u Dubicu, pa u Banjuluku, pa u Travnik, pa u Drinopolje i u Carigrad, gdje turski car sjedi. Svukli nas putem do košulje, tukli nas bičem, dali nam postelju na kamenu pod vedrim nebom, hranili nas mrvom crna, tvrda hljeba. Okovi oguliše nas do krvi, polovica nas poginu putem. Bože moj, koliko jadan prevalih zemlje, al niesam vidio gotovo ništa do svoje biede. Al i tu ne bijaše nevolji kraj. U Carigradu strpaše nas u smradnu špilju, a tu da će nas porazdielit na galije, da prikovani veslamo do smrti. Meni se smrknu. Osvanu dan, da će nas povesti na brodove. Izvedoše nas u dvorište. Ja se skučim i skvrčim kao pravi Lazar pa stanem naricati. U to dodje pred mene neki starac, Turčin, oficir šta li, pa će mi hrvatski: „A šta cviliš, kukavice?“ Kan da me je grom ošinuo. Kako nebi kad medju tudjim lavežem čuješ svoju rieč. „Težka me boljetica snašla, gospodine, odvratim Turčinu, kolje me i boli, ne mogu, da se držim na noguh.“ „A odakle si, Kaurine?“ „Hrvat sam, čestiti ago, iz Frankopanova vladanja.“ Turčin se zamisli, pogleda

me sa strane i reče turski nekoliko rieči stražaru. Neznam, šta je govorio, al stražar izvede me pod večer iz dvorišta na ulicu i tiesnimi ulicami do visoke palače. Tu pljesnů rukama, predade me vrataru crncu a ovaj povede me gospodaru u gornje sobe. Bijaše to onaj stari Turčin, koj mi hrvatski progovori: „Čuj kaurine!“ reče starac, „ne ćeš na galiju, moj si rob, radit ćeš u bašći.“ Pomislite si, gospodine župniče, koliko sam sretan bio. U onaj čas zaboravih težke svoje okove, zaboravih, da stojim pred svojim gospodarom, pa kako mi je srdce zaigralo, zapitam starca: „A jesi li i ti, čestiti ago, našega roda i naše zemlje sin?“ Starac probliedi, porumeni, krenu glavom i mahnu mi rukom: „Idi!“ Od onda ga niesam više vidio, već sam za visokim zidom trajao život, polievajuć cvieće i čupajuć drač. Bože, luda li posla za junaka. Od duga vremena, od ljutine znao sam kadšto cvieću odsiecati glave, misleći, da su to Turci. Mi robovi pošli bi više puti sa šeihom kupovat za gospodara stvari po dućanih u grad. Idući ovako na trg upoznah se sa mletačkim mornarom, koj je razumio hrvatski, jer je Dalmatinac bio. Dokazah mu, kakva me snadje nevolja. A on će: „Bilo bi tu pomoći, rode.“ „Kako?“ „Tu novcem možeš sve. Predomislit ću se!“ Za malo dana sretnem ga opet, a on će mi: Evo drž, ovo je boca rakije, kakvu je sam djavo palio. Počasti vratara i bostandžiju, dok ne padnu ko zvier, a pred dvorom čekat ću te ja!“ Tako je i bilo. Opijem crne pijanice. Rakija ih obori, a ja uhvatim sjekiru, razbijem okove, da mi je krv išla i provalim na vrata. Dalmatinac održa vjeru. Pod mrakom dovukoh se s njim na njegov brod, a dva dana poslije ponese nas vjetar put našega kraja. Kad me naši ljudi spaziše, bilo im je od čuda, da se je mrtvac digo iz groba. Nu ja rekoh, živ sam i dosta sam se naužio šale. Do tri puta bog pomaže, a četvrti put bi mogao odmoći djavo. Tada se

manuh soldačije, al od onda ostao mi je prišivak „Prebjeg“, jer sam tri puta iz turskog robstva prebjego.

— Boga mi junak i bolji od mene, dometnu Marko u čudu gledjuć Iliju, šteta, da si bacio pušku, jer ne rodi majka svaki dan takova čovjeka. Ej da se vratiš!

— A šta snubite tu mog čovjeka, Marko, provali Kata živo, uhvativ Iliju za ruku.

— Ne boj se, Kato dušo, nasmieši se Ilija mirno, namučio sam se u životu muke, sada hoću da mirujem uz svoje drage. — Uskok spusti glavu, zamisli se.

— Dà! Čovjek je pluto, reče napokon, koje pliva po vodi. Voda ga baca amo, baca tamo. Sretan, tko izpliva na kraj! Jel l' tako, sveti otče?

— Čovjek snuje a bog boguje. Božja je milost velika i ne zapušta dobra čovjeka, odgovori župnik.

— A kako si dospio ovamo? zapita Uskok.

— E tako po slučaju. Poznavao sam tu stranu odprije. Kod kuće mi je u Ribniku sve pomrlo do brata Nikole, s kojim se baš pohvaliti ne mogu. Ban mi dozvoli, da ne kmetujem, da služim, gdje hoću. Dodjoh amo služit Heningovce po preporuci gospodina podbana Ambroza — ima tomu devetnaest godina. Najposlije dadoše mi ovo selište i kad mi je tude pusto bilo, rekoh si: ženi se, Ilija. Skoro se našla i prilika. Po gospodskom poslu podjoh jednom do Pišeca u Štajerskoj a u kuću nekoga Osvalda, koj je od gospoštine kupovao vino. U Osvalda služilo pristalo čeljade — ova moja žena. Prevariše me oči a ja upitah: „Bi l' za me, Kato?“ A ona svuče Štajersku crnu suknju, obu opanke i navuče oplećak. Tako se nadjosmo, tako se uzesmo, bilo je tomu na poklade devet godina i niesam, duše mi, ni u snu požalio, da sam od Štajerke stvorio Hrvaticu.

— Ta liepo je to i bog vam sreće dao, bog vas poživio! dignu Uskok vrč, krasan si čovjek Ilija, i ako ti nije žao, izljubimo se junački, budi mi pobratimom.

— Hoću Marko! reče Ilija podav mu ruku.

— U junačko zdravlje, na junačku vjeru, Ilija moj. Evo polažem ruku na glavu tvoga sinka i kunem ti se bogom i svetim Nikolom, da ću ti biti brat u dobru i zlu, brat tvojoj ženi, i tvojoj djeci za otca. Moja desnica, tvoja uzdanica, moja junačka vjera, tvoja obrana. Prevjerim li, ne do bog sreće ni meni ni momu porodu. A ti, sveti otče, blagoslovi!

— Tvrda vjera do boga, odvrati Ilija.

— Amen, završi župnik blaga lica i blagoslovi stare junake a novu braću.

V.

Kraj stare varoške kuće a naproti samostanu sestara svete Klare stoji dvor knezova Erdöda. Ovamo se dne prvoga kolovoza g. 1564. na brzo doveze ban Petar od svoga imanja Želina. Valjda za prešnim poslom. Zlovoljan, složenih s traga ruku, poniknute glave hodi Petar amo tamo po prostranoj sobi. Jasne, modre mu oči gledaju vazda u kamene ploče poda; čas pogladi rukom dugu plavu bradu, čas ju provuče preko kratke kose, preko visoka stisnuta čela, koje mu kadšto zadrktne. Petar Erdöd čovjek je visok, širokih pleća, ponešto krupan. Lice mu je nekako malahnulo, požutilo, proživio je mnogo svietom. Zamišljen je, neka ga briga tare. Ne mari on, da mu je duga višnjeva surka zaprašena, dugmeta od turkiza gdjegdje razkopčana, da su mu visoke čizme od surove kože blatne, pače ni ne vidi žene, koja, držeć u rukama mužko čedo od jedno tri godine, kraj prozora na šarenoj škrinji sjedi. Ženi može biti preko dvadeset i sedam godina. Podebela je, puna i crvena, crnokosa, oči su joj ko crne trešnje, al ne ima u njih duše. Crte joj niesu fine, čelo ne pokazuje uma, ali oko debelih ustnica oko kratkog nosa, kaže ti nešta, da je ponosita, pače ohola. Kako i ne bi?

Banica je, druga žena Petra Erdöda a kći slavnog junaka Ivana Alapića, Veliko-kalničkog. Nije umna, al možebit nešta lukava kao što sve Evine kćeri. I vidi joj se da je banica, velikašica, premda je evo došla s puta. Na sebi ima kontuš od crna damaska, komu su okrajci ošiveni kunovinom. Izpod kontuša razvija se saborita suknja od granatna kalmuka, a izpod nje proviruju prebačene dosta velike noge u šiljastih postolah od žute kože. Pod vratom je kontuš skopčan sa dvie „šmelcovane“ ploče od srebra. Na jednoj ploči vidiš pol jelena nad pol kotača, grb Erdöda, na drugoj, kako gvozdena ruka strši iz krune, pa je sabljom zamahnula prema zviezdi — grb Alapića. Mala baršunasta kapa, izvezena biserom pokriva joj bujnu kosu. Poniknute glave zagledala se banica u svoje čedo, koje se otima materinskomu naručaju i gladi mu rukom zlatokosu glavicu. Milo gleda majka sinčića, malko se nasmieši, tračak osjećaja poleti joj licem. Valjda vidi u tom maliću zalog svoje sreće. U jedan put dignu glavu, pootvori široka usta i uprv oči u bana, reče mu:

— Gospodine Petre, druže moj! Šta vam je? Od Želina do Zagreba ne čuh od vas ni rieči, a i sad hodate po sobi niem, zamišljen, kao da tude ni vašega sinka, ni vaše žene ne ima. Šta vam je?

— Barbaro gospo, odvrati ban pristupiv k njoj i pogladiv sinčića, ne pitaj me. Takve brige ne spadaju pod žensku kapu, tomu se hoće glave od gvoždja, mužke glave.

— Eto, nastavi Barbara laskavo, tvoja žena ne vriedi ništa, luda je, je l'? Al krivi su ti računi, gospodine moj! Ne znaš ti, što je žena. Žensko srdce ne može mirno kucati, kad je mužko čelo mrko, žensko oko čita jasno u vašoj duši, ako ga i nije sveti duh razsvietio.

— A što čita tvoje oko? zapita Petar.

— Da pogodim?

— Pogodi, banice gospo! nasmija se ban.

— Vi razmišljate, kakov će novi kralj Makso biti.

— Onako s daleka. A što dalje?

— Pa se srdite na Nikolu Zrinjskoga.

— Ne govori mi o njem, odsječe zlovoljno Petar, okrenuv se naglo prema prozoru.

— Eto pogodila sam, reče Barbara živahnije; dà vi se srdite na kneza Nikolu, koj vam je vječna neprilika. I pravo je. Taj lihvar, taj cincar truje vam život. Nije li vas prevario, hajdučki prevario? Snubio je za svoga sina Gjuru vašu kćer Anku i u to ime predadoste mu svoje magjarske gradove.

— To je splela njegova pokojna žena Kata Frankopanka i moja pokojna Margarita Tahova, koju je na to naučila tetka Jela, sestra Nikolina, a meni je trebalo novaca.

— Pa šta je od toga ženskoga pletiva postalo? Tvoja Anka osta na cjedilu, Gjuro uzme njemšku gospodičnu Arko, a Nikola nije ti ništa povratio, već zapleo te u parnicu sa Gregorianci.

— Pustimo to, Baro, odvrati ban, to su stare priče, za to me ne boli glava, pa sam se sa Zrinjskim i pomirio.

— Jezikom, al nieste srdcem, primieti ujedljivo banica; al mene boli glava, mene; jer sam ja, jer su moji sinovi Petar i Tomo prikraćeni. Nije li mi lakomi Nikola htio oteti i Cesargrad, kad si mi ga prije četiri godine zapisao? Pa čekaj još koj mjesec, dok Nikola oženi gizdavu Češkinju Evu Rosenbergovu, koja, kako vele, ima pražkih groša na vagane. Kako će se istom onda razmetati gospodar ozaljski. A niesu li Gregorianci i sad na te kivni?

— Istina je, odvrnu ban, ja knezu Nikoli nikad zaboraviti ne ću, da je osramotio moju krv, Bakačevu kćer i ne mislim da će se naša dva roda ikada od srdca

sljubiti, al dosta sam jak spregnuti Gregoriance. Za sve to ne tare me briga. Nu mrzim Nikolu, jer mi je svagdje na putu a opet se gradi kan da mu ja banom niesam. Bio je ban, odreko se banstva, bio kapetan kraljevine, odreko se kapetanije. Kralj Ferdinand bojao ga se. Ubio je Kacijanera, nije mu ništa bilo, Turci govorili su sami kralju, da su ga podmitili. Ja toga ne vjerujem, al se nadah, da će mu sbog same sumnje kralj uzkratiti milost, al opet mu nije ništa bilo, dà dobio je cielo Medjumurje. Prošlog mjeseca umre Ferdinand, sin mu Makso pozva, kako čujem, vieće državnika u Požun, da se dogovori radi prieteće pogibelji turske. Je li zvao mene, bana? Nije. Nikolu je zvao, opet Nikolu, koj je „hrabar, slavan i dičan“. Taj čovjek radi i ne radi, zavuče se na kakov svoj grad, odbija časti, prkosi kralju, pa u jedan hip skoči, sipa novce, tuče Turke, a sviet ga slavi. Nikola vlada se prema kralju kao djevojka, koja se nećka i od dragoga skriva, da ljubovnika jače podraži. Na putu mi je, velju, potavnjuje me, a ne mogu mu ništa, jer je junak, jer je moguć, jer ima uza se silnu stranku. Zato ga mrzim.

— Pa ne može li se ta stranka razbit? zapita Barbara.

— Težko, možebit! Pokušat ću.

— Kako? reče banica radoznalo.

— Nikola povadio se na nože sa svojim svakom Tahom. Tahi ima mnogo pristaša ovdje, ima prijatelja u kraljevu dvoru; pristat će uz mene, on će mi pomoć. Rad njega i dodjoh — —

— Rad njega? začudi se žena.

Već je Petar odgovoriti htio, al u jedan put okrenuo glavu prema vratima, iza kojih se čuo glasan govor. Unidje sluga ter mu javi, da gospodin podban i neka stara gospodja žele doći pred bana. Smutiv se ponešto, odvrati osbiljno:

— Reci, da ne ću — ne, da ne mogu, da imam prešna posla — nikako, nikako!

Al u taj par otvoriše se za slugom vrata. U sobu navali visok, liep starac, ćelav, mrk, duge biele brade, osbiljna, ponosita lica. Turnuv slugu na stran, poskoči napried, a za njim udje u sobu gospoja Uršula Heningova, blieda, ljuta, zaplakana lica. Petar trznu se, probliedi.

— Magnifice domine bane! progovori starac mirno i jasno, oprostite. Čuo sam da imate posla. Al prečega ne imate neg ovaj, što vam donosim. Sbio se čin ne čuven, razbojstvo. Ban je u našoj domovini za kralja, ban mora da čuva pravo u svako doba; za njega ne ima prečega posla.

Ban stisnu obrve i ošinu došljaka ljutim okom, al starac podignu ponosito glavu i gledaše mirno Petra, zadjenuv ruke u široki srebrni pojas, koj se je vinuo oko crne mu haljine.

— Šta želite, domine Ambrosi? zapita Petar osbiljno starca, dočim je banica plahim okom čas podbana, čas njegvu drugaricu gledala.

— Ja za sebe ništa! odgovori Ambroz Gregorianec. Al zamienik sam vaše časti te dovedoh pred vas tu plemenitu gospoju, koja mnogo tražiti ima. — — —

— Koja sve tražiti ima, zavapi živo Uršula jedva dišuć od jara. Sve tražim, bane, jer ništa ne imam. Valjda znate, tko sam.

Petar kimnu glavom i reče u pol glasa:

— Govorite, gospojo Heningova.

— Dà, boga mi, hoću planu Uršula podignuv glavu i staviv ruku na burna prsa. Ne znam, gdje da počnem, šta da govorim. Zmija mi se oko srdca svija, jad i čemer steže mi grlo. Oprostite! Grehota je to, sramota do boga! Al vi ćete me slušat, je l'? Vi me morate slušat, jer ste ban, jer ste plemić, jer ste čovjek. Vi

me morate slušat, jer sam žena, udovica, majka — jer bih znala biti i lavicom. Čujte me, molim vas! Kad vas zaskoči u šumi čovjek, kad vam skine s vrata zlatni lanac, reći ćete: Hajduk je, to mu je zanat, uhvatim li ga, popet ću ga na vješala. Kad za zime navali na vas gladan vuk, reći ćete: Niema je i biesna zvier, to mu je narav i probit ćete mu zrnom glavu. Kad vas saleti sred polja biesan Turčin, reći ćete: Vrag je to krsta i moje slobode; junačkom sabljom skinut ćete mu glavu. To je sve naravski, vrlo naravski. Al šta ćete reći, kad kršten čovjek mami tužnu rodbinu Judinim cjelovom, kad prvi sudac u državi izhini udovici ugovor, pa ga razdere, pogazi i svoj starodavni grb popljuje. Šta? Šta ćete reći, kad velikaš sjedobrad, koj uz kralja zastavu države nosi, za mrke noći, krišem poput hajduka tužnu udovicu, jadnu dječicu iz davne djedovine baci na golu zemlju, na tvrdi kamen, bez svega? To nije naravski, to nije čovječji, to je zvjerski, to je djavolski. Šta ćete na to, domine bane, šta?

Petar Erdödi ne reče ništa.

— Vidim, vi me ne razumiete, nastavi Uršula; govorim ludo, dakako! Jezik se mota, izgubih pamet. Kako ne bih? Ta gotovo sam izgubila vjeru u boga. Sabrat ću se. Čujte. Tako je. Bator je sa mnom sklopio ugovor, to valjda znate?

— Znam, odvrati ban mirno motreć razjarenu ženu.

— Po ugovoru podjoh stanovat u Stubicu, i to znate.

Ban potvrdi, da zna.

— I eto, što se sbi. Jedno vrieme gospodarilo se mirno, kako već ugovorismo. Bijah sretna, da je mir, bijah luda, da sam povjerovala. Bit će tomu ćedan dana, što sam pošla sa djecom u pohode u Brezovicu. Ondje stanuje sa svojom drugom ženom Dorom Mrnjavićevom ovaj gospodin Gregorianec, tast moje kćeri. Da se po-

vratim. Dodjem u Zagreb. Tu doleti mi blied, prestravljen zet Stjepko, pa viknu: „Punice, striela ih božja ošinula, oplieniše vas. Čujem, da je Bator potajno prodao Tahu sva imanja i svoj i vaš dio. Onomad ukloniše vaše ljude varkom iz Stubice. Po noći dodjoše kanonik Svesvetički i sudac Mojsija Humski i uvedoše Taha u cieli posjed. Vaše stvari pobacaše na polje. Nitko nije prosvjedovao. Tahi sjedi u vašoj djedovini. Sve to saznah u gradu u kući kneza Konjskoga". Tako je govorio zet Stjepko. Zamračilo mi se. Viknuh: „Zete, poludio si, lažeš!" Na silu nasmijah se glasno. Al ne bijaše laž, već sve gola istina. Sjedoh na kola, povezoh se put Susjeda. Gledam, na tornju vije se zastava ni Batorova, ni Heningova — crn lav u modrom polju, tà vi ju znate, zastavu vašega prvoga tasta. I kad se popeh do grada, kad zakucah na vrata, pojavi se na prozoru djavo Petar Petričević i viknu: Idite u miru, gospo! Ovo je grad milostivog gospodina Ferka Taha, a ja sam njegov kastelan". Vrata ostaše zatvorena a pod briegom nadjoh ranjenog si slugu Andriju Horvata, koga je Tahi oćerao s grada. Sluga mi potvrdi, što mi Stjepko reče. Zakipilo mi je srdce, al šutila sam. Šta će žena i tri djevojčice na tvrd grad pun oružnika? Dodjem noćju u Stubicu, svoju Stubicu. I opet mi doviknuše s grada kroz smieh: Tahov je, a sve moje siromaštvo stajalo je pod gradom pod vedrim nebom. Ne imah kuće, ne imah zaklona, ne imah ni koliko zadnji moj kmet. Bože! Ogriešila sam dušu. Prokleh dan, prokleh noć, prokleh sviet, prokleh sve! Oh, ne do bog ni vam ni vašoj djeci doživjet, preživjet takovu noć. Mene ne svija svaki vjetrić. Al ta striela razkopala mi je svu dušu. Gospodin Gjuro Raškaj primi me na noć, poslije podjoh k zetu si Stjepku u Mokrice, a danas dolazim k vama, domine bane, i vapijem u sav glas: Vratite mi otetu djedovinu, zaklonite udovicu, obranite sirote, sudite brzo mačem,

dokažite, da jošte na svietu pravde ima, da lakoma zvier ne smie trgat kukavicam iz ustiju svagdanji hljebac. Bane! U ime ove kraljevine Slavonije obtužujem Taha pred vama za razbojnika, dajte mi pravdu, dajte!

Promuklo grlo izdade ženu. Drkćuć od glave do pete, stišćuć svoje jake ruke na razplamćene grudi, stajaše Uršula pred banom. Lice joj se žarilo, usne drktale, oči časomice sievale, a uz nju stajao je kao kamen podban Ambroz i reče u kratko:

— Sve, što je ova plemenita gospoja govorila, živa je istina, tako mi poštenja.

Šúteć gledao je ban u zemlju; napokon progovori:

— Moguće, vjerujem, da je istina. Gospodin Tahi nije radio pametno. Nu, mi hvala bogu imamo u ovoj kraljevini sudova i zakona, a sudac za kralja sam ja. Al sad nije sud, i vi, plemenita gospo, morate sve dokazat, što evo rekoste. Parnica mora se povesti pravilnim putem. Vrh toga valja izpitati, u koliko je knez Bator uvriedio pravo u koliko nije. Velim vam i to, da judex curiae ne spada pred banski sud. Sve to dakle razmotriti valja.

Uršula uzmaknu dva tri koraka, razvali oči i pogleda bana, starac Ambroz pako namršti čelo.

— Pa to je vaša pravda, to vaš sud? I da sve dokažem? Treba li dokazati, da sunce na nebu sjaje. U koliko je Bator prava imao? Pitate li vi ubojicu, koliko je prava imao, kad je ubio čovjeka? Redovita parnica! Oh znam, šta će to reći. Poznajem ja puteve vaše pravice. Krivi su, dugi su, uzki su, a za svakim korakom zieva propast. Redovita parnica, velite, hrvatski bane, treba li razbojniku više od vješala? Redovita vaša parnica traje sto godina, pa mogu skapat od gladi, ja i moja djeca, zavrisnu Uršula i pokri si rukama suzno lice, al vam velim, bane, osovi se naglo, da govorite krivo, to niesu rieči hrvatskog bana, već Tahova zeta,

to nije pravda juris civilis, to je sila, to je nota infidelitatis, to je zločin, koga se i vi činite krivcem — —

— Gospojo Heningova, planu Petar Erdödi i lice mu porumeni tamnim žarom, obuzdajte svoj jezik, pomislite, da pred vama stoji namjestnik kraljev, da ste u njem i kralja pohuljili.

— Ne bojim se vas, bane moj, vrisnu Uršula, dignuv pest. Zaklanjajte slobodno sebične spletke svoje pod plašt kraljevskog veličanstva, ne bojim se vas; skinut ću taj uzvišeni zaklon i potresti ću stupove lažne vam pravice, nek se zna, da vam je vagu pravice izjela hrdja, da vam je zakone raztočio crv. Vi bijete Turke za sveti krst, a krivo ste se kleli, sami ste Turci! Zašto se mučite? Bane Petre, krivica vaša past će na vas, na vašu ženu, na vašu djecu — — —“

U taj tren sunu banica pritisnuv jače diete i problijednuv u vis. U crnih joj očih zasuklja biesna vatra.

— Za tu želju usahnuo vam jezik, gospojo Heningova! doviknu Uršuli.

— Dosta, zagrmi Petar stupiv prema Uršuli, ja velim, tu nije sud. Podignite tužbu, kako zakon ište. Ta advokata imate. Gospodin Ambroz je vješt pravdaš.

Podbanu zadrktnuše vedje, lice mu porumeni. Mirno al glasno reče:

— Magnifice domine! Gospoja Heningova je pravo govorila. To nije dvojben posjed, to je zločin. Bane! Ne kanite li priskočit u pomoć ovoj udovici?

— Via juris! odvrati suhoparno ban, to je sve, što vam kazat mogu, gospodine advokate!

Ambrozij trznu se, nosnice mu se razširiše, usne se stisnuše. Časak zašuti, zatim progovori:

— Magnifice domine bane! Dà, bit ću joj advokatom, jer vidim da vaša božica pravde hramlje. Ja vam to velim, podban to veli. Rodbinska krv zamutila vam je oči. Jao si domovini, jao si narodu, gdje se prosta

varka, ljuto razbojstvo pod sjenku prava skrivati smie. Pa bili vi knez Petar Erdödi, pa sipalo vaše žezlo gromove, uhvatit ću ga, slomit ću ga, neka više ne sramoti plemstva, nek ova zemlja sto puti sgažena ne bude plienom gospodske lakomosti.

— Ha ha! nasmija se, probliediv na smrt, ban, eto sa Medvedgrada zavijao je stari vuk, ortak Nikole Zrinjskoga, al neka se čuva taj bivši lukavački kastelan moje gvozdene šake!

— Dà, reče Ambroz, na ljutu ročištu osvetit će stari vuk pogaženu pravicu.

— Dà, Isusa mi, kriknu Uršula, i Heningova dić će se na noge. S bogom! Spremaj se, bane! Moji su zubi gvozdeni.

— S bogom, viknu ban, Petar Erdödi ne boji se babjega juriša niti starčeve kletve! Ambroz i Uršula pohrliše na dvor, a Petar iznemogo šaptnu Barbari:

— Evo puška je pukla. Znao sam, da se ta bura sprema. Tahi je moj, dokazat ću tim kukavim šljivarom, da je Petar Erdödi ban, ma bilo i boja, ma teklo i krvi!

VI.

Jedno dva puškometa za gornjostubičkom crkvom prema selu Golubovcu stoji, reć bi uz brieg prislonjena, nevelika kuća, ne znaš je li kmetska, je li plemićka. Zidana je opekom i pokrivena daščicami. Za njom zeleni se uz brdo vinova loza, postrance za grmljem stoji hliev, hambar i preša, pred njom spušta se lagano brežuljak do puta. To neravno dvorište ogradjeno je ljetvami, po kojih se slak vije. Po cjelini zasadjen je gdjegdje suncokret i mak, uz kuću penje se brsljan a sred dvorišta razgranio je star orah svoje grane. Podne je davno minulo, sunce je na zapad odskočilo, po dolovih stubičke gore navlači se potiho mrak, samo na vršcih igraju jošte zla-

tolike zrake. Na klupi pod orahom sjedi čovjek, teše jaram za volove. Sva je prilika, da je kući gospodar, al ne znaš, je li kmet, je li slobodnjak. Po odielu, da ga sudiš? Težko, tako se ne nose kmetovi. Suknene hlače fine su, čizme tanke, svietle i šiljaste, košulja biela i vezena, na mrkom prsluku niže se gust red srebrnih dugmeta, oko vrata vije se crvena svilena marama, a na glavi stoji kapa od kunovine. Po stasu i licu da ga sudiš? Još teže. Visok je, tielo mu kršno kao hrast, mišice od kamena, ramena jednaka, široka, a prsa ima za dva čovjeka. Vrat je jak, glava velika, s traga poviša. Smedja sjajna kosa razčešljana je niz čelo na dvoje, iznad jaka nosa izvija se veliko čelo, s dola uzko, s gora šire a po njem idu na šir dvie tri crte. Pod čelom teku ravno guste obrve, tamne oči sievaju čudnovato. U njih čitaš muževna razbora, ženske sjete. Lice je čovjeku oširoko, dugoljasto, kod brade zaokruženo. Čovjek ga je obrio, samo nad ustima staje mu podrezani brci. Lice je mirno, na njem ne ima strasti, ni mišica ne će drknuti, kao u čovjeka, koj mnogo misli, malo se ljuti, a ničega se ne plaši. Čovjek nije biel, nije ni mrk. Radeći uztrajno, gotovo ne mienja licâ, ni onda kad se tvrdo drvo opire sjekirici. Al ipak ga časomice mienja. Reć bi, da o koječem razmišlja. Kadšto se blago nasmjehne kao žena, kao diete, kadšto mu se lice uosbilji, oko smuti, kao kad uman čovjek osjeti duboku bol. I poče jače tesati, da proćera nevesele misli. Je li taj čovjek plemić? Ako i nije, plemenit je svakako.

U jedan put pusti čovjek sjekiru i pogleda prema Stubici, od koje je brzim korakom išao mlad, tanak, crnomanjast seljak. Bilo mu je svakako prešno. Unidje u dvorište, dodje do gospodara.

— Hvaljen budi Isus Krst, pozdravi mladić.

— Na vieke! Gjuro! Šta je? Zašto toli brzo letiš, ta jedva dišeš? Jesi li ti k meni dojurio? zapita stariji.

— Jesam, dragi ujo, odvrati mladić, čekaj, dok mi se duša povrati. Da znaš, šta se je sbilo, Prokle.....

— Sjedni Gjuro, saberi se, pa kazuj!

— Joj, joj, ujače, sam vrag nam je novog gospodara donio. Bogu je plakat. Čuj! Ti znaš onu jadnu udovicu Katu Marušićku iz Zaprešića.

— Znam.

— Petero nejake djece ima na vratu. Muža su joj poćerali u vojsku, a ondje ga Turci zaklali. Kini se, muči se sirota i svatko ju zna za poštenu dušu.

— Pak?

— Pak je došao Tahov sluga, Petar Bošnjak, bog ga ubio. Šuškao i šaptao taj antikrst gospodji Tahovoj, da Marušićka za staru gospodaricu govori i proti novoj gospoštini. Istina, da su gospa Marta i gospodična Sofika često zalazile k Marušićki i sto puti nadielile kukavicu, ali da je gospoju Jelenu grdila, nije istina; brine se žena zato. Nu laž je kao drač; kamo zrno padne, pokriti će drač preko noći polje. I što se sbi? Pomislite, ujače! Gospoja Jela a i taj novi naš gospodar povjerovaše na praznu rieč Petru i zlo po Marušićku. Došao Petar i četa takovih hahara, ko što i on, u Zaprešić. „Dat ću ti ja gospoju Uršulu, povika kroz smieh Petar, vidit ćeš, tko je tvoj bog, nekrštena kučko“! i lupi sirotu šakom u ledja, da je pala na lice. Razbojnici razbili vrata, odnieli žito, hajdinu, kukuruzu, pitana vola, što ga je od stare gospoštine dobila. Dà više. Oteli joj liep vinograd, razbili kliet, odnieli vino; sirota sjedi na kamenu pred kućicom i plače, a i dječica plaču, da ti srdce pukne.

— A je li to istina? reče ujak Matija Gubec, probliediv i skoči, baciv sjekiru, na noge.

— Tako živa istina, ujače, ko što se ja Gjuro Mogaić zovem, tako živa istina, ko što ja ne imam ni otca ni majke, komu ste vi, ujače moj, od malih nogu

hrana i obrana. Bio sam danas u Zaprešiću, vidio sam jadnu udovicu i suze su mi došle. Zar ta gospoda ne imaju boga? Pitajte samo Zaprešićane Grgu Zdelara, Stjepana Jelakovića i starog Matu Jabučića. Ti će vam to bolje kazati, ti su sve na svoje oči vidjeli.

— Na svoje oči vidjeli? upita Gubec žešće, a što su svojima rukama radili?

— Šta će? Mrmljali su dakako, pače i sjatili se. Al kakva hasna? Za kratko dodje u selo četa oružnika pod oštrim kopljem. Smjestili se kod sudca. Tu su cielu noć pili, sve razbili — i sudac je šutio. Bože moj! Sila!

Gubec spusti glavu i zatisnu zube u dolnju ustnicu.

— A takvi crni glasi, ujo, dolaze i od drugih strana, prihvati Gjuro. Stari je Tahi bies. Tko ne dodje pred zoru na tlaku, batinaju ga pred Susjedom, a zakasni li špan za časak kasnije, u klade s njim, gdje se čitav dan na suncu pržiti mora. Dà i Mati Mandiću u Brdovcu oteli su kuću polje i vinograd, pa ga oćerali od grunta kao psa batinami.

— Oh! uzdahnu Gubec jarostno.

— Zlo je, ujače, zlo. Pače gospoda se groze, da će još gore biti i tko pisne, da će izgubiti glavu. Razpituju na sve strane pod Susjedom, po Trgovini, Jakovlju i po drugih selih, tko da je staroj gospoštini vieran, a na toga da će doći bič. Stari sivobradac Tahi je vrag, a i njegova gospoja Jelena je rogata. Siromak crkveni kmet na Pušći imao je jedino svinjče, gospoji je trebalo pečenke, pa su i zadnje svinjče oćerali na Susjed. Najbjesniji pako je mladi gospodin Gavro. Taj strielja po kmetskih kravah i konjih iz svoje puške, a ima uza se vazda čitavu hrpu pasa, koje huška na seljake. Onomad mal da niesu starog Jurka iz Brdovca razderali i bili bi ga, da ih nije moja Jana batinom po gubici lupila.

Gubec stajaše zamišljen skrštenih ruku. Bio se je

zadubio u težke misli, a u njegovih prsih kan da je bjesnio čudan boj.

— Dà, nastavi mladić nešto plaho, došao sam, ujače, i radi sebe, i meni se ne kroji dobro, prem da niesam kmet, premda sam slobodnjak.

— Kakvo zlo, Gjuro? upita Gubec podignuv glavu.

— Molim vas, ujače, hoćete li već jednom odpremiti moje svatove po Janu?

— Ne boj sé, bit će! ublaži ga Gubec.

— Ah, dragi ujače, „bit će" je ciganska rieč. Da se ja od Jane ne dam, znate i predobro, a i ona se je mojemu srdcu privezala, ni vi nieste protivni. Za nikakovo zlo od mene nieste čuli, ni od nje. Moje gospodarstvo nije, hvala bogu, najgore. Sagradio sam si liepu komoru. Domari moji na me su kivni i jalni, ne imaju srdca za me. I tako sam, bože moj, sam kao što drvo, usred ravna polja. Samo da je jednom tomu kraj, jer mi je već težko čekat.

— Eto na dječka, reći će Gubec, težko mu je čekat. Viš ga! Gdje ti je brada? Sjedni tu na klup, pa mé čuj!

Gjuro sjede zlovoljan a za njim Gubec. Ujak spusti glavu, sastavi na koljenih šake, pa će mirno mladiću:

— Još si golobrad, istina je, al evo si osamnaestu godinu prevalio i ne kapa ti više mlieko s ustiju. Kad je tvojoj pokojnoj mami, mojoj sestri, bilo mrieti, pozva me k postelji i reče mi: „Brate! Moji računi idu na kraj, treba se selit iz ovog svieta. Na prsih kao da mi kamen leži, zlo je i prezlo; bogu hvala, kad nije drugče. Već te, brate, u ime božje za jedno molim. Za menom ostaje jedinac moj Gjuro; otčeve se oči s davna stisnule, sad će i materine, ne će biti pazke ni brižnice. Ima u kući domara, ima rodbine, nu jer moga sina ide po lozi polovica, zlo na njega misle, zlo govore i zlo će za njega raditi, bude li prilike. Budi mu ti za otca

i majku i naša starica majka. Pazite mi na tog dječka, jer moje kosti ne bi našle počinka u grobu, da se to diete prevrne na zlo. Zakuni mi se, da će to biti tvoja briga i tvoje mišljenje, zakuni mi se i mirno ću umrieti. Zakleh joj se, čuješ, na smrti joj se zakleh na moju dušu, a ona se okrenula i mirno je na vieke zaspala. Pa što sam obećao, tvrdo sam držao. Hranio sam te i branio od tudjine i rodbine u tvojoj kući.

— Jeste, ujače, i hvala vam zato.

— Eto vidiš, Gjuro, da ti hoću dobro. Zato se uzdaj u mene. Za tebe vazda mislimo i ja i tvoja baba, moja majka. Bio bih te uzeo i u svoju kuću, al si ti slobodnjak, ja sam kmet. Mogli bi i tebe pokmetiti. I bolje da si na svojoj zemlji, tà rekoh ti, da su tvoji zadrugari na tvoju djedovinu gladni. Nešta ti se zapušilo u glavi — srdcu ti je omilila Jurkova Jana. Siromašna je, ništa zato, poštena je i vriedna. Zadrugari ćeraju te za bogatom, ja rekoh: Slobodno idi za Janom, jer neke djevojke čuvaju bogatstvo u mošnji, neke u srdcu. Al sve na vrieme, sinko moj, vjeruj meni, nije meni zaman porasla brada. Rodilja se brzo nadje, al gospodarstvu hoće se jaki lakti, da se sljeme ne poruši. Premladi ste, djeca ste, ona petnaest ti osamnaest, ona bi jošte mlieko pila, a ne da ga drugi od nje piju. Čekajte časak!

— Eh, dragi ujače, počesa se mladić za uhom, znam, da vi mudro govorite, jer vas cieli kraj više nego popa i sudca sluša. Ali — hm — ja vam se sve bojim, da bi moglo prekasno biti, što vam se prerano čini. Niesam došao, da vam govorim na pamet. Stari gospodin Tahi ide za kapetana u Veliku Kanižu; zato vam skuplja četu konjanika iz svih krajeva svieta što novcem, što pod „moraš“. Nije tomu davno, kako me je stari taj vuk srio na putu kraj Jakovlja. Išao sam na konju u Zagreb. Tahi zaustaviv me, zapita: „Tko sam i što sam“, a ja mu rekoh: Gjuro Mogaić, slobodnjak

iz Stubice.“ Na to će on svomu drugaru Petru Petričeviću: „Taj dječak kano da je stvoren za katanu. Zapamti si njegovo ime, Petre!“ I ode dalje. Pomislite, kako mi je pri duši bilo. Ja bog i duša niesam kukavica, pohrvao bih se, ako uztreba, i o svriećnici s vukom, ali sad — bože moj, gdje mi Jana po glavi ide — da sjednem na konja i da ponesem svoju glavu Turčinu na pazar. To čovjeka boli. Recite sami.

— Ne boj se, sinko, odvrati Gubec, ti si slobodnjak na svojoj zemlji. Po zakonu te Tahi ne smie uzet u svoju četu.

— Znam za to, odvrati zlovoljno Gjuro, al zakon pred Tahom slabo pomaže, kan da i nije za njega pisan. Pred nekoliko dana pozva gospodin Tahi sve seoske starješine na grad i zapovjedi im, da kažu njegovu pisaru imena svih ne oženjenih kmetskih i slobodnjačkih mladića, koji bi dobri bili za konjanike, i kad mu brdovački sudac reče, da slobodnjaci od starine ne idu u taj račun, da on to zna, jer je mnogo puti mužkarce za vojsku po dimnjacih prebrojio, otresnu se stari Tahi na njega veleć: Da su slobodnjaci seljački psi, kao i kmeti i da će on sam zakon skrojit, a „stara bena“ t. j. starješina neka drži jezik za zubi. Vidite, ujače, da niesam k vama od zabave došao, jer se bojim da me zlo čeka, ta i moje ime je dao naš starješina zapisat i poslije mi reče sve, šta je na Susjedu bilo. Ženite me, ujače, pa će strahu biti kraj, ak sam i mlad, niesam lud, a vi ste pametni pa ćete biti uz nas. Ne bih rad tamo u Magjarskoj Turčinu prodavati svoju glavu.

— Ženi ga, ženi našega Gjurića, ozva se od kuće slabašan glas. Na pragu pojavi se seljakinja starica, nagrešpana, uvehla lica i biele kose. Držeć se objema rukama za vratnice, kročila je stara Gubčevka lagano prema sinu i unuku, te sjede medju njih na klup. Uhvativ mladića za ruku, reći će sinu:

— Daj, Mato, ženi ga! I tvoj otac nije stariji bio kad me je doveo k ovoj svojoj kući iz Pušće. Jana je dobra djevojka, siromašna dakako, al i ja ti niesam ništa doniela u kuću. To ti je tako kad se dvoje nadje, ne ide uviek sve gladko po računu i navadi. Stara je to basna. Šta ćeš, kad nas je bog takovih stvorio. A navlaš sada, kad ga hoće siromaka tjerati u Turke. Ne daj toga bog! Nikako!

Gubec skupi obrve, prodje rukom preko glave i nešta se zamisli.

— Dobro je, mamo, reče napokon, neka bude na vaše, kad je tolika turska sila. Ja znam, da gospodin Tahi ne smie Gjuku po zakonu uzet u vojnike, ali pravo je reko dječak, šta je danas zakon? Bič, sablja i vješala. Idem pred staroga Taha. Volio bih izgubiti najljepšu kravu, al idem, kad sam se Gjurinoj majci zakleo, premda ni neznam pravo, je li taj stari silnik ovdje gospodar nije li. Ne ću mu se molit ni klanjat, reći ću samo što je pravo. Sutra ću dakle zagrizti u tu kiselu jabuku. Ti, Gjuro, reci domarom, što smo odlučili, i možeš sutra u Brdovac, pa reci Jurku i Jani, neka bude na vaše i neka se djevojka pripravi. Je l' tako dobro, mamo?

— Jest, sine moj, odvrati stara, radi kako znaš, znam da ćeš pametno uradit.

— Eh hvala vam, hvala, ujače dragi, skoči na noge mladić. Sad je žalosti kraj! Juh, Jano, Janice dušo! Ako bog da brat ćemo do godine zajedno groždje! Od veselja baci mladić šešir u vis, al u taj par začu se od Golubovca topot konjskih kopita. Mato pogleda na onu stran i nešta se trznu, za tim će mladiću:

— Evo se mrači. Vrati se u selo, Gjuro, i čini, kako ti rekoh, a vi draga mamo, zadjite molim vas u kuću, skoro ću i ja za vama.

— Dobro, reče Gjuro veselo, s bogom, ujače, s bo-

gom babo i laku vam noć. Zatim krenu skačuć prema selu, a starica zavlačila se pomalo u kuću.

Gubec sidje niz brežuljak do ograde. Za dva tri časa zaustavi se pred vratima na vrancu konjanik ogrnut dugom crnom kabanicom pod crnim, baršunastim kalpakom, što ga je bio naherio na uho. Bijaše to krepak, crnook mladić, komu si iz plamena pogleda, iz tvrda krupna lica razabirao, da je vražki čovjek.

— Dobar večer, Mato! viknu došljak, skočiv s konja.

— Vi zar, milostivi gospodine? zapita u čudu Gubec.

— Dà, ja, odvrati u kratko mladić; čudiš se, kako Stjepko Gregorianec k tebi dolazi, je l'? Otvori vrata, da zavedem konja u nutra. Imam ti dvie, tri reči, razumieš li na samu. Jesmo li tu sami?

— Do moje majke ne ima nikoga blizu, odgovori Gubec, gledjuć sa strane gospodina, ter otvori vrata ograde. Konjik i konj udjoše u dvorište. Stjepko priveza vranca za drvo te sjednu zatim na klup pod orah.

— Sjedni, Mato, reče razgrnuv široku kabanicu, pod kojom se vidjela široka sablja a za pojasom dva samokresa. Mato sjednu.

— Ne bih rad, nastavi Stjepko, da me ovdje Tahovi ljudi vide. Zato i niesam išao preko Susjeda amo, već dolazim s druge strane.

— Što zapovieda vaša milost? upita Gubec.

— Dodjoh te pitat, je li vam novi gospodar drag?

— A tko nam je gospodar?

— Zar nieste još njegova biča oćutili, reče ujedljivo Stjepko.

— Za Taha pitate, odvrati Gubec, dà, ćutimo njegov bič; do krvi nas je ranio.

— A vi ćete ga i dalje slušat?

— Koga da slušamo, tko nam je po pravu gospodar?

— Pa ti ne znaš, čije je pravo?

— Šta znamo mi? Kmetovi smo. Vaš je zakon, vaš je sud. Da vidimo, šta će sud reći.

— Ne prenavljaj se, Mato, progovori nestrpljivo mladi gospodin Gregorianec, nasloniv se laktom na koljeno i gledajuć u zemlju. Ti niesi kmet ko i drugi, ti si pametan čovjek. Sud! Do vraga sud, kad je kriv.

— A vi, gospodo, učinite, da bude prav.

— To i hoćemo. Ti si ovdašnji čovjek, a to zna ovuda svako diete, da je Stubica pravo pravcato imanje moje punice.

— Znam, da je bilo.

— I da jest pred bogom i svietom. Znaš i to, da joj ga je Tahi oteo po razbojnički.

— Znam, da nije čist posao bio, jer je došao po noći, a nije po bielom danu.

— Dobro. Je l' vas moja punica mučila, jesmo li vas mi, njeni zetovi, gazili?

— Nieste.

— Eto vidiš, Mato, a što biva sad, reci sam? Reci sam. Tahi vas guli i dere, otimlje vam blago, zemlje, a sad će vaše sinove ćerat na Turke za vojnike. Čuo sam sve. Je li vam to pravo?

— Nije, odvrati mirno Gubec.

— Pa vi šutite?

— Šta ćemo? kažite vi, zapita Gubec i pogleda mirno velikaša.

— Tražite si pravicu!

— Tko će nam ju dati? Zašto vi sve to ne kažete banu, sudu?

— To smo učinili. Al je slab to liek.

— Kakov je to ban, koj ne mari za pravicu? Kad vi, gospoda ne možete, kako ćemo mi seljaci.

— Lako. Vas je mnogo. Imate šaka, kosa, pušaka. Udrite!

— A vi ćete se izmiriti s Tahom i vješati nas.

— Kunem ti se živim bogom, ne ćemo. Ne dolazim ja sam za sebe, za svoju punicu. I moj otac, podban, tako misli.

— I vaš otac? Čast i poštenje njemu. Pravedan gospodin, naš čovjek.

— Vidiš, da dodjoh po pravu.

— Nu recite mi, milostivi gospodine, šta je to, ban veli ovako, podban onako, tko veli pravo?

— Ban je Tahu zet.

— Istina je, pravo rekoste, nasmjehnu se Gubec gorko. I gospoda kadšto postrance idu. Znadu to naša ledja i mnogo mi je puti već krv zakipila, jer mi seljaci opet niesmo niema živina. Nu zašto ste upravo k meni, k Matiji Gubcu došli, milostivi gospodine?

— Još pitaš? To ti bolje znaš. Kmet si, ali po svem kraju slušaju te seljaci bolje nego špana i kastelana, nego samog zemaljskog gospodina. Što ti rekneš, ono će biti. Kad se seljaci povade, dodju k tebi na sud, jer si pametan, jer više znaš, nego li ostali sviet. I niesu li se pri tebi već potužili?

— Jesu.

— Pamti, da ti je stara gospoština milostiva bila, da su te pazili kao čovjeka.

— Što da učinim? upita seljak dignuv se.

— Reci rieč svomu kumu Iliji i ljudem po drugih selih. Tahi će za koji dan u Kanižu sa svojom četom. Grad će biti prazan, jer šta i broji pri tom Tahova žena. Ne dajte se, bog vam je dao mišice i sve će dobro biti.

— Sve će ko i prije biti. Čujte me, milostivi gospodine, imao sam rodjaka župnika. Pri njem sam za mladosti služio. Umro je prerano; da nije, nosio bih možda i ja crnu halju. Ono malo, što znam, naučio sam od toga poštenog starca. Imaj pameti, imaj srdca, znao mi je starac reći, i bog te ostaviti ne će. Al jedno

bez drugoga ne donosi sreće, a posao ti ne će valjati, ako bude previše pameti ili previše srdca. Jednaka je vaga najbolja. Taj čovjek me je naučio i čitati. Pisati žalibože ne umiem. Kad starac umre — bio je siromah — ne osta mi od njega nego jedincata stara knjiga — sveto pismo. Tu sam knjigu često — često čitao za dugih zimskih večeri, pak mi je lako bilo pri duši. I opet ju čitam. Što se ondje piše, posve je drugče, nego što u svietu biva.

— A šta mi tu prodiku govoriš? reče zlovoljno Stjepko, u čudu gledjuć seljaka.

— Čekajte, milosti vaša, i saznat ćete, zašto. Knjiga veli, da svi ljudi dolaze od Adama i Eve, dakle plemeniti i kmetovi, da su si svi ljudi braća, dakle mi i vi, jednaka krv. I kad je Adamov sin ubio brata si, prokleo ga je bog, a nije li rekò naš spasitelj, neka čovjek čovjeka ljubi kao sebe, nije li reko, da će visoki biti poniženi, a nizki povišeni? Kad mi je poslije razum puko, dosjetih se, da sam i ja Adamovo diete i da mi je rod toli star kao svakoga kneza, samo što knez na koži napisano ima, kako mu se stariji zvahu a mi kmeti ne imamo. Gledao sam poslije u sviet, vidio sam kako plemeniti brat kmetskoga brata ubija i do krvi muči, pa si rekoh: To nije pravo, bog govori drugčije; sviet na hero stoji. I doći će božji sud, pa će sve izravnati.

— Što to govoriš? izvali Stjepko oči na Gubca, skočiv na noge.

— Ja vam to velim, reče seljak mirno, da znate, kako Matija Gubec misli. Što hoćete vi, gospodo, od nas, što radite od nas? Zašto nam ne date, da budemo bar na polak ljudi, kad vaša pisma kažu, da ste vi bolji, a mi gori. Samo kad naše pomoći treba, kad treba kȓvi i novca od Hrvata seljaka, onda je dobar — inače je kmet, inače smet. Dodjoste, da i opet našu pomoć potražite, velikaš snubi proti velikašu seljaka — za vaše

pravo. I ja mrzim Taha, nastavi Gubec muklim glasom i oko mu planu, mrzim ga, jer sebe bogom, nas psetom cieni. Nu ako za vašu pravdu prolievamo krv, kakvo ćemo pravo mi dobiti, mi ljudi torbaši pod darovcem?

— Evo ti vjere moje, prihvati Stjepko s nekim počitanjem gledjuć seljaka, koj je ponosito bio podigo glavu, kad gospoja punica dodje na Susjed, bit ćeš slobodan, bit ćeš slobodnjak.

— Hvala gospodine, nasmjehnu se seljak, mislite li vi, da za svoju pomoć plaću ištem? Varate se. Šta ja? Ja sam sam, i ostat ću sam, al kad gledam kako sirotinja po kraju plače i uzdiše, zaboli me srdce.

— Čuj, Gubče, kunem ti se, ako nam se povrati naše imanje, da ćemo vas paziti, da vas nikad ostaviti ne ćemo.

— Vi se kunete? zapita seljak velikaša oštro.

— Živim bogom i spasenjem! odvrati mladić.

— Pustite tri, četiri dana, da stvar premislim, pa onda poslat ću po koga vašega čovjeka, da mu reknem, šta će biti.

— Dobro! Pošalji po Stjepana špana ili po Ivana Sabova, koji u Brdovcu živu, odkako ih Tahi s grada proćera. Za tri dana?

— Za tri dana, odvrati seljak, a sad laku noć, vaša milosti!

— Laka ti noć, odvrati Stjepko, podav kmetu ruku i ode. Za kratko čulo se po noćnoj tišini, kako konj prema Golubovcu leti, kako se topot sve više medju bregovi gubi. Al Gubec jošte je dugo sjedio pod orahom, upiruć glavu u dlan, tražeć sred mrkle noći buduće dane. Dok je Mato tako razmišljao, stupao je hrlo od Stubice k Susjedu pristar čovjek Andro Mogaić, domar i stric Gjurin, te podje još iste noći na grad pred gospodara.

* * *

Kad je drugog jutra oko devete ure Matija Gubec došao do Ivanca kraj ceste, reče mu znanac, da je Gjuro Mogaić već prije dobre pol ure ovuda prošao i krenuo na krapinski most, a kad je došao u selo pod Susjed, imao je šta vidjeti. Bilo je huke i buke. Oko drvenih stupova stajalo je dosta privezanih konja, na putu i po kućah vikala čudnovata čeljad — Magjari, Štajerci, Slavonci, Posavci sve pod kalpakom u modrih dolamah — lica čudnovata, vragolika, četa, kao da su ju vrane iz sveg svieta sniele bile u to pitomo selo. Jela Filipčićka, koja se je baš od kuće odpravila bila, dokaza putem Gubcu, da su to kanižki konjanici gospodina Taha, prava napast, jer po cielom selu da već ne ima ni guske ni kokoši a djevojke i mlade žene da ne smiju pred kućni prag; ona da je hvala bogu stara i da se ne ima tih pasoglavaca bojati. Na sreću, reče, da će taj smet sa gospodarom za tri, četiri dana krenuti u Magjarsku, al da će prije toga dosta plača biti, jer će Tahi pod silu iz svih sela ne oženjene mužkarce trpat u konjanike i neka se bog smiluje siromašnim majkam. Gubca je pri tom nešta zazeblo, nu ne mareć dalje za bučne konjanike, reče staroj Jeli „S bogom“ i krenu uzbrdo na grad. Vanjska vrata bijahu širom otvorena; kmetovi, sluge, častnici i vojnici prolažahu ovuda vičuć i čevrljajuć, Gubec je dakle bez zapreke doći mogao u prvo dvorište. Nedaleko od vrata nasljanjao se ledjima na zid malen debeo čovjek u mrkoj haljini, nabubrena lica, uzvinutih crnih brkova i malena šiljasta nosa, te je nepomično gledao, što po dvorištu biva.

— Čujete li, dragi čovječe, progovori Gubec, približiv se slugi.

— A? viknu ovaj, omjeriv seljaka od glave do pete.

— Gdje je milostivi gospodin Tahi? zapita Gubec.

— Evo ga nà! viknu opet sluga, pokazav prstom

na starca sred dvorišta i poče dalje buljiti u sviet. Gubec pogleda, kamo mu sluga reče.

Sred prvoga gradskoga dvorišta stajaše pristar čovjek srednjeg stasa, kratkih noguh, kratkih ruku al neobično jak. Medju visokima ramenima sjedila mu krupna, šiljasta glava; nad uzkim visokim čelom uzvijala se duga biela i vunasta kosa. Lice bijaše mu crveno, surovo, nos tubast, nosnice široke, usne debele, brada i brkovi dugi, bieli. Izpod jakih poput metlice, bielih obrva škiljila do dva malena siva oka, žacava, al vazda ponešta pritvorena. Preko čela vukla se crvena brazgotina, a od nosnice k ustima protezale se dvie crte, te se na tom obrazu vazda javljao zlorad posmjeh. Nù lice bješnjakovo, da će i vraga zadaviti. To je bio Ferko Tahi, barun od Stettenberga. Desnu ruku bio je zadio u razkopčanu zelenu surku, lievom te s traga držao bič, a noge, odjevene kožnatimi hlačami i obuvene visokimi čižmami razkrečio široko te gledao kako crnokos vragoljast mladić, u modro sukno odjeven, psujuć i kunuć kroti biesna konja. Mladića gledala je s prozora nutrnjeg grada i druga osoba — vremešna gospoja, bjeloputna, crnooka, vranokosa, kojoj si na finom nosu, na uzvinutih ustnicah vidio trag Zrinjskova plemena i oholost. Gospoja u svietloj zelenoj hálji pod bielom kapom bijaše sudeć po licu svakako majka mladićeva. Dà, gospoja bijaše Jelena Zrinjska udata Tahovka, a mladić sin joj Gavro više dječak nego mladić, više vražić nego gospodičić. Podalje od gospodara stajaše više seljakâ odkrivene glave, stajaše i seljakinja držeć nejako diete i plačuć gorko.

— No Gavro, de Gavro! Poklopi ga; zažvali ga! vikaše hrapavim grlom Tahi, ne mareć za seoski sviet. Konjić bielac bijaše biesan, turske pasmine. Kao bies propinjo se, stao na zadnje noge i streso grivu, al mladić stisnu stegna, privinu se konju uz vrat i priliepi se na nj kao čičak, kao zmija.

— Tako valja, viknu otac, pa ošinu i konja i sina bičem.

— Tako valja, viknu i gospoja Jelena s prozora, eh drž ga, drž, ne daj se!

— To je tvoj konj? okrenu se Tahi seljaku, koj je blizu stajao i plaho gledao, šta tu biva.

— Jest, vaša milosti, odgovori seljak.

— A odkud tebi takov konj?

— Ta turski je, oteo sam ga Turčinu, milosti vaša u zadnjem ratu.

— Šta će tebi toli plemenit konj? zapita Tahi, to nije za mužadiju. Evo sam milostiv. Na tom ću konju ja u Kanižu. Ta bolji je nego Mrkač Nikole, svaka moga. Razumieš li, taj konj je moj.

— Ali, milosti vaša, odvrati žalostno bivši konjik banovac.

— Id otale, viknu Tahi, hvali boga, da si živ. Put pod noge! Jadni seljak poniknu nikom, svrnu još jedanput okom na liepog konjića i ode poniknute glave. Sad mu se približi žena s djetetom — Milosti vaša, progovori jedva od plača.

— Ded, Gavro, još jednom poćeraj ga preko dvorišta, viknu Tahi kao da ne čuje žene.

Mladić poleti ko biesan a žena opetova:

— Milosti vaša . . . .

— Što je? Tko si? upita Tahi.

— Ja sam Marušićka iz Zaprešića.

— Pak?

— Vaše sluge oteše mi sve moje siromaštvo.

— Imaš manje brige, nasmija se Tahi. Udri Gavro!

— Ali ja sam gladna, gola i bosa, sve je moje bilo.

— Tvoje? Što tvoje? Ništa nije tvoje. A sad znam! Traži si pitanog vola od gospoje Uršule.

U taj par zaleti se Gavro prema mjestu, gdje je žena stajala i mal ju ne obori s djetetom, al iznenada

priskoči Gubec, uhvati konja za uzde, a žena odvuče se plačuć. Konj stade, stari se Tahi zapanji i pogleda seljaka.

— Tko si ti? upita Tahi.

— Matija Gubec, odgovori seljak mirno, al odvažno. Gospodar strignu okom po Gubcu.

— Gubec? Gubec? zapita. Ta dà! Ti si iz gornje Stubice, je l'?

— Jesam, vaša milosti!

— Onaj krivi prorok, onaj seljački bog, primjeti porugljivo gospodar, moj kmet.

— Kmet gospoštine stubičke, odvrati Gubec mirno.

— Šta tražiš, riedki goste, kakovu milost? zapita Tahi, ohol si, čujem, još te niesam vidio.

— Ne dodjoh tražiti milosti, nastavi seljak, već pravo.

— Kmet pravo? začudi se Tahi.

— Dà, milosti vaša, dočuo sam, da vaša milost upisuje naše mladiće u konjanike.

— Dà, pa šta onda.

— Čujem, da je upisan i Andro Mogaić iz Stubice sin moje sestre.

— A dà! Mogaić! Jest! dosjeti se Tahi.

— Ali Gjuro je slobodnjak, reče Gubec, on nije vezan ići nego u bansku vojsku, pa se sada ženi.

— Što sve to tebe košta?

— Ja sam mu ujak, mjesto otca i majke! Na brigi mi je, pa dodjoh sjetit vaše gospodstvo.

— Što slobodnjak! otresnu se Tahi, briga mene, sa mnom će u katane. Ne smie se ženit. Sad znaš. Mora sa mnom. Nevaljalac je, buni kuću.

— Slobodan je čovjek, odvrati Gubec mirno, ne mora u vojsku, može se ženit.

— Ferko! zakriešti s prozora gospoja Jelena, pa ti sve to mirno slušaš.

— Dà nemora! planu Tahi i dignu bič, dà, nemora, seljačka psino, i zamahnu na Gubca.

— Stante gospodine, odvrati seljak i pogledav Taha osbiljno podignu ruku. „Mene nije udarila nego turska sablja u službi kraljevoj. Gospodaru susjedgradskomu klonu ruka. Zažmiri i ošinu okom seljaka, a ovaj će:

— Recite mi, milostivi gospodine, što kanite s Gjurom?

— To ćeš za malo vidjet, huljo, al medjutim velim, čuvaj svoj pasji jezik, ne izlazi iz kuće, jer ću te inače na samu nedjelju pred stubičkom crkvom dati upregnuti pod jaram, kriknu Tahi i podje brzim korakom prema nutrnjemu gradu. Al seljak stisnn zube, stisnu šake, pogleda prema visokoj gradini i šapnu:

— I ti ćeš za malo vidjet, krvopija! zatim podje hrlo niz brdo u selo.

VII.

Visoko je lebdio mjesec nad Brdovcem, a lišće stojeć nepomično, ljeskalo se od mjesečine poput srebra; ni duše niesi čuo, u prozorih sela bijaše svuda tamno, samo iz jedne kolibe titrala je luč. Za ogradom te kolibe stajaše Jana, a pred njom mladi Gjuro Mogaić. Djevojka prislanjala se laktima na ogradu, a lice okrenula prema mjesecu. Tamne su joj oči čudnovato plamtile, sve u nebo gledale, a lice joj se smiešilo, kan da mlada o raju sanja. Gjuro se prislonio uz stup i gledao mladu, pa se je nije nagledati mogao.

— Jano, reče mladić mekim glasom, je l' ti pravo, da je tako došlo?

— I još pitaš, Gjuro, odvrati smiešeći se mlada. Znala sam i vjerovala, da me prevariti ne ćeš, jer si poštena duša, ali niesam ni sanjala, da ću toli brzo

tvojom biti. Čisto me je strah i gotovo ne vjerujem toj brzoj sreći.

— Zar te je mene strah? zapita mladić.

— Vidiš ga! Misliš, da te se bojim, A jà! Ja se nijedne muške glave ne bojim. I zašto? Al nekako mi se glava zavrtila, kad si mi ono reko, da te hoće odvest na Turke i onda da ćemo se za kratko vjenčati. Niesam znala, bi li plakala, bi li se smijala. Čisto mi se mieša.

— Ne boj se, Jano, i ta će glavobolja proći, a za koj dan vidit ćeš, da je sbilja istina.

— Gle, nastavi djevojka kroz šalu, prevario si me! Kakva je to, bože moj, neprilika.

— Kakva neprilika? začudi se Gjuro.

— Eh, ja sam ti marljiva prelja, i dosta sam, hvala bogu, naprela, ali malo je toga satkano a još manje sašiveno. Gotovo me je sram!

— Zato si ne tari glave, Jano, biti će i poslije kada.

— Dà poslije, al što će tvoji domari reći, kako će rubeninu na prste brojiti i pri svakoj žlici nabacit mi, da sam prazna došla pod krov. Al niesam boga mi ja kriva. Ja sam hćela sve liepo priredit i bilo bi gotovo, da mi tata nije govorio: Ne kvari si u noć oči; ti ne znaš kolik je to dar od boga, a na svatbu možeš čekat i do trećih konopalja. — I ja sam nekako tako mislila i dosta se plakala, pak nà sad mi je pala svatba pred noge a klupka još mi vise u zapećku. Čisto mi je žao.

— Zar ti je žao za mene poći?

— Idi, nasrdi se djevojka malko i lupnu vjerenika dlanom po plećih, kakve su to mrzke šale? Nije li te boga strah, da svaku rieč izvrćeš na zlo? Znaš li ti, da mi je žao poći za te, ne bih ni išla. Ali me boli, da ću ti takova u kuću doći. Ako sam sirota, niesam prosjakinja.

— Viš, viš, kako je taj lončić prekipio, nasmjehnu

se Gjuro i uhvativ djevojku za oba ramena, pogleda joj veselo u lice. „Eh Jano, dušo, ne motaj sada te predje. Samo da si moja i moja. Za drugo me nije briga. Pa neka tko pisne na te, slomit ću mu kosti.

Djevojka se lagacko izvinu izpod njegovih ruku i uzmaknu dva koraka, a on će dalje:

— Bogme se od jutra nabrbljasmo, gledaj gdje je mjesec, a gdje Stubica. Sad sbilja valja poći.

— E pa s̓ bogom, srdce moje, i sretno pošo, pak se čuvaj! reče djevojka nježno.

— S bogom Jano, laku noć! odzdravi mladić pruživ joj ruku, koju ona plaho poniknute glave prihvati i potiho šapnu:

— Laku noć, Gjuro!

Tako se razstaše mladi. Djevojka povrati se polagano preko vrta u kuću, a mladić zagrabi brže pri sjajnoj mjesečini put sela Zaprešića, od Zaprešića do krapinskog mosta i dalje preko Krapine pod brdom do Ivanca i da će krenuti k Bistri. Srdce mu bijaše veselo, noge lagane, noć jasna, a vruća mu krvca nije ni ćutila noćnoga hlada. Sve je mirno, tiho bilo, po pustom svietu, niesi čuo ni cvrkuta ni kapljice, šuma, grmlje, kuće, sve kan da se je crnim kamenom stvorilo. Za selom Ivancem ide put pod briegom, a šuma se spušta do ceste. Na daleko pružio se put čisto biel od mjesečine, ni crne piknje nije bilo vidjeti na njem. U jedan put kan da je nešta iza grma šušnulo. Gjuro stane. Nagnuv glavu prisluškivao je časak. Ništa, ni daha. Podje dalje. Al čuj! I opet nešta, kao mrmor čovječjeg glasa. Mladića sgrabi nešta za srdce. Stisnuv drenovaču jače, poče polaganije koracati, gotovo je čuo, kako mu srdce kuca. Ali skoro skoči mu od stida krv u lica. Nakašljav se, stupao je brže, jače i poče u pol glasa pjevati pjesmicu. Sad je minuo kraj velika grma, koj se je sagibao na cestu. Mladić podje dva koraka, al u jedan put ne-

šta zažvižnu. Prije nego će krenuti glavom, zamrači mu se pred očima i netko ga trgnu, da je poledjice pao na zemlju. Oćuti da mu je netko bacio sukno preko glave i zatim ga povalio. Prestravljen poče otimati se nogama i rukama. Badava. U skrajnoj jarosti razabra, da tu ima više ljudi. Jake mu šake svezaše konopcem ruke, noge i omotaše sukno jače oko glave, da nije mogao ni vidjeti, ni čuti, ni vikati, samo se čulo izpod pokrova muklo ručanje. Ne vidjeni napadači naprtiše svezanog mladića na konja i brzim kasom letiše uz brdo niz brdo. Za kratko išlo se uz brieg; Gjuro razabra, da su se velika vrata otvorila, da su konji unišli. Skinuše ga s konja, ponesoše ga nekamo dalje. Napokon oćuti, kako ga posadiše na tvrdu zemlju te razvezaše noge. Sad mu skinu nepoznata ruka suknenu koprenu. Pred očima mu zaigra plamen baklje, koju je povisoko držao mrkoputan, crnobrad momak pod gvozdenom kacigom. Zatim se obazre. Ležao je na goloj zemlji u podzemnoj nizkoj komori od kamena bez prozora. Uz njega stajahu dva čovjeka modro na vojničku odjevena, jedan ridj suhonja kudrave brade, a drugi debeljak srednjeg stasa, dugih crnih brkova. Ti su ga ljudi valjda uhvatili bili. Mladić zastenja:

— Pustite me, razbojnici, pustite me. Šta hoćete od mene? Šta sam vam učinio? Ako boga znate, riešite mi ruke. Pustite me, razbojnici!

— Šuti, kujo! kriknu debeli vojnik i lupi mladića konopcem preko glave, da mu je potekla krv. Svezani slobodnjak da pobjesni. Kao mahnit skoči na noge, al u isti čas gurnu ga ridji oružnik držkom koplja u prsa, i mladić sruši se škripeć zubi u kut. Sad se otvoriše malena vratašca, kroz koja se protisnu debela glava šiljasta nosa i uzvinutih brkova, glava Petra Bošnjaka.

— Imate li ptića? zapita Bošnjak.

— Imamo, Petre, imamo, nasmija se ridji oružnik

pokazav prstom na Gjuru, pred Bistrom udje nam taj mladi piškor u mrežu, pa se praćka ko i vrag, kad ga zaturaš u svetu vodu.

— Ne prieči se, golube moj, prihvati Bošnjak ujedljivo, veseli se pače. Ej divna li katane od tebe. Ala će se milostivi gospodin Tahi veselit, da si se upisao u njegovu vojsku.

Mladiću nadimahu se prsa silovito.

— Šuti, zlotvore! kriknu Gjuro, ja ne idem u Tahovu vojsku, ja sam slobodnjak, tužiti ću ga kralju.

— Tuži, tuži, golube moj, nastavi Petar, al evo na žalost ova tvoja komorica ne ima prozora, pa te kralj ne će čuti. Znam, što te peče, ženit se hoće mladiću.

— Jano moja, Jano! zajeca mladić sdvojno.

— Čekaj, dalje će Bošnjak, još si mlad. Za pet šest godina, kad se povratiš, imat će ptica više perja, imat ćeš kada ženit se, ako ti Turci ne odpuhnu glave. Ajde, momci, idemo, a ti, slobodnjače moj, laku, sladku noć!

Vojnici izidjoše za Petrom, koj zaključa vrata a Gjuro osta sam na goloj zemlji u mračnoj tamnici Franje Taha na Susjedgradu. Muklo jecajuć od sdvojnosti prisloni vruću glavu na hladni kamen, da ne poludi, moleći, da mu bog sačuva zdravu pamet za osvetu.

VIII.

Glasan plač tužnih majka razliegao se po selih, gorke suze kvasile su grudu hrvatskih seljaka. Na konopcu ćerala je surova četa Tahovih oružnika u vojnike mladiće kmetske i slobodnjačke. Sto puti izvinu se kletva iz seljačke grudi prema visokim kulam Susjeda. Za Gjuru Mogaića ne pitahu krvnici, al je pitao Gubec, al je pitala Jana. Badava, nigdje ne ima traga ni glasa Gjuri. U noći je otišo iz Brdovca a nije stigao u Stubicu. Ne ima ga, kan da ga je vjetar odnio.

Gubec stajaše sred svoga dvorišta, rukama podbočiv se gledao je mrko u zemlju.

— Dà, šaptaše u pol glasa, reko mi je: „To ćeš za malo vidjeti,“ i ja mu odgovorih: „I ti ćeš za malo vidjeti.“ Dà, dà, to su Tahovi nokti.

Pred Gubcem plakala je stojeć Jana, a na klupi pod orahom sjedjaše poniknute glave Jurko. Jana stišćuć si rukama srdce stenjala je u sav glas, guste suze kapale joj iz nabreklih očiju niz lica. Napokon kleknu, posegnu sdvojno za Gubčevima koljenima te zavrisnu, uhvativ se rukom za glavu:

— Zaklinjem vas živim bogom, zaklinjem vas krvi Isusovom, pomozite, kume Mato, ako vi ne pomognete, ne će ni andjeli nebeski.

— Umiri se, Jano, reče Gubec položiv ruku na glavu biedne mladice i velika suza izvi mu se na oko, pokušat ću još jednu.

I drugi put podje Mato na Susjed a s njim i brdovački župnik Ivan Babić. Na gradu, pod gradom vrvili konjanici, još ove noći imao je gospodin Tahi krenut s četom u Magjarsku. Gospodar Susjedgradski pusti ih preda se. Ponajprije govorio mu je Gubec, a poslije pop, neka za ime božje pusti Gjuru. A Tahi odgovori mirno:

— Čudim vam se, da Gjuru od mene tražite, prije bi ga mogao ja od vas tražiti i pitati, gdje je. Bio sam se, Mato, na te čitavo razljutio, al se predomislih. Istina je, Gjuro je slobodnjak; ne treba mi ga. U mojem ga gradu ne ima. Nek se slobodno ženi. S bogom!

Kmet i pop povratiše se tužne duše u Brdovac. Nije li slàgo taj gospodin, pitaše se seljak. Jest, bez sumnje. Tada prodje kraj njih mladi Andrija Horvat, oćerani sluga gospoje Heningove.

— Andro! zovnu ga Gubec, hodi amo, imam ti reći riečс. Ove noći poći će Tahi sa četom u Magjarsku.

— Pak? zapita Andro.

— Poteci, što te noge nose, do Susjeda. Zavuci se u šumu nad cestom, kuda vojska iz sela proći mora.

— Čemu to?

— Hoćeš li se osvetiti Tahu? zapita Gubec.

— I sto puti, planu Andro.

— Dobro; učini kako ti rekoh i kad bude vojska prolazila, zavikni iz šume, što ti grlo dade, ove rieči: „Gjuro Mogaiću, Jana te zove." Dobro pazi, hoće li se tko ozvati. Razpitaj se, koliko je oružnika ostalo na gradu. Pa onda vrati se što brže amo i potraži me u kući Ilije Gregorića.

Andro zinu i gledaše časak u čudu Gubca, zatim zažmirnu, kimnu glavom i poleti putem prema Zaprešiću, Gubec pako oprosti se sa župnikom i podje u kuću svoga kuma Ilije.

Lagano tecijahu noćne ure, a potiho govoreć sjedjahu za stolom Mato i Ilija. Djeca bješe odavna legla. Već bje i jedna luč dogorjela, a Kata zataknu drugu na stup taruć si snene oči. U jedan put zalaja pas, seljaci digoše glavu i odmah zatim kucnu netko na prozor. Kata otvori i sobu udje Andro zaprašen, usopljen i pusti se kao kamen na klup uzdahnuv: Ah! taruć si rukavom znoj sa čela.

— Govori! viknu Mato dignuv se na pol za stolom.

— Vina dajte! promuca Andro, posegnu za vrčem i potegnu do dna, hvala bogu, te sam ovdje. Dakle čuj! Dodjoh do Ivanca. Ondje ostavih cestu, zakrenuh uz brieg. Na pol brda vuko sam se uz cestu kroz šipak i grm i trn. Gledajte, ruke su mi čisto krvave. Kraj crkvice svetoga Martina spustih se u klanac a poslije se uzpeh na drugi brieg uprav nad cestom u Zagreb. Dosta je strm a šuma gusta. Na drugoj strani na briegu stajao je Susjedgrad sa svietlimi prozori, kao crn rogat mačak sa vatrenima očima. U selu dolje gorile su vatre, a oko

njih miešali se vojnici na konjih. Čuo sam dobro, kako se tu vikalo i klelo, kako sablje zvekeću. Popeh se na star, debeo grabar. Tu sam medju granami ležao potrbuške kao mačka, kad vreba na vrabca. U jedanput zatrubi s grada trublja, a za njom deset trubalja u selu. Konjanici skupili se u redove, sablje i koplje ljeskalo se o mjesečini. Vrata grada otvoriše se, a iz grada izidje povorka. Ponajprije konjik krupan pod velikim kalpakom. Vidio sam samo njegov crn oris na obronku brda. To je Tahi bio, bog ga ubio! Za njim drugi konjanici pod oružjem, al bilo je i pješaka bez oružja, koje su konjanici na konopcu pred sobom ćerali. To su naši dječaci, koje je Tahi na silu povuko u vojsku. Uh! grlo mi gori. Dajte mi vina!

— Pij, pa kazuj dalje, zaviknu Gubec izvaliv oči na Andriju.

— Sad, nastavi Andro, okriepiv se i cmoknuv jezikom, krenu sva četa i Tahi cestom put Zagreba. Već je gotovo četa poda mnom bila. Ja stisni glavu medju grabrove grane, pa zatuli u sviet: „Gjuro Mogaiću, zove te Jana!“ Al u taj par ozva se iz čete bolan glas: „Jano, moja Jano!“ i jedan iz medju pješaka sruši se na zemlju.

— Ha, lupi Gubec biesno šakom u stol, to je Gjuro, moj Gjuro.

— Ne znam tko je, odvrati Andrija, al vidio sam, kako su toga čovjeka pobrali i na konja naprtili. Dvojica, trojica izbaciše puške na moju stranu. Zrna hvala bogu oćutio niesam, samo sam čuo kako hitac medju bregovi odjekuje. Četa podje dalje i sve se umiri. Tad sidjoh u selo i ondje mi reče Filipčić, da u gradu ima do šestdeset oružnika sa puškami i dosta lumbarda. Pa onda — evo me kod vas. Je li to ta tvoja osveta, Gubče?!

— Jesi li čuo, kume Ilija, viknu Gubec sgrčiv šake

na stolu, to je moj Gjuro bio, moj Gjuro. Kao pseto odvukoše ga razbojnici. A krvnik Tahi reče, da ga ne ima na gradu, velikaš je to reko, plemić je slàgao!" Ilija Gregorić odvrati mirno:

— Ne žesti se, kume Matija. Sad znamo sigurno, šta e, i što raditi valja.

— Dà, odvrati osbiljno, u ime boga radimo. Andro, reci Ivanu Sabovu, nek dodje sutra k meni u Stubicu. Ti Ilija znaš svoje ljude, zadji u Zaprešić, Stupnik, Stenjevec, Trgovinu, ja ću ondje za gorom radit, a ti Andro poći ćeš u Mokrice, pa reci gospodinu Stjepanu, da je za osam dana mlad mjesec, a o mladju da će se dići kuka i motika.

Tako naredi Gubec, Ilija i Andro pristaše uz njega, kuma pako Kata povedši kuma Gubca do sjenika, poželi mu „Laku noć."

* * *

Osam dana je minulo. Tahi je valjda u Magjarskoj. Krajina je mirna, nigdje ne ima od seljaka protivštine, nigdje prigovora. Sve se radi kao obično, sve šuti kao niemo. „Psi postaše janjci!" reče kroz šalu Petar Bošnjak Petru Petričeviću, kastelanu susjedskomu. Došla je noć, dodje i na nebo mladj. Selo pod Susjedom bijaše ko mrtvo, sve je spavalo. A i na gradu sve je usnulo bilo — izim tornjara i gospoje Jelene. Tahova drugarica sjedjaše u malenoj, modrimi tapetami obloženoj sobi za velikim stolom. Na stolu gorila je svjetiljka, kojoj je slabo svjetlilo drktalo u sumračnoj sobi i čudno igralo na starinskoj slici Dore Arlandove.

Odjevena dugom bielom haljom, pod širokom kapom sjedjaše blieda gospoja Jelena, upiruć svoju glavu u lakat. Crne su joj oči bludile po vješto slikanoj knjizi, koja je pred njom ležala. Molila je večernju molitvu sred te noćne tišine. U jedan hip puče lumbarda. Go-

spoja prenu se, probliedi, skoči na noge. Sad puče druga, treća lumbarda. Iz sela zazvoni zvonce svetoga Martina, Jelena stade drktati, a sad se čuo krič, zveket. Prestravljena poleti Jelena k prozoru i otvori ga žestoko.

— Jao! zavrisnu. Užasnu sliku ožari mjesec. Cielo susjedsko brdo bijaše osuto kopljem, kosami, puškami. Vika, cika, urlanje razliegalo se tamnom noći. U to provali u sobu na pol obučen sin joj Gavro.

— Majko! zavapi sdvojno, propali smo. Seljaci udariše na grad.

— Neka udare, viknu Jelena biesno i oči joj zaplamtiše, branit ćemo se.

— Zaludu, odvrati mladić, već sieku sjekirami gradska vrata, penju se po ljestvah uza zid.

— Nek sipaju vatru iz lumbarda na psine, kriknu Jelena.

— Badava. Ta Petričević to čini, a i Petar. Zrno leti u jato, deset ih se svali, a stotina udari na novo.

Jače zacinka zvono, jače zaurla svjetina; sad pucaju male puške, samo po kad što lumbarda; sad nešta tresnu i do neba grmnu urnebes. Razvaljena su vrata, mahnita struja seljačtva provali poput bujice u grad. Blied, krvav doleti Petričević u sobu.

— Spasite se, viknu, milostiva gospo, ako boga znate. Seljaci poklaše nam oružnike. Ivan Gušić vodi mužadiju. Petar Bošnjak je ranjen, vodji oružnika Bartakoviću odrubiše kosom glavu, na tornju vije se zastava Uršule Heningove. Spasite se!

— Ne ću, odvrati drkćuć od ljutine al ponosito Jelena, neka dodju! Ti sine, i vi Petričeviću, vi ostante tuj!

Sve slabiji bijaše zveket, zvonce umuknu, kadgodj puknu puška, kadgodj začu se krič, al svuda je ljudstvo žamorilo poput mora. Čopor se primaknu bliže, vrata se otvore, unidje velik oružnik držeć sjekiru, i okrenu se

proti biesnoj rulji, koja u sobu provaliti hćede. Biesno mahaše oružnik sjekirom oko sebe. Jedan, dva, dese seljaka pade od njegova udarca, ali puče samokres i krvav, mrtav sruši se vierni oružnik pred noge Jelenine, koja se je strepeć rukama hvatala zida.

— Propao Tahi, propala Tahovka! grmilo je po hodnicih grada, a u nutra navali razjarena četa seljaka.

— Stante: kriknu jak glas. Seljaci se smiriše. U sobu stupi crn, razžaren, gologlav s krvavom sabljom u ruci gospodin Stjepko Gregorjanec, a uz njega sva razplamćena gospoja Uršula. Bliede joj se oči kriesile, lica joj gorila a usne joj se stiskale.

— Gospojo Jeleno Tahova, prihvati žestoko Stjepko, obrisav krvavu sablju kabanicom, dovedosmo u ovaj grad pravu gospodaricu Uršulu Heningovu. Vaše gospodstvo je minulo.

— Dà, ohola Zrinjska kćeri! viknu Uršula, sgazili smo glavu djavolskoj zmiji. Ti otčinski dvori opet su moji. Zdravo da si Doro Arlandova, okrenu se prema slici, vidiš li sada, da priča laže. A vi, dobri ljudi, doviknu seljakom, uzmite, grabite, ja ne ću ni mrve toga krvničkoga blaga!

Jelena stvori se kamenom, samo oko plamćaše joj plamenom bjesnoće.

— Gospodjo, reče Stjepko, pravi gospodari dodjoše, krivim valja se selit. Petričević neka slobodno i vas i vaše sinove povede u Zagreb, jer je već i Stubica naša. U selu vas čekaju kola.

Jelena podignu glavu i reče mirno:

— Gospojo Uršulo! Razbojnice! Ne zaboravih vam toga do groba. Ne laže priča o Dori. Pamtite si moju rieč: Zub za zub, krv za krv do zadnje kapi!

Uhvativ sina za ruku ostavi Jelena sa kastelanom grad, gdje su pod zidinami seljaci urlajuć dielili bogat-

stvo Tahovo, i kad je ponižena gospa već podaleko odmakla bila od Susjeda, čula se jošte kroz noć vika:

— Propao Tahi!

IX.

U Mokricah bijaše danas vrlo veselo. Gospodin podban slavio je svoj rodjen dan u kolu rodbine i prijatelja, hrvatskih velikaša i plemića. Tu bijaše mu sin Stjepko, živ goropadnik sa svojom ženom, nježnom, crnookom Martom, tu i drugi sin Baltazar, slabić i mlitav, tu druga mu žena Dora Mrnjavićeva. I gospodja Heningova dodje sa Susjed grada, gdje je sama boravila, dočim su joj ne udate kćeri, liepa djevica Sofija i dvie djevojčice Anastazija i Kata rad veće sigurnosti u to burno vrieme živile kod gospodina Stjepka Gregorianca u Mokricah. Ali bilo je i dalekih gosti; čak iz Zagorja prispješe na veselje Martine sestre, ohola i silovita Anka sa mužem si Mihajlom Konjskim od Konjščine, bogata Kunigunda i zakoniti joj drug Mato Kerečenj iz Turništa. Povrh toga i strana gospoda, braća Mihajlo i Luka Sekel iz Ormužda, Gašo Družković i Frane Mrnjavić, podžupani slavne županije zagrebačke, Mijo Vurnović, osbiljan Turopoljac, junački plemić Tomo Milić, Mihajlo župnik od Svete Nedjelje, otac Didak, gvardijan samoborskih fratara i više svjetske i duhovne gospode — al za čudo sami Hrvati. Otac se je Didak, sjedeć za objedom kraj gospodina Konjskoga, tomu nemalo čudio.

— Kako je to, egregie domine, zapita gvardijan susjeda si, da nam se danas kranjská gospoda iznevjeriše? Mokrice stoje na kranjskoj zemlji i gospodi od Kostajnevice, Turnograda i Krškoga upravo pred nosom. Ne vidim tu ni Joška ni Vuka Turna, ni Valvazorâ, ni Auersperga, ni Lamberga. Inače ta gospoda rado amo zalaze, navlastito kapetan Uskoka, Joško Turn, komu je zelenika gospodina Ambroza osobito mila. Kako je to?

— Niesmo ih ni pozvali, odvrati gospodin Konjski; radi se o domaćem, o hrvatskom poslu, a pri tom ne imaju kranjski susjedi šta radit. Molim vas, častni otče, ta to su i onako sami Niemci.

Gvardijan kimnu glavom i ne smjede dalje pitat za taj nejasni posao, već je dalje glodao batak mastne purice.

Obilna gostba primaknu se kraju. Uz gromko klicanje „Vivat dominus Ambrosius!" zazveknuše još jednom pune čaše, družtvo se dignu, gvardijan izmoli mol'tvicu, a gosti razilazili se smijuć i šaleć se dugimi hodnici, prostranim dvorištem i hladovitim perivojem mokričkog grada. I gospodinu Ambrozu prohćelo se nešto svježa zraka te zato sidje niz široke kamene stube u dvorište, gdje se je cielo klupko plemenitih gospodja pustilo bilo u živo čevrljanje, a medju njima i Marta Gregorijančeva.

— Gospo snaho, viknu podban opaziv Martu, dobro da se na te namjerih. Pusti ženske priče, dodji za mnom, imam ti dvie tri pametne reći. Ajdmo ovamo, na staro moje mjesto u hlad.

— Po vašoj zapoviedi, gospodine taste, pokloni se Marta ponizno i podje za Ambrozom.

Na jednoj strani gradskog dvorišta razapinjao se ogroman bršljan uz zid sve do drugoga sprata oplićući tamnim lišćem i stupove svedenih triemova. Pod hladom bršljana stajahu stol i tri sjedala od kamena. Tu je gospodin podban za danje sparine rado sjedio, amo sjede i sad a do njega i gospoja Marta. Ambroz nasloni se jednim laktom na stol, prebaci noge, prodje sa pet prsti kroz siedu bradu, pa će Marti:

— Vidiš li, snaho draga, onog bliedog crnookog mladića, koj eno do stuba šuteć medju plemići stoji, i malo mari za vinske dosjetke častnoga gvardijana, već sve postrance gleda, kako djevojčice po dvorištu skaču?

— Tomu Milića mislite, gospodine taste?

— Dà, snaho mila! Kako ti se svidja mladić? Nije li liep junak?

— Jest, odvrati Marta.

— I valjan je.

— Hvale ga, gospodine taste, ja bar niesam zle rieči na njega čula.

— I vriedan je hvale. Ti me, vidim, nekako čudno gledaš, kako te evo za liepa mladića izpitujem, ti si misliš, šta taj Milić mene košta; ja sam već odniela svoj dio. Nu pitam te, jer si pametna i premda si ženska glava, lakše je tebi govoriti, nego tvomu mužu, momu Stjepku, koj je vazda ko nabita puška. Ti mi budi na pomoći.

— Zapoviedajte, gospodine taste moj i otče moj, nasmjehnu se Marta.

— Pa dobro. Tomo je sin moga pokojnog prijatelja Ivana. Milići su dobra kuća, stara hrvatska krv i poštene duše. Niesu doduše velikaši, samo su šljivari, al dobri gospodari, vrli junaci, pobožni ljudi, nigdje im ne ima prigovora. K tomu su im gospoda Zrinjska veliki prijatelji i zaštitnici. Ja i Tomin otac pobratismo se za mlada. Kad se oženih sa svojom prvom ženom, Veronikom Stubičkom — bog joj dao duši lako — bio mi je Ivan vjenčani kum; obojica služasmo gospodu Zrinjsku, obojica bijasmo skromni plemići. Kad sam ono Zrinjski kastelan bio u Lukavcu, sgodi mi se velika neprilika. Bilo je nesreće, a ja se posve iztrošio. Odakle novaca? Potužim se pobratimu. A on? Založi jedno svoje imanje, donese mi dvie vrećice žutih cekina i dade mi ih bez zaloga, bez kamata na poštenu bradu. Izbavi me. Eto, nije li to pošten čovjek bio? Pomože me bog. Postah bogataš, postah velikaš, odplatih cekine — al ostah dužnik, jer, reci sama, takovo se pošteno srdce ne naplaćuje zlatom. Nije bilo prilike, da mu se odužim. Ivan umre, a postavi mene jedincu za štitnika. Sveta je to

i presveta dužnost. Ne bih mogao mirno u grob, da se ne riešim duga, da ne usrećim štićenika. Tomo se vrgo u otca. Poštenjak, kremenjak, vriedan da bude sretan. A gdje raste sreća, pitam ja? Zar po naših sborovih i sudovih, gdje se gospoda čupaju kao psi za kost? Zar po krvavom razbojištu, gdje nosiš glavu u torbi? Slava cvate ondje, dà, al slava nije sreća. Jedini perivoj sreće, draga snaho, jest krov, pod kojim te čeka vierna žena; tvoja kuća ka i božja crkva, a žena joj andjeo čuvar, ako nota bene nije vrag, ako je namjera dobra. Na ženskom srdcu minu sve brige i jadi, dà, i kroz ženine suze sieva ti raj božji. Zato i ćeram mužku mladež pod vaš sladki jaram, čim se pomole brci, neka ne živu kao pusti cigani. Bome sam i Stjepka. Ti znaš, kakov je to tresisviet i da mu kadšto ženska uzica ne škodi. Dobro sam, hvala bogu, pogodio, jer ste vi Heningovice dobre djevojke. Eto tu je kraju konac. Pogadjaš li snaho?

— Niesu mi vaše rieči posve jasne, dragi otče.

— Al ti nešta blisiče, je l'? Čekaj, da ti posvietlim. Bi l' ti Tomu za svaka?

— Zar sa Sofikom, zapita u čudu Marta.

— Da s kim? Vi zrele poudale ste se, a Stazika i Katica jedva su skočile iz kolievke.

— Al kako se namjeriste na Sofiku?

— Tako, kako se Sofika na Tomu namjerila.

— Ne razumiem vas, gospodine taste.

— Oj mudra Marto? Gdje ti je pamet, gdje su ti oči? Dà sbilja! Ti si udata, ti si majka, oslabio ti je očinji vid. Tomo bi zaklao turskoga cara, al od ženske suknje plaši se kao miš od mačka. I ako ga što uhvati, pregrizo bi si prije jezik, neg će komu i pisnuti. Samo meni kazuje sve ko i popu na izpoviedi. I reče mi sve. Joj, joj! da ti je čuti bilo tu litaniju. Spopalo ga kao vrućica, no baš sam mu se čitavo nasmijao u mlade brkove. Tomo dolazi često u ove dvore, ovdje je i Sofija

a ti znaš kako to biva, kad se mužko i žensko na sred puta sretnu, a oboje kad je mlado i ludo. Kremen i ociel, snaho moja! Kako ne će iskre biti? On dakako nije pisnuo, ni ona, al mi veli Tomo, da ga je nekako čudno pogledala i brzo okom od njega svrnula, mučala, žarila se i koješta bez smisla govorila. Kad je tako, Tomo, rekoh mu, sbila se nesreća, jer ste oboje poludili i samo pop može vam pamet izliečiti. Počeo sam i ja iz prikrajka motriti Sofiku. Snaho moja, vjeruj mi, sestra ti je ribica koja na udici skače, pa se veseli, da ju je ribar ulovio. Vidiš, draga Marto, kad sam to dvoje mladih zateko, čisto mi se srdce smijalo, ter si rekoh: Ako bog da, imati će tu pop posla i ne ću mirovati, dok ih ne spravimo pod jedan krov. Reci ti, Marto, kako ti se svidja Milić, bi li ga hćela za svaka!

— Ja bih za sebe, odvrati Marta, od srdca rado, gospodine taste, jer koga vi zagovarate, mora u istinu zlata vriedan biti. Navlaš ako Sofika uz njega pristaje. Srdim se na nevaljanku, inače mi svaku najmanju povjeruje, al o tom poslu nije mi baš ni cigle prišaptnula, sjećam se pače, kako se je Miliću dva, tri puta živo narugala.

— Eto nà! nasmija se Ambroz od srdca, to je prava ženska politika, pa da nije istina, da je Eva u raju od zmije jabuku primila. Takve ste sve.

Marta porumeni malko, zatim nastavi:

— Nu ima tu velika neprilika.

— Kakva, za boga?

— Ne znam šta će mi na to reći gospodja majka. Ta vi ju najbolje poznajete, gospodine taste. Vrlo je gospodska. Nije okrutna, al do kraja ponosita, ne će nego velikaškog ili bogataškog sina za zeta. To sam sto puti od nje čula. A i tvrde je volje, ne bi popustila, da se gora na nju sruši. K tomu ju jari i moja sestra Anka,

koja se je uz gospodina Konjskoga prevrnula u veliku velikašicu. Toga se bojim.

— Ne boj se, kćeri moja, umiri Ambroz snahu, te dvie ženske uzimljem na svoj račun. Doćerao sam za svoga vieka po koju vragometnu pravdu, bome ću i te dvie žene pokrstit. Velikaš! Vidiš. Ludosti! Pa šta su bili Heningovci, šta Gregorianci? Šljivari, snaho, mali plemići, pa se božjom pomoći poslije do magnatstva popeli. A to će moći i Tomo. Boljar je onaj komu je srdce i poštenje bolje, a pravi velikaš onaj, koj je po sebi a ne po sisi velik postao. Ti, snaho, pozovi najprije preda se Sofiku i zaviri joj ljudski u srdce. Nemoj okolišati, već ju pograbi pravo, zdravo za dušu. Ako se je mala sbilja opekla, a ti natukni onako s daleka materi. Ti to znaš pa ćeš gospoju Uršulu lakše predobiti svojom mudrijom nego li Anka svojom gospoštinom. Znam, da tebi više vjeruje. Tako radi, to je moja želja, a bog mi je svjedok, da tvojoj sestri dobro želim. Hoćeš li Marto? zapita Ambroz dignuv se i pogladi Martu po licu.

— Hoću, gospodine taste, vaša želja mi je zakon. Znam da se prava sreća samo na srdcu graditi može, a ljubav da je od boga. Skupit ću svu svoju silu, da izadje po vašoj volji.

— Hvala ti dobra dušo, reče starac poljubiv snahu si u čelo, bog blagoslovio tebe i tvoj porod. Sad idem medju gospodu, jer imamo još važna dogovora, a ti radi kako znaš.

Podban krenu ravno put kola gospode, koja su sred dvorišta vrlo živahno razgovarala.

— Gospodo i braćo, reče, vrieme je da se dogovorimo prije večere. Zato vas molim, da podjete sa mnom u gornje stanove grada, a vi mladići imate kad poveseliti se sa ženskim svietom. Doći će doba, te će briga za državu i na vaša ledja pasti.

Starija gospoda a i sinovi podjoše za podbanom uz

stube, mladići pako razletiše se po perivoju. Marta se ogleda, al u dvorištu ne bje već Milića, ne bje ni djevojaka. Mlada gospoja izidje dakle iz grada, da potraži mladju si sestru u velikom perivoju. Tražila je amo, tamo pod velikim drvećem, pod sjenom ogromnih jela i smreka, za cvatućim grmljem, al nigdje Sofiki traga. Kadšto bi ju čevrljajuć zaustavile gospoje, što no obilažahu po vrtu ter se smijahu veselim šalam otca Didaka. Napokon — bilo je dobrano pod večer — dodje dokraj perivoja, gdje se spušta vrt prema cesti. Dočuv s daleka nešta glasniji govor a i Sofijin glas, zavuče se za grabrovu sjenku, odakle je nevidjena sve razabrati mogla. Pred sjenkom stajaše Sofija, skrštenih ruku poniknute glave, mladica nježna, puna lica, kojoj se je zlatolika kosa razplivala na ramena svjetlomodre haljine. U crnih joj očih drhtaše suza, a drobne rumene usne bila je skupila u sladogorak smieh. Uz nju opazi Marta mladoga Milića, gdje Sofiji ponizno govori, a pred njom plakaše šuteć Jana, kći sliepca Jurka iz Brdovca. Milić progovori:

— Oprostite mi gospodično, te vas ovdje zaustavih. Kad se gospoda spremahu na dogovor, sidjoh s grada na cestu. Tu sretnem ovu djevojku suznih očiju, kako obilazi i sve plaho u grad gleda. Po odielu razabrah, da je Hrvatica i zapitah ju, što li ovdje traži. Odvrnu mi, da traži vas, al se boji ući u grad, gdje je danas mnogo gospode. Ponudih joj se, da ću ju dovest k vam i evo je!

— I hvala vam zato, bilo vam za dušu, mladi gospodine, progovori kroz suze Jana, sad se već ne plašim, sad sam kod svoje sest — kod gospodične Sofije.

— Kod sestrice svoje, dà, draga Jano, reče plemkinja mekim glasom pruživ seljakinji ruku. Dobro mi došla i sreću našla. Dugo se ne vidjesmo, sirotice moja. Vidiš, zli ljudi ne dadu, da mirno stanujem s gospojom

*

majkom na Susjedu, pa moram ovdje biti kod sestre si Marte. Govori, Janice, zašto me tražiš, kakva te sreća amo nosi?

— Ah nije sreća, zavrti seljakinja glavom, velika, velika nesreća.

— Nesreća? Za boga! Kakova nesreća sirotice moja, upita živo Sofija, pristupi k Jani i stavi joj ruku na rame.

— Pa vi nieste ništa čuli, ništa? pogleda ju seljakinja plaho.

— Ništa, dušò, govori!

Jana poniknuv nikom, ne reče ništa. Lice joj porumeni, guste suze joj navrviše na oči, a drkćućom rukom gladeć pregaču zirnu na Milića.

— Govori, ponovi Sofija, ne boj se, ovo je dobar gospodin.

Jana dignu oči i pogleda Sofiju pogledom žalobitim, kao da joj srdce puca.

— Reći ću vam gospodično, progovori kroz plač, moram, zato sam i došla. Imala sam se udat — —

— Udat? Za koga?

— Za Gjuru Mogaića slobodnjaka iz Stubice.

— Pak?

— Pak — pak — oh — sve je propalo. Gospodin Tahi ga je odvuko po noći u soldate. Ne ima ga, ne ima od njega glasa. Možda su ga ranili, možda je, bože moj, mrtav, mrtav, i djevojka pokriv si rukama lice udari u glasan plač.

— A je l' ti mladić drag?

— Da l' mi je drag? Oh! Poslije boga najdraži na svietu. Vi toga ne znate, vaše si srdce još nije našlo dragoga — — —

Sofija lagano zadrkta i porumeni.

— Toga ne zna nitko, komu se nije zadjelo u srdce. Ni ja niesam znala; sve sam mislila, da se ljudi žene

od navade. Ali sad, kad sam ga izgubila, sad znam, kako ti je, kad je mužka glava tvomu srdcu prirasla, da ne možeš ni jesti, ni piti, ni radit, ni spavat, ni boga molit a da na njega ne pomisliš. Bože, bože! Što li sam kukavna sgriešila, da je baš mene snašla na oči moje sreće tolika nesreća. Oh sestrice moja, jecaše Jana zaboraviv se posve i uhvativ svojima Sofinu ruku, ako boga znaš, pomozi! Sestra si mi po mlieku, gospodska kći. Tražila sam te na Susjedu — al vas, plemenita gospodično, ne nadjoh. K vašoj materi ne smjedoh poći, jer je gospoja oštra, a ja sirota. Ne imam nikoga od gospodskog roda, do li vas. Evo dodjoh ovamo. Zaklinjem te, oslobodi mi ga. Učini to onomu mlieku za ljubav, što si ga pila. Pomozi, jer će me inače izjesti žalost. Kad jednom i tvoje srdce osjeti, šta je srdcu drago, znati ćeš cieniti, koliko mi je duša jadna i čemerna.

Plačuć spusti Jana glavu na Sofine grudi, a ova privinu ju k sebi. Suza sinu u oku mlade plemkinje i gladeć rukom Janino čelo uze ju tješiti:

— Ne plači, sestrice, smiri se! Mogu si misliti, da ti se ljuto trnje u srdce zabolo, da te duša boli. Težko je, kad se gubi milovanje. Al što mogu, uradit ću. Dodji, podjimo na grad. Govorit ću gospodinu podbanu, on će najbolje pomoći. Je l', da može, gospodine Miliću? okrenu se prema mladićn, koj je tronutim srdcem sav taj prizor gledao.

— Može, gospodično, odvrati plemić, i mora. Janinu vjereniku je krivo učinjeno. A vjerujte, poštenja mi da ću se i ja za tu sirotu pobrinuti.

— Hvala vam, gospodine Miliću, reče djevojka, a iz suznih joj očiju sinu sva milota djevičanske duše.

— Ja ne primam te hvale, gospodično, odvrati mladić plaho; nesreća je u svietu, da narav radja takovih nakaza, ko što je Tahi, nakaza, kojim je tudja nesreća

najveća radost. Al je sreća, da ima poštenih srdaca koja ciene svojom dužnosti, da tudje jade izlieče služeć samo božjemu zakonu, zakonu ljubavi. Ostajte zdravo, gospodično!

— Ne ćete li s nama u grad? zapita bojazljivo Sofija.

— Ne mogu, odvrati mladić, dolje u selu čeka me šluga sa konjem. Sjutra zorom moram osvanuti u Zagrebu, a imam još štošta uredit na svome imanju.

— Pa sbogom, gospodine Tomo, reče mlada pridušenim glasom i poda oklievajuć mladiću ruku. Tomo ju prihvati — prvi put u svom životu. Zadrkta, kao da ga je dirnula munja. Silovita uzavri mu krv, srsi mu prodjoše tielom. Tu stajaše nepomičan, kan da su mu noge zakopane u zemlju, a stojeć gledao je u te djevojačke oči, stojeć stiskivaše ovu malu, meku ručicu, kan da rukama drži zapis svoga spasenja.

Mala je ruka drktala, drktala je i Sofija poniknute, odvrnute glave. Očima joj sinu neko neobično, otajstveno svjetlo, kao zviezda danica poslje tamne magle, licem joj zarudi žar poput proljetne ruže, a ustnice pomicahu se, kan da šapću molitvu gospodnju.

— S bogom! šapnu djevojka i ne ode.

— S bogom! iztisnu mladić.

Polagano pridignu djevojka oko, zenica joj bljesnu čudno, obrazom joj munu u jedan mah radost i žalost, tiho, tihano reče:

— S bogom! Dodjite skoro, dodjite — sutra! Pa iztrgnu ruku, uhvati Janu i pobrza hrlo prema gradu. Sviet se je pred njom miešao, nebo i zemlja se splinuše i kroz plač zajeca Jani:

— Sestrice, ćutim, ćutim, koliko si nesretna.

Upravo hćede zaokrenuti u drvored, al pred nju stupi iznenada gospoja Marta. Djevojka trznu se i poniknu.

— Odakle ti, sestro? zapita Marta, već te dugo tražim po vrtu.

— Ja sam — odvrati Sofija smetena, — evo dovela Janu — sirotu — —

— Jano, reče Marta, podjider dalje prema gradu, sad ćemo za tobom.

Kada je seljanka podaleko odmakla bila, zapita Marta ozbiljno:

— Sofijo! Šta je s tobom?

— Ni — ni — šta, zapenta Sofija. Al Marta nastavi oštro i kratko:

— Ti ljubiš mladoga Milića, je l'?

Nu Sofija ne reče ništa, razkriliv ruke baci se sestri na grudi i zastenja kroz glasan plač:

— Sestro, draga sestro moja!.

Marta uhvati zastravljenu djevicu pod ruku te ju povede mučeć na grad.

* * *

Bilo je već dobrano pod večer. Danje svjetlo slabo je dopiralo u veliku dvoranu mokričkog grada, gdje je za dugim stolom viećalo kolo hrvatske gospode i staraca i zrelih muževa. Živi, žestoki ljudi, izkušani junaci, kadšto siloviti al dobra srdca. Čelo stola siedjaše na visoku stolcu Ambroz, miran, pazljiv. Biela mu brada bijaše, reć bi od kamena, šake počivahu na stolu. Za njim stajaše Stjepko, žestok, goropadan. Oči bludjahu mu ne mirno po dvorani. Bio je ko napeta puška, svaki čas bi planuo. Podalje sanjao je poniknute glave mladji mu sin Baltazar; nezreo, blied, drieman malo je mislio, ništa govorio. Turopoljac gospodin Vurnović gledaše, frčuć si brke mirno preda se. Kad je tko progovorio, ošinuo bi ga samo malima, žacavima očima, koje su mu kao krtu iz velike glave virile, al kad je sam govorio, sjekao je svojim oštrim umom kao demeskinjom. Župnik

svete Nedjelje, čovjek krupna crvena lica a crne kose, bočio se u kutu strižuć očima kao ris. Gospodin Konjski pružajući se na svojoj stolici, govorio je hladno i lagano, prateć svoje razloge kažiprstom, dočim mu je svak gospodin Kerečenj, četverouglasta zagorska glava, stisnuta lica bljeskao mačjima očima, te više šakom po stolu lupao, nego li umovao. Ćelavi starac Fran Mrnjavčić kratkih brkova i duga nosa potvrdjivao je i pobijao tudje misli samo klimajuć i vrteć glavom, dočim mu je kršni, bradati drug Družković sipao na jedan dušak deset saborskih artikula. Najveći bješnjaci bijahu krapinska braća Sekelji, oba crnomanjasta, oba ljuti risovi, koji su govoreć rukama prosiecali zrak. Za timi osobami bilo se savilo kolo drugoga plemstva, stojeć, sjedeć, plamteć, mozgajuć, šuteć il vičuć.

Napokon završi gospodin Ambroz burni dogovor, pa će zvonkim, mirnim glasom:

— Dà, plemenita braćo i gospodo! Bogu je plakati, kad omjerimo okom ostanke tužnih nam kraljevina. Sve se u njih zadieva. Krpu po krpu trgaju nam sa živoga tiela. Što bijasmo nekad, što li smo sada? Nije li i najvećemu junaku knezu Nikoli Zrinjskomu zlo dotužilo, nije li se već više puti odreko časti. Evo s nova prieti nam zlo. Turčin se miče, krši mir. Proklete zapoljske rane još niesu zacielile. A mi se koljemo medj sobom kao vuci. Zašto? Rad puste sebičnosti. Oh domovino, što si dočekala! Petar Erdödi je junak, al nije ban, pravda ne kroji se sabljom. Zavuko se amo i gospodin Tahi. Da vam izbrojim njegova razbojstva?

— Znamo ih, znamo! ozvaše se glasovi.

— Tahi uz pomoć bana, nastavi podban, hoće da bude našoj kraljevini gospodar, snubi prijatelja, miti slabiće. Zavladaj Tahi i njegova stranka, ode zakon, ode pravica, ode poštenje. Ta nije li već krivotvorio zakon? Seljačtvo nam gine, sdvaja. Recite što vam drago, i se-

ljak nosi na sebi božji kip, ima duše i srdca. Tare ga turska sablja, bije ga gospodski bič, ubija ga glad. Suprotne li se on, gdje nam je vojska, gdje plug, gdje novac, gdje naša dična domovina? Što li nas čeka? Tursko robstvo. Tahi bi to prežalio, postao bi begom kao Bošnjaci, al hoćemo li mi izdat dom za svoju korist?

— Nikad! zagrmiše gosti, a Fran Mrnjavčić zavrti glavom.

— Dobro! Nek se pogača lomi. Utecimo se najvišemu sudištu, saboru. Podjite svaki u svoj kraj, upućujte ljude, recite im, da su Zrinjski i Frankopani uz nas, a kad nam stigne banski poziv, potecimo listom u Zagreb na sabor, da oborimo Taha, nek se seli na svoju šomodjsku pustaru. Je l' vam po volji, što sam reko?

— Jest! Vivat dominus Ambrosius! zabuči plemstvo.

— Dobro, reče Ambroz, ja ću — — —

U taj par razlete se vrata širom. U dvoranu navali znojan, zaprašen, bez daha plemić Ivan Gušić. Svi se prenuše.

— Čujte me gospodo, progovori težko dišuć došljak Jutros podjoh sa Susjeda u Zagreb. Imao sam kod suda posla. Obavih ga. Zakrenuh u krčmu. Bilo je tu za čudo puno oružanih ljudi — gotovo svi pijani. Niesu me poznavali, niesu znali, da služim gospoju Heningovu. Zavučem se u kut. Čujem, kako kunu, kako se priete. Kucnem se s pijanim susjedom, zapitam, šta je. A on: „Eh brate, mi smo banderijalci. Za dva dana povest će nas ban na tu staru beštiju na Susjedu. Poniet ćemo i velikih pušaka. — Ja se izvučem, poklopim konja i evo vam javljam, da se spremite, dok je vremena.

— Ha! Izdajstvo! uzjari se plemstvo. Po dvoran zaori bura.

— Gospodo! viknu drkćuć Ambroz, prije malo dana reče mi ban, da ne će dirnut u moju punicu, nek ide

pravda svojim putem. Pogazio je vjeru. Na noge se, da pozdravimo bana na pol puta.

— Na noge se, grmilo plemstvo razilazeć se iz dvorane.

— Stjepko, reče Ambroz, reci punici, da idem s njom na Susjed nek se spremi, a ti priredi momčad ovdje drugi će sa mnom. Poruči Miliću, neka dodje — —

Dvorana bijaše gotovo prazna. Unutra provali Marta, sva blieda.

— Šta je za boga? upita.

— Okršaja snaho, odgovori podban, sbilja jesi li rekla majci za Milića?

— Jesam.

— A ona?

— Ona odgovori: Svoju kćer da dam šljivaru? Nikad.

Ambroz se trznu.

— Vidit ćemo! reče poljubiv snahu u čelo, s bogom kćeri! Valja sada na poso.

X.

U onom kutu, gdje rieka Krapina, iduć sa sjevera utiče u Savu, protežu se skrajnji zapadni bregovi zagrebačke gore. Na kraju zadnjeg ogranka do rieke Save stoji Susjedgrad, što ga je kralj Karlo Roberto dao podići već oko godine 1316. i za carinsku kulu i za obranu toga kraja. Od Zagreba sve do Susjeda pružaju se gorski ogranci od glavne kose prema ravnici u spodobi pitomih proplanaka i brežuljaka, pokritih seli, zaselci, vinogradi i pašnjaci, a podalje za njima uzpinje se tamnija šumovita gora, koje se nestrmo vrhovlje u lako savijenih crtah odbija od plavetnog neba. Medju brežuljci brzaju mali potočići kroz hladovite klance put Save. Nu na mjestu, gdje se gora dotiče Save, bregovi su strmiji, divljiji, klanci uži, potoci manji, a šuma gušća. Pred dosta strmim zasjekom medju dva brda,

stoji tik Save samotan brieg, pokriven nizkim hrašćem, grabarjem, kupinom, trnjinom, šipkom i paprati.

Na sjeveru dieli taj brieg od gore glavni drum iduć od Zagreba, na jugu teče Sava, tako, da se voda dodira okrajaka nizke šume. Brieg nije visok, al je dugačak. Od sela na istočnoj strani diže se voljko reć bi na stepenice, a na zapadu gubi se pomalo do ceste, koja se iza brda opet izvija k vodi; al na jugu i sjeveru je strm, nepristupan. Na oduljenom hrbtu briega iztiče se na istočnoj strani glavica poviša a vrh te glavica sam grad Susjed, koj je samo po tom tvrd, jer na samu stoji. Zrno je Susjeda veliko sdanje na četiri kuta a dva poda; tu su gospodski stanovi, tu stara pivnica, tu podzemne tamnice, male nizke komore od kamena, do kojih ne dopire ni tračak božjeg svjetla. Ali podalje teku oko glavice kamene zidine na četiri strane, a na svakom je kraju ovelik toranj, od kojih je najjači onaj obli, što se prema jugozapadu tik Save diže. U tom prostoru su nova pivnica, staje, družinske sgrade, stanovi za oružnike, tu stoji i prilično čislo gvozdenih lumbarada i dvopušaka. Prema selu i cesti od Zagreba bijaše na istočnoj, položitoj strani izkopana duboka jama utvrdjena pleterom i šiljastimi stupovi. Briegu na sjeveru puko je uzan klanac, izmedju dva brda. Bokovi su brda strmi, pokriva ih tamno zelena šuma, iz koje se gdjegdje kraj staze iztiče gola, siva klisura. Klancem vijuga se bistar potočić pod grmljem, preko mahovita kamenja, a uz potočić teče staža. Kadkad zagiba se brdo u gole, kamene zakutke, a prodješ li tiem putem dalje, gdje ništa ne čuješ do pljuskanja vode, do tajnovitog šuma lišća, otvara ti se pitoma dolinica, sred koje se kraj vode voljko njišu srebroliste vrbe, nad kojom po vrhovih stoje raztresene kolibe sela Dolja. Na ušću klanjca klopoću nedaleko od ceste dva, tri drvena mlina, a zaviriš li dalje u hladoviti gorski zasjek, vidit ćeš

kako se stara crkvica svetoga Martina medju bagremom i brezom priliepila uza sivu golu klisuru.

Čudna starica ta kućica svetoga Martina, na pol drvena na vidjelu svieta, na pol kamena u utrobi gorskoj. S vana vidiš joj sive stiene, mala okanca, drveni pocrnjeli krov, malen tornjić sa velikom jabukom. Unidji. Tu je pridvorje. Na lievo u kamenu zieva duboka špilja, na desno dižu se u zadak široke kamene stube a gore gotska vratašca. Odanle možeš u goru. Pod stubami stoji stara prodikaonica od surova kamena na četiri ugla, a na njoj od nevješte ruke izklesana zviezda poput Salamunova slova; pod njom vode te nizka vrata pred oltar priproste crkvice. Tiho je tuj, gotovo se plašiš. Izmedju kamenja prodire koj tračak sunca u špilju, ovdje, ondje niče zelena mladica iz pećine kadkad prhne pridvorjem lasta, kadkad uplaši se izpod drvenih rebara krova šišmiš.

Takov je Susjedgrad, takov gradu okoliš, pozorište mnogih krvavih okršaja; nu od one noći, kako je gospodja Uršula navalice bacila iz grada Jelenu i Tahove sinove, bilo je prilično mirno; malo se je tužbe i prigovora čulo, svatko je pače mislio, da će to tako i ostati, pa je bogu hvalio, da je voda preko noći odniela Tahovu napast. Stara Heningovica pako bila je mudra glava, te se nije nimalo pouzdavala u taj gluhi mir. „Ban Petar miruje, reče stara, ej vuk u jami skuplja pamet i oružje! Dobro da znam“. Zato ostavi Uršula ne udate si kćeri u Mokricah kod gospoje Marte, pregleda sama gradske zidine od vrha do temelja, uzajmi od gospodina Ambroza četiri nove lumbarde, nakupi trideset ploča olova, četiri bačvice krupnoga praha i hrpu koplja iz zrinjske oružnice. Za kastelana postavi plemića Ivana Gušića, komu doda Franju Puhakovića i Ivana Sabova.

Bilo je već dosta noći odmaklo, kad je silan tru-

bljaj sa okrugle kule probudio kicoša Andriju Horvata, vratara, koj je u maloj stražarnici do velikih vrata hrkao. Odmah zatim začula se buka i lupa. Andrija skoči na noge, prebaci gunj, zapali luč, izidje iz stražarnice al prije nego će spustit most, otvori okance na vratih i viknu:

— Tko je božji?

— Domaći, ozva se s vana Uršulin glas.

Most lančanik zaruži, vrata se otvoriše, a Andrija dižuć luč bio je posve zablenut, videć kakva se to hajka na konjih u dvorište tiska; ponajprije Heningovica, gospodin podban, gospoda Kerečenj i Konjski, kastelan Gušić, jedno dvadeset plemića i do četrdeset oružanih konjanika sa zubljami.

— Andrijo! reče mu gospoja zaustaviv konja, probudi brže Puhakovića, Sabova, i španovi neka dodju. Spremi te konjanike, kako bolje znaš. Daj četiri konja osedlati. Brzo momče, pa onda dodji na grad.

Andrija izvali od čuda snene oči — al se u isti čas pokloni. Vieran sluga ne pita već sluša. Zatvoriv velika vrata, ovrši sve, što mu gospoja zapovjedi. Dugo, do blizu zore žarilo se svjetlo na prozorih Susjeda. Sjene, koje se pomicahu amo tamo, pokazivahu, da u gornjih dvorovih gospoda bdiju za poslom. Pokadšto sred noći spusti se lančanik most, a sa grada pojurila bi svaki put po dva konjanika u razne krajeve. Jedni preko vode Krapine prema Zaprešiću, drugi na sjever prema Stubici, treći put Stenjevca — Andrija ravno u Zagreb, pošto je dugo bio govorio sa gospodinom Ambrozom.

Drugi dan osvanu mirno, prodje mirno. Al za čudo velika gradska vrata ostaše zatvorena, samo se vidilo, kako gospoja Uršula obilazi po zidinah. Već se je stalo mračiti, mjesec je stajao nad Savom. Tad kao da je mravlje provrvilo po svih bielih putevih — al to bijahu ljudi idući k Susjedu. Hrpa za hrpom — sve seljaci

oružani i bez oružja, i na konju i pješke — brzaše putem malo govoreć, hrlo tekuć. Sa četiri konjanika doleti i gospodin Stjepko, al brzo dodje brzo i ode. Sred dvorišta plamćaše velika vatra; nad njom visijahu o lancu kotline, podalje stajahu tri velika bureta. Rujni žar plamena, sinje svjetlo mjeseca igralo je na dugih gvozdenih topovih, raznizanih oko zidina, na sivoj plohi kula, na grdnoj zastavi, koja se u noćnom zraku vijala vrh grada, igralo i na šarenom klupku od stotina i stotina seljaka, koji su po dvorištu stajali, sjedili i ležali. Sama gospoja Uršula obilazi medju njima. Nudja ih jelom i pilom. Sluge nose sa dvora pune naramke ručnih pušaka, bradatica, koplja, a Puhaković i Sabov diele ih medju seljake. Gušić leti amo i tamo, tu broji pred stajom osedlane konje, ondje svrštuje po četah oružane seljake. Al kraj sve vreve malo je buke, sve to šumi kao daleko more. Prema jutru otvoriše se vrata. Za jutrnjeg mraka spuštala se niz brdo četa za četom. Prvu vodi na konju Ambroz, sto konjanika, petdeset pušaka i dviesta kopljanika pješaka. Četa zadje u gorski klanac. Mało zatim izvede gospodin Kerečenj petdeset ljudi na zapadni spust gradskoga briega. Četa zavuče se u grmlje. Ljudi zatakoše u zemlju po dvoje gvozdene vile, a na njih staviše težku dvopušku prema cesti na sjeveru. Oko vodje vrzao se čovjek, pregledavajuć svaku pušku — Ilija Gregorić. Sunce svanu. Na prozoru stajaše nemirno Uršula. U jedan put pljesnu dlanovi i doviknu zetu Konjskomu:

— Hvala bogu idu i ti!

Od samoborske strane miče se prema Savi jaka oružana četa. Pred njom dva konjanika, Tomo Milić i krupni župnik svete Nedjelje. O boku mu visi sablja, za pojasom sievaju dva samokresa, u ruci drži štap, a na njem modru maramu. Četa prepliva na brodu preko vode na drugi kraj, gdje ju gospodin Konjski dočeka.

I ta četa zakrenu brzim korakom u klanac. Zatim smiri se sve, dan minu pokojno, samo popodne doleti na konju sav uznojen kicoš Andrija Horvat i podje ravno do gospoje Uršule.

Dodje večer. Okićka gora, kranjsko vrhovlje potamni, a nad gorskom kosom žarila se večernja rumen, gubeći se u žuto svjetlilo, koje se razplinu u bliedu nebesku modrinu. Po vrbicih doline provlačila se tanana biela magla, izmedju koje bi kadšto bljesnuo zavoj Save a dalje k Posavini gubila se krajina u siv, nejasan polumrak. Mirno se vijala Heningova zastava vrh Susjeda, a gdjegdje po kulah i zidinah odbijala se slika stražara o bliedom večernjem nebu. Gospoja Uršula stajaše na prozoru svoga stana, podupiruć šakama svoje bliedo lice. Ni žilica joj nije treptila na obrazu. Kan da je mrtva bila, al te bliede oči gorile su kao žeravka i buljile nepomično u toranj sela Stenjevca, koj se je kao crn stup izticao iz sivog polumraka. Gle! Na stenjevečkom tornju bljesnu svjetlo. U jedan mah skoči žena kao zvier, kad ju zahvati zrno. Obrazi joj porumeniše. I kriknu, da se je orila sva krajina:

— Na noge! Evo ih!

Sa grada puče top. Daleko odjekivala gora. Za dva časka sidje gospodin Konjski u selo sa petdeset konjanika. Mjesec sinu o pol neba. Od Zagreba brujio mukao šum. To je ban, to je banova vojska. Težko dišuć prignu Uršula uho na prozor, a okrenuv se zatim k slici viknu jarostno: „Čuješ li Arlandova Doro! Idu, da nam otmu grad. Čuješ li? Ne daj! Ne daj! Pomozi!“ Četa Konjskoga stupi za živicu. Sad se čuje topot. U selo dolete dva banska husara; drže u desnoj ruci sablju, u lievoj samokres. Sred sela stanu, ogledaju se. Iza živice planu hitac, jedan husar se svali mrtav, drugi pobjegne natrag. Za kratko dodje konjanik sa bielom zastavom i uz njega trubač. Sve je mirno. Obojica popeše

se na brieg do gradskih vrata. Trubač zatrubi. Na braništu nad vratima pojavi se Uršula:

— Tko ste? Što tražite? zapita žena.

— Ja sam Ivan Petričević od Miketinca, reče muž sa zastavom, šalje me gospodin ban, pa vam zapovieda, da mu, plemenita gospodjo, predate ovaj grad, što ga razbojski oteste, i sve imanje i oružje sub poena notae infidelitatis. Ako ga ne predate, otet će ga ban sabljom i kopljem, puškom i lumbardom, cum brachio regni.

— Plemeniti gospodine od Miketinca, odvrati Uršula porugljivo, recite vi svomu banu, nek si dodje po grad. Čekam ga na dobru večeru, i njega i njegov brachium.

Poslanik vrati se natrag. Četvrt sata prodje. U jedan put zatrubiše trublje, zaružise bubnjevi. Banova vojska se primaknu selu. S daleka sievahu o mjesečini dugi nizovi koplja i pušaka, a odasvud se čula kratka zapovied četovodja. Za čas posjede vojska ravni prostor medj Savom i gradskim briegom. Zagrebce provali u selo zastava banskih husara, al pred njih izleti Konjski sa svojom četom. Sablje kresnuše, planu nekoliko samokresa, začu se nekoliko uzkrika. Konjski uzmaknu na cestu za grad. U tren navališe brzim kasom tri zastave husara pod Gašom Alapićem i četa bakačkih slobodnjaka na konju, te posjedoše cestu na sjeveru i ušće klanca kod mlinova. Ivanički bombardiri namjestiše četiri lumbarde nad mlinovi na humku naproti gradu. Četiri čete haramija i dvie kumpanije njemačkih mušketira razrediše se pod brdom naproti ulazu grada, a prema zapadnom obronku gradskoga briega pohrli brzim korakom hrpa Uskoka. Za haramijami stajaše pod kacigom na konju mrk ban Petar a uz njega Ivan Alapić sa banskom zastavom. Ban mahnu sabljom, Alapić dignu zastavu, ter zapovjedi:

— Palite lumbarde!

Sad puče top, sad drugi, sad treći, sad četvrti i s nova planu munja za munjom, grmnu grom za gromom, gora gromorila jekom, bieli dim se vitlao hrastovim granjem, ter se slegnu u crno ždrielo ktanca. Zrno za zrnom prasnu u gradski zid, da se je kamenje drobilo poput tuče. I opet mahnu ban sabljom i kliknu gromovitim glasom:

— Dvie čete haramija napried! Juriš! Na gradska vrata! Mušketiri na lievo!

Bubnji zagrme. Urnebesom zaurla četa. Brzim kasom postupahu dvie prve čete uz brieg. Mašuć sabljom vodi ih kapetan Vlašić. Sad su na pol briega. Ništa. „Napried!“ viče kapetan. I lete dalje. Ništa. Napried! Sad su pod zidom. Stanu. Sad — — šest gromova ruknu sa grada, zrakom zadrkta užasan krič, a pod bielim dimom previjaše se petdeset krvavih trupova. Al izmedj groma, izmedj jauka zakriešti s grada ženski glas:

— Ej banski junaci! Je l' vam jabuka sladka?

Prvi juriš klonu. Sunovratce uzmaknu Vlašić sa svojimi ostanci k banu.

— Trista gromova! škrinu Petar pritegnuv uzde konju, gospodine Petričeviću, pohitite brzo na cestu k zapadu. Kad zaori trublja, neka Uskoci jurišaju, slobodnjaci nek sidju s konja, neka kušaju popeti se na sjevernu stranu briega. Častnik brzo odleti po zapovjedi.

— Kapetane! doviknu ban vodji mušketira, vi se na jugu zavucite uz brieg do blizu zida, pa sipajte na zid iz mušketa vatru! Kapetan ode na mjesto. Jedan čas. Ban mahnu sabljom, trubač do njega zatrubi, gora jeknu.

— Juriš na sve strane! zagrmi ban, lumbarde sipajte! Pješadija napried! Udri u ime boga!

Gromori, tutnji, ruče, treska, praska, bljeska. Haramije lete, skaču, puzaju ko vrazi.

— Vivat banus! Napried! U dolu ruži bubanj, dere se trublja. Napried junaci, kriešti Vlašić, a s druge strane urliču Uskoci: Oj! Oj! Oj! Udri! Ždriela lumbarada sipaju pakleni dažd, mušketiri obaraju klečeć u zaklonu svaku glavu na zidu.

— Udri haramijo! ori se glas, a s grada bljesne, praska i tutnji. Grom, munja, jauk, škripa, Isuse! Marijo! Napried! Kletva, triesak, uzdah — al napried preko hrpa ranjene braće, preko krvavih lješina, udri, udri! Zakipila krv, pobjesnio mozag, nu sred bielog dima, sred plamenog trieska stoji ban ko crn, mramoran kip. Ej i opet su haramije pod zidom! Zrna deru, striele žvižde. „Ne dajmo se!“ kriešti hrapav ženski glas. Redovi padaju ko snoplje. Vidiš, taj se ranjen prihvaća hrastova koriena, taj cikne i uzvija se poledjice, taj klone i klekne, taj se sgrabi za srdce, okrene na peti i udari licem o zemlju. Šta zato! Napried! Živio ban! Lumbarde igraju veselo, muškete kvrcaju, zid drkće! Gle, gle! Sad prisloniše ljestve, penju se na zid, napried Vlašić. Sad će zataknut zastavu. Nad njim bljesne sjekira. Jao! Sabov zamahnu, razkoli mu glavu. Rulja kamenja sipa se sa zida, vrela voda pišti. A ovdje. Iz vratašca provali četa na mušketire. Koplje sune u rebra, zemlja se izmiče izpod nogu, mušketir za mušketirom kotrlja se niz strminu u Savu.

A Uskoci? Potrbuške plaze, u zubih im nož, u ruci im samokres. Grom i pako! Iz busije ujede ih zmija, iza grmlja pali Ilija Gregorić dvopuške.

Polovica haramija pade al još se biju djavoli. Krv sunu banu u glavu. Iztrgnu trubaču trublju, zatrubi, pluća će mu prsnut, prigrabi od Alapića stieg pa viknu:

— Juriš! Juriš! Udri! Lumbarde! Šta je to? Lumbarde šute.

Doleti na konju Gašo ranjen.

— Striela božja! viknu. Sa gore oboriše nam iz zasjede bombardire, izgubismo lumbarde.

— Juriš! zahripi ban bez sviesti.

— Vivat banus! zaori još jednom vojska.

— Vivat Hening! odjeknu iz gorskoga klanca. Pomoć, pomoć! Iz crnog ždriela hrupi ne znana vojska.

— Alapiću! zadrkta ban, gle! Ta jesu l' to djavoli?

— Zlotvor Ambroz! zaskočio nas, viknu Petričević, doletiv bez daha.

Sablje zvekeću, ljudi jauču, Ambroz sieče. Banderijalci uzmiču. Eno i Uskoci bježe. Za njima lete štajerski konjanici — Stjepko ih vodi — mlate, biju, mrve, metu izpred sebe. Eto Uskoci zavukoše se u mlinove, odanle sipaju smrt u mužadiju, al mlinovi planu.

— Vivat Hening! oziva se za selom junački glas. Milić i drug mu župnik obidjoše klancem goru, vode novu četu od Stenjevca.

— Provalimo, viknu ban, u Zagreb, i podbode konja. Zaludu. Bačen je natrag. Odasvud opasa ga smrtno kolo. Vojska mu je stisnuta u klupko pred klancem, ne možeš pucat, ne možeš sjeći, ruka do ruke, konj do konja, čovjek do čovjeka, konj sdrobi kopitom pješaka, pješak biesan probode konja, nad tobom nemilostno nebo, oko tebe smrt, pod tobom krvava zemlja, a s grada huje zrna u klupko, da glava puca, da se kosti krše, da se krv pjeni. A ban? Da ga uhvate! Duša ga zazebe. Njima u rukuh, njima na rug! A osveta? Samo sloboda daje osvetu. I spazi crkvicu svetoga Martina. Dà. Spusti se ne opažen s konja, privinu zastavu i provuče se krišem k crkvi. Al za njime kopito. Krenu glavom. Starac konjik ga goni — Ambroz. Ban trgnu sablju, al u tren izbi ju Ambroz iz ruke.

— Stani, domine bane, uhvatio sam te, reče Ambroz mirno.

— Podban bana?

— Poštenjak razbojnika.

I sidje s konja. U taj par kan da se primiče hrpa vojnika.

— Udjimo u crkvu, reče Ambroz, zasužnjit će vas. Uhvati bana za rame, uvede ga u crkvu. Pod razpelom drktaše slaba svjetiljka.

Petar stajaše blied i niem.

— Evo, prihvati Ambroz, advokat je dobio parnicu proti banu, koj je pogazio pravo, zakon, pogazio svoju rieč. Ovamo tu zastavu, kriknu iztrgnuv Petru stieg, okaljana je, blatna je; taj znak nevjere i nepravde, koj je vodio krv proti vlastitoj krvi ne će više vijorit pred slavnom hrvatskom vojskom.

I pograbi zastavu s dva kraja i skrši joj držak na koljenu, i razdere rumenu svilu pa ju baci pred oltar. Ban zaruknu od biesa:

— Zlotvore, daj mi mač, da se ogledamo!

— Ti niesi mača vriedan.

— Zasinut će jošte moj mač nad tvojom glavom, osovi se Petar ponosito.

— Tako govori meni Petar Erdödi sad, reče starac, gdje ga imam u svojih šakah, gdje mi ne treba nego pisnuti, da ga moje biesne čete raznesu. Al ne ću. Ruka moja ne će dirnut u čovjeka bez oružja, ne će u hrvatskoga bana. Obranit hćedoh svoj rod od nepravde, al to mi je dosta. Više ne treba. Idi bježi! Pred crkvom stoji mi konj. Umakni ovim klancem put Zagreba. Tu ti ne ima pogibelji.

Petar koraknu prema vratima.

— Bane Petre, zaustavi ga Ambroz, još jednu. Čuj me!

— Šta ćete gospodine Gregorianče, zapita ban hladno.

— Evo tu smo sami, bane, dva jaka muža pred razpetim bogom. Ne čini li ti se, da iz rana božjih protiče iznova krv. Oh meni se čini. Pod ovimi bregovi teče

krv našega naroda, skupocjena krv, koju bi valjalo štedit za našu majku — za našu domovinu, na koju reži odasvud divlja zvjerad. Ah brat je ubio brata. Bane! Ne kaže li bliedo lice krvavih lješina da smo Kainsko pleme, da niesmo zaslužili te liepe postojbine? Ne kazuje li ti, da smo zaslužili bič, što nam ga sudbina plete? Roblje smo, vazda tudje roblje, jer smo robovi svoje strasti, svoje lakomosti. Zavirio sam u starodavne knjige — u sgode našega naroda, pisane su krvlju, nadahnute biesom; obišao sam bilo našega plemena, prignuo uho na njegovo srdce. Strast, bies! Imadjasmo krunu, sami si ju strgosmo s glave, jer nije mogao svaki kraljem biti. Plakao sam, srdce mi je pucalo od tih uspomena, a srdce mi puca i sad, jer recite, jesmo li danas bolji? Zavriedismo li, da nas stablo sreće i mira zaštiti svojim granjem. Čovjek sam zakona, a vidim li, da ga nenarav gazi, plane mi krv, pobjesnim i ja. Sabljom, silom postaju narodi silni, slavni, al ne postaju sretni. Bane, nastavi starac, vi ste bogat, uman, slavan, dična koljena, gvozdene volje, vi ste Erdödi, vi ste knez, ban — al zaboravite časak sve to, zaboravite sebe, sjetite se, da ste sin nesretne majke — Hrvatske. To pamtite i evo pred spasom svieta, sred krvave noći zaklinjem vas ja, sied starac, krenite drugim putem, zaboravite rodbinsku korist, dignite zastavu pravde, skupite oko sebe sva plemenita srdca hrvatska, završite užasnu krvavu priču i vodite nas u boj za slobodu i sreću djedovine naše. Zaklinjem vas! reče starac Ambroz ganut prihvativ ruku bana i suza zatrepti na siedoj trepavici. Al Petar izvinu ruku i odvrati hladno:

— Dà, ja sam Erdödi, ja sam ban! Čitajte vi stare knjige, domine Ambrosi, ja pišem nove svojom sabljom, al u njih bit će jedan list, gdje će potomstvo čitat krvava pismena „Osveta Ambrozu Gregoriancu.“

— Pišite, reče Ambroz mirno, ovršite osvetu svoju;

al znajte doći će novo pleme, vaše pero, ta junaška sablja, hrdjat će nad pepelom vašim, a kmetske noge gazit će po vašoj grobnici. Veličanstvo pada u prah, vlast mine al uspomene meću unuci na vagu. Tko zna, da l' će više vagnuti Petar, da l' Ambroz! Slušajte me — — — —

— Ne ću, prenu se oholo ban, nikad! S bogom! Do vidjenja — —

— Na bojištu pravde! Bježite bane! Vrieme je.

Ban izidje, umaknu klancem na konju, a Ambroz krenu pješke na grad.

*
* *

Na gradu Susjedu zvekeću zlatne čaše. Vojvode slave pobjedu, vino se pjeni, rumeno vino kao seljačka krv.

Na gradu stoji Uršula pred Dorinom slikom, razgaljene grudi nadimlju se burom, kruta lica joj gore

— Doro, Doro, viknu, hvala ti, svetice moja!

Vrata se otvore. Unidje Ambroz. Uršula poleti k njemu, pruži mu ruku.

— Hvala vam, domine Ambrosi, reče, po sto puti hvala. Svoja sam. Toga vam dana nikad zaboravit ne ću. Tražite od mene, što vam drago, sve ću učinit po vašoj volji.

— Je l' vjera? odgovori Ambroz ozbljno.

— Tako mi boga, reče žena dignuv tri prsta.

— Dobro — — primjeti podban, al u to unidjoše Uršulini zetovi.

*
* *

U mračnom klancu leti na konju ban, na konju svoga vraga, poražen, bez mača, bez zastave. U klancu mrmori potok: Sramota!

I ban leti dalje. Kraj puta osovi se mrka klisura ko div, kan da kroz rug veli banu: Sramota!

Ban skupi plašt i leti dalje.

A dolini njišu se o mjesečini srebroliste vrbe, ko noćni duhovi i šapću: Sramota!

A ban juri dalje, dalje.

Al s neba bulji u njega bliedi, užasni mjesec, a u nepomičnih mu crtah čitaš: Sramota!

Sramota! Sramota! oziva se sviet, a u banovu srdcu leže se zmija osvete.

* * *

Na humku kraj Susjeda sjedi čovjek sam sred tihe noći i bulji u dol, na krvavo razbojište — Matija Gubec. Bulji i pita se sam:

— Čija je ona krv, što poput noćne rose drkće na travi? Naša.

— Čije su bliede one lješine, kojih se krvavom kosom poigrava noćni vjetar, kojim se mjesečina ljeska u staklenih očih? Naše.

— Čije je ono crno garište, gdje je pod pepelom zakopana sreća jednog cielog života? Naše.

— Čiji je onaj krvavi mač, koj u travi blisiče? Naš.

— A čije je ovo cielo prokletstvo? Naše.

I zaplače čovjek suzom čemernom, i zavrti glavom ko mahnit i stisnu lice na svoje šake, stisnu ga, bože, ni ne vidje ništa, ni ne ču ništa, al kad gavran leteć preko njegove glave graknu, trznu se čovjek, skoknu na noge poput diva a prihvativ krvavi mač iz trave zamahnu prema mjesecu i kriknu kroz grohotan smieh:

— Ej gavrane crni! I srdce nam tražiš? Nikada! Nikada!

XI.

Kao trus prodrma sva srdca hrvatskoga plemstva glas, da je ban Petar pod zidinami Susjeda od podbana

Ambroza poražen, da banski stieg, taj biljeg hrvatskoga junačtva proti nekrstu, razderan, slomljen leži u blatu i kalu. U prvi mah bio je svatko zablenut s te nečuvene sramote, svatko je zaboravio, bio velikaš il plemić, veže li ga rodbinstvo ili korist uz bana ili pod bana. U prvi mah pitao je samo svatko: Tko ima pravo? Šta će od toga biti? Nitko nije znao odgovora, ni sam mudri knez Gjuro Drašković, najokretniji Hrvat svojega vieka, koj je po smrti Matije Brumana zasio bio na starodavnu stolicu biskupije zagrebačke. Crna slutnja osvajala je svačije srdce, gluha strava napunjavala je svačiju dušu. Dà, svatko je kroz strah i trepet nagovieštao, da će krvavi lipanjski dan g. 1565., gdje se sa je staroga Susjeda sasula bila sva svjetska sramota na banovu glavu, da će taj zlokobni dan biti istočnikom duga čisla krvavih dneva, za kojih će novi griesi urodit starim prokletstvom. Nad domovinom visio je crn oblak, gotov da saspe zator i propast na tu nesretnu hrvatsku zemlju — strahota turskoga rata, strahotnija sada, gdje se s istoka izvi na nebo krvava zviezda, veliki vezir, od roda našega, zator našemu rodu, Mehmed Sokolović. Kao daleka grmljavina orili se crni glasovi: Turčin se diže. I svatko zadrkta od pomisli, kako će zemlja i opet ogreznuti u krvi, kako će bies neumoljivog Davora i opet zadaviti tisuće novih žrtava. A u taj par, gdje je u tih „tužnih ostancih“ slavne kraljevine Hrvatske svaka junačka desnica neocjenjiva bila, gdje je svaka kap junačke krvi vriedila zlata, u taj par, gdje su se sva srdca junačkog naroda imala složit u jedno orijaško srdce, gdje su sve plemenite duše imale disat jednim dahom — zanosom za slobodu svoga oltara i ognjišta — — — u taj par — jao sramote! — klonu zastava banska, ne na junačkom razbojištu stare hrvatske slave, već u sebičnoj razpri privatne lakomosti, klale se dvie glave kraljevine za plien, te su same biesne,

krvavim razdorom iz nova jarile iz pakla sve bjesove, koji su kroz vjekove satirali tu liepu, tu nesretnu domovinu našu.

Šta Turčin? Šta Niemac? Šta Sokolović? Šta zakon? Šta pravo? Šta sloboda? Šta domovina? Šta je sve to? Ništa — ništa! Plien, grabež, zavist, lakomost, bies proti biesu, krv proti krvi, užasna, duboka mržnja, otrov onaj ljudske duše, koj ne štedi ni brata ni otca, ni majke, ni samoga boga!

Sve je bilo mirno, sve tiho po zemlji, šaputalo se samo u pol glasa, al taj gluhi mir stiskao je svaku poštenu dušu kao sparina u oči oluje. U Hrvatskoj puče jaz, dubok, da mu dna ne može dosegnuti oko. Samo krv, samo domaća krv može ga izpunit. Sve plemstvo, razabrav se od prvog udarca, sjati se u dvie stranke. Tu stoji Petar, komu u duši vulkan bjesni, a uz njega Tahi, Keglevići, Alapići, Bedekovići, Pogledići, Petričevići, Bukovački i sva plemenita turopoljska četa — ondje stoji Ambroz, siedi gorostas, a uz njega Zrinjski, Konjski, Sekelji, Mrnjavčići, Kerečenji, Crnkovići, Zakmardi, Zaboki i ciela vojska zagorskih šljivara — jednako uvriedjeni, jednako biesni, jednako mogući, sablje jednako oštre, lav proti lavu, ris proti risu — dà i zmija proti zmiji. Odavle odanle napeta puška. Nu na strani gladio je knez Gjuro Drašković dugu crnu bradu, i škiljio izpod oka u tu mahnitu smjesu, u njegovoj ugrijanoj duši niču zlatni slutovi, al mudra glava ih kroti, šuti, i tajno šapće svojemu srdcu: Ti ćeš biti deus ex machina! Jedno veliko, slavno srdce kucalo je u tom vieku — a u grudih Nikole Zrinjskoga. Al on svega toga ne vidje ni ne ču. Njegov duh se uzvisi više, njegovo oko se upiraše u istok, odakle je imalo sinuti krvavo sunce, njegove usne šaputahu danju i noćju: „Medju nami i medju Turci ne ima pravoga mira“. Nikola ljubljaše Ambroza, al je morao više ljubiti domovinu i

čovječanstvo. Kako stajahu proti sebi dvie plemićke stranke? Na čijoj bijaše pravo? Zar na Petrovoj, koj je, zastupnik pravde, gazio pravo za volju tastbine i sablju bacio na vagu svete pravice? Zar na Ambrozovoj, koga je plemeniti zanos za svetost zakona stvorio mahnitcem, te je razbio oružanu obranu kraljevine i nogom pogazio znak najviše časti? Na čijoj? Svaka stranka vikaše: Na mojoj strani je pravo, jer se sveta ova rieč najviše odazivlje iz onih ustiju, gdje je u srdcu ne ima. Svatko je čekao. Znalo se, da će striela pući, al nije se znalo, na koju stranu, znalo se, da su stranke brojem i silom ravne, al nije se znalo, koliko broji svaka uztrajnih duša, koliko li promjenljivih kukavica.

Jednog po podne početkom mjeseca srpnja stupi ban Petar sa svakom si, grbavim Gašparom Alapićem u sobu svoje žene gospoje Barbare, koja je upravo, sjedeć na škrinji, marljivo prela i preduć živo razgovarala sa gospojom Jelenom Tahovkom. Riedko je kada ban ljetovao u Zagrebu, al mu ovaj put ne dopustiše važni državni poslovi seoske dokolice.

— Da ste mi zdravo, mila gostinjo, pozdravi ban Jelenu; nadam se, da vam je zdravlje dobro u mojih dvorih.

— Dobro, gospodine Petre, jer sam našla utočište u vaših dvorih, a njega moje mile posestrime gospoje Barbare čini, da sam za čas zaboravila ljute rane, što su mi ih zli ljudi zadali bili.

— Vaše rane moje rane, odvrati ban; a Gašo primetnu veselo:

— Upravo dodjosmo pitat, plemenita gospo, da li je gospodin Tahi već skuhao medicinu za tu vašu bolest. Vi ćete brzo ozdravit, gospojo Jelo, jer ste Zrinjske krvi i jake naravi, al moj dragi šuro — salva auctoritate banali — zaletio se glavom u te proklete susjedske zidine, da mu se još i sad kvrga na čelu vidi, ko što meni na ledjih.

— Brate! planu Barbara porumeniv, čemu te šale?

— Pusti ga, reče ban mirno, toga jezika ti nikad izgladiti ne ćeš.

— Istina, gospodine svače, nasmija se Alapić, kao ni moja ledja. Hrapav sam, takav sam.

— Nu kanimo se sada šale, nastavi ban; mi smo gospojo Jeleno, došli u istinu k vama, kako evo Gašo kroz šalu natuknu. Recite nam, je l' vam gospodin Tahi što godj javio, je l' bio pred kraljem, da se prituži, je l' štogodj pisao o naših poslovih?

— Ništa, posve ništa ne znam, odvrati Jelena, nu rekla bih, da će skoro doći, jer mi iz Ugarska pisa, da će pred kralja i ako do 8. srpnja ne primim pisma, neka ga svakako čekam u Zagrebu, a evo je danas deseti.

— Dobro, reče Petar, sva je prilika, da će skoro doći; hoće li doniet dobrih ili zlih viesti, to bog zna, jer je, znam, i Ambroz digo hajku pred kraljevskom svjetlosti na nas.

— Eh toga me nije strah, reče Gašo mahnuv rukom, znaš li, svače, za bajnu životinju himeru ili zmijolava — takov ti je Tahi, i zmija i lav. Njemu ne ima zapreke. Vrag je pa vrag. Posegnut će on i samomu kralju pod grlo. Pa ima i za prijatelja Batora. Kralj je Makso u veliku škripcu. Biesa on pita, je l' ovako il onako pravo, njemu je onaj prav, koj uz njega pristaje. Ergo mislim, da će gospodin Ferko u torbi donieti čitavu grmljavinu na naše protivnike. Nu, dragi bane i svače, hajdmo. Ima za sabor još pune ruke posla i dogovora.

— Dà, s bogom Barbaro, sbogom gospojo Jeleno, reče ban, i čim Ferko dodje, nek se odmah navrati k meni.

— Stani, gospodine Petre, zaustavi Barbara odlazećeg bana, Jelena ima ti još jednu reći.

Ban se ustavi, a Jelena, dignuv se, otvori veliku škrinju, te iznese iz nje zastavu od crvene svile, zlatom vezenu. Na jednoj strani stajaše grb Erdöda, na drugoj tri mala grba, znakovi kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

— Bane, prihvati Jelena kroz suze, kad me bies ljute vučice Uršule izćera iz moje kuće, primiste me u zaklon kao rodjenu sestru. Kako da se vašoj dobroti odužim. Uvriediše vas, počiniše izdajstvo, razderaše vam bansku zastavu. Evo druge. Ja ju izradih vlastitom rukom. Pomislite, da je svaki biser na njoj jedna moja suza, da mi je pri svakom zabodu igle bilo, kan da rivam nož u srdce zajedničkih neprijatelja i da mi se od pravedna gnjeva lice žarilo ko što se ova zastava rumeni. Primite ju za uzdarje od Jelene, nosite ju slavno i satrite pod njom naše zajedničke vragove.

Ban prihvati zastavu i reče poljubiv Jelenu u ruku:

— Hvala toj nježnoj ruci, koja mi je po istinskoj pobudi srdca sačinila toli liepo uzdarje i obećajem vam, plemenita gospo, da će mi vazda biti znamenom slave.

— Druže Petre! Stoj! sunu Barbara u vis i oči joj zaplamtiše ljuto, na taj novi zalog tvoga veličja zakuni mi se, da ćeš se osvetit Gregoriancem — —

— Kunem se, Barbaro, odvrati ban staviv ruku na svoj grb.

— Da ćeš ih progoniti radi veleizdaje, Petre, nastavi Barbara, koju počiniše pogaziv banski stieg.

— Kunem se, opetova ban.

— Da ne ćeš mirovat, dok toj zmiji Uršuli ne smrviš glavu, dok mi posestrima Jelena ne udje opet gospodaricom u Susjed.

— Kunem se živim bogom, završi ban.

— Slava bogu, uzdahnu Jelena, staviv ruku na srdce.

— Amen, kihnu Gašo, okrenuv se na peti, ajdmo bane, nije gubit vremena.

I oba mužkarca izidjoše iz sobe.

* * *

Dugo je boravio Gašo u sobi gospodina kneza Petra, dugo govorahu ta dva svaka potiho, premećuć stigla im pisma, brojeć glasove poslanika saborskih, sastavljajuć kratke dopiske velikašem i plemićem; već je prilično kasno bilo, kad se je Gašo Alapić razstajao sa banom Petrom. Na odlazku reče grbuljak:

— Jedna mi je još briga na srdcu, a to plemenita gospoda Turopoljci. Mnogo ih je, tih kosturaša, a svaki ima glas. To ti je jedini antidotum proti tvojim plemenitim susjedom, Draganićancem, kojih su Gregorianci i Samoborci proti tvojemu gospodstvu pobunili. Kad sam nedavno poslije nesretne sječe pod Susjedom, iz koje sam jedvice živu glavu iznio, bio na svom gradu u Vukovini, skupio sam turopoljsku gospodu oko sebe pa sam ih napijao i motao, kao lucifer grešnu dušu. Župan je naš a i Pogledići, pa kad ti kihnu, mišljah, veli ciela plemenita obćina: „Na zdravlje“. Ali se prevarih. Gospodin Vurnović, ta prefrigana haringa, prodao je dušu vragu Gregoriancu i ruši potajice, što sam ja mukom sagradio. Plemenita mužadija ne sluša već župana. To mi je briga. Moram ih pošto po to spregnut pod svoj jaram, i Vurnoviću izpred brka odnieti mastnu pečenku.

— Kako? zapita Petar.

— Eh pusti samo! Nasnubio sam svata, koj će im u snuboke, to ti je moj „glas vapijućega“, a kad se plemenite tikve smekšaju, doći ću, da ih posve skuham na mak.

— Dobra ti sreća, Gašo, i laku noć, odvrati ban i svaci se razstaše.

* * *

Kad je grbavi gospodin Gašpar izišo iz banove kuće u gospodskoj ulici, zacinka upravo „lopovsko zvonce“ kraj Dveraca te javi obzirnim gradjanom, da je deveta ura odbila, i da svaki pošten čovjek u svojoj postelji ležati mora. Nu Gašpar nije tražio svoga noćišta, što mu ga je ban u drugoj svojoj kući priredio bio, već je preko Markova trga krenuo u kamenu ulicu. Njemu toga i nije nitko brojio u grieh, gospodar je vukovinski najvolio poput šišmiša izlaziti noćju. Bijaše neženja, grbav, malen, ružan, nekako proklet od naravi. Ne jedanput znao je u družtvu plemkinja reći: „Znam, da vi, plemenite parte, zazirete od velike kvrge maloga Gušice, i jedva bi mi koja od vas dala vjenčani prsten. Nu zato me, vjerujte mi, glava ne boli; pao sam u sviet, kakova me je majka rodila, pa kad dodje ad fractionem panis, ne pitam za grb, i vjerujte mi i gradjanska i seljačka krv ženskoga spola ima nešta čovječjega u sebi. Eva je Eva, bila plemenita il neplemenita.“

Gospodin Gašo krao je poput proždrljive ose meda u svakoj košnici, te je dobio zato pokadšto i batina, al na jednom mjestu bijaše mu kvrga sigurna, u krčmi naime kume Jagice, pod prvim svodom kamene ulice. Jagin muž bijaše nekad konjušnik kod Gašparova otca, a žena mu služavka, Jagin muž ljubio je vino, a Gašpar zakonitu drugaricu Jagina muža i sve se je liepo slagalo bez prigovora, bog da prosti! Premda drzovit boljar, volio je Gašo probavit večer u komorici Jage za krčmom, nego li u kojem bogatom sielu velikaških gospodja. U tu komoricu krenu i sad. U krčmi razbijahu si gradski trabanti glavu, hrkaše bivši konjušnik u kutu. Gašo udje, a na vratih dočeka ga liepa, krupna crnooka žena zasukanih rukava. Moglo joj je jedno trideset godina biti, a tragovi brkova pod nosom pokazivahu, da je prije poroda mužkarcem biti hćela.

— Ele, milosti vaša, gdje ste k vragu toli dugo

čamili, pozdravi ga žena, sve mi se čini, da idete po stranputicah, kojih u Zagrebu žalibože dosta ima. Čuvajte se. Ljuta li će biti pokora, saznam li, da ste u Zagrebu preskočili čiji plot. Van Zagreba ne marim, nek vas voda nosi, kad su već grbavci takovi djavoli.

— Muč, babo, razsrdi se Gašo, stisni jezičinu pod nebce, ne brundaj! Nosi večeru i vina. Nije me volja slušat tvoju litaniju. Je l' me Tahov sluga Petar Bošnjak tražio sa nekakvim čovjekom?

— Jest, odvrati krčmarica, vani piju. Sad ću ih pozvat.

Žena ode al se brzo povrati i postavi pred Gašu pečeno pile, hljebac kruha i vrč vina.

— Idi, Jago, mignu grbavac zataknuv vilicu u pile, pošlji one propalice a ti ostani u krčmi, dok te ne pozovem.

Brkata žena pokori se zapoviedi i za kratko unidjoše dva čovjeka u Jaginu komoricu, gdje se je gospodar vukovinski osladjivao pilom i jelom.

Prvi čovjek, Petar Bošnjak sa Susjeda reče, pokloniv se duboko, kroz posmjeh:

— Evo, milosti vaša, čovjeka, za koga sam vam govorio.

Gašo, držeć bocu pileta na vilici, podignu glavu i pogleda došljaka. Bijaše to loman čovječić malena stasa. Na tananu vratu njihala mu se dinjasta ćelava glava, posuta gdjegdje rutavom plavom kosom. Sred raztisnutog, pjegavog mu lica rumenio se kvrgat nos, komu su pod kožom sve žilice popucale bile. Pod nosom stršili mu ridji metljikasti brkovi, a dremne žute oči buljile vazda u jednu točku. Na sabljikaste noge navuko je odrpane čižme, zelena, kanapom svezana surka, bila je već požutila, crni nekad šešir pozelenio. Došljak stajaše niem motajuć svoj šešir. Sve držanje bijaše mu toli glupo, da si posumnjati moro, da u istinu glupan nije.

— Odakle si, Petre, to odrpano strašilo izpuknuo? zapita Alapić.

— Koža mi je odrpana, reče ridjan, al pamet ciela, koža da se krpat, pamet ne da.

— Kako se zoveš, čij si, šta si? zapita i opet Gašo.

— Zovem se Šimun Drmačić. Čij? Eh to nek vam, milosti, kaže moja nepoznata majka. Negdje oko Sutle pao sam svakako u sviet, jer sam ondje prvi put kokoši krao. Šta? Svašta, koješta i ništa digna cum reverentia, illustrissime!

— Čim se hraniš, huljo, hćedoh reći, progovori u čudu Alapić.

— Kruhom i rakijom.

— A tko ti dobavlja novaca?

— Moja pamet, tudja ludost, stultitia humana.

— Odkle tebi latinština?

— To je ciela historija. Dječakom vodio sam na štapu sliepca, taj mi je davao na dan tri obroka batina. Pustih sliepca u grabi. Klanjački me fratri uzeše za pastira. Kad sam pastirsku školu svršio, budem lajkušem. Mal ne postadoh poštenim čovjekom. Jela i pila dosta, posla nikakova. Al je fratarski kupus suviše smrdio, te kad je brat pivničar i ključe od podruma sakrio, ukradoh jednom gvardijanu zimske čizme pa ih prodah za rakiju. Eheu! Fratri su to izpipali. Ja sam alegovao, da je i sveti Krišpin uradio što i ja. Badava. Svukoše mi fratarsku halju, a ja stojah u svietu kao rak, kad s njega spade kora i zlo po me, da se niesam naučio čitat, pisat i ovo nešto latinštine. To me je spasilo — postah fiškal.

— Ti, huljo, fiškal? Nasmija se Gašo.

— Kad se brijač može zvati doktorom, zašto nebih ja fiškalom? Idem od sela do sela, noseć u svojoj šupljoj batini pero, tinte i papira. Inštancija stoji groš ili čašu rakije; tako se hranim kao vrabac na smetištu.

— Liepe li historije, viknu Alapić gucnuv iz vrča.

— Dà, odvrati Drmačić, odkrih vašoj milosti cieli svoj lopovski curriculum vitae, da stečem vaše pouzdanje.

— A razumieš li ti, lopove, posao, za koj te pozvah?

— Da idem za korteša medju turopoljske kosturaše? Dakako.

— Poznaješ li Turovo Polje?

— Svaki grm, svakú krčmu od turskoga šanca na Odri do Lekeničkog tornja, od Rakitovca do zadnje Dobranske klieti, k tomu i slavni „visoki brieg“, koga svaki zec preskočiti može.

— E pa ti nečešljani domine Krišpine makni svoja kopita na „visoki brieg“ pa pomiešaj kosturaše proti gospodinu Vurnoviću.

— Ad servitia paratissimus! Al kopita mi niesu podkovana.

— To jest, dominatio vestra, reče Alapić, kuca na moju kesu, je l' lopove?

— Dakako, kimnu Šimun, „clara pacta, boni amici“. Sav sviet zna da se kortešaciji hoće zlatnih i srebrnih vabaca. Pa pogledajte me. U privatnoj praksi nehajem za šuplje čizme i propale lakte, al u gospodskoj službi moraš biti umiven i počešljan. Auctoritatis gratia.

— Nà, nasmija se Alapić baciv Šimunu veliku kesu, umij se, počešljaj se. Sjutra zorom kreni sa Petrom na Goricu. Ali da mi ne zaspiš u kojoj krčmi, jer te inače natakoh na ražanj.

— Nebojte se te mršave pečenke, magnifice, odviš ste masna mušterija.

— Idi!

— Servus humillimus dominationis vestrae, pokloni se Šimun, strpav kesu u žep i ode sa Petrom iz komore, u koju namah udje Jagica.

— Hvala bogu, uzdahnu Gašo, publico politica obavih, sad idu privatissima. Sad sam tvoj Jagice! I zagrli krčmaricu.

Tišina sterala se nad gradom, sve je spavalo, samo bi stražar svaku uru doviknuo „gospodarom i gospodaricam, neka vatru čuvaju i ognjište poklope, da im mačka neodnese iskre na repu".

XII.

Na Jakubovo, to jest, na dvadeset i peti dan mjeseca srpnja 1565. pozva ban Petar Erdödi obćinu plemstva na sabor u slobodni, plemeniti varoš Zagreb. Poput munje dirnu taj glas plemiće. Sad je imalo pući. Išao je glas, da je Tahi od kralja donio važnih pisama al nije se znalo, šta pišu. Naslućivalo se kroz strah koješta, izticalo se, kako je upravo Tahi pisma donio, a ljudi nestalni, klanjajući se samo sili, počeše vrtiti glavom.

Dan prije Jakubova — bijaše nedjelja — vozio se je gospodin Ambroz iz Brezovice u Zagreb. Nedaleko od Kraljevog broda kod Save, srete silnu četu turopoljskih plemića, opasanih sabljom, gdje idu prema Zagrebu pod zastavom, a pred njimi na konju braća Jakob i Blaž Pogledić iz Kurilovca. Zapaziv Blaž podbana mahnu rukom i ciela četa stade klicat „Vivat Ambrosius!" Zatim doleti Blaž do Ambrozijevih kola, i reče pokloniv se:

— Egregie domine! Sve je dobro! Vaši smo! Sutra će nam ban dati račun.

Ambroz zahvali se, a Blaž vrati se k svojoj četi, rekav, da će njegovi ljudi još počinuti u bližnjem selu prije nego podju preko Save.

Stigav u Zagreb, podje podban odmah put kuće gospodina Konjskoga do Kamenih Vrata. Unišav u palaču nadje za stolom cielo družtvo, ponajprije domaćicu Anku, gospoju Uršulu i njezina tri zeta.

Svi skočiše u jedan mah, da pozdrave podbana.

— Hvaljen Isus! reče Ambroz; vi kako vidim, oštrite za sjutra jezike! Pa i ženske, koje u saboru ne imaju glasa. Šta je nova? Jeste li prebrojili naše glasove?

— Ta gospoda već dva dana i ne rade drugo, reče Anka Konjska; ej da sam ja mužkarac!

— Kako stojimo? upita Ambroz sjednuv na visoku stolicu.

— Dobro, otče! prihvati živahno Stjepko; Turopoljce predobio je gospodin Vurnović, oni imaju većinu glasova.

— Spectabilis domine! prihvati Konjski; premda se nadam, da će većina naša biti, molim vas, da ne idete sjutra na sabor. Mi ćemo za vas govoriti.

Družtvo se prepa, a podban sunu u vis i zapita u čudu:

— Zašto?

— Govorit će se o vas, odvrati Konjski plaho, molim vas, ne idite.

— Jesi li poludio, svače, kriknu kroz jar Stjepko, lupiv u stol šakom, tà nama ne reče ništa o tom. Treba huljam skinut krinku s lica.

— A zašto može ban u sabor? Nije li on začetnik sile? zaleti se Uršula živo u rieč.

— Ban je glava sabora, odvrati Konjski mirno, mi ćemo vas braniti, javiti vam sve, domine Ambrosi! Al zaklinjem vas, ne idite.

Podban pogleda oštro Konjskoga, zatim reče mahnuv rukom:

— Izidjite za čas! Samo Konjski neka ostane. Svi izidjoše.

— Gospodine Konjski, nastavi Ambroz, vi ste nešta saznali. Govorite!

— Hoću, odvrati domaćin. Biskup Gjuro Drašković poručuje vam, da ne idete u sabor. On da je saznao va-

žnih razloga zato. Moglo bi biti bure, okršaja. Domovina je u pogibelji, sada treba sloge i pripreme za rat. Zato vas biskup moli. Ne hćede mi dalje ništa reći, al slutim, da je Tahi proti vam predobio kralja. Za ime boga, ne idite!

Časak se podban zamisli, zatim upita:

— A gdje je biskup?

— Otišo je na Trakošćan, da se ukloni saborskoj buri.

— Zovnite gospoje i gospodu unutra, reče podban. Konjski to učini.

— Gospodo i braćo, reče podban unišlim, ja ne idem sutra u sabor.

— Za rane božje! kriknu Uršula van sebe, prihvativ ruku starca, vi nas bacate u propast. Nemojte ako Boga znate.

— Otče! zavapi Stjepko, kleknuv pred Ambroza, zaklinjem vas sinovskom ljubavi, ne činite toga, jedan vlas siede vaše brade više vriedi od sto njihovih rieči.

Al podban osovi glavu i reče oštro: Ja ne idem.

Tada priskoči Konjski i kliknu poljubiv starca u ruku.

— Hvala vam, uzvišeni mužu! Branit ću vas do zadnjeg daha. A vi ostali strpite se! Izići će na vidjelo, koli je plemenita duša Ambroza Gregorianca.

* * *

Prije podne je Jakubova dana — rok je sabora. Po sobi kuće gospodina Konjskoga šeće starac Ambroz, poniknute glave, složenih straga ruku. Mrk je, nemiran je. Kao zatvoren lav po gajbi ide amo tamo po sobi. Kadkad stane i pogleda kroz prozor. Gleda kako poslanici idu kroz Kamena Vrata u sabor. Neki brzo, živo govoreć, da ne zakasne, neki polagano, šuteć kan da im se ne će. Pješaci, konjanici, velikaši, šljivari, kanonici, plemeniti seljaci od Kalnika, Draganića, iz Turovog Polja

u modroj dolami pod mentenom. A Ambroz ne može, ne smie. Mrk skupi obrve, te iztisnu iz oka veliku suzu. Sam je. Mužkarci podjoše iz kuće u sabor. Anka je u svojoj sobi kod majke Uršule, koju vrućica tresé. Sâm je sa svojom siedom kosom, sa poštenim srdcem, koje ga je zanielo bilo sbog tudjeg nepoštenja. Življe kuca srdce, kuca jače. Šta će to biti? Ure plaze lagano ko crvi, tiho je, samo kadšto čuje se uzklik od Markova trga. To je sabor, koj vieća u dvorištu varoške kuće. Prodje podne, dodje jedna ura. Tad začu se štropot, šum i vika na ulici. Podban podje k prozoru. Biesni, razjareni, crvena lica, ljuteć se, smijuć se idu poslanici iz sabora. Sad se čuše koraci na hodniku. Vrata se otvore, a u sobu provali Stjepko i kleknuv pred otca vrisnu:

— Otče moj! Otče moj! Sramota do boga! Al dodje i Baltazar, Kerečenj, Konjski, Družković i Vurnović, bliedi, drkćuć, sdvojni, i kad se Stjepku izvinu krič navali u sobu razigrana vrućicom, plamtećima očima Uršula i uz nju Anka.

— Šta je, za ime božje? viknu Heningovica, doletiv k Stjepku.

— Šutite ženske! zapovjedi Ambroz mirno, sad ćete čuti. Gospodin Konjski neka govori! Zatim sjede, a Konjski prihvati pridušenim glasom:

— Jutros podjosmo dobre nade u sabor. Bili smo prebrojili glase. Većina naša, većina će znati odvrnuti strielu od naših glava, ma i s priestola došla. Markov trg bijaše pun saborskih ljudi, al nije tu bilo graje i vike, to je brujilo, šumilo, gledalo izpod oka. Vidjelo se, da se sprema bura. Kad nas, to jest, mene Stjepka i Kerečenja opaziše, stade šapat i svačije lice obrati se k nama. Nu ne zaustavismo se. Pozdraviv se malo s kim, podjosmo ravno put varoške kuće, da si nadjemo sgodno mjesto. Tako je bilo sinoć ugovoreno. U dvorištu bilo je dobrano čislo plemstva i njihova i našega,

našega više, kako sam na prvi mah razabrati mogao. Poslije nagrnu od Markova trga još više. Dvorište je maleno, bila je prava šarena gužva. Mi se zavukosmo na desnu stranu, a za nama braća Sekelji, Zaboki, Družković, Mrnjavčić, opat pavlinski, poslanik grada Zagreba Tomo Mikulić, gradjani Križevački, Varaždinski, i plemići seljaci od Kalnika, a osobito Samoborci.

Naproti nam stajahu smijuć se nekako zlorado gospoda Mato i Šime Keglević, poniknute glave Gjuro Svesvetički a i brat mu kanonik Stipan, koj se je pred medjedom Šimunom Keglevićem sladko i ponizno previjao; Ladislav Bukovački buljio je držeć ruke na trbuhu pred sebe, Ivan Petričević skakao je mašuć rukama sad k jednomu sad k drugomu i prstom pokazivao na nas, dočim je Ivan Forčić, ponosito dižuć u vis svoj pijani nos, svaki prašak sa svoje dolame otirao. Prikupilo se na njihovu stran dosta manjega plemstva, a Petričević je bez kraja na pozdrav klimao glavom i turio svih deset prsti u zrak. Sad začu se klika i vika. Eto nam Draganičanaca pod zastavom! Svi do jednoga priključe se nama. Mi smo šuteć preda se gledali, al ja sam se nekako čudio, da nije bilo ni Pogledića ni Vurnovića niti jednoga Turopoljca. Ta svi se bješe nama obrekli. Trublja zatrubi, ide ban, sve se plemstvo trznu, sto glava iztaknu se u vis. Pod samur-kalpakom u višnjevu baršunastu odielu unidje ban, za njim Alapić noseć novu svilenu zastavu, poslije smiešeći se i vrteć glavom grbavac Gašo, a uz njega — Tahi. Šiljasta šubara njihala se na njegovoj glavi, a desnicom držao je korice široke sablje. Visoko je nosio glavu, vedje je spuštao, dolnju usnu izticao. Ban sjede za stol sred dvorišta, uz njega veliki bilježnik Damjan, jedna stolica osta prazna — vaša. Nasta tišina. Pogledenuh na protivnu stran. Tu stoji Tahi, mota nemirno dugu bradu oko prsta i gleda nas — okom smiešećim se, djavol-

skim, a iza debelih usna provirnuše mu bieli zubi. Erdödi progovori. Glas mu je drktao, al govorio je otresito. Pozdraviv stališe, reče, kako je njegovu srdcu milo, da se je skupilo toliko plemstva u toli ozbiljan čas, gdje nam neprijatelj kršćanstva sprema domovini novu napast. On zna, da će stališi prinieti svaku potrebnu žrtvu i pokazat se viernim kruni i domu. Nu da se ta uzvišena zadaća poluči, — tu je Erdödi govorio jače i svi mu pristaše upirali oči u nas — potrebno je, da se štuje vlast i zakon, da se makar i mačem izkorieni onaj drač, koj prieti zagušiti pravicu. To da je volja kraljevske svjetlosti, koja je spravna svakoga silnika satrt, a ban da će vršit vladarevu volju, jer, reče: „Justitia fundamentum regnorum“ — — —

— Justitia! nasmija se Ambroz gorko, govorite dalje.

— Sparina od toliko ljudstva, nastavi Konjski, bijaše, da moždjani puknu; nestrpljivo ključaše svačija krv. Stipo Svesvetički odobravao je banove rieči klimajuć glavom, a drznik Tahi viknu kod zadnjih riečih: Tako je! Živio kralj! i uz njega nekoliko plemića, al na našoj strani brujilo i kuhalo je, Luka Sekelj izlanu na Taha „Ele gledajte angjela pravice“. Žamor se stiša, al kipilo je potajno. Kašljucajuć pročita veliki bilježnik pismo kraljevo, kojim potvrdjuje artikule zadnjega sabora. Seljaci zievahu na te duge latinske litanije. Plemstvo je šapćuć gledalo u vis, gdje je pod svodom prvoga sprata u bogatu odielu banica gledala skupštinu, a uz nju Jelena Tahovka — — —

— Jelena! promrmlja gnjevno Uršula, zete, govorite brže.

— Ban, produži Konjski, kan da je važnije poslove zavlačio, te je sve gledao prema ulazu; a tako i ja čekajuć nestrpljivo Turopoljce. Skupština odmjeri dimnjakovinu, izabra velikaše za banski sud, postavi Mojsiju Humskoga za eksaktora; odluči, da kmetovi Bedeko-

vićeva kotara imaju utvrdit Križevce, a počelo se govorit ob utvrdi Koprivnice — al u to navali pod sabljom kličuć gomila turopoljskoga plemstva, a pred njima Vurnović, braća Pogledići i župan Arbanas. Četa smjesti se u sriedi medju desnom i lievom stranom i Jakob postavi se pred nju tako, da ga je svatko vidjeti mogao. Meni od radosti zaigra srdce, i Stjepko taruć si ruke omjeri biesno Taha, koj mu je pogled mirno vratio. Ni ban se nimalo ne uznemiri, Gašo Alapić pače, koj je sve dosle sjedeć u zemlju gledao, pridignu glavu i žmirnu kao mačak, da sam se upravo začudio. Zavlada tišina ko u grobu. Ban se dignu brzo, izvadi iz pojasa pismo sa velikim pečatom i preda ga Damjanu. Ovaj razreza omot. Nitko ne dahnu. „Nos Maximilianus secundus...“ poče bilježnik čitati, „kralj da je težkim srdcem od svojih viernih savjetnika razabrao, kakva je sila zavladala u Slavoniji, da su neki velikaši i plemići pod noge vrgnuv zakon i pravdu, zlotvornu ruku digli na kraljeva namjestnika na — — bana, a pred svima —

— Podban Ambroz Gregorianec je l'? viknu Ambroz skočiv na noge i oči mu zasinuše čudno.

— Dà, Ambroz Gregorianec, Konjski će, al u taj par buknu čudan žamor i prietećim pogledom planuše oči plemstva. Kralj, nastavi bilježnik, da je odlučio osvetit taj zločin, da lišava podbana časti — —

— Jao! kriknu Uršula, udariv se rukom u čelo, sve je propalo. To je dakle ta uzvišena pravica! Fui!

Stjepko stajaše u kutu škripeć zubi, stiščuć sablju, a u oku mu drktaše suza; Ambroz se trznu, al brzo sjednuv, mahnu Konjskomu i upriev se u šaku reče:

— Dalje, dalje!

— Krika i klika zaurla skupštinom; šumilo je, brujilo je, pljeskalo, bučilo, zveketalo sabljami, grozilo pestmi. Ban probliedi, bilježnik zašuti. Ban mahnu rukom. Smiriše se i bilježnik čita, da je kralj odredio, neka se

podban i svi ortaci radi zločina kazne, a jedva izusti te rieči, dignu se ban i viknu glasno: „Kad je podban oćeran po kraljevoj volji, birajmo novoga! Hoćete li?“ „Birajmo!“ zagrmi Tahi. „Birajmo!“ njegovi susjedi. „Ne!“ krikoh ja silno, da će mi prsnuti rebra, sad ćemo smrviti buru, — al Jakob Pogledič dignu kalpak i zakriešti: „Birajmo! Vivat banus! Dolje Gregorianec!“ I sva hrpa njegovih seljaka zagrmi u jedan glas: „Vivat banus! Dolje Gregorianec!“ U meni stinu krv, Stjepko da će trgnut sablju, Vurnović probliediv na smrt, uhvati Pogledića za prsa. Izdaše nas, propadosmo i kao oluja zahuji biesna krika nad našimi glavami, a u toj mahnitoj vrevi izkesi se na nas ono djavolsko lice susjedgradskoga silnika, upilji se sa visine u nas paklenim pogledom ono crno zmijsko oko Jelene Tahovke. Skočih na klup, hćedoh govorit. Pogledić mahnu, „Dolje!“ zaurla rulja. Kerečenj skoči dižuć pesti pred bana, al ovaj viknu: „Hoćete li Ivana Forčića za podbana?“ „Hoćemo!“ tulila skupština, a Keglevići dizahu nosatog Forčića na ramena. „Vivat Forčić!“ zagrme seljaci na mig Pogledićev, a Forčić sjede na vaše mjesto. — — „Mir!“ zakriešti u taj par glas, koj je svakomu prorezo srdce; blied drkćuć stavi se ovaj moj prijan Vurnović pred bana blied kan da je ležao u grobu; oči mu se razmakoše kao razbieljeni koluti i lupi sabljom u stol. „Mir, velim ja plemić hrvatski, kojeg se slobodni glas ne plaši vašega biesa. Vi ste oblagali kralja, izhinili pismo, zatajili mu varku, kojom Tahi oplieni jadnu udovicu, pogazili pravo, oblatili staro hrvatsko poštenje, vi ste prevarili neuko plemstvo prokletim mitom, vi ste zlatni vienac pravde okužili hrdjom, vi zločinci prikrivate svoja zlodjela grimiznim skutom, al ja prosti plemić prosvjedujem proti toj sili i zlobi, proti varki i biesu. Ne bojte se, ne će sad ova sablja skočiti na vas, jer ju naoštrih za Turčina, jer sada zove do-

movina; al jao vam, potučemo li Turčina. Smrvili ste plemenito srdce starca Hrvata, razkopali sreću obitelji, oplienili udovicu! Jao vama!“ Tako govoraše Vurnović. A ban pridignuv se na pol upirao se šakama u stol, buljio zinuv u junačkog plemića, štrepio je na svem tielu, od biesa mu se otela rieč. Tahi porumeni do vrh glave, biela mu je kosa letila kao griva i skočiv biesan na stolac viknu: „Dolje Vurnović! Mi smo gospodari! Ja sam nadvladao! Vašoj Uršuli poklonit ću prosjački štap!“ „Bog će ti suditi, krvniče!“ odvrati naš prijatelj — al u taj par zabljesnuše na njega sablje, nu on se primaknu k nam, a naša junačka četa izidje mašuć oko sebe posjeklicom iz skupštine — i evo nas ovdje. Oh plemeniti gospodine! Zašto vam moram ja to javiti, zašto moradoh doživjet taj dan. — — —“

Svi zanieme. Na klupi sjedi Uršula. Glavu je prislonila na zid, grudi joj se nadimlju, usta su joj pootvorena, oči joj se vrte od vrućice. Anka upire se jednom rukom poniknute glave u stol, drugom se hvata za srdce, a Kerečenj grize niem brkove, ostali stvorili se kamenom; samo Ambroz je miran. Pristupi k Vurnoviću i podav mu ruku reče:

— Hvala ti, prijatelju!

— Oprosti, baci se Vurnović plačuć na Ambrozova prsa, prevariše i mene moja braća. Potajno mito Alapića zavede neuki puk; oprosti meni i puku.

Al u taj par otvoriše se vrata. U sobu stupi novi podprabilježnik kraljevine Ivan Petričević, pokloni se hladno i preda Ambrozu a i Uršuli pismo:

— Ta pisma šalje kraljevska svjetlost podbanu, i pokloniv se ode.

Svi se gledahu u čudu. Ambroz otvori pisma i stade, drkćuć čitat: „Nos Maximilianus — — Čujte! nasmjehnu se grohotom, kralj zove mene, Uršulu i njene zetove pred sud radi zločina veleizdaje i uvriedjenog veličan-

stva, a vi, gospojo Uršulo, da morate po njegovoj zapoviedi vratiti Tahu cielo imanje.

— Nikad! skoči žena na noge.

— Morate — za sad, reče Ambroz, kralj zapovieda.

— Veleizdajice! zavapiše svi kroz užas, skupiv se oko starca. Al kao klis sred burnog mora osovi Ambroz glavu i dignuv šakom sgnječeno pismo prema suncu, što je sievalo kroz prozor, reče svečano:

— Oj sunce! koje siješ nad pravednikom i grešnikom, pročitaj ti ovo pismo, zaviri u moje srdce pa potavni. Umirite se, djeco! Prestao sam biti podban, sad sam advokat, brat zakonodavca Pavla Gregorianca. Na moju dušu, sam kralj će razderat ovo svoje pismo!

* * *

Treći dan po Jakubovu posjede Tahi imanje Susjed i Stubicu, od strave i užasa zastrepi cieli kraj na silnikov uzklik: Ej sad sam vam ja gospodar!

XIII.

Na sviećnicu g. 1566. bila je upravo ciča zima. Gospodin Franjo Tahi nije se kraj svoje medvedje naravi, koja se je po tolikih ljutih bojevih ukrutila bila, ni malo plašio ni leda ni mećave, al ta lanjska godina bijaše toli ljuta i po njega i po cielu zemlju, kojoj bje osmanski barbar oteo Kostajnicu i Krupu, da je Tahi za zime tražio počinka svojim kostim, kojih je podagra pomalo štipati počela, dobro znajući da će ga ratna trublja na novo pozvat, čim okopni snieg, jer se je kralj Makso kratio izplatiti Turčinu danak, te se je pričalo, da će sultan glavom voditi vojsku na Beč. Ta mu zimska dokolica dodje i zato dobro, da učvrsti svoju moć u ovom kraju, ter da smekša tvrdokorne seljačke šije, koje su njemu i njegovoj zakonitoj drugarici toliko jada zadale bile, u kratko da se osveti svim, koji se

bješe drznuli dići se na njegovo kruto gospodstvo. Zato je dakle gospodin Ferko, protegnuv svoje noge, sjedio vesele volje kraj plamtećeg komina a naproti njemu gospoja Jelena, vezuć svilen pojas sinu si Gavri. Oboje govorahu vrlo živo.

— Dakle da znaš, Jeleno, reći će Tahi, kći banova se udaje.

— Je l' moguće? upita radoznalo gospoja spustiv vezivo u krilo.

— I ja sam se čudio. Mišljah, da će ostati starom partom, pošto ju je tvoj nećak Gjuro na cjedilu ostavio — al eto ukeba ban Magjara, nekog Stjepana Držfy-a, zapovjednika podunavskih konjanika; zaruke već obaviše, a u jeseni, ako budemo živi, biti će svatba. Dobio sam pismo iz Ugarske, gdje su mi Batori to javili.

— Ne pišu ti ništa o naših parnicah, o iztragi radi veleizdaje proti Uršuli i Ambrozu.

— Pišu, da parnice spavaju, nasmija se Ferko, kako i ne bi? Ambroz poćeruje dakako proti meni pravdu, što može življe, al kralj ima sad sa Turčinom veliku pravdu, moljaka u Augsburgu njemačku gospodu za novce, te ne ima kada suditi. A od te iztrage jedva će šta biti?

— Kako to?

— E to je opet tvoj mili brat Nikola, komu je od sigetske kapetanije ostalo vremena, da Maksimilijanu po svom običaju napiše krupno pismo za svoga štićenika Ambroza. I tako će stvar zaspati. Zato i niesam išao na požunski sabor, jer se odviše ljutim, pa imam i kod kuće dosta posla, da gospodarstvo uredim i seljačku marvu ukrotim. Odbit ću im ja rogove. Ja i ne pitam dalje za veleizdaju, samo da imamo svoje imanje; staru hulju Ambroza i onako sam ošinuo, da će me pamtiti do groba.

— Dà, prihvati Jelena, kad si spomenuo seljački skot, što će biti od špana Heningovice Stjepana, koga ste onomad uhvatili na cesti kod Brdovca?

— Šta će biti? nasmija se Ferko, pitaj šta je bilo. Requiescat in pace! Pri tom uze Ferko nožice svoje žene i prerezav nit reče: Nà, tako je bilo. Dat ću ja prokletim šljivarom igrati se sudca.

— Ded kazuj mi!

— Ta je l' i vriedno puno govorit za takovu ništariju. Eto, to je. Šimun Drmačić javio mi je, da Stjepan gospodski živi u Brdovcu, a uz to se grozi, da će doći stari gospodari. Reče mi i to, da je seljačke psine huškao na tebe, k tomu mu je imanjce prilično. Hćedoh ga sudit, ali kukavica podžupan Gjuro Raškaj reče, da je Stjepan plemenit, da spada pred plemeniti sud. Dobro, rekoh, ja ga tužim, vi ga sudite. Da vidimo! Skupili se oni na sud u Brdovcu, pa odkrojiše, da je Stjepan prav i čist. Znao sam ja to. Zato dočekah sa Bošnjakom i Antunom Gerecy-em po sudu Stjepana. Pograbismo ga, dovedosmo ga amo, a ja poručih Raškaju, da ću sada ja suditi sud. Sudili smo brzo. Ti si još spavala. Moj Antun donese sjekiru, zamahnu i fuk ode glava. Kuću lopova Stjepana dobio je Gerecy, jer mu je baš majstorski tikvu odpuhnuo. Pokazat ću im ja, tko sam, pomest ću sav taj plemeniti i neplemeniti smet, pa će sve čisto biti, kao nà ovaj pod, završi Ferko, lupiv petom u kameni tarac.

— Al ako te obtuže, lecnu se Jelena.

— Tko? dignu Tahi glavu, bana imam u torbi, moja stranka je silna, kralju smo nuždni, ne smie nam se zamjerit, ja sam u Hrvatskoj gospodar. Tko da me tuži? Komu?

— Otče! Otče! provali u sobu Gavro, baš je dotjerao Petričević u grad bosa, okovana čovjeka.

Tahi dignu se brzo te izidje na triem, da vidi šta

je. Sred dvorišta u sniegu stajaše čovjek gologlav i bos odjeven samo košuljom i gaćami okovan težkimi lanci. Čovjek drktao je od zime kao šiba, crna kosa visila mu niz bliedo lice a iz ustiju mu tekla krv. Uz njega stajao je na konju Petar Petričević sa dva oružnika i fiškal Šimun Drmačić, odjeven izvrnutim kožuhom, dočim su mu noge bile omotane slamom.

— Tko je to? viknu Tahi s gora.

— Latrunculus pravissimus! odgovori Drmačić, dignuv glavu, ovaj prepoštovani gospodin, vaša milosti, zove se Ivan Sabov, koga majka nije rodila nego za vješala. Valjda ga znate!

— Ho, ho! Ivan Sabov! nasmija se gospodar susjedski, dakle ste ga uhvatili!

— Uti figura docet, vaša milosti, brbljaše Šimun dalje, al smo si i pri tom svoj krušac gorko zaslužili.

— Tahi sidje u dvorište i stavi se pred drkćućeg bjednika, koj je svejednako u zemlju gledao.

— Ti si Ivan Sabov, upita ga Tahi.

Čovjek dignuv ponosito svoju glavu, pogleda velikaša pronicavim okom i reče:

— Dà, Ivan plemeniti Sabov!

— Viš, umieša se Drmačić, niesam znao, da si plemenit. Dakle se i plemenita koža ježiti može? Reć bi, da ti nije toplo.

Sabov pogleda fiškala prezirno i ne reče ništa.

— Ti si, reče Tahi, za Heningovicu na me bunio seljake, ti si oružanom rukom navalio na Susjed.

— Jesam, odgovori sužanj.

— Ti si mačem obranio grad proti banu i ubio kapetana Vlašića?

— Jesam!

— A zašto si to učinio, dragane moj?

— Jer sam služio Heningovicu, jer sam joj se ple-

mićkim poštenjem obreko bio, jer znam, da je Susjed njezina djedovina, koju joj vi nepravedno oteste.

— A, tako, reče Tahi klimajuć glavom, al ti si, brajko, iz svoga prozora na moje ljude pucao i ubio konja, koj mi je tri puta draži nego ti, lopovska dušo.

— Jesam, odvrati Sabov, jer su vaši oružnici proti božjemu i ljudskomu zakonu navalili u moj plemićki dvor, da mi otmu sve moje imanje. Ja sam plemić, svoj čovjek.

— Pa zašto si pobjego?

— Jer na me poslaste silnu četu. Hćedoh se uklonit na sigurno mjesto, da se pred plemenitim sudom potužim na vas.

— A hà! Tako, tako! nasmjehnu se Tahi, a gdje ste ga uhvatili, dragi moji? okrenu se Ferko k Petričeviću.

— U klieti blizu Stubice, odvrati Petričević.

— Dà, nastavi Šimun; provaliv noćju u kuću, nadjoh par njegovih čizama, pa odmjerih njegov trag. U sniegu ga nadjoh utisnuta i tako podjosmo tragom sve dalje i dalje. Ostavih za sobom oružane ljude u zaklonu i podjoh prema klieti svoga staroga znanca Ivana. Zablenuo se, al se umiri, kad mu rekoh, da idem iz Stubice gospodinu Gregoriancu i nek mi da prespati. Govorili smo svašta o službi, a on mi reče da bi volio poginuti, nego li od krvnika Taha — tako on reče — okusiti mrvicu kruha ili kapljicu vode. Dodje noć, dodje Petričević za mnom i ulovismo miša, ter ga svukosmo, da se siromah putem ne znoji. A sad ga imate!

— Eh, reče Tahi, zasukav brkove, vidiš moj dragi, ti si mi došao u goste, pa te ne mogu pustit u toj zimi iz kuće, jer ne daj bog, da s moje krivnje nazebeš. Dat ću ti stan i postelju, al kad ne ćeš od mene ni kapljice ni mrvice, neka bude po tvojoj volji. Ne ću te siliti, moglo bi ti prisjesti.

Sabov dignu glavu i izvali na Taha ukočene oči, ne znajuć, šta se uraditi kani. Napokon se trznu i reče:

— Gospodine Franjo Tahi! Ja proti toj sili prosvjedujem. Pustite me! Ja sam plemić.

— Bog zna, zavrti Tahi glavom, valja potražit prije tvoj plemenski list. Donle se moraš strpit.

— To će težko biti, vaša milosti, nasmjehnu se Drmačić, kad je pobjego, i kad mu oćerasmo ženu i djecu, noćili smo u njegovoj kući. Tu sam podpalio peć sa kojekakvimi papiri, medju kojimi je i šarena magareća koža bila.

Sužanj protrnu od užasa, sdvojno se uhvati rukama za prsa, da lanci zazveknuše i muklo zastenja od boli, od gnjeva i užasa. — Bože! Bože! zaškrinu, jesi li živ?

— Petričeviću! zapovjedi Tahi, povedi mi moga gosta u doljnu komoricu, čuvaj ga dobro i da si upamtio: Ivan ne će od mene ni kaplje ni mrve, dakle mu ne treba ništa dati.

— Laku noć, nobilis domine, zahohota fiškal.

Sužanj klonu na koljena i pogleda k nebu, al oružnici ga silom odvukoše, a gospodin Tahi uzpe se vesele volje, uz stube te je u toploj sobi dalje čevrljao sa gospojom Jelenom, koja mu dojavi, da je jutros kod nje bio župnik Babić i opitao se, kamo da je mladi Gjuro Mogaić dospio, jer da sviet za stalno zna, da je bio otišo u Kanižu.

— Recite mu, gospojo Jeleno, odgovori Tahi, pro primo, da su Mogaića uhvatili Turci, pa valjda od njega načinili kopuna, pro secundo, nek se vražji pop moje kuće kani, jer ću ga kvrcnut po svetoj tonzuri. Lopov je, kmetskog je roda, psina ko što sav ostali kmetski smet.

* * *

Pet dana bilo je minulo od sviećnice. Gospodin Ferko bio se je obilnije osladio zlatnom kapljicom vina, što ga njegovi ljudi u pivnici Ivana Sabova u Brdovcu zaplieniše. Lica su mu gorila, oči plamtile. Veselo skoči na noge, bio je vražke volje. Natukav si kapu na lievo uho, spusti se niz stepene i zovnu glasno.

— Petre! Ej! Petre! Gdje si huljo?

Za čas pojavi se Petar Bošnjak i pokloni se duboko.

— Nosi ključe od kamene komorice, da vidim kako se naš gost Ivan Sabov veseli. Dà, i hljebac frižka kruha ponesi! Sluga posluša gospodara i za kratko sidje niz zavijene stepenice Petar noseć svjetiljku, hljebac i ključe podzemne tamnice, a za njim gospodar Tahi. Dodjoše u tamnu hodniku pod zemljom do gvozdenih vrata. Petar ih odključa i zadje unutra, za njim Tahi. Kad Petar dignu svjetiljku, mogao si pregledat tu užasnu ljutu komoru. Iz te kamene kutije udari na vrata vlažan smradan i zrak. Gdjegdje bijahu gole, kamene stiene pokrivene mahom i pliesni, gdjegdje smočene vodom. U kutu na gnjiloj slami drktalo je nekakvo klupko — valjda živ stvor, možda čovjek. Dà, dà, bit će čovjek. Izpod krvavih ukrućenih krpetina vidiš čovječju put, noge crvene i modre, nabrekle, ozeble. I ruke vidiš, suhe, biele, gdje su se grčevito zakopale u slamu, oko nogu i ruku savija se hladno gvoždje. Možebit je to zvier? Živo jest, jer kadkad drktne, kadkad zarukne. Valjda je to bio čojek. Bit će, jer pod crnom nakrvljenom kosom, koja se je uz čelo priliepila, vidiš sivo, bliedo lice. Kan da su ga guje izpile. Modre suhe ustne zinuše, a iza njih vire zubi kao tigru. Tamne se oči žare, kao biesnomu psetu, pa se vrte i vrte. Kadkad klupko uzdahne, kadkad zarukne. Al kan da je prikovano na zemlju. Kako ne bi? Čovjek nije pet dana ništa jeo ni pio. Tahi podbočiv se, stavi se pred klupko

kao pas pred mrtvu divljač. Oči mu zasievnuše žarom mržnje, prezira i zvierstva.

— Oj! mili goste! Oj Ivane! Kako si mi, je l' ti dobro? zapita kroz rug Tahi.

— Vode, zastenja čovjek izbuljiv oči.

— Viš vraga, zaboravismo je, odvrati Tahi, al evo ti frižkog hljeba; biel je, jedi kume! Bit ćeš gladan. I baci hljebac sužnju. A ovaj se drznu, i kan da ga je čarobna sila dirnula, sjednu, prigrabi objeručke hljebac kao majmun i stade mumljajuć žvakat i gutat frižki hljeb i proguta ga do zadnje mrve. Sužanj poče težko disat, dignu glavu i zacvili kroz plač:

— Molim, molim, dajte mi papir — testamenat — za ženu — za djecu — oh! oh! dajte!

Tahi ne odvrati ništa.

— Molim, molim, dignu sužanj ruke, razkrečiv suhe prste, popa, popa mi dajte, za rane božje popa!

— Daj otče popa dozvati, ozva se za Tahom Gavrin glas, koj se je od radoznalosti dovuko.

— Otale, ludi dječko, otresnu se Tahi na sina, misliš li, da će popovske čarobije otvoriti ovomu djavolskomu psetu nebeska vrata? Ništa!

Sužanj se trznu, trzao se jače i jače, usne mu zinuše, usta mu se zapjene, glavurdajuć izprieči se pa zaruknu:

— Vode — vode — utroba gori — kruh gori — vode — vo — — i kao kamen pade na kamen. Časak zavlada tišina. Petar primaknu uho prsima sužnja.

— Gotov je, reče Petar.

— No, nasmija se Tahi, taj će me i u paklu upamtit! Al kad pogleda u mrtvaca, koga su ukočene oči iz kuta u njega buljile, zazebe ga srdce i ode.

Šta li je Tahi one noći snivao?

XIV.

Sumoran dan bijaše dvadeset i peti rujan 1566. Nebo bijaše zastrto bliedimi, sivimi oblaci, iz kojih bi se pokadšto spustila kapimice jesenska kiša, a žutim i rumenim lišćem šumâ provlačila se potiho magla, oblaci bješe i zavite glavice bregova. U to sumorno vrieme micala se lieno malena četa konjanika prema Susjedu, daleko pred njom gospodin Tahi, a uz njega Gašpar Alapić. Obojica bijahu pokrita tamnimi kabanicami, obojica gledahu šuteć pred sebe izpod natisnutog na čelo mokrog kalpaka. Na licu gospode, inače dosta biesne, bilo je opazit neki gluhi mir, neko neveselje, a osobito bijaše lice grbavog Gašpara van reda bliedo. Sa tornja ozva se trubljaj, široko se otvoriše gradska vrata i mučeć udje nevesela četa u grad. Hrpa lovačkih pasa uze skakati oko gospodara, sluge snimiše ponizno kape, a najposlije izleti u dvorište gospoja Jelena u crno odjevena a uz nju sinovi Gavro, Stjepan i kćeri Klara Gruberka iz Samobora pa Margareta Oršićka sa Slavetića. Gospoja Jelena bijaše strahovito blieda i propala, mrka joj kosa bje jače posiedila, a u crnih joj očiju sievaše i tuga i strah i nemir. Tahi mahnuv ženi i djeci rukom spusti se sa svoga konja te se izljubi šuteć sa cielom obitelji, a za njim pokloni se Gašo gospodji. Neka plahost, neki užas osvajaše svačije srdce i zato ne pisnu ni jedan, dok družba ne stupi u palaču grada, gdje se sinovi i kćeri požuriše, da snime sa otca i gosta oružje, i prokisle putne kabanice. Tahi obazre se po starinskih slikah, visećih po tamnih zidovih palače, uzdahnu, prodje rukom preko rudaste kose i reče:

— Hvala bogu, te sam opet u svom domu, i prihvativ obie ruke svoje žene, nastavi: zdravo ženo, zdravo djeco moja! Dugo me nije bilo i mišljah, da se ne ćemo nikad više vidjeti, jer nas je zla sudbina upravo nemilo

ošinula i još se niesmo raztriieznili. Jesi li primila moje pismo iz Kaniže? završi Tahi spustiv se na klup.

— Jesam, gospodine moj, odvrati Jelena a suze joj navrieše na oči.

— E, pa ondje sam ti sve napisao o krvavom danu sedmoga rujna, o nesreći sigetskoj i o junačkoj smrti tvoga brata Nikole. Nikola mi nije bio prijatelj za posljednjih godina, on je pače i meni i tebi mnogo skrivio nu to su drugi računi — de mortuis nil nisi bene; junački se je branio, junački je poginuo i hvale je vriedan, a oni koji su ga napustili svojom ludosti, koji me niesu hćeli poslušati, neka — — — al ne ću više o tom govoriti, glava mi gori — ako li više znati želite, evo vam vriedna gosta gospodina Alapića, taj je sve to na svoje oči vidio i jedva cielu kožu iznio, jer je već bio u turskih pandžah.

— Jesam bio, uzdahnu nekako čemerno Alapić, ja ću vam, plemenita gospo, sve na tanko dojavit, dok si malo izpravim izprebijana rebra, jer da znate dodjoh nehotice na hranu i stan prokletim nekrstom, koji me samo zato pustiše na slobodu, jer se bjeh preobuko u prosta vojnika. Da su saznali, da sam ja onaj čovjek, koj im je kod Šikloša toli nemilo razbijao tikve, glave moje, ne bi mi već na ramenih sjedila glava. Sve ću vam reći, al sad, boga mi, ne mogu. Ljutim se, htio bih pući, kako smo ludo izgubili Siget i vašega brata — a onamo oko Gjura plela i mela se kraljeva vojska. Zaludu je sada kukat, bog je tako htio. Nadajmo se boljemu vremenu.

Gospoja Jelena slušala je sve te rieči na oko mirno, al guste suze kapahu joj iz očiju i pri zadnjih riečih Alapića pokri si suzami lice i zajeca:

— Brat mi je bio — brat! Recite vi i nabrajajte, što vam drago, on je bio Zrinjski, veći, slavniji, nego svi ostali — on nije zaslužio toli užasne smrti. Da se

boljemu nadamo? Čemu. Bratu odsjekoše neljudi glavu, jer je junak bio, a sina mi Mihajla zarobiše Turci u Krajini, i bog zna, šta će od njega biti? Franjo! Franjo! Jesi li pomislio na svoga sina, na svoju krv? Franjo! Evo izgubih brata, nemoj, da i sina izgubim.

— Za sina se umiri, reče Tahi mirno, znam gdje je — u Banjoj Luci. Imam u svojoj Kanižkoj tamnici dvie paše, i kako mi stigoše pisma o zamjeni, skorim ću sina oslobodit. Nu ti se spremaj za koj dan na put. Pisah već Nikolinoj udovici Evi a i sinovom. Poći će u Čakovac. Onamo će za kratko stići glava tvoga nesretnoga brata Nikole, Turci ju povratiše gjeneralu Salmu, u gjurskoj crkvi ju blagosloviše, a mi ćemo ju sahranit u raki obitelji kod sv. Jelene.

Gospodin Alapić pokloni se gospodji i potraži svoj stan, i Tahi podje skoro počinut od napornog puta a još više od krvavih onih dana, koji se završiše propašću sigetske tvrdjave i smrću junaka Nikole Zrinjskoga. Težak bijaše taj san; Tahi nadao se je, da će i sladak biti — al sav taj napor, sva ta premučena muka ne utomiše u njem krvavih uspomena. Snivao je i kroz san vidio strahovitu prikaz — Arlandovu Doru, kako vodi za ruku blieda mrtvaca, komu iz srdca teče rumena krv, koj piljeć ukočenima očima u Taha, šaptaše sdvojno: Vode! Vode! Popa! Popa!

Mučke prolažahu dnevi na Susjedu. Gospoja Jelena spremala se plačuć na put, Tahi je nije htio buniti. Sjedeć sa Gašparom za vrčem vatrena vina kušao je gospodin Tahi odplahnut sve nemile brige prošlosti, sve crne slutnje budućnosti. Jednog dana reče:

— Gospodine Gašpare, vjeruj mi, da sam suza sit; još da obavimo ceremoniju nad Nikolinom glavom, pa onda da pomislimo, šta će biti u našem domu. Sreća mi dobro kaže. Bivši u kraljevskom taboru u Gjuru izhodio sam pomoćju Batora i drugih prijatelja od Maksa

donaciju i po tom izmače advokatu Ambrozu poglavita kvaka, za koju me je pred sudom uhvatiti mogo. I govorimo pravo, Nikolina smrt mi je dobro došla. On mi je bio neprijatelj, njega držahu se svi neprijatelji moji, Zrinjski je bio slavan i bogat, imao je i prijatelja kod dvora, pa je znao banu Petru pomrsiti konce. Nikola pade, banu su ne vezane ruke, ja imam kakav takav „titulus juris", naša stranka je jača no ikada, moja obitelj uglednija — za čudo — upravo po tom, što mi je žena sestra sigetskoga junaka, koga sav sviet slavi, a Nikolini sinovi su djeca. Zato, gospodine Alapiću, željno očekujem bana Petra. Hoće li se skoro vratit?

— Ne bih znao pravo reći, odvrati Gašo. Čim kralj zaključi, da se razpusti vojska, te nije bilo veće pogibelji, ostavi ban zapovjedničtvo knezu Franji Slunjskomu, te pohiti sa mojom sestrom i kćerkom si Ankom, da slave svatove sa Držfy-em, u Ugarsku. Znam da će proći i mjesec dana, dok se povrate, nu svakako će mi pismom dojavit svoj dolazak u Zagreb, pa možemo moga svaka dočekat ondje, jer je sbilja vrieme i sgoda da uredimo zemlju posve po našoj volji i želji.

Deset dana iza toga razgovora krenuše gospodari susjedgradski u Čakovac, dočim se gospodar vukovinski skloni u komoricu zagrebačke brkate krčmarice, da si ondje izlieči rane, što mu ih je tursko robstvo zadalo bilo.

*
* *

Gospodin Gašpar slabo je brojio dane te ne bje ni opazio, da ih je već triedetet prošlo i da je lišće sa drveća popadalo. Kako i bi? Ljubavi su zavezane oči. Jednog podneva donese mu banov teklić pisma, gdje mu sestra javi, da se ban vraća od kćerine svadbe i da će za četiri dana stići u Zagreb. Gospodin Gašo našara na omotu pisma: „Na znanje plemenitomu gospo-

dinu Ferku Tahu", i odpravi teklića dalje na Susjed. Za malo dana dodje gospodin Tahi sa gospojom Jelenom u Zagreb, te se nastani u banovoj kući. Prodje i nedjelja dana, a o banu Petru ni glasa. Tahi zabrinu se nekako, al ga utješi Gašo:

— Ne tarite si glave, velemožni gospodine, na putu u Zagreb imade puno velikaških štacija, pa se moj gospodin svak gdjegod u gostih pozabavio. Ta vi znate, kako to kod nas biva.

Tahi se na tu utjehu nekako smiri te pohodi drugog dana sa ženom si vinograd gospodina kanonika Stipe Svesvetičkoga u Bukovcu, gdje se je kolo otmenih gosti do kasne noći veselilo. I gospodin Gašo bje k toj veselici pozvan, al se izpriča, da nije danas za družtvo, jer da ga glava silno boli, pa je svoju bol liečio u prijaznoj komorici krčmarice Jage. Vani je već i potavnilo bilo, nu Gašo je slabo pitao, je l' svjetlo, je l' mrak, već mario samo za sjaj starog vina i ženskih očiju. Upravo je svojoj Jagi pričati stao, kako su ga Turci nemilo vukli po robstvu, kad iznenada protisnu glavu kroz prozor banov vratar te viknu:

— Dodjite za ime božje brzo kući, plemeniti gospodine!

Spaziv bliedo lice sluge, protrnu Gašo, i prevrnuv vrč na stolu te ne pitav dalje, pohiti skokom u banovu kuću. Kućna vrata bijahu širom otvorena. U dvorištu stajahu dvoja kola, al nigdje žive duše. Gašo pohiti uza stube. Na hodniku skupila se ciela četa služinčadi plačuć i naričuć. Laktom protisnu se Gašo, provali u sobu, pogleda i stvori se kamenom. Sred velike dvorane stajaše na zemlji crna mrtvačka škrinja, nad koju se bješe nadniela crnoruha žena — banica. Ruke je bila složila, čelo joj počivalo na škrinji, a kroz muklo jecanje, prodro bi kadšto sdvojan uzklik:

— Joj! Joj! Petre, druže moj!

— Barbaro! Šta je za ime boga? kriknu Alapić priskočiv sestri.

Na bratov glas strese se banica, sunu kriknuv u vis i baciv se Gaši na prsa zavapi:

— Brate! Brate! Mrtav je, mrtav! A ja sam udovica, jadna udovica!

Gašo povede sestru k stolici gdje je jecajuć sjedila i iz zaplakanih očiju preda se gledala. Šuteć stajaše brat do nje zagledav se u slabi plamen voštanice, koja je na stolu drktala i žuto svjetlo po mrtvačkoj škrinji sterala. U dvorištu zaruže kola. Za dva časka pojaviše se na pragu Tahi i gospoja Jelena.

— Je l' moguće? zavapi Jelena pohrliv k prijateljici. Tahi osta na pragu probliediv na smrt, poniknuv nikom.

— Da l' je moguće? uzdahnu banica dignuv glavu da l' je moguće? Istina je, grozna, strašna istina. Nà, u toj škrinji leži ban Petar mrtav, moj muž mrtav, moj muž! Jao! I udovica pokri si lice rukama.

— Al kako se to sbilo? upita prestravljen Tahi.

Banica spusti ruke na stol, dignu glavu i prihvati jecavim glasom:

— Svatbu bjesmo sretno obavili. Bilo je vrieme da se vratimo. Vozeće se ravnicom zateče nas ljuta, nemila bura! Petar pometa na mene sve što smo imali odiela sa sobom, a on sjedjaše na kolih u surki. Korila sam ga s to lakoumnosti al mi se on nasmija. Kasno u noć stigosmo do Čakovca. Zadjemo na noćište. Ja napisah Gaši pismo, al u to se je Potar nekako tužio na bodac. Legnu. Glava mu je gorila kao usijano gvoždje. I poče buncati. Prepah se, poslah po ranara Zrinjskoga. Prekasno. Za tri sata izdahnu i evo ga — evo! Mrtav! Jao bože, mrtav! Oh jesam li to od njega zaslužila?

— Gospodine Tahi, reče u pol glasa Gašo pri-

stupiv gospodaru susjedgradskomu, molim vas budite nam u taj strašni čas na pomoći.

— Ja? promrmlja Tahi, ja bih sam imao pomoći tražit. Ban Petar Erdödi je mrtav, moji računi su pokvareni. Šta će sada biti?

Gašo odvede banicu u ložnicu. Tahi i Jelena stajahu sami kraj škrinje. Tada pristupi Jelena i položi ruku na rame muža si.

— Gospodine Franjo, reče potiho, nije l' ta škrinja za nas prst božji?

Al trznuv se ljuto, odgovori Tahi:

— Gospojo Jeleno, čini mi se, da iz vas govori opet onaj prokleti pop brdovački.

— Memento mori! zaori u to od vrata pronicav glas. I unidje svećenik malena stasa, duge crne brade — biskup Gjuro Drašković. „Do mojih uši dopre crni glas, nastavi, da se je svidjelo svemogućemu u taj kobni čas oteti kraljevini glavu. Dodjoh da pohodim te dvore crne tuge i da se pomolim za dušu pokojnika! Drašković kleknu pred škrinju i uze glasno moliti, al kad jasno i glasno izusti „Amen!“ uhvati nešto Ferka Taha za srdce.

XV.

Dok se je turobni glas zvonova sterao nad gradom Zagrebom naviešťajuć, da je kraljevina izgubila bana, sjedjahu u brdovačkom župnom dvoru dva čovjeka, domaći župnik Ivan Babić a drugi čovjek svjetovnjak, visok, stasit, bistrih smedjih očiju, iskrena jaka lica i dugih brkova. To bijaše gospodin Stjepan Grdak od Filetinca, plemić križevački, poslan po kraljevskoj svjetlosti.

— Hvala vam, častni gospodine, reče plemić svećeniku, na viesti, što ste mi javili. Kraljevska svjetlost posla me navlaš ovamo, da upravljam u ime kraljevskoga fiska sa Heningičinom polovicom imanja, dok se

parnica ne doćera kraju. Ne dvojim nimalo, da će gospoja bar za polovicu održati pobjedu, jer je to napokon njezina djedovina i Tahi si je to prigrabio per fas et nefas. Znadu ga i pri dvoru toga gospodina vrhovnog konjušnika, da je divljak bez para i bojim se još i sad zla, premda je kralj nešta pravedniji od svojih lakomih viećnika, kojih je gospodin Tahi u ime prijateljstva zakapariti znao. Da pravo reknem, niesu ni marili uvesti tu privremenu fiškalnu upravu, nu vele, da se je bojati krvi. Moguće, al fiscus je rad za toga provizorija pobirat zlatnih plodova, fiscus to rado čini, jer ne ima nikad u kesi novaca. Niesam imao u tom kraju znanca do li vas, koga od malih nogu poznajem za poštenjaka. Zato dodjoh pitati vas; molim vas, da mi budete pri tom težkom poslu u pomoći, jer sam rad za to možebit kratko vrieme svoga boravka uvesti opet zakon i red, koj pod Tahom, koliko čujem, ne cvate.

— Ne cvate žalibože, potvrdi župnik, bog mi je svjedok, da vam, gospodine Stjepane, niesam govorio preko istine i hvala bogu da ste došli, jer će kraljeva čovjeka opet morati slušati.

— Ne znam, hoće li, zavrti Grdak glavom; kad sam jutros stigo na Susjed te se izkazao kraljevskim pismom stade mi Tahova služinčad već na prvi mah bacati klipove medju noge; Petar Petričević ne da ključeva, svi mi se uklanjaju, a ja sam vam stojao, bog da prosti, kao grešnik pod vješali. Al se gospoda prevariše. Grdak neda se nikakovim gospodstvom zablenuti. Ja ne popuštam i idem ravnim putem.

— Tako je i pravo, gospodine Stjepane, i to je jedini put, da si pribavite ugleda. Preporučam vam osobito taj siromašni puk, koj se pod Tahom znoji krvavim znojem. Na poštenje i prisegu svoju velim vam, da te groze čovjek vidio nije, što ju Tahi navaljuje na kmetove. Napokon su mal ne svi velikaši silnici, to je nji-

hova ćud, al Taha kan da se nije primio sveti krst, kan da nosi u prsih kamen mjesto srdca. Šta sam ja sve kušao! Mrzi me doduše zaplitat se u gospodske poslove, al svećenik sam, moram; tà tko će obraniti od vukova stado ako ne pastir. Ponizih se radi puka ne jedanput. Ja sam izpovjednik gospoje Jelene Tahovke, pa sam joj ne jedan put govorio i ljuto ju korio; u Jelene, premda je i ona čitava goropadnica, ima srdca i kan da se moj ukor njezine duše pomalo prima, nu Ferko Tahi je zvier i cieli kraj ga proklinje. Što sam živ, ne vidjeh takova nečovjeka, komu je najveća slast mučiti na smrt jadni narod. Govorio sam vam za Mogaića, za Stjepana, za Sabova i druga zlodjela; ali to nije ni polovica. Kmet vam nije siguran za kukavnu svojinu, jer Tahi zna pol sela oćerat od grunta bez svakoga razloga i pridržava zemlje ili sebi ili ih daruje zlopakim slugam svojim. Daće je proti zakonu povisio za polovicu; na svakom imanju podigo je vješala ter veli, da mu objed nije sladak, ako nije vidio, da se je kakva „seljačka psina“ na konopcu kopitala. U kratko, tu ne ima suda, ne ima zakona, ne ima duše, ne ima boga! Naš puk ne ima zla srdca, al ima vrelu krv, naš puk je nepovjerljiv, jer vidi, da su gospoda, koja su mu dosudjena za poglavare, vuci i Turci, da oni, koji bi imali prednjačit narodu i uljudit ga, gaze sve, što je sveto. Je l' čudo, kad puk pozvieri i bojim se da će koga toga zaboljeti glava, ako se blagoćom tinjajući jar ne prigasi.

— I ja sam plemić, odvrati Grdak, ali moja kolievka nije stajala u visokih kamenih dvorih, već pod drvenim plemićkim krovom. Kunem vam se, častni gospodine, da ću braniti taj kukavni narod, koj nosi spodobu božju kao i mi.

— Bog vam platio, reče Babić.

— Nu recite mi, kakvi su Gregorianci, upita Grdak.

— Gregorianci? Eh Ambroz je valjan čovjek, stara hrvatska krv. Ali Stjepku ne vjerujem. Ulagiva se i on seljakom, al ako nadvlada, vješat će i on kmetove, kao i Tahi. Biesan je to svat, koj će i vriednu svoju ženu spravit u grob.

— Uzdajte se u mene, završi Grdak, što rekoh ne porekoh. Znat ću ja ukrotit gospodina Ferka, il ja il on.

— Da bog da! završi župnik.

XVI.

Gospodin Tahi bio je danas počastio gospodina podbana Ivana Forčića, koj je rado zalazio u goste pod gospodski krov, kako se je to po silnoj trbušini i crvenom nosu na prvi mah opaziti moglo. Podban bio se je za obilnim stolom silno namučio, te je neprestance znoj sa nosa otirao. Za stolom sjedjahu oba gospodina, čevrljajuć o državnih poslovih, a gospoja Jelena slušaše ih sjedeć kraj komina odjevena mekom šubicom. Lice joj bijaše bliedo, porušeno; stišćuć usne, gledala je preda se poniknute glave, a u zenici sievnu kadšto onaj tamni grozničavi plamen, koj je biljegom blize smrti.

— Neka laju, zaviknu Tahi poslije objeda kroz smieh, neka viču, ja ću radit, što je meni drago. Zemlju moraju predamnom poljubit te seljačke psine, pa će biti mir. Ako ih je Heningovica krotila bičem, ja ću ih škorpioni. Znam, da su biesni, znam da po cielom kraju kuha, al niesam li vrhovni konjušnik? Valjda ću znati i tu torbašku živinu ukrotit?

— Optime, spectabilis domine, nakesi se podban a male pijane oči svjetlucahu mu pri tom kao jazavcu. Dakako, ško — škorpioni! Toga im treba, toga! Ta niesmo li mi gospoda?

— Kraljevska komora posla mi na vrat dakako toga lopova Grdaka, koj mi ide po kući poput ježa. Al neka. Podkurit ću toj komorskoj uhodi, da će od

same glavobolje pobjeći i pobrinut ću se, da me moj požunski prijatelji rieše te kuge.

— Optime dixisti! nasmija se pijani podban.

— Nu, amicissime frater, zapita Tahi, jesi li čuo, tko će bit ban?

— Ni — ništa? zapenta Forčić.

— Svaki dan čuju se drugi glasovi. Sad se govori za ovoga, sad za onoga; ti novi banovi niču kao gljive preko noći. Gledao sam u Požunu sklonut kraljevske viećnike, da bude imenovan ili stari Alapić ili Mato Keglević, a tako će valjda i biti.

— Pa to bi dobro bilo. To su naši.

— Svaki dan, nastavi Tahi, očekujem pismo od gospodina Batora, koj će mi svakako javiti, čemu li se nadati imamo.

U taj par dojavi sluga, da kraljevski upravitelj Stjepan Grdak pred gospodina Taha doći želi.

— Grdak? zaviknu ljutito Tahi, šta će ta stjenica opet od mene? Da mi prisjedne jelo! Al neka udje, bar ćeš, amice podbane, vidjeti, s kakovom bagrom ja tu gospodstvo dieliti moram.

U sobu udje Grdak, pokloni se gospodi a i gospodji Jeleni. Tahi omjeri došljaka prezirno od glave do pete, pa će porugljivo:

— Šta je opet, domine Grdak? Gdje vas boli, nekako kiselo gledate? Znam da ću opet čuti kakovu komorsku prodiku.

— Ja sam rad s vami ob osbiljnih poslovih govorit, magnifice domine, i to po nalogu kraljevske komore.

— Govorite slobodno, reče Tahi iztrusiv čašu, evo ovdje je samo moja žena i moj pobratim podban.

— Dà, dà, govorite! zamrmlja Forčić.

— Oprostite, da vam smetam, magnifice, al već četiri puta hćedoh doći pred vas. Vi se svejednako sastanku izvinuste, a ja dolazim u službi kraljevoj.

— Da čujemo, zievnu Tahi, omjeriv i opet upravitelja, koj je pred njim stajao.

— Vam je znano, nastavi Grdak mirno, zašto sam amo poslan, jer ste primili pismo od kraljevske svjetlosti još oko Božića. Da upravljam u ime fiska polovicom svega imanja, dok se ne svrši pravda sa gospojom Uršulom Heningovom. Nu, oprostite, vi ili možebit vaše sluge zaboraviše kraljevo pismo, i da vi ovdje nieste jedinim gospodarom.

— Dalje, dalje! izkesi se Tahi, dok je Forčić, skutriv se, izpod oka gledao drzovitog upravitelja.

— Zemlja nije samo vaša, nego za sad i kraljeva, kmetovi niesu samo vaši robovi nego i kraljevski podanici. Dodjoh amo pred nekoliko mjeseci, vi ne hćedoste predati polovice, niti sastaviti popis imetka. Utekoh se vašemu provizoru Gjuri, da se opitam, kako prihod stoji, ali plemenita gospodja Jelena zabrani mu da mi i riečcu rekne.

— Jesam, planu Jelena.

— I dobro ste učinili, gospojo, kimnu Tahi, da čujemo dalje.

— Mjesto da mi predate polovicu grada, stisnuste mene i moje ljude u dvie male komorice pred gradom.

— Ja imam, amice, veliku obitelj, a grad je malen, nasmija se Tahi, a šta ću vam dati nego komoricu kad ste častnik komore?

— Ja za svoju osobu prežalio bih sve to, prihvati opet Grdak, ali ne mogu prešutit, šta se tu radi. Za boravka moga naslušao sam se i nagledao dosta strahote. Ne pitam za prošlost, za glavu Stjepana, za Ivana Sabova, zato odgovarajte pred bogom, al grozim se s toga, što sam na svoje oči vidio. Vi ste, magnifice, uveli ovdje preko zakona sedam novih daća.

— Jesam.

— Vi ste od kmetova za kaptol pobrali desetinu, potrošili ju, a sad ju moraju jadnici po drugi put platit.

— Jesam, jer su moji robovi.

— Vi ste si za svoje vlastničtvo prisvojili silnom rukom od kmetova sve mlinove na Krapini i kratite kralju svaki prihod.

— Jesam.

— Vi na hrpe ćerate seljake od kuće i zemlje, otimljete im vinograde, polja, stoku i kao da je to vaše. Što je bolje, držite za se, a gore dajete svojim zlopakim slugam navlastito kastelanu Ivanu Loliću. Nieste li do košulje oplienili Matu Belinića izpod Susjeda, te siromah ide s prosjačkim štapom od sela do sela? Nieste li sve imanje kmetom Vojvodi, Mati Majdiću, Ivanu Čačkoviću iz Brdovca, Petru Bederliću iz Otoka i Martinu Filipčiću iz Pušća ugrabili do zadnje mrve, da se bez krova i zaklona gladni, bosi, jadni biju po svietu?

— Jesam, zaviknu Ferko, skočiv i lupiv šakom u stol, jesam i stotinam drugih seljaka zaplienio sve, jer su buntovnici bili, jer su pomagali Heningovicu.

— Valjda je i udova Marušićka, koja sa djecom pogiba od gladi, buntovnica bila? Niesu li, recite dalje, vaše sluge sjekirom razbili i do zadnje kapi izpraznili sve seljačke klieti? Al šta rekoh? Vi ste i milostiv, kad vam treba krvavih groša, hvataju vaši ljudi biedne seljake po cesti, te ih puštate samo u Zagreb, da si za ime božje od gradjana uzajme novaca, da se od vas odkupe. Idite medju zagrebačke gradjane, spomenite im Susjed grad i svaka će krštena duša zastrepit. Ja ne mogu, ja ne smiem šutit. Dok bi ljudi imali radit na kraljevu polju, ćerate ih u Farno, da vam na garištu spaljene seljačke kuće grade nov gospodski dvor, zemlja stoji pusta, sela su prazna, narod oplienjen, pa ne ima što bi kralju dati morao. Zadjite medju puk u sela, slušajte, što govore na sva usta. To vrije, to ključa, da

me je strah veće strahote. Zato dodjoh amo, jer ja, upravitelj kraljevske komore, ne smiem trpiti, da se prikrati kraljev prihod, da se hara kraljeva zemlja, da se na smrt muče kraljevi ljudi. I ako bude od toga zla, odgovornost pada zato na vašu glavu.

— Ferko! Ferko! Ti to slušaš, ti šutiš? zakriešti blieda na smrt Jelena.

Za toga govora drhtaše Tahi kao šiba. Kad Grdak završi, zatisnu silnik zube u doljnu ustnicu, zakopa ruke u žepove i postaviv se tik pred upravitelja prosbori mirno:

— Jeste li svršili? Jeste. Vrag vam je dao jezičinu da ni zmija ne može bolje psikat. Da nieste kraljev častnik objesio bih vas, ko što ću svakog seljaka, koj mi pisne. A sad vam velim, da se ja zovem Franjo plemeniti Tahi, vrhovni konjušnik, carski komornik, gospodar na Susjedu i Stubici, barun od Stettenberga, kapetan kanižki i velikaš — a kako se vi zovete, kukavice?

— Ne zovem se, hvala bogu, Tahi.

— Vam se hoće kavge, amice Grdak?

— Pravde.

— Pazite, da vam pravda rebra ne słomi, ako budete jarili mužadiju!

— Ja vam govorim u ime kraljevske komore.

— A ja vam velim: Šibaj, šljivaru!

— Dobro, reče Grdak odlazeć, pamtite da ste plemića obružili. Barun štettenberžki odgovorit će kraljevskomu komesaru pokornije.

— Ta taj je vragu iz torbe uskočio, progovori Forčić izvaliv oči, kad bje Grdak izišo iz sobe.

— Ne boj se, Ivane, nasmija se grohotom Tahi, blied od jara, taj će se zec još nabost na moj ražanj.

Gospoju Jelenu hvataše od ljutine vrućica, jedva se dovuče u svoju ložnicu. Kad je Tahi u dvorištu svoga mamurnog gosta dizao na konja, reče:

— Moja gospa Jela, amice, suši se kao stara vrba,

i svetci roje joj se po glavi kao muhe. Nekako gine i bog zna. — Al ne svrši rieči, jer u taj par doleti na konju glavurdajuć debela napuhnuta ljudina kratkih nogu i tubasta nosa — kastelan Ivan Lolić.

— Milosti vaša, nosim važno pismo za vas. Dobih ga u Zagrebu od udove banice, kamo je stiglo.

Tahi razpečati pismo, Forčić prignu radoznalo glavu.

— Od Batora, šapnu Tahi čitajuć.

— Tko je ban? izlanu Forčić.

— K vragu! zadrkta Tahi, mjesto jednoga imamo dva bana.

— A šta ću ja? zinu podban.

— Pop Gjuro Drašković i sabljaš Franjo Frankopan Slunjski su nam banovi. Trista mu muka! Naši kandidati propadoše.

— Al i njihovi, završi podban.

— Hvala bogu, reče Tahi, to je tertius aliquis.

— Za koju će stranku bit?

— Koja ih prije zakapari. Pop je mudar, gladak i sladak. Al znam ga pogodit. Slavičan je do bjesnila. Tu ću ga uhvatit, pa je naš. Franjo Slunjski tuče samo samo Turke i brine se biesa za politiku. Sjutra podjoh u Zagreb poklonit se Draškoviću. S bogom.

Potežko odkasa podban niz brdo, al mu doviknu Tahi:

— Stani, brate! Lolić nek te prati u Zagreb, da putem ne zapneš. Jesi li me čuo, Loliću? Sjutra si možeš uzet Zukalićev mlin na Krapini. Jesi l' razumio?

— Jesam. Laku noć vaša milosti, zažmirnu debeljak i uputi se za klimavim podbanom, koj je glavurdajuć buljio u zalazeće sunce.

Gospodin Tahi zadje u grad i pokuca na vrata kastelanova stana nedaleko od ulaza. Unidje. Sred sobe stajaše mlada crnooka žena, mala nosa, debelih usna,

punih prsiju. Podbočiv se, skupi guste obrve, zažmirnu jednim okom i udari u smieh.

— Ala ste liepo, milosti, odpravili moga benastoga Lolića. Gledala sam sve kroz prozor.

— Pa on na ništa ne sluti, dušice? zapita Tahi.

— Biesa ne sluti! zahohota žena pokriv si rukom tobož od stida lice. Mislim, da sve zna. Al dajte mu cekina i mlina, i ne će pitat, da l' mu žena moli čislo.

— Pa je dobro, njegov moj mlin, moja njegova žena.

— A gospoja Jela? zapita Lolićka, gledjuć izpod oka razžarenog starca.

— Spava il moli boga, odvrati Tahi.

— Pa je dobro! nasmija se Lolićka, pustimo joj čislo.

Tahi ovinu ruku oko bujnog stasa kastelanice, a ona poniknu i udari u prigušen smieh.

XVII.

Gospodin Ambroz Gregorianec sjedjaše za stolom u tornju mokričkoga grada, kamo je u rano proljeće 1567. na duže vremena u pohode došao bio. Nije radi zabave i veselice već upravo radi svoje i susjedske parnice. Čuvši za zlodjela Tahova, hćede si sve iz bliza pogledati, sve od očevidaca čuti. Bio se je nadnio nad debelu knjižurinu, na koju mu je duga brada padala, a oči su mu hrlo letile po crnih tiskanih redcih. Mozgao je o razlici medju slavonskim i ugarskim baštinskim pravom, jer je kraljevski sud navlaš zato pitao. Baš prihvati artiju, da si zabilježi nekoliko rieči, kad u sobu stupi odjeven putnim odielom gospodin Mihajlo Konjski. Starac pridignu glavu i pruživ došljaku obje ruke, viknu:

— Da ste mi zdravo, dragi prijatelju moj! Koja vas sreća nosi na Mokrice?

— Bog vas okriepio, domine Ambrosi, reče Konjski,

Ne znam, je l' sreća ili nesreća al svakako važna novina.

— Da čujemo, odvrati Ambroz, spustiv se opet na stolicu.

— Habemus papam, imamo bana ili bolje reć: imamo dva bana.

— Dva? A koga? pridignu se Ambroz živo.

— Biskupa Draškovića i kneza Franju Frankopana Slunjskog.

— Je l' to istina? zapita Ambroz, moj Stjepko donosi svaki dan iz Zagreba drugoga bana. Mnogo se je govorilo za Matiju Keglevića.

— Prava živa istina; odvrati Konjski, meni je to reko gospodin biskup, moj znanac, jučer sam pripoviedao, a ja pohitih sa svojom ženom amo, da vam dojavim tu novinu.

— Drašković dakle! zamisli se Ambroz, te stade gladiti bielu bradu. Nitko nije na njega mislio. Biskup ne pripada nijednoj stranci, slavni tridentinski govornik nije se miešao u naše zemaljske poslove. Mudar je, gladak i sladak al nije pristran il biesan. E pa nije lošo. A zašto dva bana?

— Drašković je pro civilibus, Frankopan pro militaribus.

— Knez je Slunjski mlad, al velik junak i poštenjak, nastavi Ambroz; a jeste li govorili s biskupom o naših poslovih?

— Dakako.

— A on?

— Ta vi ga poznajete. Fin je i mudar: njegove oprezne rieči kan da koracaju po ledu, a kad štogod zatajiti želi, navodi rieči iz svetoga pisma ili kakvoga latinskog klasika. Ja sam mu govorio od komada. Mirno sjedeć slušao me je, ne veleć ni crne ni biele. Kad završih, odvrati mi: Za veleizdaju se ne bojte. Ta kapi-

talna parnica zaspati će u arkivu. Što mi za Taha rekoste, znam i sam. Nu Tahi ima, vjerujte mi, u kraljevu dvoru silnih prijatelja, ima u zemlji veliku stranku a kraljevskoj svjetlosti treba novaca. Po tom vidite, domine Mihaele, da taj gordički čvor ne valja razsjeći, već fino i vješto razuzlati. Ne prenaglite se za boga! Strpite se. Pravda neka teče pred banovim sudom. Ta ja niesam Petar Erdödi, Tahov zet. Zatim razmišljao je biskup duže vremena igrajuć svojom bradom. U jedan put kan da se nečemu dosjeti, dignu glavu i reče mi: Šta radi vaša gospoja Anka? Već je dugo niesam vidio. Zar je zaboravila, da sam joj na krstu kum? Recite joj neka k meni dodje, još danas neka dodje. A vi budite na oprezu, to recite i gospodinu Ambrozu Gregoriancu. Ne zaboravite javit momu kumčetu, što vam rekoh, završi biskup dignuv kažiprst i odpusti me.

— Dà, dà! nasmjehnu se Ambroz, to je njegov način. Razuzlati! A što reče Anki?

— Reče joj, da je Tahi kod njega bio, da mu se je ponizno poklonio i hvalio u velike kraljevu mudrost, da je najmudrijega Hrvata postavio banom.

— Ah gle, reče Ambroz, vuk se umie promieniti lijom.

— Dà, nastavi Konjski, i Tahi, kako čujem, hvali se po Zagrebu, da je ban vrlo prijazan bio, da će sud biti pravedan i da će svačije pravo strogo štititi.

— Drašković je na sve strane gladak. Ibis, redibis. Lija liju nadlijala. Nu držimo se njegova savjeta, jer nam ide u prilog. Podjimo sve te novine javit gospodji Uršuli, da se dogovorimo. Recite joj i vi, neka se mudro vlada.

— Uršula je valjda već sve saznala, reče Konjski, moja žena pošla, upravo k njoj je.

* * *

U vrtu gradskom šetala gospoja Uršula živo govorkajuć sa gospojom Konjskom.

— Biskupova misao, reče Konjska, veoma je mudra, al se hoće tomu puno opreza. Ni svomu mužu ne rekoh o tom rieči, jer znam, da je prijatelj Ambrozu, koj radi po što po to svezat Sofiju sa Milićem, a za mladog šljivara radi i Marta, naša ćutljiva Marta. Naprečac se dakle ne smie, već stranputice, jer ne možemo Ambroza uvriedit.

— Ne, ne, duša mi se prieči, reče Uršula vrteć glavom; ja sam protivna toj ženitbi sa šljivarom, al izmirit se sa svojim zakletim vragom!

— Ne pitajte, majko, za osvetu, reče Konjska hladno, pitajte mirno za svoju korist. — Uršula se zamisli.

— Istina je, reče Uršula, korist je velika.

— Ne oklievajte dakle. Marta mi je pripoviedala cielu priču o Mogaiću, koj čami u turskom robstvu. Uhvatite zastravljenog Milića tom vitežkom doskočicom. Zaglavit će. Tako ćemo ga se riešit.

— Milić je ovdje, reče Uršula, bio je za poslom kod Ambroza, a sad je kod Marte.

— Eto sreće, uhvati Anka majku za ruku, navalimo sada, obavimo brzo taj posao, da nam Ambroz ne zakrči puta.

— Pa neka bude, reče odlučno Uršula, Heningovci su velikaši.

*
* *

Dok je gospodin Konjski pripoviedao Ambrozu važne zagrebačke novine, zabavljalo se na drugom kraju grada u sobi gospoje Marte malo družtvance. Stjepkova mlada žena namatala je kraj stola predju, djevojka Sofija šivala je marljivo a gospodin Tomo Milić stajaše do prozora, upirući oči u djevicu, koja je svakim danom ljepše sjala i cvala.

— Ele, gospodine Tomo, nasmieši se Marta razmrsujuć niti, šteta da nije noć.

— Zašto, plemenita gospo? zapita mladić.

— Jer biste odmah stali zviezde brojiti.

— Ah šta ću i govorit.

— Osobito, kad Sofiju vidite, je l'? pogleda Marta oštro mladića. Sofija porumeni, a Milić odvrati:

— Ta dà, kad ju spazim, otimlje mi se jezik. Je l', gospodjice?

— Žalibože, odvrati djevojka osokoliv se i pridignuv glavu, sve mislim, da sam strašno strašilo, kad me se gospodin Milić toliko plaši. Ja brbljam i brbljam o suncu i mjesecu, a on gleda niem preda se, kan da na zemlji nešta traži.

— Ne ljuti se, sestro, ta tebe traži i ne vidi nego tebe. To ti se zove jaki spol, takvi su svi junaci, al mirujte djeco! nastavi Marta, ja sam izpovjednikom vaše ljubavi, strpite se, dovest ću vas do spasenja.

— Ah po sto puti vam hvala, reče Milić, al vi znate, plemenita gospo, da je mučno čekat.

— Strpljen, spašen, mladi gospodine, pouči ga Marta, ljubav je kao i orah, s vana gorka ljuska, s nutra sladko zrno. Kad saznah, da vi i Sofika gradite meni za ledjima ljubavnu mrežu, razsrdih se, i hvalite bogu, da je i gospodin Ambroz na vašoj strani. Po tom predobiste i mene, jer se uvjerih, da je vitez gotovo poludio, a gospodjica pamet izgubila. Tu dakle ne ima lieke izim: Uzmite se! Al moja gospoja majka nije toli meka. Ponajprije mi reče „Ne!“ kad ju sjetih poslije susjedgradske bitke, ne odgovori ništa, kašnje reče „Eh vidit ćemo!“ Dakle pomalo! Kaplja za kapljom izdube i kamen. Majka će biti mekša, jer je nesretna.

Tomo poljubi Martu u ruku, a Sofija ovinu joj se uz plač i smieh oko vrata i kliknu:

— Sestro, zlatna sestro! Grdi me kako znaš. Badava. Hćela sam toga čovjeka iztisnut iz srdca, al on je jači pa se ne da.

— Iztisnut? zapita kroz nježni ukor Milić. Djevojka uzvinu glavicu, pokaza kroz smieh biele zubiće, pogleda mladića suznim okom i pruživ mu ruku, reče mekim glasom:

— Šala! Šala!

— Iztisnut? pljesnu Marta rukama, ta stavila bi tri lokota na srdce, da joj ne uteknete. To sam čula kad je iz sna govorila.

— Sestro! gurnu nježno djevica Martu, zažariv se dovrh glave.

Upravo se hćede mladi plemić oprostiti, kad unidje vedra lica gospoja Uršula, a uz nju Anka.

— Anko! skočiše sestre, odakle ti?

— Djeco, prihvati stara Heningovica svečano, Anka donese nam veselu viest. Gospodin biskup knez Gjuro Drašković, Ankin kum, postao je banom i ako bog da zauzet ćemo za kratko svoju djedovinu.

— Slava bogu! klikoše Marta i Sofija.

— Nu, djeco, nastavi majka, želim taj vedri dan proslavit svečanim činom. Vi, gospodine Miliću, okrenu se k mladiću, ljubite moju kćer Sofiju i Marta je za vas snubila. Dobro, dat ću vam ju —

Svi se prenuše radostno, a Sofija kleknu i poljubi plačuć majčinu ruku, koju ova brzo izvinu.

— Ali, dat ću vam ju pod jednim uvjetom. Kad moj pokojni gospodin jednom opasno bolovaše, zavjetovah se bogu, da će moj sin oslobodit jednu krštenu dušu od turskoga robstva. Sin mi umre dječakom, ne ovrši zavjeta. Vi želite biti mojim sinom, vi skroman plemić mužem velikaškoj kćeri. Ovršite vi taj zavjet, proslavite se. Dočuh da Sofiji obećaste, da ćete osloboditi mladoga Mogaića, vjerenika Sofijine sestre po mlieku, koga Turci zarobiše. Dobro, oslobodito toga čovjeka i kad mi ga dovedete, biti će Sofija vaša. Tako mi bog pomozi!

Svi se stvoriše kamenom, a Sofija ciknuv i problediv na smrt pade bez sviesti u naručje sestre si Marte. Gospodin Milić pako stupi blied i miran pred Uršulu i reče:

— Hvala vam, plemenita gospo! Ljubim gospodjicu više od svoga života i rado ću život svoj vrgnut na kocku za njezinu ruku — —

— Tomo! Tomo! Šta radiš! zaviknu Ambroz, čuvši na vratih posljednje rieči, al ne mareć za doziv, dignu mladić ruku i završi:

— Kunem se živim bogom, da ću poći oslobodit Mogaića, kunem se bogom i svojom ljubavi, da ću doći samo s njim ili se vratiti ne ću.

— Tko to uradi? zavapi sdvojno Ambroz.

— To je tvoje djelo, šapnu Marta gospoji Konjskoj, Bog ti oprostio taj grieh!

— Jest. Nikad se radi toga pokajati ne ću, odvrati potiho Anka mirna lica.

— S bogom Sofijo! kliknu mladić kleknuv pred sumrtvu djevicu, povratit ću se k tebi — k svojemu zlatu. S bogom! I žarkimi cjelovi pokri plemić mladičinu ruku.

XVIII.

Veliki osvanu ćedan, sveto mirovno vrieme, gdje izmučeno tielo spasa počiva u hladnom, kamenom grobu, gdje se kršćanski narod smjerno i skrušeno nadnosi nad zjalo crne rake, iz koje će do malo dana prhnut u plavetno nebo poput zlatne golubice posvećeno srdce božjega sina, koje kuca jednakim milosrdjem za pravednika i grešnika, jer iz tog srdca izvire prvi — najviši zakon cieloga svieta — ljubav. Veliki je ćedan, nebo je vedro ko staklo, zrak je topal i miran, samo ga nježno pomiču krilašca laste, glasnice proljeća; veselo poskakuju potoci ko nestašna djeca; iz zemlje proviruje kukčić, da vidi,

je li hora — gaj se zeleni, cviet se rumeni — a puk? Puk kleči pri svetom grobu, sagnute glave i šapće kroz suze božjemu sinu: Isuse bože, niesi li izbavio i nas? Niesu li svete tvoje rane odolile paklenoj sili?

Velika je srieda. Na klecalu u svojoj ložnici kleči gospoja Jelena stišćuć suhe, bliede ruke i sagiba uvelo lice svoje pred razpetim bogom, moli i plače, moli usnama a proklinje srdcem izvor svojih jada — Uršulu Heningovu.

Velika je srieda, voljko je vrieme, a u kući kastelana pod Susjedom sjedi gospodin Ferko Tahi. Oči mu blisiču, lica mu gore, jer na njegovoj grudi počiva bujna, mlada kastelanica. I njoj gori rumeno okruglo lice, i njoj plamsa crno, požudno oko. Sto puti poljubi ju Tahi, sto puti nasmjehnu se Lolićka.

— Je l' si tvoj muž uzeo Zukalićev mlin? zapita Tahi.

— Jest, kimnu kastelanica.

— A kmet se nije opiro?

— Jest, gospodaru, al Lolić ga lupi po glavi i sad se već ne opire, nasmija se žena. Nu ti, gospodaru, samo Loliću daješ, meni ništa. Zar ja ne vriedim ništa? Ha, ha! Valjda znaš, da vriedim više od gospoje Jelene. Daj, daj cekina, pruži kastelanica malu ruku, i pogleda sladko Taha; vidiš sjutra ću u Zagreb, da si kupim svilenih vrpaca za uskrs, pa ne imam grošića. Lolić je skup, drži sve pod ključem, pa se samo izdere kadšto: Nek ti stari Tahi da, i onako ne daje badava.

— Dat će Tahi, dušice, reče starac i stavi na malu ruku pet cekina, nà uzmi, pa me poljubi!

— Eh, kliknu žena cmoknuv starca u usta, al ću imat na uskrs liepa nakita, i svemu ću svietu reći, da je od tebe, gospodaru! Al gle, gle! Kakvo je to strašilo na konju? udari Lolićka u glasan smieh, pokazav

prstom kroz otvoreni prozor. Pop jaše konja. Liep je konjić, šteta da ga ima stari ćelavac iz Pušće.

— Bome šteta, potvrdi Tahi, čekaj! Bit će šale. Na toga vražjeg popa imam i onako zub, jer me svaki čas tužaka. Dodji za mnom!

Na liepu konjiću jezdio je mršav starac u crno odjeven. Bijaše to župnik Antun Knežić iz Pušće, koj je upravo u Zagreb po sveto ulje išao. Starac dizaše bezbrižno glavu gledjuć u taj liepi sviet, a duge noge visijahu mu gotovo do zemlje. U jedan put stvori se pred njim trbonja Lolić, a podalje stajahu gospodin Tahi i kastelanova žena.

— Bonum mane, reverende domine, nakašlja se Lolić, uhvativ konja za uzdu, kamo ste udarili?

— Hvaljen Isus, odvrati svećenik plaho, idem u Zagreb po sveto ulje. Ta znate, sutra je veliki četvrtak.

— Pa šta će vam konj? našali se kastelan; valjda znate, da su apoštoli pješice išli po svietu, a i sam božji sin jezdio je na magarcu. Jeste l' vi bolji?

— Slab sam i star, odvrati župnik drkćuć.

— A šta? Trapite se! Trapite se! Čemu popu konj? Dolje, reverende amice!

Svećenik protrnu i uhvati se konju za vrat, al brže priskoči Lolić i gurnu starca u rebra, da se glavurdajuć sruši na zemlju.

— Ovamo, ženo! Evo ti konjića! nasmija se kastelan grohotom. Žena dotrči, poklopi konja poput mužkarca i poćera ga po cjelini kraj ceste. Biesno skakutao je konjić, biesno ga je nogama stiskala žena i previjajuć se od smieha vikala: Hop, konjiću hop! K vragu ode pop! A starac župnik dignuv se, stajaše sklopljenih ruku i gledaše suznim okom biesnu ženu.

— Molim, dajte mi konja, moljaše župnik, ne mučite jadnu životinju.

— A jà, pope! reče Lolićka, ustaviv se pred star-

cem, to mi se paripče mili, to je moje. Hop konjiću hop! K vragu ode pop! Brusi, starče, pete!

— Al gdje vam je duša? zapita starac, jeste li razbojnici, da mi na cesti otimljete, što je moje? Ne bojite li se boga?

— Zašto? nasmija se pokazav zube žena; gdje stoji u svetom pismu, da ti konja imati moraš? Rekoh li pravo, milostivi gospodine, okrenu se k Tahu, koj se je medjutim približio bio, te župnika gledao porugljivim okom.

— Pravo, pravo! Maži si svoje papke svetim uljem, pa ćeš dobiti krila! odvrnu Tahi.

— Nu znate li šta, župniče? našali se Lolićka, meni ne treba konja, ima ih na Susjedu dosta. Al mi novaca treba za uskrsne kolače. Koliko mi date za moga konja?

— Ja da kupim svoga konja? izvali Knežić oči.

— E nije druge, progovori Tahi, žena ima svoju glavu, vadi kesu! Znam da je puna.

Drhćućom rukom posegnu starac u njedra, te iznese svilenu kesicu sa pet talira i pruživ ju mahnitoj ženi reče:

— Nà, uzmi Belialova kćeri! To je sve moje siromaštvo, što sam za uskrs prištedio bio.

— Mršava kesa, ko što i ti, naruga se Lolićka skočiv s konja; nek te voda nosi. Da nije olovo? Jesu li prave škude? Cin! Cin! Cin! Jesu! E pa za kolače bit će dosta!

Snužden zajaši starac konja i potisnu preme Zagrebu, a Tahi, kastelan i njegova žena vikahu za njim kroz grohotan smieh:

— Hop, hop, hop! Prazan ode pop!

Al u to pristupi gospodaru Petar Bošnjak i reče:

— Milostivi gospodaru! Stubičani se rote, ne će da predadu ključeve svojih klieti.

— Da vidimo, dignu Ferko glavu, hoće li me psine slušati. Petre, mi ćemo uskrs slaviti na Stubici!

* * *

Osvanuo uskrs, slava pomirne žrtve, uskrs sina božjega, uskrs ciele prirode. Po bregovih razlieže se jasni glas zvona gornjo-stubičke crkve, koja stoji na trgu sred mjesta pod tvrdim stubičkim gradom. Medju mladim zelenilom bieli se ruho hrvatskoga puka, žari se crvena marama i rujni koralj. Staro i mlado, mužko i žensko hrli u crkvu, iz koje se ozivlju veseli uzklici „Aleluja!“ Jesu li veseli? Oh te gromorne orgulje ne razlievaju se danas kao nebeska glasba, već ko strašna oluja, i mjedno zvonce ne pjeva kao andjeoski glas, već kan da na umiranje zvoni. Kad mine služba božja, tako zapovjedi gospodin Tahi, nek se skupe svi kuće gospodari, i neka predadu ključe svojih vinskih klieti. Susjed i Brdovac je oplienjen, sad je red na Stubici. Upravitelj Grdak veli neka ne dadu ključa, a Tahi veli, tko ne da, izgubit će glavu. Stubičanin je tvrd, osovi glavu i veli: Ne dam! I Tahi je tvrd, sjedi na svom gradu, osovi glavu veli: Moraš! Sila se naroda skupi, mužkarac mrko gleda preda se, a žena moli, uzdiše, plače. U kutu kleči uz staricu majku i Matija Gubec. Lagano razplinu se zadnji „Aleluja!“ pop blagoslovi puk, orgulje zaniemiše. Svrši se služba božja, al narod osta klečeć, ni da se makne iz crkve. Pred crkvom stoji na konju Tahi i nestrpljivo čekajuć čupka si bradu. Nemirno prebacuje konj noge, nemirno igra Tahu srdce. Na trgu razredi se četa štajerskih mušketira iz Stettenberga, šibe pušaka im kliju.

— Nu hoće li kraj biti popovskoj litaniji? izdere se Tahi, a Petar mu Bošnjak reče, da narod ne ide iz crkve.

— Pa dobro, mušketiri napried! Izćerajte psine iz te svete škulje! Mušketiri navale na crkvena vrata. Te-

žki koraci oružnika odjekivahu crkvom, nariek i jauk ozivahu se visokim svodom.

— Bože pomozi! Isuse spasi nas! vapijahu žene i djeca, a mužkarci škripahu zubi. Blied stajaše pred oltarom pop dižuć sklopljene ruke k nebu. Žamor zaori, kundakom, šakom, psovkom i kletvom ćeraju mušketiri mužki narod napolje — narod ne oružan kao stoku iz božjega hrama, za mužkarci tiskaju se plačuć, vapijuć bliede, prestravljene žene, a župnik baci se pred oltar božji, suze mu teku na hladni kamen. Pred crkvenima vratima prekrstiše stražari koplje, na trgu stoji ciela četa vojnika, a pred njim mieša se sdvojni, prestravljeni narod. Visoko podignu barun stettenberžki glavu i viknu:

— Ej kuje! Znate li zapovied? Da ste mi predali ključe. Ti, Loliću, piši, čiji je koj.

Tada stupi pred Taha visok, bjeloglav starac, široka lica, živih očiju — starešina Mijo iz sela Golubovca i reče mirno položiv ruku na srdce:

— Kralju dajemo, što je kraljevo, gospodinu, što je gospodinovo, al što je naše, nedamo!

— Vi ne date ključa? zaškrinu Tahi.

— Ne damo, tako nam boga! viknu dignuv ruku Gubec, dočim mu se majka hvatala ramena.

— Ne damo! Ne damo! zaurla u jedan očajan krik cieli narod.

— Oj! zagrmi Tahi poćerav konja za svoju četu, palite ljudi, tucite psine!

Klupko puka zadrkta, puške se spuste. I dim i plam i grom! Jao! Isuse! Prodre užasan glas do neba. Razpraši se gomila. Tu pade mladić, tu kleca žena hvatajuć se za srdce, tu glavurda starac, tu se od smrtne rane previja diete. Krv teče, nevina krv po crnoj zemlji, krv pred licem božjim na sveti uskrsni dan. Pobjesni vojnik, leti na narod, lupa, tuče i hara. Kundak smrvi glavu starcu Mihajlu, ranjen klonu Gubec u na-

ručaj majke. A Tahi dignu se u stremenih, od radosti drhću mu guste obrve, usne mu se šire u pakostan smieh, a oči mu igraju kao ljutici zmiji. Veselo gleda na to razbojište, gdje žena grli mrtvog muža, gdje majka skuplja ostanke zaklanog djeteta, gdje si ljudi kosu čupaju i prsi lupaju, al on ne čuje ništa, on ne ćuti ništa. I poleti medju čopor, poleti k crkvenim vratima, kamo je Gubčevka sina odvukla bila i zamahnu sabljom, al kao lavica izprieči se pred njim starica i upiruć veliko suzno oko u njega reče:

— Udri!

— U kraj, babo! zaruknu Tahi i zamahnu opet — — nu u taj par izadje pred crkvu svećenik i zavapi, dižuć srebrno razpelo:

— Na ovoj pećini podić ću crkvu svoju i vrata paklena ne će je savladat!

Silnik se trznu, ruka mu klonu, ljutit okrene konja i poleti na grad. Tada pojavi se podžupan Gjuro Raškaj dojuriv iz Zagreba na prijavu Stjepana Grdaka i zapovjedi u banovo ime, da ni ruka u seljake dirnuti ne smie.

Uskrs je, spomen krvave žrtve, tužno leleče mrtvačko zvono, u stubičkoj crkvi leže lješine mrtvih seljaka, kraj njih kleči svećenik i moli za nevine duše, a po brdinah ori se jauk udovica, plač napuštene djece.

* * *

Na treći uskrsni dan kleče pred oltarom brdovačkim tri seljaka, jedan iz Stubice, jedan iz Susjeda, jedan iz Brdovca.

— Sinci! reče župnik Babić, blagosloviv ljude, bog vas blagoslovio, bog vas pratio! Vaše rane zapisah na pismo. Nosite ga pred svietlo lice kraljeve milosti, odkrijte mu srdce svoje. Kralj neka pomogne, to vam je jedina nada. A ti bože pravednosti zasini u srdcu vladara!

XIX.

Liepo je ljeto, krajina mirna, mirna ko u grobu. Razplinula se krv mučenika pred stubičkom crkvom, poslanici seljački vratiše se od kraljeva dvora, gdje im se reklo, da će kruna odrediti, što potrebno bude. Seljaci se skutriše, šute, jedva dišu. Tahi je gospodar, Tahi je silan. Čudni su to dani na Susjedu gradu. Gospoju Jelenu gotovo izpiše guje. Na svojoj postelji pod slikom Arlandove Dore previja se bolna. Lica joj gore od samrtne vrućice, prevraća oči, stišće zube, da joj duša ne utekne, da se osveti nevjernomu mužu. Sve je doznala, sve. Smrt ju prikiva na ložnicu, ledeni samrtni znoj navire joj na bliedo čelo, a Tahi grije se na bujnoj grudi mlade bludnice. Oh živjet! Živjet! uzdiše Jelena. Badava! Smrt ju vuče u grob, ljubomor ju zaustavlja pred grobom. Sdvojno se previja, moli, kune, plače, uzdiše: Živjet! Živjet! Al mari Tahi! Drašković mu se prijazno nasmieši, Bator ga štiti, car je daleko, nebo visoko. Smije se Tahi i pije, smije se, kad ga, mahnita starca, u navorano lice ljubi liepa grešnica, smije se, kad seljak na vješalih drkće. Sinja mjesečina trepti kroz otvoreni prozor. Ej mjeseče! Vidiš li bielu, punu ruku kastelanice? Poput zmije savija se oko starčeve šije. Ej! Kako ga grli, kako ga ljubi, kako crna razpuštena kosa pada na snieg starčeve glave, kako se usna sabire, kako oko od strasti umire, kako dah žeže i pali. A starac, počivajuć na kastelaničinih grudih, udari u grohot i pokaže prstom kroz prozor na brežuljak.

— Vidiš li, dušice, kriknu, eno na mjesečini ziba nešto o drvetu. To je seljačko pseto. Reče ti, da si bludnica. Sad visi. Ha, ha, ha! Gle! Obliću ga gavrani! U zdravlje vaše, crni drugovi! zaviknu Tahi, skoči i izkapi vrč vina. Pa grli, ljubi, ljubi i grešnica jujuška i gavrani grakću! — — — Sinja mjesečina drkće na licu gospoje Jelene, na Dorinoj slici. I pridignu se go-

spa i zinuv obrati bliedo lice prema mjesecu. Čuj! Jeleno! Čuj! Gavrani grakću! Smrt ide, smrt! A Tahi? Gdje je on? — Ljubi — Strahote! — Tahi ljubi — Jelena umire.

U grad dojuri na konju stranac iz Zagreba.

— Gdje je gospodar? zapita sluge.

— Neznam, odgovori Petar Bošnjak, koj je pod vrata izišao bio.

— Hm, valjda se igra kastelana Lolića, nasmieši se potiho Drmačić, koj se dotle s Petrom kockao bio.

— Povedite me s mjesta k njemu! U kraljevo ime! reče stranac.

Petar zapali luč. Povede stranca do kastelanova stana i kucnu na vrata. Pred njega izleti Tahi.

— Koj me drznik buni u to kasno doba noći? zavika Tahi, gnjevno omjeriv stranca.

— Homo regius! odvrati stranac. Jeste li vi velemožni Franjo Tahi, vrhovni konjušnik kralja?

— Jesam, reče Tahi u čudu.

— Pa evo vam pisma pod velikim pečatom od kraljevskog odvjetnika Blaža Hazafy-a.

— Od kraljevskog odvjetnika? Šta će od mene?

— Čitajte sami! S bogom! reče stranac i ode.

Tahi iztrgnu slugi luč, vrati se hrlo u sobu, razmota pismo, stade čitat, bliedit, drktat.

— Za ime božje, šta je? vrisnu Lolićka.

— Šta? zakipi Tahi! vidiš li onog na vješalih? Taj me je obtužio. Seljak me tuži. Čuješ li gavrane? Moju glavu traže — moju glavu!

— Jeste li s uma sišli gospodaru? prestravi se Lolićka.

— Ja? nasmija se starac grohotom. Ja sam zdrav i zdrave pameti. Kralj me zove pred sud, gdje se sudi krv za krv. Oh iz zasjede šiljete vi svoje gromove, kukavni bozi! Na polje! Evo me! Vaša crviva pravda od-

bit će se od moje duše, kao što turska taneta od mojih gvozdenih prsi!

Hrlim korakom pohiti Tahi u gornje stanove. Na pragu dočeka ga sluga blied, prestravljen.

— Je l' se mladi gospodin Gavro povratio iz Zagreba? zapita gospodar mrko.

— Nije, milosti, odvrnu sluga, ali gospa — —

— Pusti me, idi, mahnu Tahi rukom. Nehotice krenu Tahi put ložnice svoje žene. Na prozor prodiraše mjesečina. Tahi ustavi se na pragu. Jelena se trznu, sunu u vis i izceri sumrtvo lice na muža. A on protrnu, poniknu. Jelena izvali grozničave oči na Taha, skinu vjenčani prsten s ruke, i zakrieštiv: „Proklet bio bludniče! Zadavila te Arlandova Dora!“ baci ga mužu pred noge. Prsten zazvoni na kamenom podu, žena uhvati se objema rukama za prsa, zahripi, zinu, dahnu i pade mrtva natražke. Zazebe ga. — — Čudno svjetlo igraše na mrtvom licu, oko Dorine slike i Arlandovica, kan da se pakostno smije, a vani graktahu gavrani: Krv za krv! Krv za krv!

*
* *

Sva kraljevina zapanji se od čuda. Tahi, taj silni svemožni Tahi bje pozvan radi zločinstva pred kraljevski sud. Namjestnik kraljevskog nadzornika Mihajlo Mérey pozva pismom kaptol stolne crkve zagrebačke, da odpremi svoga kanonika pro testimonio fidedigno i neka izabere kraljeva čovjeka, da se iztraže sva zločinstva razbojstva, umorstva, sva nasilja, što ih počini gospodin Franjo Tahi, vrhovni konjušnik kralja. A kaptol, pokoriv se kraljevoj zapoviedi, odabra za kraljeva čovjeka podžupana Gašpara Družkovića od Družkovca i doda mu druga svoga kanonika Franju Filipovića, da odkriju kraljevoj svjetlosti sve opačine tirana. Velikaši se uzbuniše, manje plemstvo smijaše se potajno, seljaci uzdahnuše, ban

Drašković slegnu rameni, sav se je sviet čudio, da još na svietu pravde ima, al sred toga sveobćeg čuda reče Fran Frankopan banu si drugu Draškoviću:

— Vi se čudite, reverendissime collega, odakle taj nenadani grom. Dobro! Čujte me! Vi hćedoste Taha za sad čuvat radi politike, premda znam, da su vam njegova zlodjela dodijala. Ele, pravo je pravo, a krivo je prokleto. To je moja politika! Ja sam mu podkurio kod dvora tomu susjedskomu vuku. Znam sve što je počinio. Upravitelj Grdak je valjan čovjek, pa kad mi je stao nabrajat Tahove grozote, uzkipila je u meni krv. Vidio sam na svoje oči kako Turčin zemlju hara, narod satire, al vjerujte mi, da nekršteni pogani niesu gori od Taha. Pa kako da brani puk zajedno s nama ovu domovinu našu, kad vidi, kako ga nevolja ubija pod pravdom kršćanske gospode, kako da puk ne poželi bez krvi doći pod Turčina, kad zna, da ga ondje ne čeka gore robstvo. Ja sam vojnik, iskren, moja duša ne podnosi toga tiranstva, zato sklonuh kralja po svojih prijateljih, da odredi iztragu.

— Eh, poglaviti druže moj, nasmjehnu se biskup, mislite li vi, da niesam i ja rad riešit se te kuge, toga nepopravljivog grešnika, koj dira drzovito i u svetinje božje? Nikad ne ću zaboravit, kako je zlostavio starca župnika, kako je oružanom rukom prodro u hram božji. Tako mi spasa moga i mene boli srdce za narod. Al poznajem ljude kod dvora predobro. Danas su ovakovi, sutra onakovi. Tahi ima u kraljevu dvoru silnih prijatelja, u saboru pristaje većina plemstva uz njega, nama na vratu sjedi turska napast, a prva nam briga mora biti oteti zemlju od neprijatelja kršćanstva. I moja će briga biti razkinut silne sveze Tahove sa dvorom, i odmamit domaće plemstvo od njega. Al tomu se hoće opreza, tu valja pričekati sgodu. Vi idete priekim putem. Dobro! Al pazite, da vam plameni mač ne pukne

na kamenoj lubanji Ferka, na štitu silnih mu zaštitnika.

— Da vidimo! reče Slunjski, pa ako pravda ne uspije, grom i pako, neka — — — i knez stisnu jarostno zube.

Dne drugoga srpnja započeše kraljevi ljudi obilazeć od mjesta do mjesta sbrajat sve crne griehe zvjerskog boljara, sve krvave muke jadnoga puka, ponajprije u Zagrebu, poslije na susjedskom gradu, na Stubici, u Stenjevcu, na Kaptolu. I digoše se listom vriedni ljudi, poštovani: Krsta Mikulić kanonik štilac, Ivan Dombrin, kanonik pojac, Mirko Velikinić, arcidjakon komorski, Gjuro Herešinec, kanonik čuvar, sudac plemenitog varoša na grčkoj Gorici, Antun Knežić, župnik iz Pušće, Ivan Babić, župnik iz Brdovca, Gjuro Raškaj i Fran Mrnjavčić, podžupani zagrebački, Mate Crnković iz Crnkovca i svi staviše ruku na razpetog boga, svi viknuše kroz jar: Tahi je krvnik, Tahi je kriv! I diže se za njima cieli kraj, trista seljaka nagrnu pred kraljeve ljude i izjavi sve svoje rane, sve svoje suze, sve svoje jade, izreče jasno sve, nek se do boga čuje, vapijuć: Pravice! Pravice nam dajte! Ljudi smo! A evo nas ubija gospodska zvier!

A kad se narod na Stubici skupi na dan suda i pravde, podignu pred kraljevim čovjekom ponosito glavu kmet Matija Gubec i položiv ruku na srdce reče:

— Gospodo! Hvala svietloj kruni, te nas je jadne siromake uslišala. Ljudi smo, imamo srdca i duše! Pravice nam dajte, da možemo disati, živjeti. Idite krajem, pitajte svakog prosjaka: „Zašto si prosjak“? a on će vam plačuć odgovoriti: „Tahi me učini prosjakom!“ Pitajte po kraju svaka vješala: „Tko vas je sagradio?“ A ona će odgovorit: „Tahi za svoje veselje.“ Pitajte rane na našem tielu; „Čiji ste vi biljezi?“ Odgovorit će rane: „Mi smo znaci Tahova biča, Tahova mača.“ Pravice že-

limo! To nam je liek. Ne dajte, da opet proteče krv iz starih rana, jer krv rodi krv, po krvi postane kršteni čovjek divlja zvier. Te rieči položite na kraljevo krilo, neka nam pravo sudi, tà on je od boga!

I poštenjak Družković napisa vierno svaku suzu, svaku muku, napisa tri rifa Tahovih grieha i posla ih kralju na koljeno.

*
* *

Na vratih župnoga dvora stajaše pod večer župnik Babić, držeć za ruku upravitelja Grdaka.

— Prijatelju, reče starac kroz suze, hvala, vi ste prava hrvatska duša. Da nije vas i vašega srdca, ne bi Tahu puko sudnji dan. Oh koliko ste prištedili jadnomu narodu suza i krvi. Da vi ne digoste glasa pred kraljevskim licem, ne bi nade bilo, da se puk izbavi iz pandža živoga sotone. Blagoslovio vas bog, ko što vas blagoslivljem ja, i cieli taj biedni zapušteni narod.

— Otče sveti, poljubi Grdak starca u ruku, dà, u meni kuca staro hrvatsko srdce, što mi ga namre poštenjak otac. Ja primam vaš blagoslov, neka me kriepi u svetom boju za pravdu i ako bog da, skršit ću glavu razbojskoj nemani na Susjedu! S bogom, otče moj!

Pun svetoga uzhita koracaše plemić prema svomu domu, a izpod drvenog krova župnikova uzdignu se pod nebo uzklik starca svećenika:

— Hvala ti, spasitelju svieta, koga slave svi narodi svieta. Bože! izbavi moj narod!

XX.

Šimun je Drmačić široke volje. Suknena kapa sa kokošjim perom sjedi mu na lievom uhu, crveni nos mu sieva kao ruža o jutrnjoj rosi, bradica mu trepti neprestance, a iz maglovitih mu oči vrcaju iskre. Povratio se od proštenja pa stoji klimajuć pred susjed-

skom krčmom kraj ceste i vuče lievom rukom za sobom Petra Bošnjaka.

— Šimune, reče Petar, ti si pijan.

— Oh! Oh! Oh! nasmija se fiškal, ja pijan, Šimun Drmačić pijan! Te bačve ne ima susjedska pivnica, u kojoj bi se moja pamet utopila. Kad umrem, ostavit ću ti svoju birsu, da ju prodaš Kranjcem. Bit ćeš bogat čovjek, amice! A evo vidiš, ja još stojim na noguh — pa sam, nota bene, žedan.

— Žedan? udari Petar u smieh, zar ti ne imaš dna.

— Tako mi Porciunkule, grlo mi je suho, kao što lagav prije mošta. Hodi, idimo unutra. Ja ću platit. Nemoj, da pomislim, da si sbilja magare.

— E pa po tvojoj volji, slegnu Petar rameni i podje za pijancem u krčmu. Soba bijaše mračna, dugi drveni stolovi pusti, a u kutu driemaše debela krčmarica.

— Dobaci nam, majko, viknu Šimun, dva vrča poganskoga, jer premda sam dobar kršćanin, ne mili mi se kršteno vino, a ti ga znaš krstiti, osobito kad je čovjek pijan.

— Ne bojte se, kume, našali se pod silu debela žena, ta vi ste triezni.

— Je l da sam? Vidiš Petre, da si magarac, nasmija se fiškal sjednuv za stol, za koj se je i njegov drug smjestio bio.

Krčmarica stavi dva vrča pred goste, te izidje napolje. Okruživ očima sobu, zaviri fiškal u vrč, pa će dignuv nos, svomu debelomu drugu:

— Vidiš Petre, kad sam onako sam, kad vidim svoj cvatući nos u vinskom ogledalcu, nekakva me čudna volja popadne i počnem filozofirat to jest u svojoj pameti premetati sve, što, kako i zašto na tom svietu biva.

— Pa o čem mudruješ?

— O svem, brate Pero! Exempli gratia, o našem starom vuku na Susjedu. Nije li, reci mi, taj čovjek

vragu prodao dušu? Ni car mu ne može ništa. Evo prevršila se godina, da su komesari ovdje bili. Ala se vikalo! već sam mislio, da će našega milostivoga na miehe derati. Ta nije li ta podžupanska tikva napisala cielu plahtu, kojom bi se mladenci i u prvu noć pokriti mogli? Pa šta je? Brus! Ništa i ništa. Tahi sjedi mirno, gladi brke, odire seljakom kožu i nit ne makne uhom, kad onaj komorski hrt Grdak na njega zalaje. Nije li to čudna mudrija? Nas bi zato već deset puti objesili bili.

— Nas! nasmjehnu se Petar, načev drugi vrč. Dakako! Al su to drugi računi s našim gospodarom. Gospoda imaju vraga za kuma. Naš gospodar, kad je na njega dodje ona velika popara, i kad mu gospoja Jelena umre, sve je škripao zubi, pio vodu i žene mu niesu kvarile posta. Pa je išo u Požun. Poglednuh ga izpod oka, kad se povrati. Frkao si brkove, smijao se, pio vino za dva čovjeka i ljubio žene na petak i svetak. Dobro je, mišljah si. Grom ne će u koprivu i mi tu možemo veselo živjet.

— Biesa veselo! zamrmlja fiškal, navukav kapu na čelo. Kad sam maloga Gašu u Turovom polju služio — juh bilo je zlata ko i blata! Al tu? Brrr! Posla da ne možeš odahnut, a pri svakom nosiš glavu u torbi. Pa šta od toga, šta? Ovaj svakdanji krušac, nekoliko prebitih dinara. Uviek se motaš na istom mjestu. Meni je već tiesno, vragometno tiesno ovdje kod toga skupoga vraga, puhnu pijani Šime pred sebe, iztrusiv treći vrč, zatim nastavi kroz smieh: Da me ne drži ovdje žena, pobjego bih.

— Žena? zapita u čudu Petar, odkad si ti oženjen? proćerani fratre?

— Svaki dan, amice, hihihi! nakesi se Šime sagnuv glavu. Ne znaš li, da živem kao vrabac po tudjem smetištu?

— A koja te, biesa, hoće? zapita pozornije Petar.

— Lolićka! Lolićka! šapnu Šime.

— Lolićka; trznu se Petar, ta ona — —

— Ima našega gospodara! Ima i Lolića! Ha ha ha! dakako! lupi pijanac šakom u stol i stade grohotati, da su mu suze na oči išle. Dà, dà! Ferko joj daje novaca, ona meni. Niesi li joj nikad lica pogledao? To ti je amice ženski Turčin, žena za tri čovjeka, pa pitaj ju za me? Eh pijmo ga! udari Šime šakom opet u stol, dočim ga je Petar oprezno slušao.

— Vidiš! To me veže na Susjed, nastavi Šime, al znat ću si pribavit kapitala? Otvorit će Tahi kesu.

— Kako to? prignu Petar glavu.

Šime dignu se na noge, nagnu se preko pol stola i prišapnu Petru u uho:

— To, to je ve — velika tajna. Dà! Dà! Seljačke strvine rote se opet. — A tko zna gdje im je glava, gdje korien, tko? Ja to znam, izprieči se fiškal, lupiv se ponosito u prsa, ja Šimun Drmačić! A komu reknem ja, taj može pogaziti glavu, izčupati korien puntariji. Ovako! Rsk! I ja ću samo onomu reći, koj me dobro plati.

— A gdje si biesa to saznao? Ti si zaista filozof. Nu ono za Lolićku ipak ti ne vjerujem.

— Ne vjeruješ, kukavice? viknu Šime baciv vezenu kesicu na stol, nà gledaj. Tu kesicu dala je Jelena Tahomu, Tahi Lolićki, Lolićka meni, a ja tebi, svomu pobratimu. Vjeruješ li sad?

— Vjerujem, Šime, reče Petar, i stavi kesu brzo u njedra.

— Al, per amorem dei, zašto se, Petre, ti ne ženiš onako? Ta niesi baš šepave kobile sin.

— E ja bih! Ima tu neka djevojka u Brdovcu, Jurkova Jana.

— A, à! stavi fiškal kažiprst na čelo, sjećam se, tako mi Porciunkule, fino pile. Pak?

— Ne da si ni blizu. Već nekoliko puti opržila mi je brkove.

— Fu! nasmija se Šime, ako ti baš nije za jus primae noctis, laka je pomoć Pokaži ju Tahomu, taj se u to razumie. A poslije bit će mekša. Kad je lagav načet, pije iz njega svaki vrag.

— E to nije ludo!

— Kako bi bilo ludo? Kad ja to govorim, ja Šime Drmačić. Oh ja — ja — ja — lupi se fiškal u prsa i svali bez sviesti na stol. Petar ostavi pijanca i pohiti brzim korakom na grad. Tu potraži Petra Petričevića.

— Gospodine Petričeviću, reče, ja znam, da mrzite na Lolića, koj nam svaku kost izpred usti ugrabi.

— Dà!

— Koj se kao tvorac uvuko u gospodsku službu, pa vlada kao gospodar, jer je njegova žena našega gospodara nadvladala. Gospodine Petre! Ja znam za tamjan, kojim ćemo tu lolu izkadit iz Susjeda. Vi ćete biti sam kastelan. Hoćete li?

— Hoću, al — —

— Ruku na to! Dalje ne pitajte. Moja puška ne može falit.

— Pa dobro! završi Petričević podav Bošnjaku ruku.

U dolnjem dvorištu Susjeda bilo je drugog jutra velike vike. Sred dvorišta stajaše gospodičić Gavro biesan, držeć rukom debelu batinu. Lica mu plamtila a crne oči igrale od biesa. Sav je drktao. Pred njim naricao je pristar čovjek, držeć si obiema rukama glavu, niz koju je krv curkom tekla, a po dvorištu skakahu divljimi skokovi ne obduzdani konjevi.

— Lopove! kriknu Gavro, dat ću ti ja dirnut u moje plemenite konje, od kojih jedna dlaka više vriedi, nego ciela tvoja luda tikva.

— Taj će vas udarac skupo stajati, škrinu kroz bol čovjek, omjeriv gnjevnim okom mladića, tako rade

razbojnici, ne rade baruni. Mladić probliedi, biesan zaleti se u čovjeka i zamahnu batinom, al gvozdena ruka uhvati mu straga šaku. Mladić krenu glavom i spazi pred sobom upravitelja Grdaka, koj je za vremeua u pomoć priskočio bio.

— Sram vas bilo, mladi gospodine, reče upravitelj mirno, zar je to gospodski način, raniti do krvi čovjeka. kad vrši svoju dužnost.

— Šta je to? zavika hrapavim grlom, gospodin Tahi, sišav sa Petričevićem i Bošnjakom u dolnje dvorište.

— Otče, obranite me od toga čovjeka, drktaše mladić.

— Šta se je sbilo? reče Tahi pogledav jarostno Grdaka.

— Ova kukavica, ovaj skot, viknu mladić, izćerao je moje konje iz staje.

— I pravo je učinio, reče Grdak mirno, jer ste vi, mladi gospodine, kraljeve konje izćerali iz kraljevske staje, koja nije vaša. Vi imate za se dosta staja. Ja mu rekoh, da učini tako a vi lupiste kraljeva slugu, da mu krv ide, pa da nije mene, bili biste ga ubili.

— Idi u grad sinko, i mani se tih prostaka, iztisnu gnjevno Tahi, zatim se okrenu upravitelju: Ej vi, kako vidim, pomno čuvate, što je kraljevo. Al bi dobro bilo, da manje kraljeva vina i jela trošite na svoje goste, koji se kod vas gospodski časte, bilo bi dobro, da ne raztipljete toliko kraljeva žita medju biesne seljake.

— Ja niesam nikoga primio u goste neg svoga brata Šišmana i rodjaka bilježnika Mihajla iz Zagreba. A žito razdielio sam medju one seljake, koje ste vi do gola oplienili, pa ne imaju kore kruha.

— Bene, bene, mahnu Tahi nasmijav se zlorado; vi ćete me opet tužit radi te razbijene tikve, ko što ste me lani tužili, al i ja ću vas, da kradete i trošite kraljevo blago.

— Gospodine Tahi, planu Grdak sgrčiv pesti, to je nepošteno.

— Bene, bene, odvrati Tahi mirno, vaš rovaš je pun. Evo moje glave, ako nas dvojica pod jednim krovom umremo. Ajdmo, djeco, okrenu se po tom Ferko svojim službenikom, sad imamo važnijeg posla. Grdak povede ranjenika pod krov, a Tahi uputi se, turnuv ruke u žepove, dalje.

— Petričeviću, reče, dovedi mi Šimuna.

Za malo časa dovuče se mamurna bezbrižna lica mali fiškal i pokloni se duboko:

— Vaša milost, reče Šimun zievnuv, ima za me posla?

— Imam, odvrati Tahi prijazno, o tom kašnje, al mi reci dragi Šime, kako ti je? Ima l' kakovih novina?

— Eh, nasmjehnu se Šime zažmirnuv, i te kakovih! Al to ne ide, vaša milosti, u naš obični račun. Zato se hoće osobite plaće.

— Bene, carissime, kimnu Tahi, hoćeš li možebiti kapare?

— Pa dajte milosti, pruži Šime ruku nagnuv glavu, ja primam sve, što mi se daje. — Tahu zadrktaše obrve, razširiše zenice, krv mu skoči na lica. I ruknu: — Ded kaparu! pa namignu Petričeviću.

Šime uzmaknu plah, al u taj par sgrabi ga Petričević s traga za ramena, baci ga na lice i sjednu na glavu, za noge ga uhvati Bošnjak, a druga dvojica stadoše visoko mahat debelim namočenim užetom te nemilo mlatiti po ledjih fiškala, koj je trzajuć se i ručuć zatiskao zube i nokte u zemlju.

— Je l' ti sladko, Šime? nasmija se biesno Tahi. Dedte! I konopac lupi.

— Drži li te žena u mojoj službi, vrabče moj na tudjem smetištu? Dedte! I opet svali se tuča na Šimina ledja.

— Pa hoćeš li reći tajnu? Dedte! I svom silom zamahnuše sluge petdeseti put konopcem.

— Ho—ho—hoću! zaruknu fiškal, Milost! Tahi mahnu rukom, a sluge odskočiše od jadnika, koj se je klečeć previjao, i modra lica, krvavih očiju urlikao ko ranjena zvier.

— Kazuj! zagrmi Tahi, jesi li ljubio kastelanicu? Šime potvrdi glavom.

— Kazuj što znaš ob uroti seljaka!

— Hoću, šapnu Šime mašuć glavom i rukama — vode — vode, poginut ću — vod — — — i trznuv se sruši se bez sviesti na zemlju.

— Ponesite ga onamo k zidu, dajte mu vode, zapovjedi Tahi. Kad obavimo drugi posao, izpitat ću ga a večeras na krušku!

Sluge položiše sumrtvog fiškala kraj zida, a Tahi uputi se sa družbom u stan kastelanice, koja je jošte sladke jutrnje sanke snivala.

— Ostanite pred vratima dok vas ne pozovem, a ti, Bošnjače, dovedi magarca! reče gospodar.

Kroz prozor sjalo je jutrnje sunce igrajuć na rumenom licu mlade žene, koja je pootvorenih usti i podvinutih pod glavu ruku snivala, dočim joj dvie crne bujne plete padahu niz sjajna ramena. Tahi podje do postelje i zapilji oči u ženu. Oko mu zasinu, lice zarudi, al trenom se trznu i probliedi. Starac posegnu u njedra, iznese sjajne nožice i u hip odreza ženi krasne plete. Ciknuv sunu žena iz sna:

— Tko je? Tko je? al opaziv gospodara spusti glavu i prekrsti biele ruke na prsih.

— Golubice! reče Tahi pridušenim glasom, hoću da te razvesilim, kupio sam ti liepu, novu kesicu, povrati mi onu staru.

Žena probliedi.

— Kesu daj! zaruknu Tahi i zatisnu gvozdene prste u bujno rame grešnice.

Žena stade drktati.

— A je li to? Komu si ju dala? zareži Tahi izceriv zube, držeć drhćućom rukom staru Jeleninu kesu, koju je iz njedara izvadio bio.

Ukočene oči da će izskočit ženi, blieda pritisnu se glavom i rukama uz zid kraj postelje.

— Fui! pljunu Tahi, izmete ženski! Čekaj! Oh! Čekaj! — — Petričeviću!

U sobu provališe sluge sa konopci. Žena vrisnu i uhvativ se rukama za glavu, kleknu u postelji.

— Napried, ruknu Tahi. — — — Grozoviti urlaji drhtahu zrakom iz kastelanova stana, da je seljakom pod brdom stinula krv, grozoviti urlaji, divlje stenjanje i omjereni težki udarci, a uz to potresan grohot Tahova glasa.

*
* *

Smlavljeni fiskal pridignu glavu. Užasni krik probudi ga. Još mu je tielo drhtalo. Po dvorištu bludjahu konji svezanih prednjih nogu, a pred vratima kastelana bijaše privezan magarac. Samo jedan sluga prolazio je preko dvorišta. Fiškal dignuv se na laktove viknu slabim glasom:

— Luka, donesi mi vode!

— Hoću, odvrati sluga, idem u gornje dvorište.

Fiškal se ogleda ko mačak. Nikoga. I poče potrbuške plaziti. Stade. „Ne, ne ću, magarac je lien!“ šapnu. Lagacko dovuče se do prvog konja, izvadi nožić, zareza konopac i kan da ga je djavolska šaka dignula, poklopi konja, zagrli vrat, sgrabi mu grivu, i poleti niz brdo na otvorena vrata.

— Držte ga, vikaše Luka, noseć vedricu vode.

— Držte ga, vikaše Gavro s prozora gornjega grada, kamo ga je krič žene primamio bio. Na viku izleti Tahi i njegova družba.

— Uteče Šime! viknu Gavro.

— Pušku sgrabi, Gavro, pušku! zaviknu Tahi, pucaj za njim!

— Žao mi je konja, odvrati mladi.

— Pucaj do vraga! Gavre nesta s prozora, al u čas vrati se s puškom. Konj Šimin posrnu na panju. Gavro namjeri. Planu.

— Ha! Ha! Ha! zaori grohot malog fiškala, zla ti je ruka golobradče! Čekaj pohodit ću te opet! I kao striela odjuri fiškal bez traga.

Za malo časa izletiše seljaci Susjedjani pred svoja vrata, da se nagledaju čuda. Vrteć visoko brezove metle ćerahu dva oružnika s grada kroz selo magarca na kojem se je previjala mlada kastelanica, okrenuta prema repu. Kosa joj je odrezana, ruke svezane, gola je do košulje, krvava od sto rana. Ali šibe zviždaju, žena jauče, da bi se nebo srušilo. Tako ćerahu sluge Lolićku iz kotara susjedgradskoga, proćeraše joj i muža, komu Tahi sve imanje ote. A seljaci stajahu poniknute glave, seljaci šaptahu plamena oka:

— Bože! Bože! Pa to su nam gospoda!

XXI.

Negdje sredinom svibnja 1569. hodao je jednog po podne ban i biskup Gjuro Drašković zlovoljan po svojoj sobi amo tamo, a pred njim je stojao Gašpar Alapić pozorno motreć biskupa, koj je kapu na svoje mrko čelo namaknuo bio.

— Vi me pozvaste, reverendissime, prihvati grbavac, al kan da dodjoh u nevrieme, vidim, jer ste zlovoljni.

— Jesam, odvrati inače mirni biskup, kako i ne bih? Turčin prieti, uskoci robe, poreznici globe, seljaci se bune, striliši viču u saboru, gdje sam se dosta muke napatio, pa kad sam sve te rane barem za čas zaliepio te odahnuo, dovede mi dragi podban Forčić deputaciju

gornjega grada Križevaca proti doljnjemu gradu, da je daća nepravedno razdieljena medju gornji i dolnji grad. Čitavu uru turao mi podban „post prandium sumptum“, što su ga valjda Križevčani platili, šaku pod nos, govoreć strašnu peroraciju, dokazujuć, da je prepirka radi tih pušljivih križevačkih dinara opasniji poso nego pogibelj turska. Liepa si čovjeka izabraste. Taj Forčić je, sit venia verbo, magarac.

— Znam, nasmjehnu se Gašo, da plameni jezik svetoga duha ne sieva nad njegovom glavom.

— Al pustimo to. Ad rem! Sjednite! Pozvah vas, jer ste pametan čovjek. Stališi, domine Alapić, viču na tiranstvo poreznika.

— Punim pravom, reverendissime, porez je strahovit, a poreznici skidaju kožu s puka i gradjanstva.

— Istina, nobilis amice, porez je nepravedan, zemlja iztrošena, poreznici su pijavice, al pijavice su i zemaljska gospoda. Seljak već i krvi ne ima, je l' čudo, da svuda po zemlji diže sdvojnu glavu?

Gašpar ne reče ništa.

— Eno vam Taha, nastavi biskup. Da omili dvoru i prikrije griehe, razbacuje se na saboru, daje za vojsku novaca, žita, siena, gradiva, radnika al globi poput razbojnika seljake, da im rebra pucaju. Seljaci su se opet pritužili kralju. A vi, gospodo, u saboru? Zaključiste, da se svuda po kraljevini buntovnici oštro kazne. To je predložio Tahi i vi gotovo svi prionuste uz njega, on je gospodar i vladalac u saboru, nu jeste li odredili za krvničku gospodu kaznu?

— Znam, da je Tahi silnik, odvrati Gašo, mi smo se prije nekoliko godina prenaglili bili, osobito pokojni ban Petar. Al je Tahi saveznik one silne dvorske stranke, koja je protivna nadvojvodi Karlu, koj je rad uništit „sloboštine naše kraljevine“. Zato pristajemo za sad još uz njega.

— Sloboštine? nasmija se kroz jar biskup. Slo-

boštine, da smiete plienit i globit, je l'? A red, a pravica, a zakon? Ja hoću red i mir, znate li to, domine Alapić? Zato vas pozvah.

— Na službu, reverendissime, pokloni se grbavac.

— Ponajprije podjite k svojoj sestri, udovi banici. Čujem, da njezini častnici u Cesargradu muče puk, ko što Babilonci Židove, a u Jastrebarskom, gdje gospoja Barbara prebiva, da se žive ko u paklu. Opomenite ju u moje ime, neka za boga ima duše. Ta žena je. Recite joj, neka bude kroća.

— Hoću, reverendissime, reče Gašo.

— Drugi posao je važniji. Zavjerite mi se, da ne ćete odati mojih namjera?

— Tvrde vjere, neću.

— Ja moram Taha maknut sa Susjeda. Seljaci izjaviše pred kraljem, da ga ne će više služiti, da vole poginuti. Pravda sa Uršulom teče polagano, može još i deset godina potrajati po staroj navadi. Razdor medju plemstvom postat će žešći, seljaci skočit će na oružje, a Turčin će navaliti. Želite li doživit tu strahotu?

— Občuvao nas bog, reče Alapić.

— Taj čvor valja brzo, mirno i oprezno riešit, a vašu okretnu ruku zapast će u tom glavna zadaća, gospodine Gašpare. Ja sam baštinike pokojnoga Nikole Zrinjskoga na pola sklonuo, da Tahu na uživanje vrate Božjakovinu, koju mu je Nikola prije šest godina oteo. Stari Tahi bi išao onamo stanovat. Tahov sin Gavro oženio bi Sofiju, kćer Uršule Heningove, koja bi sa novovjenčanici stanovala u Susjedu i u Stubici, a udovica bi vratila Ferku 20.000 forinti. Tim načinom uklonili bi Ferka sa Susjeda i pomirili dvie porodice, koje podigoše cielu kraljevinu na krvavu razpru. Šta mislite vi o tom?

— Reverendissime, pokloni se Gašpar izvaliv oči, divim se vašoj državničkoj mudrosti. Osnova je divno

zamišljena. Ali kako poznajem strastnu ćud gospoje Uršule — — —

— Ne boli vas zato glava, nasmjehnu se biskup, Uršula je privolila.

— Privolila? uzmaknu u čudu Gašpar.

— Dà, kimnu Drašković, vaša je zadaća sklonut Taha, koga dobro poznajete. Al radite brzo, prije nego se Ambroz Gregorianec povrati od požunskog sabora. Znam, da je mojoj osnovi protivan. Preporučam vam navlastito, da se u tom poslu dogovorite sa gospojom Ankom Konjskom, koja je svoju majku posve za taj plan predobila. Hoćete l'?

— Hoću, gospodine bane, tako mi vjere radit ću po vašoj zapoviedi, reče Gašpar.

— Bog vas blagoslovio, gospodine Alapiću, dignu biskup ruku i odpusti plemića.

Za nekoliko časaka udje u sobu drugi ban, knez Franjo Frankopan.

— U dobar čas dodjoste, domine collega, reče biskup, evo danas primih pismo iz Požuna; čitajte! Na moje je izišlo. Velika iztraga proti Tahu razplinula se u piesak, pričekajte još mjesec, pa ćete od čuda razvaliti oči. Mi ne možemo susjedgradskoga silnika priekim putem lišiti kraljeve podpore, već stranputicom

Frankopan pročita pismo, stisnu usne i reče baciv list na stol:

— Pravo rekoste, reverendissime, mi smo vojnici u državničkih poslovih djeca, jer mislimo, da vječna pravda nikad ne driema.

XXII.

Na Margaretinje, a po podne — bijaše krasan srpanjski dan — zadje velika putna kočija u vrata susjedgradska. Gospodar Tahi, kan da je goste očekivao, sidje niz stube, dočeka došljake vrlo prijazno te ih po-

vede u svoje stanove. Bijahu to dva čovjeka, sudeć po uzvinutih brkovih i zategnutoj latinštini, stranca. Jedan od njih utovljena ljudeskara cvatućeg lica i nosa zvao se Gjuro Hoszú, a drugi suh, malešan, kašljav i žut nosio je ime Andro Majtényi, oba bijahu Magjara, oba carinara iz Nedelišća, a kraljevska ih komora posla za povjerenike, da priepor komorskih ljudi sa Tahom izpitaju i izravnaju. Toliko je saznao o njih sviet po kazivanju kočijaša im Medjumurca. Magjarska gospoda malo se obazirahu po gradu, i kad drugog jutra Stjepan Grdak na grad podje, da im se pokloni, razumi, da su povjerenici sa Tahom u zoru krenuli u lov i put Stubice, odakle će se jedva prije osam dana povratit. Desetog dana razlieže se pred gradom silan lavež. Ciela rulja pasa provali u dvorište, a za njimi na konju komesari, Tahi sa sinom si Gavrom, koj doviknu Bošnjaku, neka Grdak po podne dodje na grad pred gospodu, pa neka ponese račune i sve ključe.

Po objedu sjedjahu na Susjedu za stolom gospodin Hoszú, buljeć preda se i čačkajuć si zube. Majtényi zakapajuć svoj zavinuti nos u svežanj pisama a gospodin Tahi vedra lica puneć komesarom čaše.

— Ergo, magnifice, započe Majtényi polaganim krieštajućim glasom, zakupni je ugovor podpisan, naš poso je svršen. Sad još da Gerdaka na račun pozovemo.

— Hvala vam, plemenita gospodo, na vašoj dobroti i pravičnosti, reče Tahi, ja ću se napose i kraljevskoj svjetlosti zahvaliti. Ovaj maleni dar, što vam ga predadoh, samo je dio moje dužne zahvalnosti, a moja će biti briga, da vam se obilnije odužim.

Majtényi zahvali se pokloniv se, a Hoszú primjeti:

— Ele imate, magnifice, liepih lovačkih pasa, ja se u to razumiem, ja sam lovac.

— Izabrat ću za vas jedan par englezkih pasa,

domine Hoszú, odvrati Tahi, ja se ne bavim toliko time, već je to glavni poso moga Gavre.

— Gratias, magnifice, kimnu Hoszú, vaš je sin valjan gospodičić!

Al u taj par stupi u sobu Grdak, te se pokloni. Hoszú omjeri ga prezirno od glave do pete, a upravitelj porumeni.

— Jeste li vi Grdak? zapita Majtényi.

— Jesam, gospodo.

— Jeste li donieli ključe od svih sgrada? opetova mali Magjar.

— Evo ih, reče Grdak položiv svežanj ključeva na stol.

— A račune? dignu Majtényi nos.

— Kako mogu, gospodo za nekoliko dana složit račune od tri godine dana? Meni nije ništa rečeno bilo, a tomu se poslu hoće bar tri mjeseca. Uvažite i to, da je sad najveći poso kod gospodarstva.

— Eh, carissime, nastavi mali Magjar motajuć ruke, mi ne imamo lazno tri mjeseca čekat. Čujte našu odluku. Pregledasmo imanje Susjed i Stubicu.

— Kada gospodo? osovi se Grdak.

— I Stubicu, produži Majtényi, i nadjosmo, da vi slabo pazite korist kraljevske komore.

— Da zlo gospodarite, doda Hoszú.

— Ja? probliedi Grdak.

— Da goste častite, sebi u žep gledate i da vam računi niesu u redu, provali Hoszú.

— Gospodo, viknu jarostan Grdak, budite pravedni, slušajte me — — —

— I zato, progovori Majtényi ne obziruć se na rieči upravitelja, zaključismo u ime komore predati komorsku polovicu ovih imanja u zakup velemožnomu gospodinu Tahu za godišnjih 2400 ugarskih forinti, te mu ovdje svečano predajemo ključe.

— Gospodinu Tahu? prepa se Grdak, pogledav Ferka, koj je nepomičan sjedeć piljio žarkima, mačjima očima u upravitelja, gospodinu Tahu? a znate li što činite? Je li komora zaboravila moja pisma i preklanjsku iztragu? Ne mari li ona za jadni puk?

— Kraljevska je svjetlost sve izpitala, reče Hoszú, te zna sumnju razlikovat od dokaza.

— Sumnja? škrinu Grdak spustiv glavu, je li sumnja, da sunce na nebu sije. A šta će od mene biti?

— Vi možete ići, kamo vam drago! odgovori suhoparno Majtényi.

— Al moja plaća, moja krvava plaća? zapita Grdak drhćućim glasom uhvativ se za glavu. Od godine 1566. znojim se ovdje, pa niesam primio ni šuplja dinara.

— Ako šta dobiti imate, izlanu Hoszú, dobit ćete u svoje vrieme, dok se pregledaju računi, jer bog zna — —

— Dà, bog zna, da sam poštenjak, dignu Grdak glavu, da kralja niesam prevario ni za bobovo zrno. Vidim ja tu cielu mrežu, gospodo, to je kleveta gospodina Taha, njegova paklena kleveta. Idem, ne ću se pred vami pravdati, jer vam je duša gluha, idem, vaš će bit grieh, ako pod ovim krvavim dvorom plane požar, i uništi kraljevinu. Al kralj sve dočuti mora, jer, znajte, hrvatski plemić ne boji se carinara Magjara.

Magjari ponikoše nikom, al Tahi skočiv na noge planu u krik:

— Nitkove, skini se s grada. Tu sam ja gospodar.

— I tu će te striela pravde božje zastić, krvniče! odvrati Grdak dignuv ruku. Uvriedjen, razjaren pusti bivši upravitelj dvore, a kad je došao bio gradu na vrata, viknu gospodičić Gavro kroz grohot za njim:

— Ha! Ha! Ha! Laku noć, amice! Znaš li sad, što je barun?

Grdak krenu na konju put Brdovca. Pred župni-

kovim dvorom upita za gospodara. Rekoše mu, da je kod Gregorića.

Poleti onamo i zadje ravno u dvorište. Pred kućom sjedjahu župnik, Ilija Gregorić i sudac Ivan Horvat.

— Pomoz bog! pozdravi ga starac Babić, kakva vas sreća nosi u Brdovac, gospodine Grdače?

— Nesreća, otče! odvrati suzna oka upravitelj. Prosjak sam bez kućišta bez svega.

— Šta je za boga? preplaši se svećenik.

— Šta? nasmija se Grdak gorko, magjarski carinari oćeraše me kao psa za viernu službu moju i predaše sve imanje susjedskomu krvniku. Sva trojica probliediše na smrt.

— Sve imanje Tahu? skoči Ilija na noge, eh! To se dakle pravdom zove!

— Smiluj nam se, bože! sklopi župnik ruke.

— Srdce mi kaže, prihvati Ilija drkćućim glasom, da će krvi biti. Boga mi hoće. A Horvat spopa svoju sudačku batinu i prelomiv ju na koljenu, baci ju daleko od sebe:

— Nek te bies nosi, zaškrinu, kad vragovi sud sude, stid je krštena čovjeka nosit ime sudca.

— A šta vi, jadni prijatelju moj? zapita Babić Grdaka.

— Šta ja znam? Ništa, ništa ne imam. Ono malo imanjce moje u Ugarskoj, što po materi dobih, oteše mi na silu Batori. Moj brat ima puno djece a krpicu zemlje, al ću opet k njemu, dok si ne nadjem službe.

Tada će Gregorić:

— Ne zamjerite, plemeniti gospodine, što ću vam reći. Vi ste plemić, ja sam kmet, al opet sam čovjek. Vi ste, duše mi, velik poštenjak i dobar kao krušac. Sav se kraj moli bogu za vašu sreću i eto dodje nesreća. Al neka. Ovo naše srdce zna, što ste vi dobra za nas učinili; duboko smo to upisali u svoje srdce,

toga nam ni sam bies izbrisat ne će. Koliko zla ste od naše biedne glave odvratili, zna svako diete, a i na ovaj moj siromašni krov bila bi došla pohara, da vas ne bude. Ne budi vas moje ponude sram. Ti meni, ja tebi, a bože blagosovi, stara je rieč. U ribničkom kraju imam zemlje i kućicu. Sklonite se onamo, ovdje ne biste sigurni bili. Tahi je niema zvier. Ondje gospodarite kako znate, dok se bolja sreća ne nadje. Oprostite mi gospodine, al od srdca je. Tu — tu, nastavi seljak, tu će, vidim, svašta biti. Grdak prihvativ krupnu ruku seljaka progovori tronutim glasom:

— Hoću! Primam, poštenjače moj! da te ne uvriedim. Ti si čovjek, pravi čovjek. Plemić kmetovat će kmetu, dok mu ne bude pravice od kralja!

Niem, poniknute glave gledaše župnik taj prizor. I podiže glavu, podiže ruke k nebu i reče:

— Podignite, jadni prijatelju moj, srdce k bogu! Nemili su putevi života, težko izkušanje, koje nam šalje gospod. Al nosite smjerno svoj križ, jer poniženi bit će povišeni, a jao onomu sinu čovjeka, koj je iz srdca svoga izbrisao najljepše rieči spasitelja: ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe, jao njemu, jer će doći sud na pravednika i grešnika. Da, vidim, sud će doći, užasan sud, jer je ruka čovječje pravice klonula, jer je grieh poplavio sviet. Naplatio vam bog pravednik svu dobrotu, kojom ublažiste jadnomu puku nemilo robstvo.

XXIII.

— Milo mi je, gospojo majko, progovori Anka Konjska Uršuli Heningovoj, da ste došli sa Sofijom na neko vrieme k meni u Zagreb. Vi poznajete Martinu sanjarsku ćud, koja bi nam Sofiju posve pokvarila. Djevojka se je i onako posve promienila. Zlovoljna je, šutljiva i razdraživa a očekuje još svejednako svoga Milića, koj se i onako vratiti ne će.

— Da ne će? zapita brzo Uršula.

— Sigurno ne će. Slušajte me samo, majko. Ja sam o našem poslu mnogo sa Alapićem razgovarala. On mi reče, kako već nekoliko mjeseci Taha mota i mota i koliko ga to truda stoji, ja se nasuprot potužih na našu nepriliku, kako još niesmo ništa smjeli reći Sofiji i kako ste vjerom obvezani Miliću, te da bi svakako saznati valjalo, gdje je taj mladić i je li u obće živ. Predomisliv se neko vrieme, obreče mi Alapić, da će se tu možebit pomoći naći. Poznajem, reče, prefrigana čovjeka po imenu Drmačića, nadripisara, koga je Tahi oćeiao iz službe. Taj se čvvjek ne boji ni vraga. Poslat ću ga u uhode za Milićem, za koga gospodin Ambroz svuda propitkuje. I Alapić posla toga čovjeka.

— I taj čovjek? zaskoči ju Uršula.

— Povratio se jučer, majko.

— A Milić?

— Živ je, al zarobljen.

— Gdje?

— Da vam kažem. Uhoda Alapićev pusti se na sreću u naše krajeve, kojih posjeduju Turci i poče propitkivati, gdje da se nalaze sužnjevi, koji su pred više godina zasužnjeni bili kod Kaniže. Čovjek je posve zdravo računao. Potražit valja Mogaića. Blizu njega bit će valjda i Milić, ako nije poginuo. Uputiše ga u Kostajnicu, odanle u Dubicu, najzad u Banju Luku. Drmačić stade razpitivat kod fratara, koji sigurno za kršćanske sužnje znaju. I pogodi. Fratri mu rekoše, da u kući nekog bega kod Banje Luke od jedno pet godina robuje mlad čovjek po imenu Mogaić. Prije tri godine da je s preko Save došo drugi čovjek i donio begu za Mogaićevu ucjenu novaca, al mudri Turčin pridrži i čovjeka Milića. To vam budi u kratko rečeno na utjehu Sva je prilika, da se naš vitez povratiti ne će, jer mu je imanje, kojim Ambroz upravlja, prezaduženo, pošto

je uzajmio za Mogaićev odkup. Vaša duša može s toga mirna biti i nadam se, da ćemo nit, koju evo već treću godinu predem, privesti kraju. Taha je, koliko čujem, smekšala parnica, koju ste s nova pred banom poćerali i u koju ne mogu uticati požunski mu prijatelji.

— A Ambroz?

— Ne bojim se ga, nasmjehnu se Anka. Čini mi se, da sám o svom mezimčetu sdvaja, jer mu sve propitkivanje nije urodilo plodom. Nu svakako valja biti na oprezu. S te strane čuva nas Stjepko, koj pristaje uz udaju Sofije za Tahova sina. Tako je, gospo majko, sve pripravljeno. Vi ste dosta dugo čekali, al najglavniji je posao, da slomimo Sofijin odpor. Jeste li ju kako pripravili?

— Govorila sam joj u obće ob udaji, Tahova sina dakako spomenula niesam.

— A ona?

— Udari u plač, okrenu lice i reče: Majko moja, zaklinjem vas, ne govorite mi o tom. Ja sam čuvarica vaše vjere; vi se zakleste Miliću, da će mi biti mužem a ja mu se zakleh, da ću mu biti ženom. Držim se moje i vaše zakletve, jer bog mi je svjedok, da toga čovjeka ljubim, da danju i noćju ne mislim nego o njem. Tri godine nosim ga u srdcu, i nosit ću ga još tri godine, nosit ću ga do vieka! Kćeri! odgovorih, evo toliko prodje vremena, a još ne ima od njega glasa i sva je prilika, da se povratiti ne će, da je poginuo. Nije, majko, proplače ona, srdce mi kaže, da nije. — Al ako jest, reći ću ja, ja mu se zavjerih, da ću mu te dati, ako se povrati, al se ne zakleh, da te ne ću nikomu dati, ako se ne povrati. Ja ne ću da budeš usidjelicom, da budeš duvnom. Toga nije doživila nijedna Heningovica. Još ću kratak čas pričekat, a onda valja se pokorit majčinoj volji, jer tako zapovieda bog. — Sofija probliedi, pokri si rukama lice i izidje iz sobe. Vidiš, takva ti je.

— Sve su to to jošte Martine basne, mahnu Anka rukom, al pričekajte, majko, nek bude koj ćedan u mojoj školi, biti će mekša.

— Da bi bog dao! završi Uršula.

— Poći ću po nju, moram mladicu najprije povesti u družtva, na zabave, nek se malko raztrese.

Anka se dignu i podje prema vratima, al brzo uzmakuu, vrata se otvoriše i pod njima pojavi se gospodin Ambroz. Žene zapanjiše se.

— Hvaljen Isus, pozdravi Ambroz u čudu žene. Vi kan da me se plašite. Iznenada navalih u kuću. Dodjoh prije, nego se nadaste. Je l'? E to vam je tako, požunski se je sabor razišo, pa evo me! Bio sam već i kod kuće u Brezovici, pohodih svoje imanje kraj Brežaca, navratih se i u Mokrice, da vam javim štošta o vašoj parnici, a najzad dodjoh za vama amo. Gdje je Sofija?

— U kući jest, odvrati Anka smeteno, bit će valjda negdje za poslom.

— Potražite ju gospojo Anko. Gospoja Konjska pogleda časak majku si, zatim izidje iz sobe, Ambroz pako spusti se na stolac.

— Gospojo Uršulo, progovori, upriev oštro pogled u ženu, vi udajete Sofiju?

— Tko vam to reče? zažari se Uršula.

— Rumen vašega lica, gospo, i Marta u Mokricah, kojoj se je Sofija pritužila.

— Ja mislim, propenta udova, da je već dozrela za muža.

— A Milić, jadni Milić, koga vaša doskočica ukloni koj možda čami, ne znam gdje, u nevolji, komu se zakleste? Gdje vam je duša?

— Ne korite me nepravo, gospodine Ambroze, reče Heningovica poniknuv, tri godine minuše, a Miliću ne ima glasa, pa se valjda povratiti ne će. Žao mi je. Al

vrieme teče, a kći mi je posve dozrela. Želim, da mi se djevojka udomi, ne ću da mi ne ljubljena vene. Nije li to pametno?

— Dà, pamet bez srdca, gospojo. Srdce mi puca, kad pomislim, kakva je nesreća zadesila toga valjanog mladića, srdce puca, kad gledam, kako Sofija za njim vene. Ja sam mu štitnikom, tražio sam ga posvuda. Badava i ne ću moći mirno položit stare kosti u grob. Al možda ipak žive, možda!

— Možda? Zar da Sofija još tri godine vene? zapita ujedljivo Henigovica.

Starac ju ošinu okom, dignu se i reče svečano:

— Gospojo Uršulo! Sjećate li se onog dana na Susjedgradu, kad se rad vas digoh na bana, kad za vas vrgoh na kocku čast, imanje, dà i glavu. Sjećate li se?

— Sjećam, reče Uršula probliediv.

— Na onaj dan mi se zakleste, da ćete sve učiniti, što godj uztražim. Je l' tako?

— Jest, šapnu u čudu žena.

— Dobro dakle! Danas tražim svoju plaću. Vi morate, kako sami rekoste, tri godine dana čekat na Milića, a ja ću se pobrinut za svog nesretnog junaka. Poslije budi vaša volja. Zakunite se!

Uršula protrnu. Jedva dišuć od biesa izusti:

— Kunem se!

— Hvalite bogu, da je Ambroz za vremena došao, jer inače postaste krivorotnicom pred bogom i svietom.

XXIV.

„Ja sam gospodar na Susjedu!“ bio je dahnuo Tahi svim biesom duše svoje. I bio je gospodar, bio je zakon, vlast i pravo, ili, pravo reć, nije bilo ni zakona ni prava. Svaka suza pade na trdi kamen, svaki uzdah raznieše vjetrovi. Magjari mu predaše sve imanje, dvie godine od toga odpuznuše preko prokletog kraja, kao

dvie ljutice zmije, koje za sobom ostavljaju otrovan trag. Dà, dà, bog je izbrisao taj kraj iz svoje pameti. Tahi sjedjaše na Susjedu sâm. Žena mu umre, sinovi mu bijahu u vojsci, Gavro na naucih, plemstvo ga je pomalo ostavljalo, Drašković ga je tužio kralju, Ambroz ćerao ga parnicom u škripac, narod je dizao na njega sdvojnu pest, bludnica ga je iznevjerila, podagra navijala ga na muke. Sâm je, sâm u starih prokletih zidinah, sâm sa svojom samoćom, sa svojom mukom, sa svojim strahom, sa svojom grižnjom. I stade bjesnit od muke, bjesnit od zabave, bjesnit od duga časa bjesnit, jer mu je ćud pobjesnila bila. Punima šakama sipao je u saboru novaca za vojsku, da zasliepi kraljevu milost, al kod kuće gazio je gvozdenom nogom po seljačkih šijah, da je u nebo prskala krv. A puk? Puk se je smijao kroz rug svojoj nesreći, rugao se svietu, koj nije vriedan da po njem svoje proklete kosti nosiš. Užasna li smieha, tako smije se zvier! Srdce mu se ukruti, duša mu se zaduši, ruka odnemari plug, daleko se uklanjaše crkvi i u grohot udari, kad si mu spomenuo boga. I dodje glad, grozni neumoljivi glad. Bujica odplahnu proljetnu strn, mraz opali vino i žir, sunce izpì potoke i sprži ljetinu. I dodje glad, koj ti ćera krv u moždjane, koj te trese ledenom groznicom, koj poput usijana gvoždja ruje po tvojoj utrobi. Nebo je vedro kao gladka staklena ploča, u koju se ogledava strahota nevolje ljudske. Vrsi bregova su čisti, drveće stoji nepomično kao kamen, lišće se savilo, požutilo, u koritu potoka leži suhi šljunjak, po polju okamenjuje se mulj, izpod izgorjele smedje trave proviruje žedna zemlja i puca, vinova je loza crna — nigdje oblaka, nigdje pomoći, nigdje boga! Po selu Brdovcu je pusto. Suhi psi poniknute glave blude po putu, marva ruče po stajah, jer ne ima krme, jer ne ima paše, a sunce žeže, da ti se sapa upaljuje. Kata Gregorićka stajaše blieda lica, mutna oka pred svojom kućom, gledjuć

za Ilijom, koj se je sa kumom Gubcem uputio bio k župnikovu dvoru, a djeca ju vukla za suknju, vičuć kroz plač:

— Mamo, mamo! Kruha daj! Kruha! gladni smo. Suza skoči ženi na oko.

— Pričekajte! jecaše Kata, dala sam ge u peć.

— Oho! pomoli se iza živice kvrgasto lice Gušetića, pa vi imate kruha u peći? Ej vidi se, što su gospoda. Pazite, da vam seljaci ne razvale peć.

— Kruha, dà, odvrnu kroz suze seljakinja, od mekinja i hrastove kore. Je li to, bože, oprosti mi griehe, božji dar? A moram ga dati djeci na male obroke, da mi ne poginu od toga kamena.

— Ja sam, vidite, pametniji, odvrati Gušetić, ja se hranim rakijom. Ukrao sam ju doduše u Zagrebu, al pita glad, gdje mu je brašno raslo. Nu vi ste ajde de sretni, al drugdje bi se ljudi i za mekinje poklali. Čujte Čujte! U taj par ozva se jutarnjim zrakom tanki glas mrtvačkog zvonca i za malo prodjoše kraj živice četiri seljaka noseć, crnim suknom pokritu, mrtvačku škrinju.

— Ej koga nosite? viknu Gušetić.

— Nosimo Bistrićku, to je danas već treća, a jučer ih je bilo osam, odgovori seljak.

— Šta joj je bilo?

— Što je svim, odgovori seljak, nije imala šta grizti. Jučer donese joj muž iz Štajerske hljebac kruha. Išao je deset sati daleko. A ona pojela sve do mrve i pade mrtva.

— Na zdravlje, nasmija se Gušetić, dà, danas su kod nas samo dva stvora sita: Tahi na Susjedu i crv u grobu. Al — pozvat ćemo se i mi u goste. S bogom, kumo Kato! Dà, sbilja recite Jani, neka se čuva. Petar Bošnjak vije se oko nje, kao kobac oko pileta. Znam, da je čestita — al Bošnjaku je kumovao sam djavo, ako nije Tahi. Moglo bi zla biti. S bogom!

— Ne bojim se za Janu, kume! S bogom! odvrati Kata i zadje u kuću.

*
* *

U selo doleti na konju Petar Bošnjak sa dva čovjeka, od kojih je svaki vodio na korlatu rulju lovskih pasa. Pred kućom starješine Ivana Horvata zaustavi se, a rulja pasa stade skakati, urlati i lajati.

— Gdje je starješina? viknu s konja sluga. Pred vrata izidje gospodar.

— Jesi li skupio po selu hranu za gospodske pse? izdere se Petar.

— Za pet rana božjih! sklopi starješina ruke, što nam vodite amo te kuje, kad sami od gladi pogibamo? Ta danas smo već troje zakopali.

— Šta se to mene tiče? nasmija se sluga, meni nije do vas, već do pasa mojega gospodara. Takova je zapovied, da morate pse hraniti, ne pitam odakle.

— Al odkud hrane, kad sami hrastovu koru glodjemo?

— Ej znam ja vas hulje. Ne nosi li vam vaš pop iz Zagreba kruha, ne daje li vam ga gospoja Marta iz Mokrica? Hranu za pse dajte!

— Dà, župnik donese nam nešta kruha, da ga razdielim medju bolestnike.

— Hrane daj! Napried momci u kuću! kriknu Petar ošinuv sudca kandžijom preko lica. Momci navališe u kuću i za malen čas iznesoše košaricu crna hljeba.

— A hà! vidiš li, lopove? Dajte amo košaru! Husa! zaviknu Petar i prelomiv svaki hljebčić u dvie pole, poče bacati kruh medju vižlad, koja je biesno oko konja poskakivala, husa! U slast vam bilo! Ha, ha! Kusajte, glodjite! Eto i pop vas je jednom nahranio.

Režeć trgaše se klupko psina za hljeb, jecajuć pokrivao si starješina ranjeno lice. A podalje stajaše seo-

ski sviet, žene, djeca, starci; suhi, bliedi, otvorenih ustiju. Krvave im oči buljile u tu pasju gostbu, krvave oči da će im izskočiti. Reže i žvaču psi, a mrtvačko zvonce cinka, a Petar viče: Husa! Husa!

*
* *

— Otče duhovni, reče Gubec Babiću, sjedeć za stolom skromnog župničkog dvora, dočim je Ilija prekrštenih ruku kraj prozora stajao, dalje se ne može. Ne, ne će nas više varati gospoda svojom pravdom. Ne ima pravde na svietu. Po vašem savjetu pričekasmo vrieme. Mjera se je prevršila. Duša nam je na jeziku, krv nam je skočila u glavu, i ako ne podignemo za vremena ruke, izsisat će ta stara krvopija na Susjedu još zadnju kap, te će nam šaka preslaba bit, da zarinemo nož u Tahovo srdce. Gospoda vele, da niesmo ljudi. Dobro. Dokazat ćemo im, da jesmo, da ovo zavrgnuto seljačko srdce ima u sebi krvi, ko godj i velikaško; dokazat ćemo im, da niesmo zvieri. Dà, otče duhovni, to da znate, u ime cieloga našega kraja dići će se kuka i motika na Susjed. Ne krvi radi, već radi pravde, dići će se seljak, ne da usmrti gospodu, već samo da si spasi pošteni život.

— Sinci moji, prihvati župnik blago, staviv ruku na Gubčevo rame; slušajte, zašto vas pozvah. Budite strpljivi!

— Strpljivi! planu Ilija. A dokle, častni gospodine? Goli smo, jadni. Ne vidite li, kako puk od glada pada? Gospodski hambari su puni, mi glodjemo koru i moramo gospodske pse hraniti, i ako koja kuja pogine, seljak ju mora platiti. Gospodski sjenici su natrpani, u nas jedva koj obrok siena, a mi moramo gospodsku stoku hraniti, i ako koje marše pogine, mi ga moramo platiti.

— A čujte dalje, nastavi Gubec, što se je kod nas

sbilo? Tahomu se pokvarilo tisuću viedara vina. Ni za ocat nije. Naše nam je dobro vino oteo. U jedan put razglasi po cielom kraju, da će nam vina dati i neka seoski sviet dodje sa lagvi na Stubicu, a on raztoči seljakom tisuću viedara, ter zapovjedi, da mora svatko za svako viedro u osam dana platiti tri škude! Gospodine, za mlaku tri škude, gdje dobro vino ne stoji neg jednu. Sviet pobjesni, razli kalnu Tahovu vodu i ne plati. Al dodjoše Tahovi krvnici. Za vino oćeraše iz kuća marvu, konje, živad, sve, sve. Tako se Tahi naplati. Nekoja sela skočiše. Al na to dodje bič, kolac, vješala. Oh zašto molimo boga? Zašto nas je majka rodila? Zašto gazimo tu zemlju? Pa njega služiti, koj nam trga srdce iz prsi? Ne, ne i sto puti ne! Ako ima pas zube, mačka nokte, gavran kljun da se brani — mi imamo ruke, sve tvrde seljačke ruke, mi imamo više neg pas, mačka i gavran, mi imamo razum kao gospoda, imamo dušu i srdce kao gospoda, imamo lice na spodobu božju kao i gospoda, a i naš seljački rod je stariji od gospodskog, i praotac naš Adam bio je seljak. Ne ćemo krdimice kao bikovi pod sjekiru letit. Trpili smo, molili smo, sdvajali, al smo i mislili i misleć sablje brusili. Svi ćemo u jedan mah, u jedan grom, u jednu strielu. Mi ne ćemo toga djavola služit, sgazit ćemo ga, al samo njega, mi smo ljudi, kršćani, mi tražimo mira, života. Pokucasmo kod suda, Tahi nas oplieni, pokucasmo kod bana, Tahi nas postrielja, pokucasmo kod kralja, Tahi naš vješa, sad — tako nam krvi Isusove, kucat ćemo gvozdenom šakom bogu na vrata. Ta valjda nije i on izgubio srdce?

— Neka ti bog oprosti tu rieč, odvrati župnik poniknute glave, mirno, jer je to uzkrik ranjene duše. Svaka tvoja bol ima jeku u mom srdcu, svaka tvoja suza sestru u mom oku. I ja sam se rodio pod seljačkim krovom, vaš sam i božji. Dà mučenici ste, sinci moji; nu vjerujte, da božja pravda ne driema, budnim okom

broji ona čovječje čine i kad se mjera navrši, dodje sud preko noći, a zora donese spasenje. Ne osvećujte se sami, bog je pravednik i osvetnik. On neka sudi. Tko je trpio više od božjega sina, a izdišući oprostio je svojim neprijateljem. Jeste li promislili, što će bit od vas, od vaših žena, od vaše djece, od svega puka, ako trgnete ubojito oružje na gospodu? Jeste li izbrojili u pameti sve strahote?

— Jesmo, odvrati Gubec hladno, strašno će biti, al ne može strašnije biti nego je sada. Promislili smo sve i dogovorili se svi kmetovi od Krapine sve do Jastrebarskog, a i narod preko Sutle pod bičem njemačke gospode ne misli drugčije. Gospoda ne sanjaju dakako ništa, jer to tajno u srdcu nosimo. Mi niesmo razbojnici, mi smo poštenjaci, al Taha ne ćemo služiti, već vratit se staroj gospodi. To je naša tvrda odluka.

— Pa srušilo se nebo na nas, doda Gregorić, tako mora biti.

— Budi tako, reče starac svećenik, zato vas i pozvah. Al neka bude bez krvi. Bijah kod gospodina bana i biskupa Draškovića u Zagrebu i govorio sam, kakve trpite jade. Bilo mu je žao. I obeća mi, da će sam pisati kraljevoj svjetlosti, pa reče da i vi izmedju sebe izaberete dvojicu i da idete pred cara. Još mi reče, da će drugi gospodin ban knez Frankopan u Beč, pa će na usta kralju javiti sve vaše jade i moliti za vas, neka vas vrati pod stare gospodare. Učinite tako. Izaberite dvojicu, a pismo na kralja ja ću napisat, da sve pravo i jasno bude. Ako bog dà, proći će bez krvi.

Gubec zamisli se časak, zatim će:

— Dà bog da, prošlo sve bez krvi! Oh koliko i ja to želim. Koliko sam čitao knjigu vječne pravde i ljubavi i učio iz nje poštenje, pravicu i uljudnost. Moja se je duša očistila, moje se je srdce promienilo. Pa kad bi došo k meni nevoljni, sdvojni sviet, kad bi vi-

knuo: koljimo, siecimo, onda rekoh i ja: strpite se, ta valjda nije pravda umrla. Badava. Želim, da bude mira al srdce mi kaže krvave dane. Gospoda ne imaju duše. Nu neka je na vaše, ali samo vam za volju. Birat ćemo ljude, poslat ćemo. Da vidimo, možda odkloni božja ruka oblak izpred kraljevih očiju, možda — al ako ne bude lieka? podignu Gubec glavu.

— Neka se vrši božja volja, odvrnu župnik prekrstiv ruke.

— I osveta naša! završi Ilija podignuv šaku.

Kumovi povratiše se u Ilijinu kuću i već se je mjesec dobrano uzvio bio na nebo, kad se Matija od Ilije oprosti, da se povrati svojoj kući. Na odlazku pred kućnima vratima reče mu:

— Tako će biti najbolje, kume! Mi sami ne idemo. Nam valja ovdje ostati i pazit na puk, da se koj ne odmetne ili da ne pobjesni i neokalja ruke krvi nevinih ljudi. Ja bih reko, da pošljemo Matiju Bistrića odavle i Ivana Svrača iz Pušće. Ti ljudi imaju zdrave pameti.

— Dobro, odvrati Ilija, nu pričekajmo još koj dan, ja ću sutra u Žumberak, da vidimo, je li se moj brat Nožina povratio iz Turske i je li nam donio viesti o Mogaiću. Već preko dva mjeseca ne ima ga kod kuće. I dobro će bit saznat, što Uskoci misle. Putem navratit ću se Stjepku Gregoriancu u Mokrice. Već mi tri puta poruči, da k njemu dodjem.

— Idi, idi, kume Ilija, reći će Gubec, pa mi poruči, šta je. Poslat ću ti Pasanca, jer nije dobro, da često amo zalazim. Tahovi uhode mogli bi posumnjat. Da, ali prije nego podješ, reci svakako Jani, nek se s Jurkom preseli onamo k meni, ako je moguće drugi ćedan. Bolje će biti po nju. Ta čuo si, šta mi je Kata govorila. Tako, tako! Molim te i to, pripazi na narod, neka ne robi, ne pali. Mi tražimo svoje pravo, zato ne smiemo činiti krivo i zlo. A sad laku noć, kume!

— Sretno kume! odzdravi Ilija, i Gubec udari priekim putem do Krapine rieke, gdje se preveze i put Stubice krenu.

XXV.

Silovit jug zapuhnu nad krajinom, motajuć po nebu jata tamnomodrih oblaka. Bijaše mirno kao u grobu bijaše sparno, da pogineš. I privi se oblak do oblaka, dok se sve nebo ne osu mrkom sivom koprenom, od kojeg nije bilo vidjet ni plavetne krpice neba. Zatim počeše kapati debele kaplje sve gušće i gušće a najzad svali se pljusak poput magle na zemlju. Lišće zadrkta, drveće podignu grane, matica potoka provre bielom pjenom, guske izletiše iz dvorišta, veselo dižuć glavu i šireć krila, a vragoljasta dječica stavljahu svoje žute glavice jujučuć pod kap. Dvie pune ure lievalo je ko iz kabla, zatim sinu sunčana zraka pozlaćujuć okrajke sivih oblaka, a kaplje kišnice padahu sve redje poput zlatnog zrnja na zemlju. Iz vrata Jurkove kolibe izidje Jana i držeć se za vratnice pogleda na nebo. Bijaše svježa ko i prije, samo joj niesi vidio onog nestašnog, bezbrižnog plamena prve mladosti, već neku tajnu sjetu, a zakutci punih ustnica zadrktaše kadšto posmjehom sladogorkim, koj javlja duboku neizkorjenjivu bol i silan priegor.

Pred kuću dodje na konju špan sa Susjeda i reče:

— Jano, zapovied je od gospoštine, da sjutra dodjete vi djevojke iz Brdovca, da ogrnete kuruzu kod rieke Krapine.

— Mi djevojke? zapita u čudu Jana.

— Dà, jer su mužkarci lieni, a tvoja kuća i onako ne bi mogla dati mužkarca.

— Pa ja da moram od sliepca otca?

— Da i ti, takova je zapovied.

— Dobro, dobro, kume, doći ću! S bogom!

Špan ode a djevojka zadje u kolibu i reći će starcu:

— Otče! Vi morate sutra k Iliji u goste. Meni je poći na radnju, a vi ne možete cieli dan sami ostat u kolibi.

— Ti da moraš? Šta je to? zapita starac dignuv glavu i razvaliv ugasle oči.

— Dà, takova je zapovied. Pa šta zato? Sutra ćemo ogrnuti a posutra selimo se k Matiji. Starac spusti glavu, kan da se je zamislio.

— Jano, je l' se vratio onaj Nožina?

— Ne znam, otče, tri puta već se opitah kod Ilije, al ga još ne ima od Žumberka. Ne ću ni da pomislim, nastavi djevojka utrv si suzu. Ah, otče, nadam se i nadam godinu na godinu, a njega ne ima. Kakve sam sreće — — al šutimo radje, uzdahnu Jana, staviv ruku na srdce, moj Gjuro, moj Gjuro! Gledaš li ti ovo sunce, što ga ja gledam? Sad sam sve naprela, sad je sve gotovo, a svatbena mi košulja žuti u škrinjici.

— Al ako se Gjuro ne vrati? zapita starac, ne bi li — —

— Za drugoga pošla? zaskoči ga Jana, za Petra je l'? Nemojte otče! jednomu sam prisegla, njegova ću bit, il ničija. Pa da svi andjeli božji dodju, ne bi me premitili. Ja ne prodajem srdca.

— Pa dobro, dobro, potvrdi glavom starac, bilo na tvoje.

* * *

Jutro je, liepo vedro jutro. Svježe zelenilo drkće pod kapljicami, ptice viju se nestašno po zraku, a čovjek diše svom dušom, da mu se prsa napune života. Na oranici kod rieke Krapine medju nizkom zelenom kuruzom stoje nizovi seljakinja djevojaka ogrtjuć zemlju motikom. Ruho im se bieli, tkanice rumene, plete

igraju djevojkam po ledjih biele košulje; jednim se hipom sagiblju, jednim hipom zatisnu sjajnu motiku u crnu zemlju. I Jana je medju njima, al ona je rumenija, punija. Zasukala je rukave na punih rukuh, djevojačka joj prsa drkću, lako i okretno diže i spušta motiku. Ženske zapjevaju, lagano pline pjesma po ravnici i zavlači se u otegnutih zvucih gorjem, al Jana šuti, Jana gleda u zemlju, kan da je zaniemila. Već je i blizu podne bilo. Tad dolete od Susjeda dva konjanika. Ženske dignu glavu.

— Gopodin ide, šapnuše u jedan mah. Dà, na konju doleti Tahi a za njim sluga Petar Bošnjak. Lice starčevo probliedilo, iz modrastih podočnjaka podrktavaju do dva vatrena oka, obraz mu je navoran, ustnice zadrkću kadšto kao od boli. Jana pridigne oko. Opazi Petra. Porumenje i kao da si joj razbieljen nož zarinuo u srdce. Uze dalje raditi. Gospodin Tahi obilazi na konju oko radnica, dodje i do Jane. Petar zažmirne okom i pokaže prstom na Janu. Tahi stegne obrve, oko mu plane i kimne.

— Jeste li čule, progovori Tahi, danas možete ručat na Susjedu, znam, da kod kuće i onako kruha ne imate. Pa ste i zaslužile.

U to zazvoni u Brdovcu podne. Ženske baciv motike prekrstiše se.

— Nu sad ajte na Susjed, nastavi Tahi, dobro ste radile. Al sve da mi idu, ja hoću tako.

Jani zakuca srdce silnije, al i ona stavi motiku na rame te podje poniknute glave za drugimi.

Kad je po ručku bilo, valjalo je povratit se na poso. Polagano išlo je čislo bielih seljakinja iz gradskih vrata. I Jana da će izići. Al u taj par stupi pred nju jak sluga i reče:

— Djevojko, stani malko.

— Id s puta, odvrati djevojka, ne znam za šalu; žuii mi se na poso.

— Stani, velim! opetova sluga i posegnu za njom, al zažariv se odskoči djevojka i zamahnuv motikom viknu gnjevno:

— S puta, prostače! il ću te motikom. Nu u isti hip izvinu joj drugi sluga motiku, a Petar Bošnjak zatvori keseć se gradska vrata.

— Pustite me, zlotvori! vrisnu djevojka drkćuć od prepasti.

— Ne boj se mene, golubice, nasmješi se Petar, milostivi gospodar za te pita.

— Gospodar? Lažeš! Šta će od mene gospodar?

— Imam s tobom nekakve račune, nakesi se Petar i namignu slugam.

U tren prebaciše djevojci sukno preko glave i uhvativ ju oko pojasa ponese ju sluga u gornji grad u stan gospodina Taha. Složiv straga ruke dočeka ih gospodar u prvoj sobi. Oči mu plamte, usne drkću. Djevojka stenje, prieči se. Tahi mignu. Silovitom rukom strgnu Petar s djevojke odielo, ne ostaviv neg tanku košulju. Tahi mahnu. Sluge izidjoše a djevojka strgnu sukno s glave. Tamna rumen obli joj lice. Trepavice drkću, oči joj se toče biesno, otvorena usta zinu. Kao munja skoči u kut, stegne ramena i prikriva rukama razgaljene grudi. Težko dišuć nagnute glave zapilji ukočene oči u Taha. A on? Stoji niem kao kamen. Obrve mu drkću, nosnice se šire, oči gore a na čelu zatrepti mu kadšto žila. Razkračio je krakove, s traga složio ruke. Tiho je u sobi, ništ se ne čuje van disanje. Al u mig dignu se silnik kao ris, zaleti se plamtećih očiju u djevojku. Jana zadrkta, zavrisnu, i podignuv ruke lupi biesnika šakom u lice. Al on svinu ruke poput gvozdenih kliešta oko nogu djevojke i dignu ju u vis.

— U pomoć! krieštila jadnica i zakopav prste u starčevu kosu, poče ga biesno trzati, škripljuć zubi i vrteć glavom, nu on stisnu ruke jače.

— Ho! Ho! udari u grohot, badava, golubice! ponese djevojku u drugu sobu, i zatvori vrata. Grozotan krič zaori gradom — — — — — — — — — a Petar Bošnjak reče u dvorištu svomu drugu:

— Drmačić je ipak pametna glava, to se je u njegovoj tikvi rodilo. Sad će valjda mekša biti.

*
* *

Ilija povrativ se s puta, sjedi za stolom. U kutu sgurio se Jurko gledjuć u zemlju, čekajuć zabrinut Janu, pod vratima stoji Kata, vireć u daljinu, ne ide li djevojka. Noć je, mjesečina je. Jug ćera žute oblake po nebu i sagiba zviždući granje. Ha! Ha! Ha! prodire užasan smieh kroz urlanje vjetra. Za živicom skakuće ženska. Bosa je, razgaljena je. Tamna joj kosa, biela košulja, vijori vjetrom. I diže ruke i grohoće. Ha! Ha! Ha! Leti, leti k Ilijinoj kući.

— Za rane božje! zavapi Kata i uzmaknu prekrstiv se, u sobu.

— Šta je? skoči Ilija a Jurko dignu glavu. Na triemu čuju se koraci i sobu skoči razgaljena, razčešljana, blieda i propala — Jana. Sred sobe stane. Tielo joj drkće, oči joj igraju, pa se vrte i vrte, ko da ih okreće djavo. I nagnu glavu i pljesnu rukama, pa udari u smieh:

— Ha, ha, ha! Ja sam Arlandova Dora, Dora! Dora! Dora! Ha! Ha! Ha! I zavrti se na jednoj nozi, i vrti se vrti pljeskajuć — i ko mrtva pade na zemlju.

Kata zaciknu, Ilija priskoči djevojci, a Jurko dignu se na noge, izvali sliepe oči i zajeca:

— Jano! Moja Jano! Gdje si? — — —

XXVI.

U sobu gospoje Uršule provali Anka Konjska. Bijaše van reda razigrana.

— Majko! reče hrlo, u ovaj čas prispie teklić iz Brezovice u Zagreb.

— Šta je? sunu Uršula, probliediv, u vis.

— Gospodin Ambroz izdahnu, odvrnu Anka.

— Mrtav! šapnu Uršula i glava joj klonu na prsa.

— Čega se bojasmo već mjesec dana, evo se ovršilo; vrućica ga je ubila.

— Anko! prihvati Uršula, podignuv glavu, najjača moja podpora svali se u grob.

— Da, potvrdi gospoja Konjska. Majko! Zlo po vas, ako ne prihvatite priliku. Tahi je nešta mekši, Ambroz je mrtav, prionite živo, ovršite sve u kratak čas.

— A moja zakletva? zadrkta majka.

— Ne veže vas više! Za koj mjesec izminut će i onako treća godina, al povrh toga reći mi je, da Milića već ne ima.

— Poginuo? trznu se Uršula, je l' moguće? A tko ti to reče?

— Alapićev pouzdanik Drmačić. Zabrinuta za budućnost svoje sestre, odpremih ga po drugi put u Tursku. I dodje u Banju Luku. Drmačić sazna od očevidca, da su prilikom ustanka sve kršćansko roblje sasjekli, pa i Milića i Mogaića. Drmačić bijaše na Milićevu grobu. Ruke su ti dakle slobodne.

— Gdje je taj čovjek, gdje? reče sbunjena Uršula.

— Da ti ga dovedem?

— Dovedi!

Konjska izidje i, dovede za malo časa Sofiju za ruku i odmah zatim unidje Drmačić, te postavi se kraj vrata izpod oka promatrajuć čas Uršulu čas Sofiju, koja je do majke sjela bila, te je plaho gledala odrpanca.

— Vaša milosti, pokloni se fiškal, vi ste imali tu milost, požvati mene nevriednoga grešnika k sebi.

— Da, reče Uršula, a znaš li zašto?

— Znam, odvrati sjetna lica Šime, radi gospodina Milića.

— Milića! kliknu Sofija zarumeniv se i skočiv na noge, al mati ju uhvati za ruku i stisnu na stolicu.

— Šta znaš? upita Uršula.

— Eh, sve znam, al volio bih ne znati ništa, spusti Drmačić glavu, ako sam i propalica, ipak ima u meni mrva kršćanskoga srdca. Milić bio je zasužnjen u Banjoj Luci.

— Živ? zadrkta radostno Sofija.

— Nečastivi Turci, nastavi Šime, gnjetu jadni kršćanski puk, da je bogu plakati. Milić, ta plemenita duša, gledao je sve to na svoje oči. I na njegov savjet zavjeriše se kršćani, da će jedne noći svi skočit na krvnika, a Milić da ih vodi. Prokleta izdajo! lupi fiškal nogom u zemlju, dočim Sofija izbuljiv u njega oči drhtaše kao šiba.

— Da, nastavi Šime plačnim glasom, izda ih jedan drug, kršćani padoše u robstvo, a Miliću — —

— Šta je, skoči Sofija pruživ prema fiškalu obje ruke.

— Odsjekoše glavu! odvrati Šime mirno pogledav djevojku.

— Jao! kriknu sdvojno djevojka i sruši se bez sviesti u naručje svoje sestre.

— Tko ti to reče? zapita Uršula oštro.

— Siromah fratar, koj je ostanke vrloga junaka zakopao.

— U istinu?

— Kunem se spasenjem! dignu fiškal tri prsta.

— Idi! mahnu Uršula rukom i pristupi k Sofiji, koju je Anka na postelju položila bila.

— Za sad je dosta, majko, šapnu Anka, čuvajte

ju, nesvjestica će minut, — okrenuv se zatim fiškalu, reče: Dodji sa mnom, dat ću ti pismo, da ga poneseš gospodinu Alapiću u Vukovinu.

*
* *

Mali Šime Drmačić sjedi na vrbovu panju kraj Save, da se okriepi za put u Vukovinu. Polagano izvadi iz žepa bočicu rakije i gucne dva tri puta. Al sa bocom izpuznu mu iz žepa i pismo, te pade na zemlju.

— Oho! mal da ga ne izgubih, zamrmlja fiškal. Na, tu stoj! i stavi pismo na šešir, koj je u travi kraj njega stajao.

Drmačić bijaše ovaj put vrlo žedan, izprazni cielu bocu i poče po svom običaju filozofirat. Zašto je Sofija vrisnula, čuvši za smrt Milićevu? To bijaše ovaj put tema Šimine filozofije. Gledajući u zemlju zape okom na pismu. Tu u pismu moglo bi se to saznat. I posegnu rukom, al uzmaknu brzo. Zamisli se. Eh! Bi li? Ne bi li? Bi! poče brojiti dugmeta i razpečativ brzo artiju uze čitat sliedeće:

Egregie domine!

Da je Ambroz umro valjda znate, sad je lakše raditi o ženitbi Gavre Taha sa mojom sestrom, kojoj je već javljena po Drmačiću Milićeva smrt. Radite vi sa svoje strane i Stjepko će radit. Tahi još oklieva. Moram vam javit, da se kmetovi oko Susjeda silno bune. To mi neki dan poruči Stjepko. Ne zabrinite se zato suviše, minut će skoro nevolja, lako ćemo bunu zagušit, al za nas je to u toliko dobro, da će se stari vuk smekšat. Po tom radite kako najbolje znate. Kad sahranimo Ambroza, ići će moja majka u Mokrice k Stjepku, da odanle kopa lagume proti Susjedu. To na vaše znanje uz pozdrav i poklon.

Vaša službenica

Ana Konjska
od Konjščine.

— Oho! skoči maličak na noge, Tahi i Uršula mire se preko moje glave, pa da i u buduće sjedi Tahi na Susjedu? Dobro da znamo. Ja ću svoje treće dugme dati u zlato okovat. Ha! Ha! Ha! nasmije se, i gospoda znaju dakle varalice biti? Bene! Sad se kažiputi mienjaju.

Fiškal stavi pismo u njedra, preveze se preko Save, — i ne podje u Vukovinu.

XXVII.

Na drugi dan duhova godine 1572. spusti se tiha noć na krajinu, za koje se je samo čulo pljuskanje Save, na kojoj je slaba mjesečina drhtala. Tik vode podalje od Zaprešića medju gustim visokim vrbinjem stoji drven zapušten mlin. Pred više godina ubiše tu vojnici bjegunci mlinara. Od onog časa osta prazan i sviet mu se uklanjaše s daleka. Pusta otvorena okna zievaju u noć, a šumeć igra voda oko drvene razvaline. Slaba zraka mjeseca proviruje kroz grmlje i granje u okna mlina. Al u njem pomiču se prikaze, u njem stoji šapat gotovo te misliš, da se tu noćni duhovi roče! Za jedan hitac od mlina pod grmom leži reć bi pružen panj, al kadšto se makne, pa vidiš, da na zemlji čovjek leži i kadšto prisluškujuć glavu digne. Al u mlinu ne šapću duhovi, već živi ljudi. U sriedi na mlinskom kamenu sjedi Matija Gubec. Blied je i propao, lice mu je mrko al mirno, oko mu igra čudnim plamenom. Do njega na zemlji čuči Ilija Gregorić, podupiruć koljenima lice. Niem gleda preda se. Potrbuške pred Gubcem leži Gušetić te se zlorado smieši.

Na prevaljenoj bačvi sjedi divlja mrka ljudina podrezane kose, Ivan Svrač iz Pušće a do njega stoji suh, malen ridjan šiljasta nosa Matija Bistrić iz Trstenika na Sutli. U kutu prislanja se na zid suh visok čovjek pod kunom kapom Ivan Turković iz Zaprešića, a za Gubcem boči se plećat, crnomanjast svat tvrda lica, živih očiju kmet Pasanac iz Stubice.

— Braćo! progovori Matija Gubec mirno, u ovoj tihoj noći skupismo se kao braća i ljude na dogovor. Vi znate svi, što nas peče i boli, nas ljudi kmetove u vladanju susjedskom i stubičkom. Osma godina teče, da je gospodin Tahi silnom rukom i prievarom izćerao stare gospodare, osma krvava godina, da stojimo kao razpeti mučenici na ovoj tvrdoj, nemiloj zemlji. Mučili smo se, našu muku ugrabi Tahi, znojili smo se, a znoj potrošišmo za Taha. On nam je pojeo naše žito, on nam je popio naše vino, on nam ugrabio naše kukavne groše, našu stoku, on nam je kovao lance, ranio nas do krvi, skidao glave, spalio kuće i ćerao udovice na prosjački štap. Dodje pusta godina, mi smo mu morali hraniti marvu, dodje glad, mi smo mu morali hraniti pse. Išli smo pred sud, al za seljaka ne ima suda, išli smo pred bana, ban obećaa ne održa, išli smo dva puta pred samu kraljevu svjetlost, da odkrijemo svoje krvavo, ranjeno srdce, rekosmo kralju, da volimo biti po živim vragom, nego pod Tahom. Kralj poslao je komesara, poslao je magjarskoga biskupa, taj nas je izpitao pred mjesec dana, tomu stavismo opet na krilo sve svoje suze i jade. A šta uradi biskup? Dade naše tužbe domaćoj gospodi, medju kojom je Tahi prvi. Gospodin biskup posla janjce vuku na izpovjed! I u svom saboru u Zagrebu zaključiše gospoda, da nas sud ima ćerati i vješati kao razbojnike, izobćiti iz svega kršćanstva, da još zapovjediše gospoda, da moramo mi seljaci Susjedjani i Stubičani ići graditi tvrdjavu Ivanić, da moramo ostaviti plug, ženu i djecu sada gdje nas je kroz nekoliko godina ubijala tuča, mraz, poplava, glad — sad gdje zemlja prizivlje poslije dugog časa naše žuljeve, da poberu božji blagoslov! Al nije to sve! Prosto krvniku oteti žito, vino, marvu, kuću, glavu — al nije mu prosto segnuti u naše srdce, u naše poštenje, nije mu prosto poput divlje živine silovat naše žene, naše djevojke. To mu ne budi oprošteno

nikad! Gubec skoči na noge, lice mu se ražari, a oči mu sievnuše svetom vatrom.

— Nikad! uzplamtiše seljaci.

— Idite po selih, nastavi Gubec, i slušajte plač osramoćenih djevica. Pokazasmo ih komesarom, a oni ništa. Pogledajte Janu, jedini štap sliepca Jurka; poludila je. Ne, ne ćemo, da budemo živina, da se u naše kmetske utrobe mieša prokleta Tahova krv. Zemlja nas ostavlja, nebo se zatvorilo, za nas ne ima pravice! Na noge dakle, braćo, jednom dušom, jednim srdcem, jednom šakom.

— Na noge! zagrmiše seljaci.

— Zakunite se, da ćete razbit krvničke lance.

— Kunemo se!

— Zakunite se krvi Isusa krsta, da ćete pristati jedan uz drugoga kao brat uz brata u sreći i nesreći!

— Kunemo se!

— Zakunite se, da ćete se osvetit samo krivcu, da ćete štovati tudje, da ne ćete ubijat neg u boju, da ćete mirovat, kad oćeramo Taha!

— Kunemo se! ozvaše se iz jedne duše seljaci dižuć ruke.

U taj par doču se otegnut zvižduk. Seljaci skočiše na noge. Na briegu Save prista velik čun, a na kraj izidje čovjek i žena. Oboje bijahu ogrnuti dugimi kabanicami. I zadju u mlin. Mjesec sinu kroz prozor, a u kolu seljaka stajahu Stjepko Gregorianac i Uršula Heningova.

— Zdravo ljudi, reče Stjepko, po dogovoru dodjoh medju vas sa gospojom Uršulom. Jeste li voljni dić se na Taha?

— Jesmo, odvrati Gubec.

— Izćerati i uvesti stare gospodare?

— Jesmo. Sav kraj od Stubice do Samobora, od Stenjevca do Sutle.

— Je l' vaša vjera tvrda?

— Tvrda, tako mi boga, reče Gubec položiv ruku na srdce. Dok vi budete uz nas, bit ćemo uz vas! Dok vi pošteno s nami, mi vama pošteni!

— A kada se kanite dići? zapita Uršula.

— Toga ne znamo pravo, odvrati Gubec; valja pripravit sve mudro, da se digne svaka duša u jedan hip.

— A gdje ćete počet? zapita Stjepko.

— Ne pitajte nas, gospodine, odvrnu Ilija, to je naš posao i dogovor. Vama budi dosta, da se ovrši.

— Imate li oružja? upita Stjepko.

— Imamo nešto, reče Gubec.

— Poslat ću vam ga ja, zaskoči ga Uršula, a olova i praha?

— Malo.

— Evo vam sto srebrnih škuda, kupite si, pobrzat će Heningovica predav Gregoriću kesu. Al ako krenete vjerom, ako se ne podignete?

— Ne bojte se, nasmjehnu se Gubec, stid nas je, da se prije ne digosmo, a da se ne podignemo, ne bi zaslužili ljudskoga imena.

— Pravo je tako, reče Uršula, ne dajte se, ne popuštajte! Harajte, kršite, Tahi vam ne smie biti gospodarom. Uzdajte se u nas, mi vama hoćemo dobro, i od nas dobit ćete svaku pomoć. Tvrde vjere! Da vas uvjerimo, dodjosmo amo!

— Al šutite, nastavi Stjepko, ne spomenite našega imena.

— Samo ako nam izvade srdce, reče Gubec našli bi ga u njem.

— Tahi nek padne! pruži Uršula ruku Gubcu.

— Nek padne! prihvati kmet plemićku desnicu.

— Tako budi i bog neka sudi, završi Ilija Gregorić.

Polako se šuljajuć grmljem dodjoše oboje do obale a čun ih prenese natrag na drugu stranu.

— Braćo, progovori Gubec, vi znate svaki svoj kraj. Znam, da sav puk stoji kao napeta puška, al treba još nagovora i dogovora. Obilazite, radite u svakom selu, al nek se ništa ne sazna. Svaki budi kao grob. Ne zadjite slabiću ili malovredniku, da nas ne izda.

— Gubče: dignu se Pasanac, ti si pametniji od nas, ti si pravednik, pismen čovjek. Sav puk zapisao je tvoje ime u srdce. Mi dižemo vojsku, al bez glave ne ima ništa. Ljudi! Matija Gubec neka nas vodi, nek je glavarom. Hoćete li?

— Dà! Živio nam vojvoda Gubec! viknuše svi u jedan glas.

— Hoću! Vodit ću vas, progovori svečano Gubec podignuv ruku, vodit ću vas u boj za staru ljudsku pravicu, do zadnjeg daha biti ću uz vas. Tako mi boga!

— Ha! Ha! Ha! zaori porugljiv smieh i na vratih pojavi se Drmačićevo izkipjelo lice o mjesečini.

— Izdajstvo! Drmačić! skočiše seljaci i u hip bljesnuše deset britkih noža.

— Ele ste junaci! Utucite me! nasmija se fiškal, ja sam sâm. Iznjuših vaš dogovor, podjoh za vašim tragom. Mogo sam vas izdat. Objesili bi vas. Ne učinih toga. Hoću da budem vaš, da se osvetim staromu krvniku za težke rane i udarce. Za svaku ranu nek oćuti sto muka. Vaš sam, tako mi boga. Al što kanite? Povratit se pod stare gospodare? Bene! Od konja na magarca? Dok bude gospodske bagre, teći će seljačka krv i suza. Dolje s gospodom! Sve podavite!

— Šuti, reče Gubec, mi niesmo razbojnici.

— Oj, oj mudrače kmetski, nasmija se Drmačić, znaš li ti, da se Uršula i Tahi preko vaših glava mire, da Sofija polazi za Gavru, da će na Susjedu ostat Tahi i Uršula.

— Lažeš! kriknu Gubec probliediv a seljaci navališe na Drmačića.

— Čitaj, Gubče! Ta ti umieš čitati, reče fiškal mirno i preda seljaku Ankino pismo.

Seljaci zapališe luč. Gubec uze čitat. Probliedi. Oči mu planuše jarom i viknu:

— Dà Drmačiću! Naš si. Istina je braćo! Stari gospodari rote se sa novim krvnikom proti nam. Oj crna gospodska himbo! Naša buna ima put biti tomu savezu. Proklete bile izdajice, koje nam prije malo časa zadaše tvrdu vjeru, noseć u srdcu zmiju. Na noge se! U kraj s gospodom! Samo jedna budi pravda! Naša sloboda.

— Naša sloboda! Za nju ćemo živjet i mriet, viknu razjareno kolo seljaka, a pri otajstvenom šumu mlina, pri zlatnoj mjesečini podaše si ti pogaženi zatočnici božje pravice i ljudskog dostojanstva žuljevite ruke.

XXVIII.

Kraj prozora mokričkoga grada sjedi Sofija Heningovica. Silno je propala. Izpod bljedila nježnog joj lica proviruju modraste žilice. Kosa joj pada neuredno niz ramena, a mutne oči gledju u zemlju, samo kadšto se podignu, omjere divnu krajinu, koja se pod njima prostire, i svrnu na istok. Tad primakne se mala ručica k srdcu, na dugoj trepavici sine suza a bliede usne stisnu se jače. Gospoja Uršula došla je sa Sofijom, da se mlada oporavi, jer ju je viest o strašnoj smrti Milićevoj ranila bila u srdce. Nu za majkom i sestrom dodje i gospodja Konjska, da doćera kraju svoj mudri naum. Po ciele dane sjedi Sofija i gleda mučeć preda se, a za dugih noći kvasi svoje uzglavje vrelimi suzami. Samo kadšto sadje sa sestrom si Martom u perivoj, da ublaži jade svoje medju miloduhom šumskoga zelenila.

U sobi je i Uršula i gospoja Anka.

— Mila kćerko, progovori majka pogladiv rukom čelo tužne si kćeri, poslušaj me. Imam ti reći rieč, vele-

važnu rieč. Ti si dobra i poslušna, i nadam se, da ćeš se pokoriti majčinoj volji.

— Govorite, majko, odvrati djevojka tiho, gladeć rukom skute svoje gladke haljine.

— Dok je i mrvice nade bilo, nastavi majka, da će se tvoj ne sudjeni zaručnik povratiti, čekala sam mirno ne hoteći dirnuti u tvoje srdce, premda je u meni od davna klonulo bilo svako ufanje. Spomenuh ti jednom, da bi trebalo pomisliti na drugu udaju, al ti se razljuti i ja zašutih. Danas je drugčije, danas znamo, da nesretnog mladića crna zemlja krije, a mrtvi ne vraćaju se iz groba — — — — — —

Gospoja Uršula zašuti časak. Sofiji dizahu se prsi jače i djevica udari u jecanje. Za kratko poče Uršula s nova:

— Dosta si se naplakala mlada za pokojnog si ljubavnika.

— Za vječnog si ljubavnika, zajeca Sofija.

— Dobro, za vječnog! Ti znaš, da je dobar i blage ćudi bio, ti ne ćeš, znam, za života drugoga ljubiti — —

— Nikad, zastenja djevojka.

— Al da nam tvoj miljenik, koj s neba na nas gleda, govoriti može, reko bi ti: Poslušaj majku!

— A šta tražite od mene? razvali djevojka oči.

— Da svoju vječnu ljubav, progovori gospoja Konjska, koja je dosele šuteć za Sofijinom stolicom stajala, staviš na žrtvenik uzvišen, blagosovan.

— Ne razumiem.

— Da se udaš, reče blago Anka.

— Za koga? upita djevojka hrlo.

— Za Gabriela Taha, odvrati gospoja Uršula mirno.

— Za Ga — — za sina krvnika i zlotvora? sunu Sofija u vis probliediv na smrt, jeste li s uma sišle?

— Dà, za Tahova sina, reče Anka odriješito.

— Pa ja da budem robkinjom neznana, ne ljubljena čovjeką, čiji je otac krvni neprijatelj moga plemena?

— Dà, reče Anka.

— Nikad! Nikad! mahnu Sofija rukom.

— A znaš li ti, sestro, zapita Anka, koliko je suznih noći tvoja majka probdila radi Tahova silničtva?

— Znam.

— A znaš li ti, sestro, koliko je jadni puk pretrpio muka od Tahova biesa, koliko si ti težkih suza za nj prolila?

— Znam.

— A hoćeš li, da ti se majka opet veselo smieši mirujuć na svom imanju i vladanju?

— Hoću, tako mi duše!

.— Hoćeš li, da se skine krvnička kletva sa šije izmučenog puka, da tvoje suze prosahnu, da te blagoslove tisuće majka, žena, djece i staraca? Hoćeš li Sofijo?

— Hoću, al kako — — — — odvrati u čudu djevojka.

— A ti podji za Gabriela Taha, jer ako podješ, odselit će se stari krvnik iz ovog kraja, povratit će se tvojoj majci imanje i kod nje prebivat ćeš ti sa svojim mužem. O tvojoj žrtvi visi naš spas.

Šuteć, silovito dišuć stajaše Sofija poniknute glave sred sobe.

— Ti oklievaš? Ne vjeruješ? zaskoči ju Anka. Dobro. Čut ćeš. Hrlo otvori gospoja Konjska vrata obližnje sobe. Udjite gospodo! viknu.

U sobu unidjoše Stjepko Gregorianec i Gašpar Alapić.

— Tko vas šalje, plemeniti gospodine? zapita Anka.

— Franjo Tahi, odvrati grbavac.

— A u kakvom poslu?

— Da javim gospoji Uršuli, da će joj Tahi povratit uz odštetu sve imanje i odselit se iz ovoga kraja,

ako gospodjica Sofija Heningovica podje za gospodičića Gabriela Taha.

— Jesi li čula, sestro, reče Anka, oklievaš li jošte?

— Sofijo, prioni! Za majku! doda Stjepko.

— Sofijo! Kćeri moja! zavapi Uršula, uhvativ djevojku za ruku, zar ne ljubiš majke?

Djevojka pritisnu rukama srdce. Gledjuć u zemlju zavrti glavom i razkriliv ruke provali u glasan, sdvojan plač:

— Dà, dà, dà! Srdce ste mi ranili, evo nà, sgazite ga! Poći ću za krvnikova sina, žrtvovat se za jadni narod! Uzmite me! Ubijte me! Poći ću — al sad me pustite, pustite — i djevojka poleti sdvojno prema vratima. Tu se sukobi s Martom.

— Marto! Sestro! Dušo! Povedi me sobom, na zrak, povedi za rane božje — poludit ću!

Sestre sidjoše u perivoj. Kroz suze, kroz uzdahe kroz plač i bol reče mladica sve svojoj sestri, a uz Sofijine potekoše i Martine suze. I dodjoše do mjesta pred sjenicom, gdje mladica prvi put stisnu mladićevu ruku, gdje joj cvatnu na usnah prvi posmjeh ljubavi. Uzdahnuv iz duše nagnu Sofija glavu na Martine grudi i reče:

— Pri kraju bijaše tada dan, a i sad se pomalo mrači. Tu stajah ja, a ondje on. Cvieće je cvalo, ptice su pjevale, nad nama smiešilo se plavetno nebo. Govorio mi je, svaka mu rieč bijaše mojemu srdcu što kapljica řose rumenoj ruži. I stisnu mi ruku. Oh tada se razgali preda mnom nebo. Sad? Sad se muti nebo, sad vene cvieće, tu stojim ja, zmije mi jedu srdce, prodana sam, sgažena žrtva, a — on. Oh sestro! zajeca Sofija baciv se na Martine grudi, njega već nikad vidjeti ne ću — nikada. I Marta uhvati obiema rukama sestrinu glavu poljubi ju i krupne suze padahu poput rose na zlatne pramove Sofijine.

— Razberi se, šaptnu Marta u jedan put, čuj konjska kopita primiču se ovamo. Sofija krenu glavom.

— Zadjimo na grad, reče djevojka.

— Gle, odvrati Marta, tri konjanika silaze s konja. Vojnici, šta li. Sad idu amo. Uklonimo se.

Brzim korakom pohitiše sestre u grad u Uršulinu sobu, gdje su gospodin Alapić, stara Heningova, Anka i Stjepko viećali o ženitbenom ugovoru.

— Stjepko! reče Marta ušav, nekakvi ljudi vojnici dolaze amo.

— Kakvi vojnici — —? zapita Stjepko, al jedva bje gospodar rieči ove doreko, pojaviše se na vratih tri bradata oružana čovjeka, od kojih je jedan odjeven bio na uskočku. Svi domaći dignu se od čuda.

— Hvaljen Isus! progovori prvi od došljaka, blied liep čovjek, drhćućim glasom.

Sofija trznu se. Munja ju, reć bi, dirnu. Poskoči korak, raztvori oči, krv joj udari u lica i poče glavinjati, drhtati kao šiba.

— Tko ste? upita oštro Stjepko.

— Tomo Milić, odvrati stranac.

Svi se stvoriše kamenom.

— Milić! Ti — ti — kliknu Sofija kano spašena duša — dà, dà, ti — ti — ti, oh dragane moj, oh raju moj! I djevojka poleti prema došljaku, sklopi ruke oko njegove šije, spusti glavu na junačka prsa, a on savi desnicu oko djevojke i poljubiv ju u čelo reče svečano:

— Gospo Uršulo! Tomo Milić dovede Gjuru Mogaića, Tomo Milić ovrši vaš zavjet, Sofija je njegova.

— Oh dà, dà, tvoja, plakaše djevojka od radosti, privinuv se jače njegovu srdcu, ne ima te sile, da me odkine od srdca tvoga. Ded, nastavi uhvativ ga obiema rukama za glavu, da vidim, jesi li ti? Oh jesi, jesi, moj jedini, moj ljubljeni, i poljubi ga plačuć u oba oka.

— Da ste zdravo, gospodine Miliću, pozdravi ga

Uršula hladno. Kako se vrlo promieniste, ne prepoznah vas u prvi mah. Dà, Sofija je vaša po mojoj zakletvi. Vi ju zaslužiste. Al očevidci rekoše, da ste u Banjoj Luci poginuli, je l' Anko? okrenu se Uršula oštro prema kćeri, a sad vidim, da su ti očevidci lagali, je l' Anko?

— Jesu, dahnu Anka probliediv na smrt.

— Lagali, plemenita gospojo, da mi otmu ovo blago, komu žrtvovah sav svoj život, al milost božja i junačtvo ovog poštenog Uskoka pokvari im crni račun. Kad me odpremiste za mladim Mogaićem, udjoh mu u trag, i da ga odkupim. Al nevjera turska zasužnji i mene. Robovao sam, pogibao sam — oh — dugo, dugo vremena; čega se čovjek na ovome svietu napatiti može, sve sam pretrpio. Dan za danom, godina za godinom uminu, a nama odnikle spasa. Jednom reče mi fratar, da se je za mene opitao čovjek iz mojega kraja, al da ga je odmah i nestalo. Zakopan si, proklet si do groba, mišljah. Jednog jutra — ima tomu mjesec dana — preda mi fratar pisamce; uzeh čitati, začudih se. Buduće noći da budemo spremni ja i Mogaić, pomoć da je blizu. Zanoći. Bijaše mi tiesno. Svi usnuše, samo nas dvojica bdismo. Na jednom oko ponoći zaori krik: „Gori! Pomozite!“ i u hip buknu čardak našega gospodara bega plamenom. U to puče puška. Turci se jedva razabraše al nahrupi iz kriša djavolska četa — deset Uskoka sjekuć Turke i zovuć nas glasno imenom. Prikučismo se k njima i dok se Turci branjahu od vatre, umakosmo sretno u goru i — šta da vam mnogo nabrojim — tako dodjosmo amo. A evo, taj je junak, Marko Nožina, vodio uskočku četu.

Mramorkom šućahu svi, nikomu ne dade se rieč iz grla.

— A gdje je gospodin Ambroz? upita Tomo.

— Umro, odvrati poniknute glave Stjepko.

— Umro! Oh i to! zajeca junak udariv se dlanom

u čelo, krute li sudbine, koja mieša u čašu radosti gorku kaplju pelina. Oh, otče moj, dobrotvore moj, zašto ne mogu i tebe grlit?

— Mjesto otca očekuje vas sin i njegova žena, reče Marta od srdca, pruživ mu ruku, počinite, gospodine Miliču. Vi ste našim gostom a i vi vriedni ljudi, dok vas je godjer volja.

— Hvala gospojo, pokloni se Mogaić, za ovu noć primamo krov, al sutra zorom krenut ćemo, jer i nas čekaju draga srdca.

*
* *

U dvorištu oprosti se Alapić od gospodara, gospoje Heningovice i Konjske.

— Žao mi je od srdca, reče, da zamisao banova nije urodila plodom, da se vraćam praznoruk. Bog je tako htio. Bojim se, da će o tom plamenu ljubavi buknuti užasan požar. Občuvao nas bog!

— Oh da sam to znala, protisnu Anka, al recite mi, gospodine Gašpare, ne primiste li sbilja mojega pisma?

— Ne primih i zato zakasnih.

— A gdje je Drmačić?

— Ne znam. Nestalo ga je. Doći će zlotvor kad bude gladan i žedan. Al sad laku noć, plemenite gospe.

Već se je gubio u daljini topot Alapićeva konja, a još stajahu sve troje u dvorištu.

— Zlo po nas, punice gospo, namršti se Stjepko, sad nije druge, nego ljuće jarit seljake.

— Da, odobri Uršula, Miliću nerado dajem djevojku, al moram. Za seljake pobrinite se vi. Anko! nastavi uhvativ kćer za ruku, ti si prevarila mater, ti si lagala o Milićevoj smrti. Ti ne imaš duše. Bog nas je pokarao.

*
* *

Noćno svjetlilo drktaše nad gorom i dolom, nad grmom i stablom, prostiruđi srebrnu vilinsku koprenu ravnicom, titrajuć poput alema po zavojih Save. Bijaše tiho, tihano, samo na drvetu perivoja slaže slavulj noćnu ljubavnu pjesmu. Tanko lagacko zapjeva ptica, pa brže i brže, jače i jače, da je od milja zadrktala i gluha noć. Tako kuca sve življe i življe mlado srdce na prvi uzplamaj ljubavi. Do otvorena prozora sjedi i opet Sofija. Zlatna mjesečina blisiče u staklenih pločah prozora, zlatna mjesečina igra na njezinoj kosi, na blaženom joj licu sieva u milostnom oku. A blaženi sjaj toga oka prelieva neizmjerno blaženstvo u oči mlada blieda čovjeka, koj je do nogu djevice sjedio. Taj čovjek bijaše Milić. Bieli prstići Sofije zaplitahu se drkćuć u vranu kosu junaka, na koju kadšto kanu sjajna djevojačka suza.

— Jutros, prihvati djevojka, umirala sam od žalosti, a sada pogibam od blaženstva. Moj Tomo, moje srdce i živote moj. Jesi l' to ti, jesi li? U svojih rukuh držim tvoju milu glavu, dà, dà, tvoja je. Ne bih je dala ni za sav sviet. Oh taj sviet bez srdca, bez duše. Prevariše me, izdaše me, hćedoše udat me za drugoga. Da si mrtav rekoše. Oh hvala ti bože, živ je, živ! Gotovo ne vjerujem. Daj da zatvorim oči, snivat ću, da sam nesretna, da si mrtav — djevojka zatvori oči, al ih otvori brzo — gle, reče, probudih se, ti niesi mrtav, ti si tu, ti si moj — na vieke moj! Sestro! okrenu se djevojka gospoji Marti, koja je podalje u mraku sjedila i mlade sretnike promatrala, sestro! Bog je ipak dobar i predobar. Od srdca mu hvala za sve moje jade. Ta bi li ja danas osjećala toliko blaženstva, da tolike muke pretrpila niesam?

— Dà, dobar je bog! odvrati Marta, i danas dokaza krutim dušam čudotvornom moći, da jošte bdije pravica nad zviezdami.

— Govori, sbori, reče mlada zaručniku, što si pre-

trpio, koliko si jada prepatio rad mene, dà rad mene? Plakat ću, milo ću plakat, da ti se odužim.

— Šutimo radje, šapnu junak, ne skinuv oka s mladice, pusti da niem gledam milo ti lice, da ga se nagledam za sve one godine, što ga vidio niesam. Ostavih pupolj a nadjoh razcvalu ružu. Ja niesam ništa trpio, ja sam sve zaboravio, sad tekar počeo sam živjet, jer gledam tebe, jer si moja. Skini mi se s očiju, osliepit ću, umri, umriet ću pogibajuć za tobom, ko što blizanac za blizancem.

— Oh navieke ćeš vidjet, na vieke čuti, na vieke živjet, kliknu djevojka, gledaj one blizance na nebu, to je naša slika i prilika.

I nježno spusti djevojka glavicu na glavu mladića. Bajno je šumila rieka, sladje je pjevao slavulj na zelenoj grani, jače se ljeskala mjesečina na Savi, a u mraku sjedjaše Marta. Suza zatrepti u njezinu oku i tiho šapnu gospoja: Evo! gledaj na nas, otče Ambroze, počivaj mirno. Tvoja je želja ovršena.

XXIX.

Ljudi idući oko zore drugoga dana od Brdovca u Zaprešić, čudili su se nemalo dvama konjanicima, koji su jurili putem na malih turskih konjih. Jedan od njih bijaše po odielu sudeć Uskok, nu drugi blied bradat i imao je na sebi tursko ruho, samo po kučmi i dugoj kosi vidjelo se, da je čovjek kršćanin. Već bijahu, jašuć mučke uzporedo, došli selu na domak, kad se putem namjeriše na djevojčicu od jedno dvanaest godina, koja je veliku čuturu nosila.

— Pomoz bog, djevojko! viknu Uskok, potegnuv konju uzde, bi l' mi dala, da se napijem.

— Bi! odgovori djevojka pogledav izpod oka vojnika i pruži mu čuturu.

— Jesi li Brdovčanka? zapita Mogaić, zaustaviv konja.

— Jesam.

— Znaš li ti, nastavi Mogaić, jesu li sliepac Jurko i kći mu Jana kod kuće.

Mlada pogleda mladog junaka nekako u čudu, zatim će reći:

— Ti već ne stanuju u Brdovcu, već su dugo kod Matije Gubca na Stubici.

— Na Stubici? preplaši se Mogaić.

— A dà, potvrdi djevojka.

— Marko! reče slobodnjak drugu si, okrenimo konje, ajdmo na Stubicu.

— Ta bog te vidio, nasmjehnu se Uskok, koja ti je preša. Zadjimo u selo kumu Gregoriću, a po podne ćemo do Gubca.

— Ne ćú van s mjesta do Gubca, opiraše se Mogaić okrenuv konja.

— E pa budi na tvoje, slegnu Uskok ramenima. S bogom, djevojko, i hvala.

Za časak odprhnuše drugovi na vilovitih konjevih natrag, dočim je djevojka u čudu za njima gledala.

Baš je na gornjoj Stubici zvonilo podne, kad Mogaić i Nožina projuriše selom. Uskok ne mareći za ostali sviet, gledao je konju u grivu, al Mogaić je visoko dizao glavu vireć u svaki kutić svoga zavičaja, koga kroz toliko gluhih godina ne vidješe njegove oči. Čudne se budjahu uspomene u njegovoj duši; bilo mu je da plače i da se smije. Napokon dodjoše i do Gubčeva stana.

— Sidjimo! reče Mogaić, skočiv s konja i privezav ga za stup ograde. Tako učini i Nožina. Udjoše u dvorište. Ni duše nije čuti bilo. Podjoše kraj oraha dalje prema kući. Mogaić zadrktav stane i pokaza prstom na kuću. Na veliku kamenu pred kućom čučila je mlada ženska. Svinuv ruke oko nogu i podupiruć koljenima lice, buljila je ukočenima očima u bieli sviet. Niz bliedo

čelo padaše raztrešena kosa, u požućelih licih niesi vidio ni iskrice osjećaja, iz prigašenih očiu niesi razabirao misli.

— Marko! šapnu Mogaić kroz strah, vidiš li ti onu žensku?

— Vidim, hvala bogu.

— Poznaješ li ti Jurkovu Janu? produlji slobodnjak uhvativ druga za ruku.

— Po imenu samo, po tvojem kazivanju.

— Dodji, oj dodji! drktaše mladić i povuče vojnika za sobom. I primaknu se ženskoj.

— Jano! kriknu uhvativ se za glavu i izvaliv oči, Jano! Za ime boga, je si l' to ti?

Ženska ne trenu trenom.

— Jano! kriknu mladić silovitije, staviv ruku na njezino rame, Jano, ja sam — ja tvoj Gjuro — dà Gjuro Mogaić.

Na dodir trznu se ženska, izbieli zube, upre ukočene oči u mladića i nasmija se grohotom:

— Ha! Ha! Ha! Gospodine stari, ogrtasmo kuruzu i zvona pjevaju! Cin! Cin! Čuj! Čuj! Šta ste došli? Oko zabljesnu djevojci divljim plamenom i sunuv u vis kriknu: Šta si opet došo, prokleti vuče, da piješ moje srdce, moju krv? Silovitom rukom uhvati Gjuru za prsi i škrinu zubi. Ho! Ho! Ho! Čujte, idu svatovi po mene po Arlandovu Doru! Gle, gle, šapnu Jana, pokazav prstom na drveće u dvorištu, vidiš li svatove jedan, dva, tri, gledaj, to je kum, to je stari svat. Pomoz bog, gospodo! Tiho, tiho, srdce spava, haj spava. Ne budite ga!

Strepeć uzmaknu Gjuro i prihvati se Nožine, koj je blied promatrao djevojku.

— Marko! šapnu slobodnjak drkćuć, to' je Jana, to je moja zaručnica.

— Nesretni sine! poniknu vojnik, toj ne treba zaručnika, gledaj, kako joj bies liže iz očiju. Poludila je.

— Poludila! vrisnu mladić kroz plač, pritisnuv

šake na oči. Krste bože! Što me izbavi jadna, da gledam tu strahotu? Dà vidim kako mi se omilje moje prometnulo niemom zvieri. Jano moja! Što sam ti učinio! I naričuć baci se mladić u zelenu travu, naričuć pritisnu čelo crnoj zemlji. A djevojka dignu glavu, dignu prst, razvali oči i šapnu vojniku:

— Čuj! Čuj! U gori zavija vuk. Zdravo vuče, zdravo! Dat ću ti njegovo srdce, dat ću. Nà, evo! Imaš li ga, imaš li? Stisni zube! Jedi, brate vuče, jedi! Oh i on me je ujeo tu, tu, jako, jako, i položiv ruku na srdce udari djevojka plakat, gorko plakat, ko što djeca plaču.

Niem stajaše Marko, glava mu klonu na prsi, izgorjelo lice izobrazi se od neizmjerne tuge, a trepavicu orosi mu suza.

— Tko je tu božji? zaviknu od ceste glas, Uskok krenu glavom, Gjuro skoči ko da ga je munja dirnula.

— Ujače! Ujače! Evo Gjure tvoga! Iz pakla dodje u pako? Razkriliv ruke, glavinjajuć zaleti se mladić na prsa ujaka Gubca, koj je dobrzav u dvorište, stajao, buljio i kliknuv od radosti i žalosti privio mladića gvozdenom rukom na svoje grudi i uzdahnuo:

— Oh Gjuro! Sine moj! Dragi sine moj! Odakle nosi te bog? Gjuro osovi glavu.

— Za pet rana Isusovih ne pitajte, odgovorite, je l' to Jana, moja Jana?

— Jest, potvrdi žalostno kmet.

— Al tko učini od moje Jane ovu Janu?

— Tahi, odvrati Gubec.

— Tahi! zaruknu mladić, da se je gora tresla i u tren posegnu za puškom.

— Stani, mladče! uhvati ga kmet za ruku, slušaj me i ti, brate Marko, slušaj. Ne nadan jad razdire vaše srdce, meni se je ukrutilo kamenom. Tahi oskvrnu ti silom zaručnicu i mlada poludi. U horu dodjoste, u

horu izbavi vas bog! Omjeri okom ove gore, okruži u misli ove doline! U svakom srdcu gore tvoje rane! Al zirni dalje, gdje se za gorom nebo plavi, na zapad pod Susjedom, Jastrebarskim, na sjever pod Cesargradom i Krapinom, sav puk priveza svoje uz tvoje srdce! Al zirni dalje, gdje pod nebo strše uz Savu kranjski vrhovi, gdje pod njemačkim bičem stenje štajerski kmet, svuda, tako mi boga, iz svake kolibe bulji Janino mahnito oko i bulji i plamsa, a dušami kmeta širom mrmori gromovita struja: Dosta razpela, dosta izdajstva! U kraj s gospodom! Ne samo Tahi, Tahi je kamen u toj krvničkoj kuli. Razvalimo svu! Bog će se dići, da sudi, seljačka šaka nosi mu mač. Pa ćemo iztepsti iz djavolskih ruku tu hrdjavu vagu, sažgati knjige njihovih krivih proroka i mačem napisat zakon, da bude svaki čovjek čovjekom pred bogom i svietom. Jano! zovnu Gubec, upriev oko u djevojku.

Ludjakinja dignu glavu, polako porumenjeŝe joj uvehli obrazi, bezsviestan posmjeh ožari obumrlo lice. I prekrstiv ruke na prsih, spustiv glavu, pristupi ponizno Gubcu.

— Šta je Gabriele, andjele moj, reče ludjakinja poljubiv kmeta u ruku, ti pjevaš toli liepo, o pjevaj i dalje. To godi, veoma godi. Mislim, da imam opet srdce. Izgubila sam ga. Bila sam u gori, vidiš ondje visoko, gdje je bog. Tražila sam svuda svoje srdce. Niesam ga našla. Pitala sam zviezde, rekoše: Traži, naći ćeš ga. Pitala sam ptice, rekoše: Traži, naći ćeš ga. Našla sam tebe, andjele Gabriele! Oh ti imaš pod svojim krilom moje srdce. O daj mi ga, molim, daj! Da kuca opet kao u ono staro, staro vrieme, kad još niesam bila Arlandova Dora.

Gubec položiv ruku na glavu nesretne djevojke progovori mladiću.

— Gle ludilo ovo tvoje nesretne zaručnice pro-

budi nas seljake na poštenje. Zaklesmo se, da ne ćemo mirovat, dok ne osvetimo Jane, dok ne osvetimo i tebe i evo ti pred bogom tvrde vjere, da Matija Gubec ne će mirovat, dok ne ovrši zadane vjere. Braća naša su spremna, sela čekaju, još koj mjesec i neka pukne sud. Donde miruj, jer ne imaš prava, da svojom preranom osvetom pokvariš osvetu cieloga naroda. Ja ću voditi puk, ta i onako ne imam nikoga do tebe. Majka mi umre a i Jurka Janina otca zakopao sam.

— Dobro reče satrven Gjuro, slušam vašu zapovied, ujače. Uz vas ću trgnuti sablju, kraj vas, ako bog da, poginut. Ja već ne imam ništa tražit na ovom svietu, bar ću drugim pomoći. I mladić pristupi k Jani, poljubi ju u čelo i šapnu kroz suze:

— Tebe i nikoju već. Propala si, nek padnem i ja! Djevojka pogleda ga velikima očima.

— Braćo, prihvati Nožina, ako vam nije žao, i ja ću uz vas, i ja ću medju svoju sirotinju, koja pogiba od gladi čekajuć plaću.

— Primamo te, poštenjače! pozdravi ga Gubec, zadjimo u kuću na dogovor, da čujem tvoje muke, da pripravimo spasenje. Pusti djevojku Gjuro. Onako biti će mirna.

Seljaci zakloniše se pod krov, a Jana krenu pjevajuć put šume, da potraži srdce svoje.

XXX.

Tik Štajerskog briega Save, upravo naproti trgu Krškomu u Kranjskoj, stoji na okrajku gorja mjesto Videm, a za mjestom ovisoko brdo, na kojem se diže pod nebo crkvica svete Markete. Na proplanku toga brda, s kojeg vidiš na zapadu Krško i Savu medju gorami, na istoku ravnicu oko Brežaca a dalje samoborsku goru, stoji na samu medju smrekami ovelika kuća; razi zemlje je zidana pivnica, a povrh nje jako drveno zdanje

pod strmim pocrnjelim krovom. Zdanje je okruženo drvenim triemom, na kojem u gustih redovih vise žuti klipovi kuruze. Bilo je po Svih Svetih god. 1572., a već se hvatao po malo mrak. Nebo je bilo tmurno, ljut, vlažan vjetar vitlao je po cesti požućelo lišće i kad bi jenjao, sipila je kiša. U to doba sjedjaše vrlo raznoliko družtvo u zadnjoj prostranoj sobi te samotne kuće, kojoj je gospodarom bio Nikola Krobot, plećat omašan Štajerac široka, crvena lica a na glasu bogataš al i živa krv. Uz gospodara, koj je za sobom zaključao vrata, sjedio je kraj male uljenice Ilija Gregorić, podalje Uskok Nožina, a naproti njemu tri vrlo različita čovjeka. Gjuro Planinec, postolar iz Krškoga, malen suh čovuljak šiljasta lica i nosa, komu su sive oči neprestance igrale u glavi, šeširić na glavi a ljuta jezičina u ustih. Susjed mu bijaše srednja stasa, crven, nabit, žilav. Na okrugloj glavi stršila mu kruta crna kosa i dugačka brada, a velike okrugle oči buljile su izpod biele puhove kape u svjetiljku. To bijaše kovač Pavao Šterc iz svetoga Petra kod štajerskog Kunšperka. Treći Andrija Hribar, kožar iz Radiča u Kranjskoj, suh otegnut momak, koj je vazda škiljio na svoj zavinuti nos i vječnim posmjekom sakrivao tajne si misli. U kutu kraj peći pako gledao je Šime Drmačić neprestance u vrč, koj je pred njim na zemlji stajao, dočim si je pjegav, plavokos i nabubren čovuljak — kramar Nikola Doročić iz Metljike — stojeć grijao ledja na peći.

— Tako braćo, reče Ilija, nabrojio sam vam sve, što nas peče i zašto se dižemo, a mislim, da ni vam na Kranjskoj i Štajerskoj zemlji nije mnogo bolje.

— Biesa bolje, zabuči postolar, čudim se da si kastelan na Krškom gradu nije od moje kože čizme naručio.

— Nam je zlo, vam je zlo, nastavi Ilija, batine padajü i ovkraj i onkraj Sutle i Save. Susjedi smo, braća

smo, gotovo jednim jezikom govorimo, jednako nas motaju, pa ded skočimo zajedno. Nije to samo na jednoga gospodara — na sve.

— Na male i velike pijavice, potvrdi šakom postolar.

— Vam ne treba mnogo nauka, produži Gregorić, vaši Brežčani i Metljičani pokazali su mlatom nejedanput, da znadu krstit po „staroj pravdi". Nu moram vam reći, šta mi Hrvati hoćemo i kako hoćemo. Ja vam to velim na ime Gubca iz Stubice, koj je naš vojvoda. U stubičkom i susjedskom vladanju stoje sva sela u pripravi, imamo pušaka, koplja, praha i olova, pa bit će i sjekira dobra, jer nas je sila. Svaka kuća daje momka. Izabrali smo si i kapetane po selih, koji su vam dobro znani, jer dolazite po trgovini često k nama. Gubec, Pasanac i Mogaić vodit će stubički puk, ja ću Brdovčane, Nikola Kupinić Susjedjane, Ivan Turković kmete iz Zaprešića, Pavao Melinčević sviet iz Pušće, Ivan Karlovan Stenjevčane a Pavao Fratrić Stupničane. Kad osvane rok, svaki će kapetan skupit svoju četu, pa što bog da. Al bi to malo bilo. Nas bi brzo zagnjavili. S nama ide i sav puk, koj kmetuje gospodji Barbari Erdödovoj, koja pod ženskom kožom vraga nosi. Jastrebarsko, Okić i plemići Draganićani naši su, i za puk oko Cesargrada i Tuhlja ne bojim se takodjer.

— I ne treba straha, progovori Nožina, dolazim iz toga kraja. Ne će se samo kmetija uhvatit u naše kolo već i malo plemstvo, koje reži na gospodu Kegleviće. Vodit će ih Gašpar Benković, plemić iz Zaboka, a računar gospodina Sekelja Ivan Dolovčak iz Krapine obećao nam je i velikih pušaka.

— Za ljude gospode Zrinjske kod Ozlja ne bih jamčio, jer ta gospoda ne muče seljaka.

— A tvoji Uskoci, Marko? ozva se Drmačić iz kuta.

— Na pol već su moji, sokole moj, odvrati Uskok ne

kmetuju bog i duša, al gladuju i umiru na zemaljskoj plaći.

— Vidite, braćo, nastavi Ilija, tako ćemo mi, hoćete li vi uz nas?

— Pa šta hoćete vi, Hrvati? zapita Kovač.

— Beno! lupi postolar šakom u stol, potući sve, što nosi gospodsku haljinu.

— Ne ćemo, zavrti Ilija glavom. Mi ne damo svoje krvi, al ne tražimo tudje, mi čuvamo svoje, al ne grabimo, što nije naše. Jednog kralja služimo, a mi ne ćemo nego kralja, nam ne treba sto gospodara, nam ne treba robote, gornice, desetine, mitnice, nam ne treba biča i klade, nam treba jednake pravice za sve ljude, koje je dobri bog po svojoj spodobi stvorio. Dići ćemo se, pa ćemo najprije k vam u gore. Vi ćete uz nas. Slobodni mi, slobodni vi. Ne ćemo na puste čopore, ne ćemo plienit i palit, već brat do brata, seljak do seljaka, tvrda volja, tvrd red. Pa kad nam u vaših gorah vojska naraste, skupit će se tisuće slobodnih glava i tad ćemo na Zagreb. Metlom poćerat ćemo veliku gospodu bez traga, podignuti carsku pravdu, koja mora sudit jednako svim i čuvat ćemo sami medju od Turaka, a ne ćemo trpat polovicu carskih cekina u žep kao što gospoda. Je l' pravo, brate kovaču?

— Jest, brate Hrvate! pruži Pavao preko stola ruku.

— Ej i ja ću gospodi sudit, zagrozi se kržljavi postolar, svaki dan sjedit će takova hulja u kladi pred mojom kućom.

— A kuda ćete do nas? zapita Hribar, gdje se mislite dići?

— Ravno na Zagreb ne možemo, protumači Ilija. Nas bi bilo premalo. Sa Turčinom je mir i gospoda dovukla bi dosta izvježbane vojske. A kako? Ja ću se prvi dići, provalit ovamo na Brežce i Krško. Prigrnut ćemo ovuda narod. Jedni neka idu od Krškog na Kostajno-

vicu i ondje nek se uhvate za Uskoke i jastrebarsku četu, i nek zauzmu Metljiku i Novo Mjesto. Sam ću na Sevnícu odanle u Planinu, Kunsperg, Pilštaju, a na Sutli dočekat će nas Cesargradjani. Gubec stojat će kod Zlatara i Stubice, da nam čuva u sredini ledja i da se vaša i naša gospoda proti nama ne svežu. A kad se pomoćju božjom svi ojačimo, skupit ćemo se pod Susjedom kod Save pa odanle udarit na Zagreb. Vi pako dižite cieli kraj, kuda prodjemo, a dižite narod i dalje k Ljubljani i moru, da svoju gospodu ondje zabavite. Ništa nek se ne piše, da nam ne udju u trag. Biljeg neka nam bude pietlovo pero. Ne govorite na glas, šuteć brusite nož, al kad naš čovjek donese na klobuku pietlovo pero u selo, tad vadite nož, tad neka se digne puk. Vi, koji ovdje sjedite, stari ste nam znanci, znamo, da i vi mrzite gospodu. Zato uročismo upravo vas amo pod ovaj čestiti krov, zato dodjosmo mi Hrvati k vam Štajercem i Kranjcem, da pokucamo na vaša vrata i pitamo, hoćete li s nama za staru pravdu? Odgovorite, hoćemo li s vama ili bez vas? Jer dići se moramo. Gospoda poslaše opet svoje ljude pred kralja, da im dade vojske proti nam.

— Hoćemo! skočiše na noge Slovenci, za vašu pravdu, za našu pravdu! I proklet koj se iznevjeri, doda kovač.

— Od Krškoga preko leskovačkoga polja do Kostajnovice kurit ću ja po selih, ozva se postolar.

— Ja ću predobiti Brežce, zaviknu domaćin.

— Za Metljiku jamčim ja, reče Doročić.

— A ja za Boštanj i Radiče nadoveza Hribar.

— Što je pako gorskoga kraja od Sutle do Laškog i Celja podpuhnut ću ja svojim miehom, zagrmi kovač.

— A prije svega, braćo, prihvati Ilija, zaokupite sve brodove na Savi, da presiečemo gospodi prievoz.

Drmačić bio je do sad mirno slušao dogovor, gu-

cajuć pokadšto kapljicu vina, al pri zadnjih rieči dignu se Ilija i progovori:

— Čujte, ljudi, pametnu rieč. Bit će nas mnogo, al niesmo mi, što je vojska, a puk znate, okreće se kao šiba na vjetru. Mogli bi nas potuć. Već mi pograbimo gospodu s prieda i s traga, za glavu i za rep.

— Ne razumiem, reče kovač.

— Složimo se — — — produlji fiškal.

— S kim? viknu postolar.

— S Turčinom. Ja sam ondje ponešto poznat, pa ću vam taj posao rado obavit. Mi s gora, Turci s dola.

— Bjesniče, planu Ilija, vraga da odćeramo, da dovedemo drugoga vraga. Da robujemo poganinu. Jesi li kršten?

— Jesi čuo, piskaralo, stupi Uskok pred fiškala dignuv šake, da mi nije više ta sotonska šala skočila na tvoja pogana usta, jer ti stisnuh lubanju medju ove dvie šake, da ti se mozag izpuši. S Turčinom! Ne poznaješ li tu nevjeru. Idi bez traga.

Fiškal probliediv slegnu ramenima i ne reče ništa.

— Ne, sami ćemo, braćo, kliknu kovač dignuv vrč, sami kao pošteni ljudi za svoju slobodu! Iz ovog vrča pijmo svi kao prava braća od boga. U naše zdravlje, u našu sreću. Pomozi nam bog!

— Pomozi nam bog! odazvaše se svi i svaki gucnu iz vrča. U jedan hip priskoči jedan k drugomu, u jedan hip izgrliše se, poljubiše se.

— Razidjimo se, braćo, reče Ilija, kasno je u noći, a dan nas ne smie ovdje uhodit. Laku noć! A kad dodje u selo pietlovo pero — — —

— Znati ćemo, stisnu mu kovač ruku, da je pietao pozdravio zoru naše pravice, naše slobode.

— Da bog dà. Amin! završi Uskok.

XXXI.

Pokladna je noć godine 1573. Zviezde trepere kao dragulji na čistom nebu, gorom i dolom ljeska se o noćnom svjetlu debeli snieg, čudno bljeska inje na suhom granju, ledene svieće pod slamnatom strehom seoskih koliba, na kojih se žare malena okanca poput crvenih oči, a nad krovom vije se veselo bieli dim. U brdovačkoj krčmi plamte luči, ciliču male, mrmljaju velike gusle, pijuć, skačuć jujuče sviet. I u župnom dvoru gori svieća. Pred župnikom kleči seljak Ilija Gregorić. Izpovjedio je svoje griehe, moli za blagoslov.

— Otče duhovni, reče, očistili ste me grieha, ženu i djecu odpravih Osvaldu u Pišec, ondje su sigurni. Slobodan sam i jak. Sad neka osvane pravda. Blagosovite me.

— Blagosovio te bog, odvrati suznim okom starac. Gospodin, sudac i pravednik bog neka vam utre put. Budite pravedni, ko što je on. Idi sinko, u miru, i andjeli te uzeli pod svoje krilo. Bog zna, hoće li te moje stare oči opeta vidjeti, al pratit će te duša moja i molitva. S bogom!

Nedaleko od župnikova dvora sasta se Ilija sa visokim čovjekom.

— Ilija, reče stranac, dodjoh od Gubca, dovedoh ti četrdeset ljudi pod dobrimi puškami.

— Dobro. Postavi ljude za krčmu, a na znak nahrupi. Je li Gubec pripravio sve.

— U ovaj čas će se dić.

— Dakle pazi, završi Ilija i podje prema krčmi.

U bielom dimu miešala se pijuć seljačka svjetina. Žar luči igrao je veselo nad glavami seljaka. Gusle ciliču u kutu, vino teče da je veselje, a sred sobe vitla se mahnito kolo. Za stolom naproti vratima sjedi Gušetić, Nožina i Bistrić. Zadovoljan bulji Gušetić u kolo i pije, niem gleda Nožina preda se, a fiškal Drmačić

vije se jujućuć u veselom kolu. Veseo narod! Sretan narod! Ne boli ga ništa. Tad unidje Ilija Gregorić. Na kučmi trepti mu pietlovo pero, niz ramena visi mu dugačka bunda.

— Živio Ilija! zagrmi razigrani sviet. Živio i zdrav bio na vesele poklade!

— Veselite se, braćo, nasmjehnu se ozbiljno seljak sjednuv do Nožine.

I opet zagude gusle i zveknu čaše, a kolo leti i leti ko da ga jario bies.

— Juju! Skoč', djevojko! zakriešti fiškal poskakujuć kao jarac, ni lucifer ne ima u paklu ljepše maškarade.

Na vrata uleti djevojka i šapnu kroz strah:

— Sa Susjeda idu!

Sviet se prenu, kolo stade, gusle zašute. U sobu stupi Petar Bošnjak sa četiri oružana druga.

— Dobar večer, ljudi! reče milostivo, no dedte! Veselte se! To je pravo! Krčmaru tri vrča vina! Nek se pije dok je duše!

Seljaci mučali mukom. Tad zape Petrovo oko o fiškalu, koj je poput mačka piljio u Tahova slugu.

— Oj, nasmija se Petar, koja je tebe voda doplahnula, izprebijena huljo? Jesi li zaboravio, da ovuda vješala rastu?

— Dodjoh Petre, reče fiškal zlorado staviv se pred Bošnjaka, da tebi i tvomu gospodaru javim, da su mi rebra zacielila i da batina dva kraja ima, a konopac ne pita, je li čij vrat kmetski ili velikaški.

— Šta, huljo, skoči Bošnjak jarostan, ti huljiš moga gospodara. Ljudi, okrenu se drugovom, vežite psa.

Drmačić uzmaknu, oružnici koraknuše, svjetina skoči mrmljajuć na noge, Bošnjak zažvižnu i deset oružanih sluga navali u sobu.

— Vežite psa, kriknu Bošnjak, a vi kmetske hulje ni da ste se makle s mjesta. Al u taj par dignu se na

noge Ilija, razgaliv prsa, na kojih se je vidio biel krst od platna, podiže vrč i zagrmi gromovitim glasom:

— Hora je, braćo! Za slobodu i pravicu našu diže se kuka i motika. Seljak je svoj gospodar, nek padne Tahi! Na noge!

— Na noge! zaurla sviet i u jedan mah zabljesnuše u svačijih rukuh sablje i puške. Bošnjak probliedi.

— Vežite me! zagrohota Drmačić.

— Na noge! U ime boga! viknu Nožina izbaciv kroz prozor pušku. U tinji čas provali četrdeset seljaka pod puškom u sobu, u tinji čas ležahu Tahovi sluge svezani na tlih. Puška za puškom grmi, crkveno zvono udara jače i jače, a s daljine ozivlju se druge puške, druga zvona, a širom cieloga kraja vrvi pod oružjem narod, širom cieloga kraja grmi kroz pokladnu noć gromoviti uzklik: U ime boga diže se kuka i motika za staru pravdu!

XXXII.

— Šta ste se za boga prestravili, sine? zapita Uršula Stjepka, koj se je upravo iz Zagreba u Mokrice povratio bio.

— Zlo je, odvrati velikaš, nemirno hodajuć amo tamo po sobi.

— Kakve novine nosite? Seljaci se podigoše.

— Dà, žalibože digoše, reći će velikaš buljeći u zemlju.

— Govorite, za ime boga!

— Uzde nam izmakoše iz ruke. Ne znam, što da mislim. Kao crni gavrani doliću sa svih strana zli glasovi na banske dvore. Prokleta struja seljačka razlieva se poput bujice po cielom kraju. Ne buni se samo Tahova mužadija pod Susjedom i na Stubici. Baničini kmetovi na Cesar-gradu podigoše biesne glave. Kastelan im se je opiro, ali seljaci popališe

grad, oteše topove, a kastelan izgubi glavu. U okićkoj gori i oko Kerestinca sjati se puk i razori kerestinački dvor. Draganićko plemstvo ide pod svojom zastavom na Jastrebarsko, da udari na banicu. Krvnik Tahi zatvorio je Susjedu vrata i naperio velike puške. Da se kmetski bies ohladi o krvavih zidinah. Al seljaci ne navališe na Susjed. Svuda po sniežnoj ravnici vidite, kako se dugo čislo razjarenih seljaka vije poput crne zmije, kako im se poput oštrih bodljika ljeska svjetlo oružje. Svuda čuje se lelek crkvenih zvona, svuda plamte Tahovi dvori. Projurih kroz Stupnik. U selu ne ima gotovo mužke duše. Svi podjoše k vojsci, jer vojsku imaju. Hrpa se pridala hrpi i bude četom, četa četi i bude vojskom. A sve se to diglo u jedan hip kao munja.

— Ne idu na Susjed, na Taha? Ta kamo idu? upita Uršula.

— Šta ja znam! Na zapad idu. Dočuh, da su prevalili preko Sutle u Štajersku.

— Šta će Hrvati ovdje u Štajerskoj, tu bar ne ima Taha?

— Šta ja znam, lupi Stjepko srdito nogom, — al čujte, šta je to? Zvona zvone. Čujete li kriku? Stjepko poleti k prozoru, otvori ga: Za ime boga! Ta to je u mojem vladanju.

U sobu pade drkćuć mokrički kastelan.

— Gospodaru! reče, zlo je! vojska hrvatskih seljaka stoji pod Ilijom Gregorićem kod Dubove i kreće na Brežce. Dvie tisuće oružanih ljudi. Štajerci svuda pristaju k njima. Al zlo poseglo je i do nas. Vaši Jeseničani posjekoše mitnicu, oteše gospodski brod. Iz Bregane oćeraše vaše špane i zvone u sva zvona. Po selih lete konjanici, mužkarci se sgrću pod oružjem, vičuć, da im već ne ima gospodara, da idu k Hrvatom u Dubovu.

— Bože! zalomi Uršula rukama, propadosmo.

— Kastelane! reče Stjepko prestravljen, zatvorite gradska vrata, naperite topove, skupite momčad, koliko je ima?

— Do četrdeset.

— Ništa više?

— Ništa.

— Počekajte! Poniet ćete pismo gospodinu Uskočkomu obrštlajtnantu Jošku Turnu u Kostanjevicu. Recite mu, šta je i neka brže pošlje jedno 300 Uskoka i dvie vreće praha. Dà, je li Svrač u gradu?

— Jest,

— Pošaljite ga amo! A vi idite brže.

Kastelan ode i za malo pojavi se pred gospodarom seljak Ivan Svrač.

— Šta želi vaša milost? zapita seljak hladno, motreć izpod oka Stjepka.

— Je l' bies ušo u vaše seljačke glave? Šta tražite u Štajerskoj i Kranjskoj? kriknu velikaš.

— Šta ja znam, slegnu seljak ramenima, ta znate, da sam ovdje bio na službi.

— Al ti moraš znati, što kane.

— Ne znam, velim vam, gospodaru; pitajte ih sami

— Ivane! progovori Stjepko blaže, uzmi konja, poteci u Dubovu k Iliji. Zaklinji ga, nek se sjeti našega ugovora, nek se vrati, nek udari na Susjed.

— Dobro! zategnu Ivan poslije časka, ne znam, hoće li hćeti. Po tih riečih izvuče se seljak iz sobe.

— Ja ću dolje u selo, punice, da zaustavim seljake. Ne recite Marti ništa da se ne poplaši.

— Nemojte, Stjepko, za boga! moljaše Uršula.

— Mislite li, da se Stjepko Gregorianec boji? Dà vidimo. S bogom!

Ura za urom minu a u smrtnom strahu brojila je gospodja Uršula čase, tješeć i varajuć svoju kćer. Već

je bilo blizu noći. Napokon se vrati gospodar i pozva punicu k sebi.

— Šta je? upita žena mrkog si zeta.

— Je l' se vratio kastelan?

— Nije.

— Sve po netragu! Kuga ih udavila, škrinu Stjepko, sgrčiv pest. Poletih sa deset momaka do prievoza. Na stotine seljaka stiskalo se kraj Save — sve pod oružjem, svi kao da su spremni na dalek put. Sve petdeset po petdeset prešlo ih preko Save. Doviknuh im neka stanu, i kamo k biesu da idu? Al oni ništa. Bocnem konja, doletim do broda da zakrčim seljakom put. „Kamo krenuste, hulje?“ viknem. K svojoj braći,“ odgovori mi star Jeseničanin, „po svoje pravo.“ „Proti komu?“ „Proti gospodi.“ „Ne znate li zlotvori, da sam ja vaš gospodin?“ „Bili ste,“ odvrati stari bješnjak, „sad je drugi red. Uklonite se s puta, jer moglo bi i zla biti!“ reče starac pokazav prstom na stotine koplja, koje su na me naperene bile. Oklievah časak, al medju ruljom pojavi se glasan mrmor i gužva odtisnu me od briega.

Uršula jedva da je disala.

— Ne vrati li se Svrač? šaptnu kroz prepast.

— Vrati.

— A šta odporuči Ilija?

— Prekasno. Da se ne će vratiti. Da prevarismo puk, hoteći se izmiriti s Tahom. Sada da se dižu na svu gospodu.

— A koj nas djavo izda? zadrkta Uršula.

— Oh da ga znam! podignu Stjepko pest; poslah Svrača po drugi put. Da o pomirbi s Tahom ne ima govora, jer se je Sofija udala za Milića. Nek se vrate, jer da ću ih inače nataknut na ražanj.

— A šta dojavi Svrač?

— Ne povrati se više, odvrnu Stjepko poniknute glave.

— Nož se okrenuo proti nam, iztisnu Heningova, pomozi nam bog!

* * *

Gašpar Posinger upravitelj grada u Brežcih plamti od biesa. Bubnjem dao je sve gradjane mjesta pozvat u tvrdi grad, da ga brane od hrvatskih seljaka, kojih se čopori valjaju od Dubove. Desetak ih dodje, drugi rekoše: ne ćemo. Trećega veljače 1573. oko podne, doleti na brežački trg konjanik, seljak Šantalić. Ogrnut je izvrnutom opaklijom, za klobukom igra mu pero, u desnici sablja, u ljevici biela zastava.

— Oj ljudi Brežčani! Pošteni gradjani! zaviknu seljak narodu, koj je kličuć izletio na kućna vrata. Čujte! Šalje me kapetan Ilija k vam. Naša vojska ide ovamo, al vi se ne bojte! Ne ćemo zla! Braća smo i prijatelji. Na gospodu idemo. Ne ćemo daća, ne ćemo mitnica, ne ćemo biča!

— Ne ćemo biča, zagrmi narod.

— Pa dobro, nastavi Šantalić, budite uz nas, predajte nam mjesto.

— Hoćemo! Vaši smo! vikahu Brežčani. U taj hip izpuknu se izmedju naroda debeo čovuljak, brežački župan Jure i udari u sav glas krieštit:

— Ubijte pijanog Hrvata! Jeste li čuli, poganin buni nas proti milostivoj gospoštini. Ubijte ga, ili ću vas zatvoriti. Srdito dignu župan pest, a sa grada grunu silovito top.

— Ha, ha! Dolje župan! Dolje licumierac, bjesnjaše narod. U dobar čas dodje Hrvat! Kraj je sada gospodi i krvničkim robovom, zagrohota Nikola Krobat i udari župana dlanom po trbuhu, da je s mjesta poljubio zemlju.

— Brežčani, dignu Nikola kijaču, jeste li ljudi?

— Jesmo.

— Brežčani! hoćete li, da vam još i sad po ledjih bubnjaju i po kesi kopaju njemačka gospoda?

— Ne ćemo!

— Dolje s gospodom! Nek dodju Hrvati! Je l' pravo, braćo?

— Nek dodju Hrvati, zakipi narod.

Za jednu uru unidjoše bubnjajuć, kličuć pod bielom zastavom sa crnim krstom na konjih i pješke dvie tisuće hrvatskih i štajerskih seljaka, a na čelu im Ilija Gregorić. Nikola Krobat drža rieč, Brežci se predaše i rujno vino iz lagava debelog župana okrsti na novo staru pravdu; al gromovito viknu Gregorić: Napried braćo, napried! Dalek čeka vas put!

* * *

Od Stare Vasi do Videma tutnji bubanj. Kadšto pukne puška i odjekuje muklo po sniežnoj ravnici. Štajerke izlete na vrata. Hrvati idu, idu na gospodu. Puno ih je kao proje. Dugo, dugačko čislo. Ne vidiš im konca ni kraja. Jedni gaze pješice snieg, drugi idu na konjn. Čudni ljudi, brkati svatovi. Jedni imaju široke šešire, drugi kučme kape, jedni opanke, drugi čizme, jedni mentene, drugi izvrnute kožuhe, treći pisane čohe od darovca a četvrti gunje. Na brkove im se hvata inje. Svi gledaju veselo preda se. Ta slobodni su. Koj nosi pušku, koj koplje, koj sablju, koj kosu, koj sjekiru, bilo je i mlata i bata. Svaki ima na prsih biel križ, sami vele da su križari, svakomu igra za šeširom il kapom pero, a nad svima vije se biela zastava sa crnim križem. Uz nju jaše mirno gledjuć preda se vojvoda — Ilija Gregorić. To je čovjek. Slobodno gleda, za pojasom sievaju mu srebrne kubure, ništ se ne boji. I četiri topa imaju na kotačih. Te su im Cesargradjani po-

slali a i deset dvopušaka od gvoždja. Čisto je čovjeka strah. Al veseli su, tako mi duše. Bubnjaju, kao da idu na proštenje, pucaju kao da idu u svatove, i pjevaju — čudno, čudno zavlače pjesmu, kao da pjevaju vigilije. Sad su došli do Videma. Tu valja čekat, reče Ilija. Skloni se, kako znaš, u kuću, u staju, u hambar, u crkvu, il prosto ti čekat na sniegu. Večer je, maglovito je, tmurno je. Preko Save ondje sievaju od kuća Krškoga iz prozora svieće, brdine se dižu strmo u maglu, suho granje strši u zimski zrak, sniega je puna torba. Al šta hudi magla i snieg, kad si svoj. Videm je pun ljudstva, kao da si krumpir nasadio. Najveća je gužva pred kućom seoskog župana. Tu stoje topovi, tu je kraj vrata prislonjena zastava. Vrata su otvorena. Kapetani izlaze, ulaze, ko da je to krčma.

— Koga biesa tu čekamo, zapita pred vratima Pavao Fratrić kapetan stupnički, kakvu kašu kuha Ilija opet?

— Da bome, kašu, nasmija se Ivan Karlovan, kapetan stenjevački, puhnu u šake, za veliku gospodu. Imat će šta pojest.

U županovoj velikoj sobi žarila se peć. Kraj nje na klupi protegnuo se Nožina. Na podu leži mu puška. U kutu na zemlji sjedi Mato Gušetić i reže hljebac gledjuć u Nikolu Krobota, koj se za dugim stolom sa Nikom Kupinićem kuca, a kod prozora šapće mali fiškal važne stvari Metljičaninu Doročiću. Malo postojalo časa i u sobu pade Ivan Svrač, mokar, izmučen od puta.

— Oho! Ti, Svraču? zaviknuše svi.

— Gdje je Ilija? zapita došljak posegnuv za vrčem.

— Preko u Krškom, odvrati Gušetić, dogovara se sa purgari, da se predadu i budu uz nas.

— Pasja godina! otresnu se Svrač, ne ćutim već kosti.

— A šta si našo? progovori fiškal. U to pojavi se

na pragu Ilija, a uz njega postolar Jure Planinec i krojač Osvald, gradjani iz Krškoga.

— Pomoz bog, braćo! pozdravi ih Ilija. Sreća nam dobro služi. Liepo se dogovorismo sa purgari u Krškom. Naši su. Zaklesmo se jedan drugomu i evo šalju poštene ljude za svjedočanstvo.

— Pri mojoj duši, lupi se postolar u prsa, pošten sam. Izkrivile se sve moje pete, ak sam nepošten. Željan sam sašit par čizama od gospodske kože.

— A ti si, Svraču, došao, nastavi Ilija, kakve novine nosiš?

— Nije se bojat ni od Uskoka ni od Zrinjskih konjanika. Možemo slobodno napried.

— Dobro, reć će Ilija, sutra za rana možemo preko Save. Ti, Kupiniću, vodit ćeš vojsku, a s tobom će Turković, Fratrić, Nikola Bartolić i Grga Drvodelić. Tisuća ljudi će s vama, uzmite si i pet velikih pušaka i dva topa.

— A ti, kapetane? zapita Krapinić.

— Ja idem dalje k Sevnici pa u goru na Pilštajn gdje nas Šterc čeka. Vi ćete od Krškoga preko Drenove na uskočke gore. S druge strane doći će onamo Jastrebarčani, pa onda udarite na Metljiku, koja vas čeka. Ondje se nije ničega bojat, jer su Žumberčani naši. Dà, Drmačiću, sjedni pa piši pismo, da ga Nožina ponese med Uskoke. Obećali su, ne će svjerovat. Al nek vide crno na bielom, da ih zovemo u kolo za braću.

Drmačić sjede pisati pismo, a Ilija baciv kožuh smjesti se za stol. U to ozva se s vana glasan plač.

— Šta je to? skoči kapetan na noge. U sobu doleti Štajerka plačuć.

— Dobri ljudi! udari pričat kroz plač, evo u moju siromašnu kuću provali vaš čovjek. I razbi mi sjekirom škrinju i ote mi sve.

— Tko je bio? planu Ilija.

— Evo ga, viknu od vrata Karlovan, vodeć za šiju blieda seljaka.

— Tko si ti? upita Gubec.

— Stjepan Šafarić, promuca seljak.

— Jesmo li mi Turci, huljo? Jesmo li se digli krast? Na drvo ga penjite, tu pred kućom, nek svaka razbojnička duša vidi, što ju čeka.

Seljak kriknu, al za nekoliko časova zibala se njegova lješina o suhoj jabuci pred županovom kućom, nu u toj vrevi umaknu iz kuće Ivan Svrač u noć.

— Gdje je Svrač? zapita za jedan čas Gušetić, a ne znaš li ti, Ilija, da je Svrač oteo županovoj ženi u Brežcih deset cekina?

— I on? razjari se vojvoda, gdje je, potražite ga i on će tako, ma čiji sin bio.

Zaludu, Svrač uteče bez traga.

— He! He! nasmija se postolar, mudar je, konoplja mu smrdi.

— Evo pisma za Nožinu, reče fiškal Iliji, dobro bi bilo da krene odmah.

— Pa dobro, nek ide! Brate Marko, na noge se. Na put!

Uskok skoči, proteguu se, stavi pismo u njedra i prebaci pušku preko ramena.

— Baš me gonite u vukove, al neka! Preša je i bog će pomoći. Ponieti ću pismo medju braću, neka im ga pop čita, a ja kriv, ako ne plane do koj dan na Žumberku kremen.

— Reci braći, pouči ga Ilija, nek se spuste niz goru i nek pohrle prema Krškomu.

— Valaj hoću! I ja ću doć, ako bog da na junačke svatove. S bogom, Ilija, pobratime dragi, pocvala ti sreća na tvome putu. S bogom, braćo i ljudi, na veseli sastanak.

Uskok izljubi se sa Ilijom, izidje, poklopi konja i odjuri put uskočkih gora.

Bilo je već kasno a po vojsci zavlada sanak, kad se nedaleko od Save dva čovjeka u noćnoj magli sastaše.

— Doročiću, šaptnu jedan, jesi li ti?

— Jesam Drmačiću. Šta je?

— Ti ideš sutra u Metljiku?

— Dà.

— Jesi li se predomislio? Luda seljačka glava u našoj je torbi. Gospoda platit će nam ju skupo, mrežu znamo.

— He! Da znaš, jabuka je liepa, al naša prisega?

— Pa treba li razbojniku držat prisegu? Jer po zakonu su to razbojnici. Dakle?

— Dobro. Al kako?

— Lako. Napisat ću ti pismo. Ti ćeš ga ponieti Alapiću u Jastrebarsko, gdje je tvoj brat. Ti ne ćeš u Metljiku. A ja ću komad s tobom, reći ću da idem uhodit kraj. Povjerovat će.

— A poslije?

— Povratit ću se k seljakom.

— Al — —

— Šuti! Evo čujem ljudi. Ti ovamo, ja onamo. Dakle sutra. Laku noć!

* * *

Vedar osvanuo dan. Mlado sunce ljeskalo se o bliedom zimskom nebu kao žarka, rumena kruglja, a snieg i inje blistalo je poput stakla. Na štajerskom briegu Save stoji u redovih seljačka vojska. Na kranjskoj obali sgrće se puk, da vidi šta će biti, a viri sa tvrdog grada nad Krškim i gospodski upravitelj tvrdje, zatvoriv tvrdo gvozdena vrata. Za čas odtisnu se od kranjske obale skela i dodje na štajerski brieg. Tu stajaše Ilija oko njega kapetani seljaka. Tronutim glasom probesjedi Ilija:

— Braćo! Od svoje kuće smo pošli za svojom slobodom. Došli smo u ovaj kraj i našli smo svoju braću. Jaki smo, za pravo idemo. Tu se dielimo na dva puta, al idemo za jednim poslom. Možebit namjeri vas ili nas sreća na gospodsku vojsku. Ne kloni vam srdce, pokažte, da ste ljudi. Vojvoda snimi kapu i reče dignuv oči: — Bože! Ti nas vidiš tu u tudjini na mrazu! Bože! Ti znaš da dobro hoćemo, da nas ne goni zlo srdce. Blagoslovi nas, bože! Daj nam sreću! S bogom, braćo, na sastanak pod Susjedom! S bogom!

— Ilija, pristupi Kupinić kapetanu, i položi tri prsta na svoju sablju, evo ti se kunem, da živ ove sablje ostaviti ne ću, da ću se bit, dok bude u mom srdcu kapljica krvi. S bogom!

I kapetani zagrliše se.

Četa za četom priedje na brodu preko Save a sa prvim brodom fiškal i Metljičanin i kad je zadnji brod pristao pod Krškim, doviknu Ilija svojoj vojsci:

— Napried! ljudi u ime boga na Sevnicu! S bogom braćo! S bogom! domahnu kapom zadnji pozdrav braći na drugoj obali.

— S bogom! odazva se s kranjske strane tisuća grla. Al Ilijina vojska postupaše dalje na štajerskoj zemlji k zapadu; dugo je jošte medju gorjem uz Savu tutnjio bubanj, dugo se u oduljenih zvukovih razliegala sjetna hrvatska pjesma.

*
* *

Od Krškoga lete prema selu Drenovi u ljeskovačkom polju dva konjanika. Prvi bijaše Metljičanin Doročić, a drugi nadripisar Šime. Došavši do mjesta, gdje se put razdvaja idući s jedne strane na Breganu s druge strane na Kostanjevicu zaustavi fiškal konja i za njim Metljičanin.

— Tako, reče Šime, tu nam se valja razstati. Ti

kreni na istok preko Samobora k Alapiću, a ja ću dalje svojim putem.

— Kamo?

— Ne pitaj, već predaj samo Alapiću pismo. S bogom i dobra ti sreća. Ni ne dočekav odzdrava bocnu Šime konja i odjuri bez obzira k jugu, dočim mu je drug zakrenuo prema Samoboru.

Već se je mračilo, kad je Šime poslije naporna puta uljegao u ulice kostanjevičke. Zakloniv konja u krčmi, razpita se za stan baruna Joška Turna, obrštlajtnanta hrvatske krajine i kapetana Uskoka, te podje ravno onamo. Pred kućom stajaše nekoliko uskočkih pješaka i krajiških strielaca. Šime obrati se k čovjeku visoka stasa, duge crne brade i kose, odjevena u sur zobun, koj je izpod širokog šešira buljio u sviet, te igrao prsti po svojem dugom maču.

— Vaša milosti, pokloni se fiškal, je l' poglaviti gospodin barun Turn kod kuće?

— Jest, odvrati Crni Matijaš, vodja hrvatskih strielaca, omjeriv fiškala od pete do glave.

— Povedite me k njemu, molim vas, i to odmah, imam važnih viestih doglasiti,

— A tko si ti? zapita crni junak.

— Čovjek vrlo uslužan i vieran gospodinu barunu. Molim vas, povedite me, jer je svaki tren zlata vriedan.

Častnik mahnu fiškalu i povede ga uz stube pred vrata Turnova stana. Probaviv časak kod zapovjednika pozva Matijaš Šimu u sobu a sam ode.

Gospodin Turn, ljudina oduljena mrka lica i silnih brkova, sjedjaše odjeven dolamom krajiškoga častnika za stolom, na kojem stajahu klobuk, mač, pisma, i malena svjetiljka. Gospodin Turn upravo je pisao dugačko pismo, a za njim stajaše suh plavokos častnik krajišnik Lasser, kapetan bihački prebirući svežanj listova. Zapovjednik dignu glavu.

— Tko si, odakle? upita Šimu hrvatskim jezikom.

— Siromašan pisar iz Hrvatske od Sutle.

— Pa šta ćes od mene?

— Ja, milosti, od vas ništa ne tražim, vi morate od mene tražiti.

— Ja od tebe, nasmija se barun, da čujemo.

— Valjda ste čuli, nastavi Šime, da su hrvatski torci zašli u vaš kokošnjak?

— Hrvatske buntovnike misliš? Znam za sve, dignu se Turn naglo.

— To jest, načuhnuli ste, jer mužadija dosta glasno bubnja, a i vaši vam se Uskoci za ledjima čudno šušure. Pazite. Nu vi, oprostite, u obće ne znate ništa, a ja znam sve. Kako, kada, gdje, kamo, jer sam se bio ušuljao u njihovu četu i znam sve namjere.

— I ti si dakle buntovnik? planu Turn.

— Molim vas, milosti, pogledjite moje kržljave kosti, ja pa buntovnik! Mislio sam, da ću vlasti biti uslužan. Zato sam seljake uhodio.

— Pa kazuj! reče Turn, al nasmjehnuv se odvrnu Šime:

— To jest, ja sam siromah, a rnka ruku pere. Ponajprije zavjerite mi se poštenjem, da mi ne će ništa biti.

— Neka bude. Tvrda vjera. A da si opereš ruke, evo kapare! i pri tom baci častnik kesu na stol. Smiešeć strpa ju fiškal u žep, smiešeć iznese iz njedara pismo i predav ga barunu reče:

— Tu sam sve na tanko napisao, i vodje i čete i put i kamo se kani, čitajte pa onda učinite, kako ćete im bolje zakrenuti vratom.

Turn uze čitati, a Drmačić sjede u kutu na klup te stade nagnute glave motriti baruna, komu su oči sve većim pozorom letile po redcih. Napokon skoči i kliknu njemačkim jezikom, da ga Drmačić ne razumie:

— Čitajte gospodine Lassere! Tako mi boga, tu valja zasukat rukave. To nije šala, to nije prosta kmetska gungula, to je više nego mi je Stjepko Gregorianac javio. Još danas mora glasnik gospodi stališem u Ljubljanu, da ponese moje pismo, neka se digne zemaljska obranu, a drugi će odniet glas upravitelju celjskoga kraja. Ja ću još večeras u Žumberak sa trideset konjanika, da mi djavo Nožina ne premiti ljude. Poniet ću medjutim svojih novaca, da ih bar na oko smirim. Sjutra vratit ću se. Crni Matijaš neka bude sa svojih sto strielaca spreman, a i vi, kapetane, saberite svoje konjanike. Ja ću gledati, da skupim što više Uskoka. Po mom povratku udarit ćemo na Krško, jer pod živu glavu ne smiemo dopustit da se kuga medju seljačtvom razširi dalje. Ban, gospodin Halek i hrvatski stališi valjda po običaju ništa ne rade. A kamo ćeš ti? zapita Šimu hrvatski.

— Povratit ću se k seljakom, nakesi se fiškal.

— K seljakom? Šta ćeš ondje?

— Ta valjda je dobro, da imate u zmijskom leglu svoga čovjeka. Pa ne bi li vam Gregorićeva glava mila bila?

— Bi.

— Šta mi dajete za nju?

— Petsto talira.

— Tvrda vjera?

— Tvrda.

— Dobro. Laku noć, milostivi gospodaru, dignu se Šime, moram brže natrag, da ne naslute izdaje. Al zaslužio sam više od kapare.

— Evo ti petdeset talira.

— Hvala. Pamtite, da mužadija misli, da će Uskoci prionut uz njih. To je za varku dobro. Laku noć! Izdajica udalji se, a malo zatim krenu barun Joško Turn put žumberačkih gora.

XXXIII.

U kraju, gdje Sava, tekuć medju štajerskimi i kranjskimi brdinami, kod Videma izlazi iz ždriela u ravno polje, stoji na kranjskoj strani naproti Videmu kao okrajak dosta krupna gromada gorja, izpresiecana uvalami i klanci Gdje se voda na svom zagibu dodira gorja, bregovi su dosta strmi, gotovo okomiti i jedva je toliko mjesta ostalo medj gorom i riekom, da se je malo trgovište Krško uz brieg priliepiti moglo. S desna i s lieva od jedine ulice nižu se skromne slovenske kućarice oko stare šiljaste crkve. Drveni krov im je pocrnio, okanca su malena, malen i drveni pristrešak, te ti se čini, da su se tuj drobni piplići prikučili kvočki od straha, kan da se nad njima vije grabežljiva ptica. A bome se vije. Stoječ poput jastreba na vrh pećine nadnio se na slovensko mjesto tvrdi grad njemačkih gospodara. Od Krškog dalje na istok, na jug puca ravnica, sred koje se Sava prema Brežcima valja. Preko nje stere se štajersko Prigorje do Sutle, a s ove strane vidiš na drugom kraju ravnice Uskočke gore, podno kojih stoji mjesto Kostanjevica, podno kojih se vijuga rieka Krka, hrleć k Brežcima. Kad kreneš uz goru kroz Krško na jug, iztiče se na briegu Turnograd, na proplanku pitomo mjesto Ljeskovac, a dalje u polju stoji Dernova. Tu se dieli put. Jedan teče na jug preko broda do Kostajnovice, drugi na zapad u Čateš i preko Mokrica u Hrvatsku. U jutro dne 5. veljače 1573. sterala se nad tim snježanim krajem gusta, sjajna magla. Još se je sunce hrvalo s maglom. Ne bijaše to suha, ciča zima, već vlažan mraz, koj se zajede do kosti. Iza maglene koprene provirivahu crni orisi koliba, suho tanano šiblje i drveće, obumrla živica ili koj trošan dimnjak, a od štajerske strane izticao se iz žutosive neprozirne pustinje samo šilj tornja na videmskoj crkvi. Uza sve to bijaše u Krškom živo, kan da je proštenje, kan da je sajam

i silesija crnih spodoba kretala se po nejasnoj magli. Krško je puncato. Kako ne bi? Ta tu stoji hrvatska seljačka vojska, čekajuč braću Uskoke, koji će se danas priključit seljakom, kako ih uputi Drmačić vraćajuć se iz Kostajnovice k Iliji. Turna, reče, proćeraše Žumberčani, a sad bježi barun k Novomu Mjestu. Vojska je napunila sve kuće, al je mjesto maleno. Po ulicah, pa dolje pod Ljeskovcem do Dernove protegla se vojska pod vedrim nebom. Cielo čislo lomača rumeni se kroz maglu. Tu počivaju seljaci čekajuć braću. Ne imaju brige, ne znaju za strah. Zašto? Na daleko ne ima gospodske vojske. Gle kako vatra veselo plamsa. Oko nje raztalio se snieg u velik kolobar do crne zemlje. Kraj vatre čuči pastir pod plaštom od sirka, pod bielom janjećom kapom. Lice mu se nadulo, obrazi mu se rumene, prebire dvojnice. Oko vatre vije se vilovito kolo. Gotovo misliš, da je Ivanje. Hrvatski momci u pisanoj čohi naheriše šešir, skaču drobno po zemlji. Hrvatski momci uhvatiše oko pojasa jedre kranjske djevojke. Mladicam drkću prsi, sieva oko, nagiblju glavu, pa se smieše, smieše izpod oka Hrvatom. A podalje leži, čuči, sjedi stariji mužki sviet hrvatski, buljeć u kotline nad vatrom, u ražanj, na kom se janje vrti: stariji Kranjci u dugih kožurih pod puhovom kapom gledju to kolo, pa se čude, pa se smiju. Je l' to san? Nije. Pij, brate! Čutura ide redom. Jujuju! Danas je svetak, sutra je svetak, svaki dan je svetak, ta ne ima gospodara, ne ima biča. Vatra praska, voda ključa, dvojnice ječe, kolo se vije, zemlja se trese. Na strani stoji na kupu oružje. Veselo, brate, nikakve brige, nikakva straha.

A u selu da vidiš? Kako to kipi i vrvi. Glava do glave, junak do junaka. Čopor za čoporom grne pod oružjem u selo, to su Kranjci iz okolice. Pod brdom je velika gospodska suša. Zidana je, a u njoj mračno,

na sriedi gori vatra, ta grije i svietli. Za vatrom sjede na slami kapetani i viećaju potiho. Kupinić sjedi mirno, nepomično, Fratrić živo govoreć a i Turković i Drvodelić i Bartolić. Plamen titra na njihovu licu, plamen stere se dalje u polumrak, gdje gužva oko kapetana buči i bruji. Plamen pada na mrka bradata lica, na divlje oči, na sgrčene šake, na sjajno oružje, na biele krstove. Plamen pada na hrpu krških purgara, koji zamišljena oka bulje u tu divlju smjesu, a medj njima mota se mali postolar Planinec, skačuć i mašuć. Oko mu igra u glavi, kapa na glavi. Poludio je malić.

— Ej! viknu postolar lupiv susjeda krojača po ramenu. To je život, to je gospoština, šta! Što će nam raj? Hvali svetoj Rozaliji, hrdjava iglo, da si se narodio u ovaj čas. Sad mi krojimo gaće, sad je kapa naša! Sve je naše do mora, čuješ li, do mora! Nikakve daće, nikakve plaće, nikakve klade, nikakve vlade. Jedeš i piješ za se, a za djelo se ne pita.

— A odakle hrana? zapita ga kroz smieh mlinar.

— Od gospode, mlinski kamene moj! odvrati postolar, pa će dalje krojaču: Ej sastavit ću ja gospodi račun. Šila mi moga, vratit će nam grofovi sve naše žuljeve a i ono, što nam je radio i otac i djed. Zapamti si to, jarčeviću moj! pa objesi svoje niti na klin, jer se danas ne šiva, danas se para. Uh! nastavi, zasukav rukave, šta tu sjedimo, kao da pokoru molimo. Prsti mi igraju. Tući mi se hoće, tuć.

— Mir, braćo, progovori jasnim glasom Kupinić podignuv glavu. I sve zašuti mravom.

— Evo smo se mi kapetani puka, nastavi Kupinić, dogovorili za naš posao. Bi li išli dalje u Žumberak, il da čekamo ovdje. I dogovorismo, da čekamo. Čuli ste, da nam Drmačić javi, da će Uskoci ovamo k nam. I bolje je. Nas je mnogo, gora strma, bezputna, a snieg je sve pokrio, pa gdje ima gorska sirotinja za nas to-

liko hrane. Izjeli bi ju. Još da vam i to kažem. Došao je od Samobora brat naš Bistrić. I reče nam, da će Jastrebarčani i Okićani preko Mokrica k nam. Ne smiemo ih ostavit. Zato čekajmo! Tako je bolje. Evo je davno minula rana misa, al Uskoka još ne ima. Ako ih do podneva ne bude, poslat ćemo brata Bistrića prema Kostajnevici, da vidi šta je. Je l' pravo?

— Pravo! odazvaše se seljaci.

— A kako, brate Andrija, okrenu se Kupinić k Hribaru, koj je za njim stajao, kod vas?

— Sve od Boštanja do Radića napelo je pušku. Samo čekaju pietlovo pero.

— Dobro, brate Andrija! nastavi Niko, ponesi im ga. Kreni odmah. Nek se dignu u ime boga!

— Hoću, kapetane! odvrnu Hribar, s bogom braćo i dobra vam sreća!

— A vi ljudi, okrenu se Kupinić k puku, pošto je Hribar otišo bio, ne gubite pameti, ne punite glave preko reda, ne maknite ruke od sablje. Da je red i mir, jer vrag gradi mreže po svih kutih.

U taj par povrati se postolar u kolo, koje je ostavio bio, dižuć visoko velik nož, a za njim donesoše dva seljaka na drvenu ražnju pečeno tele.

— Gospodo! zavika Planinec staviv se pred vatru, pošto su seljaci tele na zemlju stavili bili, gospodo, jer danas smo mi gospoda. Žao mi je da čekamo, al vi velite, da moramo. Dobro. Nu zato ne gubimo vremena. Jedanaesta je ura odbila i da svoju siromašnu utrobu okriepimo, poslaše purgari vam kapetanom na čast ovo pečeno tele. Gospodsko je, pogledajte mu gubicu. Dok nam sreća ne da, našimi šakami bubnjati po gospodskih ledjih, brusimo nož za to gospodsko tele!

— Brusimo! Brusimo! vikahu seljaci, dok je postolar kapetana Fratrića silovito grlio i ljubio. Već pose-

goše seljaci za pečenim darom, al izpriečiv se zagrohota Planinec:

— Stanite! Hoćete li, da taj pečeni velikaš bez svake parade pošeta iz ovog svieta u naše duboke i široke želudce? Ne. Čekajte, da ga opjevam.

Zarinuv nož u pečena rebra, zapjeva postolar tankim glasom:

— Magnifice, spectabilis domine! Circum dederunt me! Requiescat u želudcu. Amen!

— Amen! udari sto grla u grohotan smieh i sve ljudstvo zabuči od veselja i radosti.

— Amen! zavika postolar kroz smieh dižuć visoko nož.

Puška zagrmi. I kriknu krika. Šta je to? Puk se prenu. Kapetani skočiše. Postolar probliedi. I opet zagrmi puška i druga i treća i deseta. Vojska ide na nas, vojska! čulo se s vana. Kao lav osovi se Kupinić, oko mu zabljesnu, i zamahnuv sabljom zagrmi:

— Napried braćo! U ime boga!

*
* *

Kroz maglu plamti kod Ljeskovca vatra. Seljaci piju, vatra praska, dvojnice ječe, kolo se vije brzo, brže i brže! Veselo! Nadaleko ne ima gospodske vojske a doći će braća! Veselo ljudi! Slobodni smo! Veselo braćo! Puška zagrmi.

— Jao! Pomozi bože! zavrisnu kolovodja i posegnuv za srdce pade mrtav. I puče druga, treća puška. Šta je to! Kao divlja golubčad razplaši se puk. Iz magle niču crne spodobe. Visoki su im kalpaci. To su Uskoci. Veselo! Braća idu u pomoć.

— Stanite, braćo! viknu zaustaviv se starac, ne varajte se. Mi smo, vaša bra — — plamen planu, seljak pade.

— Oj udri! Sieci! Pali! zaurla divlja vika, a iz

magle izvali se crna četa za četom. Uskoci to su i hrvatski stıielci, a sred njih na konju barun Joško Turn. Strava spopa neoružani puk. Kao divlje stado bježi put Krškoga. Tries za triesom treska, zrno za zrnom huji, seljak za seljakom pada. Bježe seljaci, al za njima lete djavoli Uskoci. Sad je gužva Krškom na ulazu, sad žamiče za pećine, gdje je visoko nagomilan snieg. Bubanj tutnji, na crkvi udara zvono. Sada doleti iz sela konjanik.

— Stante, braćo! branite se! Izdaše nas! Tucite! zagrmi konjanik, kapetan Fratrić.

Svjetina stade. Već planuše prve kuće Krškoga od uskočke ruke. Na ždrielu mjesta čekaju seljaci napete puške, naperena koplja. Urličuć kasa klupko Uskoka proti njima. Sad su blizu, na dohvatu. Grom zagrmi iz seljačkih pušaka. Klupko zadrkta, ovdje ondje pada koj, ovdje ondje porumeni snieg. Napried! kriešti Turn, napried sagnute glave lete Uskoci i strielci. Sad su si blizu. Kao bujica hrupe Uskoci, a seljaci stoje mirno. I opet tresne grom i prve redove pokosi smrt. Al mravom navru Uskoci, navru iz sela seljaci. Jedva prasne koja puška, jedva čuješ koj jecaj, al urlik potresuje zrak. Sad je jedan do drugoga. Puška umuknu, handžar bljesnu, kosa sievnu, zubi zaškrinuše.

— Udri! ori se Turnov hrapavi glas.

— U ime boga! grmi s konja Fratrić plamtećeg oka mašuć sjekirom. Sad tresnu hrpa o hrpu, prsa na prsa, stopa se hvata stope, ruka ruke, šaka grla. Putem, za živicom, na obali zakipi krvavi boj. Četa se zaple u četu, biesna se hrpa smota sa hrpom u jedno krvavo klupko, pa se hrva, premeće, vrišti, stenje, kune, kolje i gine. Kao munja sieva kroz maglu nož, kao zmija sikće zrakom kosa, nadaleko se razhrva snieg, na daleko rumeni se sniegom krvavi trag. Turn mahnita, i goni lupajuć mačem čete svoje u sječu. Badava, seljak

se ne da, gdje stao, tu pao, gdje stao, tu klao, ris se zagrizo u risa, ris kvači risa. Zaludu. Zemlja će puć, al ris ne će shrvati risa. Jače i jače bije crkveno zvono, brže i brže tutnji bubanj. U jedanput zaori od sjevera trgovišta trublja. Šta je to? K vragu! zaviknu Fratrić, mi ne imamo trublje. Sad grme velike puške, sad treskaju male. Od sjeverne strane provali silna četa kranjskih konjanika. Obišla je goru, da uhvati seljake s ledja. Visoko im se vije zastava, biesno se ori trublja, na širokih klobucih igraju perjanice i u zraku blisiču mačevi, lete ko biesovi, a pred njima bihaćki kapetan Danilo Lasser od Vildeneka. Pred njih baci se Kupinić sa hrpom ljudi. Mahnito sieku konjanici seljake, al iza ograda, iz prozora sipaju seljaci u konjanike smrt. Sred mjesta stoji stara kula. Amo se zavuče Drvodelić sa petnaest pušaka.

— Vidiš li toga pernatog vraga, reče Drvodeliću Nikola, sin brdovačkog kovača, pokazav na Lassera, čekaj! Taj je zec moj. I naperi pušku i nagnu glavu. Tres! i Lasser sruši se uzglavce a biesni ga konj povlači o stremenu kroz krvavi snieg. Veselo klicanje zaori hrpom.

— Ej sred čela pogodih ga! nasmija se garavi sin kovača, djeco palite dalje. I s nova sipala se smrt s tornja u konjanike. Trećina ih pade, sjekira obori zastavnika, koplje proburazi trubača. Al vrazi prodiru dalje u seljačko klupko, siekuć desno i lievo. Kupinić kosi na konju kao mahnit. U lievu je ruku ranjen. Ne mari, kosi dalje. Udrite u ime boga. Al eno sred sela pojavi se četa Uskoka i navali s ledja. Krišem provukla se uz vodu za kućami i prodre u mjesto. Pali! urliču Uskoci. Sieci! viču konjanici. Svuda biesni borba. Nečuješ nego prasak zveket i jauk. Još se drži na ulazu Fratrić. Crni Matijaš namjesti strielce u veliku kuću kraj puta. Odanle pali, da se seljaci ruše kao snopovi u snieg. Pobjesniše. Razorite kuće! viču i sjekirami

hrupe na Matijašev zaklon. Jače zaori s traga trublja. Jao! Uskok razmrska kundakom Fratriću glavu. Konjanici prodrieše, navale s ledja. Seljaci obkoljeni, stisnuti. Uskoci prodiru u kuće. Mjesto planu strašnim plamom. Palite topove! zavika Turn. Munja planu, krupna zrna gruvaju i raznose ciele hrpe seljaka na komade. Seljaci bježe, a Uskoci lete urlajuć preko krvavih lješina za njima i gone ih nožem u plamteće kuće, u hladnu Savu. Sve je palo, razbjeglo se, pohvatano. Vidiš li na humku zidanu kuću? Iz prozora viri gvozdena dvopuška. Tu se drži zadnja hrpica — petdeset ljudi, na čelu im Kupinić. Blied je, krvav al mirno stoji kraj puške. Juriš! Udri! riče Turn, a biesna rulja leti uz humak. I puče grom. Dvadeset Uskoka prebaci se u smrt, al u taj par provali mačem u ruci Kupinić i ciela četa za njim:

— U ime boga! Za staru pravdu! kliknu kapetan. Al sad — shvati ga zrno — kleknu i deset noževa zarinu se u junačka mu prsa. Ni jedan od njegovih ne osta živ. Svi ležahu oko vodje pred plamtećom kućom.

Turn pobiedi! Od divljeg urlanja potrese se zrak. Sad puče bies — užasni zvierski bies! Hej kako konjanici gone seljake na hrpe u Savu. A Uskok? bubanj ga zove na okup. Mari on, ima drugoga posla. Jao, ako si imao kuću, planula je; ako si imao stoke, poklana je; ako si imao diete, zadavljeno je; jao, ako si imao ženu — — —

Podne je davno minulo. Zdrava je Marija. Sa tornja ječi zvono. Zvoni li na Zdravu Mariju? Zvoni li na vatru, na umiranje? Mrak se spušta na krajinu. Još lete vojnici po mjestu kao vuci tražeći plien, vukuć iz kuća sdvojne žene. Tu stoji sred sniega crno garište. Pred njim sjedi plačuć majka, ondje liže još iz žitnice plamen. Nad mjestom povlači se dim. Kud ti oko siže, krvav je snieg. Za svakom ogradom, po putu leže bliede, krvave lješine, u rukah im nož ili

puška, a gdje je najveća hrpa, leži i mali postolar. Polovica seljaka poginu, malo ih pobježe. Al dobro je mrtvim, jao živim, koji padoše u šake Turnu, te eno uz drveće privezani stoje a medj njima kapetani Turković, Bartolić, Drvodelić. Jao njima!

— Čekajte, psine, doviknu im Turn, za svaku kap plemenite Lasserove krvi po jedna pasja seljačka glava!

Tiho im teku suze niz obraze, tiho teče Sava snježanom poljanom i nosi sa sobom stotine mrtvih Hrvata, nosi ih natrag u domovinu. Zar k majkam, k ženam, zar k djeci?

Gospodin Turn je skupio pred crkvom vojsku.

— Vodje seljačke gamadi, reče Matijašu, pošaljite sutra pod jakom stražom u Ljubljanu. Vi ćete ovdje ostat sa strielci, a ja ću sa ostalom vojskom, čim svane zora, u pomoć gospodje banici onamo u Hrvatsku. Al čekajte, završi obrstlajtnant, obilježit valja kuje, koje proti nama digoše glavu. Svakomu odrežite nos i lievo uho, i nek nose taj znamen ostalim na strah.

Kroz maglu vidiš čislo lomača, oko vatre čuče hrvatski pješaci, kranjski konjanici, pa piju, pa pjevaju, pa igraju kolo. Misliš, da je Ivanje. Kroz mrak čuješ užasni krič jadnih sužnjeva, kojih krvavo bilježi uskočki nož. Al nad rumenim plamenom, nad snježanom pustinjom vije se crni gavran i grakće: Ej stara pravdo! Ej, slobodo gdje si? Pod tudjim gospodarom za tudjeg gospodara ubi Hrvat Hrvata, Slovenac Slovenca, brat brata! Ej veseli se, gavrane crni! Tebi je ostalo njihovo srdce! Ti ćeš im piti crne oči!

XXXIV.

Dne sedmoga veljače 1573. kad je na tornju svetoga kralja odbilo podne ulazile su silne konjaničke čete u mirni Zagreb, gdje je i onako vrvila sila banskih

pješaka. Pred konjaničkom četom jezdijaše na bielcu gospodin Gašpar Alapić, od smrti Franjo Slunjskoga namjestnik banski, pod tvrdim oklopom i gvozdenom kacigom, nad kojom je igrala biela i modra perjanica. Gašpar bijaše blied, sustao, konj i oružje blatno, a i konjaničke čete umorne, konji izmučeni. U nerednih hrpah kasahu za namjestnikom modri slobodnjaci Barbare Erdedice, zeleni kopljanici pod zastavom Zrinjskom i turopoljski plemići, a zadnja četa ćerala je pred sobom hrpu bosih, bliedih i odrpanih seljaka svezanih užetom. Konjaničtvo dodje petrinjskom cestom do trga Harmice i tu se razvrsti u redove, a svezane seljake dočeka biskupska straža i povede ih u biskupski dvor. Upravo hćede Alapić prebrojiti četu, kad od kaptolskih vrata doleti Ladislav Plovdin, kapetan banskih husara, te reče, pozdraviv Alapića:

— Velemožni gospodinė! Prečastni gospodin ban, dočuv, da stigoste u grad, zakazuje, da 's mjesta dodjete u njegov dvor.

— Dobro je, gospodine Ladislave! Na mah ću s vami, odvrati lieno Alapić, zatim kriknu oštrim glasom: Junaci! Pričekajte ovdje, dok stigne zapovied od gospodina bana. I bocnuv konja poleti Alapić put kaptolskih vrata.

U palači biskupskog dvora, sjedjaše čelo dugog stola zamišljen i mrk biskup Drašković premećuć pisma, a uz njega podban, podprabilježnik Petričević, veliki župan zagrebački i varaždinski živo razpravljajuć, a naoko stojahu kapetani haramija, častnici banskih husara i brkati vojvode Uskoka. Kad zazveknuše na pragu mamuze maloga Gašpara, prenuše se svi a biskup dignu se na noge i koraknuv prema vratima pruži Alapiću obie ruke.

— Ave, viteze šikloški i kerestinački, pozdravi ga biskup, hvala vam, junače naš! Da nam sreću nosite, već sam čuo. Sjednite, umorni ste.

— Boga mi, jesam, pokloni se Alapić skinuv kacigu i obrisav sa čela znoj. I nije čudo, reverendissime, nastavi sjednuv do bana, ako i jučeranji dan nije za svetak upisan u koledar, crven je bio, tako mi duše.

— Pripoviedajte, reče biskup, al ne — dodjite u moju sobu, a vi, gospodo, čekajte tu moju dalnju zapovied.

U banovoj sobi sbaci Gašo oklop i oružje, sjede k peći i dočim je Drašković po svom običaju šetao amo i tamo, prihvati mali Gašo prebaciv noge:

— Ne ima tu šale, reverendissime, po svih krajevih zakipila je mnžadija kao vrela voda. Ide na nas. Da vam kažem u kratko. Okić, Samobor, Jastrebarsko, Kerestinac i draganićki kosturaši planuše na moju sestru u onaj hip kad Brdovščani provališe preko Sutle. Kao grom stignu mi taj glas. Sestra mirila je kmetove. Badava. Sestra je molila Turna, nek joj pošlje Uskoka iz Žumberka, al Turn reče, da mu ih samomu treba, i da se i oni nekako bune. Psine kmetske zapališe joj Kerestinac. Dvie ih se tisuće skupiše, pa da idu u Uskočke gore i dalje u Kranjsku. Tad pljunem ja u šake. Skuckam Turopoljaca, skupim sestrinih slobodnjaka, uzajmim si od gospodina Zrinjskog konjanika, pa put pod noge. Bilo je lakše, nego li mišljah. Za prvo niesu imale hulje dosta pušaka. Za drugo pomože mi varka. Neki Metljičanin Matija Doročić dodje k meni iz Kranjske i dojavi mi sve, što se snuje. Imao je u seljačkoj vojsci kapetana Nikolu. Toga predobi moja kesa, a seljaci mišljahu, da im je bog. Niko nagovori seljake, da ne idu u goru, već preko Samobora ravnicom u Kranjsku. Ja raztrubih, da idem na Jastrebarsko, a zaklonih vojsku u šumi kod Kerestinca. Jučer zorom prodje onud mužadija bezbrižno na hrpe kao što marva. Tad, reverendissime, provale moji konjanici kao vragovi, pa udri po stoki i s prieda i s traga, da ih je ležala puna

ravnica. Tri sata mlatismo po njih, šest stotina posjekosmo, al i nas je to koštalo po koju glavu, jer su kmetovi grižljivi kao psi. Potlje bijah u Mokricah, tu nadjoh Turna i njegovu četu, koja prekjučer razbi buntovnike kod Krškog. Hćede nam doći na pomoć, ali nam ga nije trebalo.

— A Gregorianec? zupita biskup.

— Sjedi u kaši, koju si je sam skuhao i pri tom se speko. Prije bijaše biesan pas, sada maše repom ko vižle.

— Zlotvor, on nam baci kraljevinu u krv. A Uskoci?

— Mirni su sad. Bilo je već, da će pristat uz seljake. Al Turn dodje na vrieme. Baci im nekoliko kesa cekina u ždriela, uhvati kolovodju bune Nožinu, koj se je sa Ilijom pobratio bio, povješa trojicu i dade jednog popa mušketirat a sad su mu Uskoci vierni. Al još nije vražjoj ludoriji kraj. Bojat se je za Novo Mjesto, Metljiku, Ozalj. Sve do Celja gori plamenom. Stajerske i kranjske barune trese groznica. Kras i Gorensko se muti a kuga siže i u Korušku. Gospoda gorička, tršćanska i koruška snube vojsku a u Kranjskoj i u Štajeru diže se zemaljska obrana.

— Znam, reče biskup ljutit, pisali su mi Štajerci a i car i nadvojvoda Karlo. Biede me, da ništa ne radim. Duše mi, ja sam te banije sit. Koliko puti pisah, neka sud makne Taha, tu pošast naše kraljevine, koj je svoj krvariji kriv. Pa niesmo li poslali bralju Keglevića i Brzaja tražeć pomoć proti seljakom. I opet ništa. Zakleh krajiške generale Vida Halleka i Auersperga, da nam dadu krajiške vojske. Ne damo, odgovoriše, dok ne dodje carska zapovied. A zapovied ne dolazi i gotovo mislim, da je Niemcem milo, da nas seljaci kolju. Pa ja sam kriv, ja? I eto čujte! Sad, gdje teče tolika nevina krv, gdje sva kraljevina plamti, gdje

se buna širi do Varaždina i Križevaca, sad dobih carsko pismo, da uvedem Heningovicu u pol Susjeda i da gledam da Taha sklonem, neka za novce ostavi i drugu polovicu. Je li tomu trebalo devet godina dana?

— To je politička mudrost, nasmieši se Alapić. Duše mi, ja mlatim po seljacih nemilo, mi ih moramo potuć do nogu, jer se dižu na plemstvo, al srdce me boli, kako sdvojni narod gubi glavu. Da je više pravednosti, nego li milosti, moglo je i bez toga bit.

— Dà, domine Gašpar, niesam ni ja čovjek od kamena, al izkorienit valja taj otrovni drač do kraja, jer se radi o glavi cieloga plemstva, jer je sotonski duh ušo u kmetove. Videći, da od Niemaca ne ima pomoći, sazvah zemaljsku obranu kraljevine Slavonije u Zagreb, zato pozvah i vas amo. Vi morate voditi vojsku. U Zagrebu skupih pet tisuća birane vojske, haramija, Uskoka banskih husara i bombardira. I vi ste liepu četu doveli. Pa krenite u ime boga na put i to odmah sutra.

— Sutra već?

— Dà, odgovori odrješito biskup, kod Stubice i Zlatara skupilo se šest tisuća seljaka, a vodi ih Stubičanin Matija Gubec. Sav puk čeka sve do Medjumurja, a ako se Ilija Gregorić iz Štajerske priključi Gubcu, zlo po nas! To valja zapriečit. Zato ne počasite časa. Dokažimo, da sami možemo svladati bunu, da smo tu gospodari i da nam ne treba pomoći Niemaca.

— Bene, reverendissime, budi po vašoj zapoviedi. Sjutra ću krenut na Stubicu, al sutra o podne. Nek počine vojska, a i mojim grešnim kostim treba mira.

Za jednu uru orile se trublje, gromorili bubnjevi po zagrebačkih ulicah. Iz biskupskog dvora poletiše častnici k svojim četam, da im doglase, neka se svatko spremi na sutrašnji dan, jer da će vojska krenut na sjever.

XXXV.

U kotlini medju bregovi stoji stubička dolina. S desna i s lieva teče uzporedo gora, s lieva strmija, s desna spuštajuć se prema dolini u brežuljke. Ušće je doline kod stubičkih toplica šire, al si je dalje gora bliža dolina uža, a podalje za selom Gornjom Stubicom, nad kojim se uzpinje na brdu Tahov grad, stiče se gora, prestaje dolina. Snieg je pokrio kraj. Puni su ga bieli valoviti visovi, po kojih se penju male kućarice, puno ga je drveće, puni krovovi seljačkih kuća. U toj dolini po tih brežuljcih leži od crkve svetoga Petra Gubčeva vojska, šest tisuća seljačkih glava, čekajuć Iliju Gregorića i njegovu četu.

Zimska je noć, oblaci viju se nebom, vjetar huji po dolu i gori, a crni mrak pokriva sviet. Iz mraka niču poput iskrice luči u seljačkih kućah, po dolini gore vatre seljaka, koji stisnuti u klupko oko plamena poniknute glave spavaju. Pokadšto mine kraj vatre konjanik, da pregleda spavajuće čete i umine brzo u mrak, a od časa do časa razlieže se noćju zategnuti uzklik straže: Oj! i odjekuje dalje dolom i gorom. Na vršku naproti toplicam stoji kliet. Tu je prva straža, pred vratima stoji zataknut visok kolac, na vršku mu snopić slame, a u klieti nadnosi kapetan Andrija Pasanac ruke nad vatru i gleda u plamen, po zemlji mu leže momci, a kod otvorenih vrata bulji seljak ogrnut kožuhom i držeć pušku, u mračnu noć. Na položitu brežuljku podno desne gore, gdje je dolina najuža, stoji starinska crkvica, a oko nje iztiču se iz sniega drveni križevi. To je groblje a odavle možeš pregledat cielu dolinu. Sred groblja vijori se velika biela zastava sa crnim križem, oko groblja diže se nasip od zemlje, a za njim stoje na kotačih četiri gvozdena topa. Vrata su otvorena, u crkvici gori luč. Po podu je prostrt kup slame, a na njoj gunj. Tu spava djevojka. Savila je

suhe ruke pod glavu, a blıedo uvehlo lice okrenula je prema luči. To je Jana. Do nje sjede dva čovjeka, jedan pristar, prosied al je duša mlada, oko mu sieva, čovjek sjedi na kamenu. Na crnom kalpaku vije mu se visoko pero, bieli se srebrni krst, na prsluku blište mu srebrne spone, fin kožuh pada mu niz ramena, a lakte upire u široku, srebrom okovanu sablju. To je Gubec. Pred njim na zemlji sjedi mlad, blied čovjek, Mogaić, savio je ruke oko koljena i upire oči u vojvodu.

— Nikakva glasa od Ilije, progovori Gubec, a reče, da će mi javiti sve. Da l' zna, da su naši ljudi kod Kerestinca potučeni. Zlo je. Bila je izdaja. Ta dà! Tko će te najprije izdat? Tvoj čovjek. Al neka, podignu seljak glavu, još stoji Ilija i Matija i gospoda drkću. Znam. Groznica ih trese, kad im doviknemo, da smo ljudi.

— Ujače! reče Mogaić, ti si čovjek, divan čovjek, ti vriediš više od grofa. Puk te drži za svetca. A znaš li, šta ću ti reć, na što ne slutiš. Kapetani su imali dogovor

— Dogovor? Bez mene?

— Bez tebe, radi tebe! Dogovoriše se, da će te sutra postaviti kraljem. Ovjenčat će te krunom, ti vladaj seljaku.

— Kapetani su poludili. Je l' svaki poštenjak zaslužio da je kralj? A ne ima li sto boljih od mene? Na svietu ima samo jedan kralj?

— Tko?

— Bog! — Njegvo je žezlo, njegvo carstvo svieta, Poludili su kapetani, velim ti. To im reci u moje ime. Zar smo se digli i glave svoje na kocku vrgli, da se igramo špana i kralja. Šta će nam to? Trgli smo mač da uzmognemo slobodno disat ko i drugi ljudi, da nam srdce smie veselo kucat po volji, digli smo se na noge, da uzmognemo slobodno nosit glavu po svietu, da ne gledamo robski u zemlju pred čovjekom, koj se je rodio iz slabe utrobe kao što mi. U božjih je rukuh naša sre ća

i nesreća. Ufam se u boga, da ćemo svladat. Ali ako na naše glave i dodje zlo, niesmo zaludu prolili krv. Hiljade godina tekle su preko svieta, a sviet je bludio u poganskoj tmini. Al napokon dodje spas, dodje božji sin, i nauči nas, da mora čovjek čovjeka ljubiti, kao brat brata. Neka nas sgaze gospodska kopita, neka se utisne u naše čelo mučenička kruna, naša krv biti će sjeme boljega časa, naša krv vapit će do boga i osvanut će dan, gdje bude i palači i kolibi jednaka pravda; al borit se moramo, borit do zadanje kapi, nek se vidi, da je i naša šaka jaka, borit se moramo, ako i padnemo, jer se pošten čovjek ne brine samo za sebe već i za one, koji će poslije njega doći. Ta ne može svatko brati plod s drveta, što ga je zasadio. Uzdajmo se, sinko, za unučad i praunučad našu.

Mladić slušao je poniknute glave rieči vojvode, al u tren zagrmi s daleka muklo puška. Gubec podignu glavu, a Mogaić poleti na vrata.

— Ujače, viknu, pred Pasančevom stražarnicom planula je slama, znak pogibelji. Da probudim vojsku?

— Pričekaj! reče Gubec, da čujemo kakov je došao glas.

Za četvrt ure dohrli k crkvici ljudina Pasanac a s njim malešan kržljav čovuljak u kožuhu pod šubarom, prevučenom preko ušiju.

— Kapetane! uhvati Pasanec razžaren vodju za ruku, evo ovaj čovjek prevuko se preko gore iz Zagreba, i nosi ti glas.

— Šta nosiš? zapita Matija dignuv se na noge.

— Zagreb je pun vojske, dahnu kržljavac otrusiv s brkova led. Alapić je jučer došao iz Jastrebarskoga, pa ide sad na tebe. Te noći krenuo je iz Zagreba.

— Ej pa dočekajmo ga u božje ime! reče kapetan, koliko ima?

— Bit će više od pet tisuća.

— Kakvih?

— Ima banovaca, slobodnjaka, husara, Uskoka, ima i velikih topova.

— Dobro, kimnu Gubec, Gjuro probudi vojsku!

Mogaić zapali u hip šibu, poleti k topu kod ograde — munja planu u noć, grom zatutnji kroz bregove. U jedan hip zabljesnu cieli dugački niz slamnatih snopića po dolini i brdinah. Kod najbliže čete puče puška, a prvoj četi ozva se druga, treća, sve dalje i dalje. Pastirski rog zaruknu oduljenim zvukom kroz noć, a bubnjevi mrmore dolom. Uz noćne vatre, vidiš, vrvi glava do glave poput mravlja. Sve glasnije razabireš viku, a crne spodobe lete na konjih kraj vatre; u kotlini gorskoj kao da zavrieše crni valovi. Na groblju skupi se stubička četa, ljudi ne veliki, suhi, oštra lica, al djavoli, za pojasom su im sjekire, u ruci puške. Vodi ih Pavao Brezovački, mješćanin stubički. Sad dodje i dvadeset ljudi pristarih al jakih, seljaci iz raznih krajeva, izsluženi banovi bombardiri. Svaki pristupi k svojoj lumbardi. U crkvici sjede na zemlji oko Gubca kapetani: Andrija Pasanac, Gjuro Mogaić, Vinko Lepoić, plećat ošišan momak malih očiju, smiešećeg se lica, Niko Pozebec, liep mladić, modra živahna oka, Grga Vagić vikač iz Oroslavja i Pavao Brezovački iz Stubice.

— Braćo, dignu se Gubec, gospoda idu na nas. Gašpar Alapić ih vodi. Sutra biti će krvi. Zasukat treba rukave. Dosta nas je hvala bogu, ne će nas pokosit jednim mahom. Ako bog da, mi ćemo njih. Pozvao sam vas, da vam to javim, da upremo ljudski ruke prije nego nas zaskoči vrag. Jeste li digli sve čete?

— Jesmo, sve je na noguh, pod oružjem, ozva se Pasanac.

— Dobro, braćo, produlji Gubec, sad da se bratski dogovorimo, kako da se razdielimo, kako da udarimo, kako da se branimo.

— Ja mislim, viknu Vagić, lupiv po širokoj sablji, da svi skupa idemo proti njim.

— Gdje ti je pamet Grga, zavrti Brezovački glavom, hoćeš li biesnog bika uhvatit za rogove, da te baci na zemlju?

— A što misliš ti, vojvodo, zapıta Pozebec Gubca, ti si najpametniji. Neka Matija govori. Je l' braćo?

— Govori! viknuše kapetani.

— Ja mislim ovako. Vojska ide od Jakovlja i mora kraj crkve svetoga Petra nizbrdo u Stubičku dolinu. Ustavit je ne možemo, niti dočekat pod brdom. Mi dolje, oni gore, bilo bi ludo, odplahnuli bi nas kao bujica. Kraj toplica je dolina široka, ondje ih ne smiemo dočekat. Oni imaju mnogo konjanika, mi malo. Moramo ih dobit medju gore u kliešte, tu smo mi gospodari, oni će se gužvati, konji motati, a mi po njih.

— Pravo je tako, potvrdi Pasanac.

— Ja mislim, da se razdielimo tako. Pasanac ostaje na vršku kod svetoga Petra, sa svojimi strielci. Kad bude silazila niz brieg vojska, pali po njih dok možeš, pa uzmakni onda k nam. Kod toplica nek stoji Vagić i konjanici. Malo se pobij, al nemoj ludo, već uzmiči i namami ih medju brda. Pozebec stajat će po brežuljcih na lievoj strani, ja, Mogaić i Brezovački, ovdje na desnih brežuljcih, a Lepović nek se zavuče u mjesto Stubicu, gdje za šancem kod potoka stoje velike puške. Kad vojska provali za Vagićem i dodje u klanac, vi s brežuljka sipajte iz topova vatru, a u mjestu pozdravi ih ti, Lepoiću, mi ćemo se spustit s oba boka pak stisnut gospodske junake u našoj gruboj šaki. Je l' pravo, braćo?

— Dobro vojvodo, potvrdiše svi.

— Dan se bieli, braćo! dignu se Gubec, na noge! Vrieme je. Da bog da sreću!

Kapetani izidjoše iz crkvice, na istoku se bielio

dan, oblaci se razplinuše, kruća bijaše zima. Samo Mogaić zaosta u crkvici. Dogorievajuć igraše luč na licu spavajuće djevojke. I junak kleknu, nadnese se nad nju i šapnuv poljubiv ju u čelo: „Danas je tvoj dan, Jano moja. Pomozi nam bog!“ Otrv suzu izidje Gjuro za drugimi.

— S bogom, Matija! stisnu Pasanac vojvodi ruku, ja idem na svoje mjesto, s bogom, braćo, sretno se sastali. U dolini pod brežuljkom stoje razredjene čete, po visovih straže, konjanici, pješaci pod puškami, kopljem, hrpa do hrpe, glava do glave sve niemo preda se gledjuć, al ozbiljni, odvažni ljudi. Sad se izvi na nebo rumena kruglja — sunce. Visoko vijala se o prvih sunčanih zrakah krstašica zastava. Jutrnje svjetlo plamtilo je na tih mrkih bradatih licih, na svietlom oružju, jutrnje svjetlo steralo se nad glavami kapetana, koji pod zastavom u kolu stajahu na brežuljku a sred njih ljudina Gubec, komu se od mladog sunca perjanica rumeni, a srebrni križ na kalpaku blięšti. Ljevica uštapi se u buzdovan, desnica mu počivala na srdcu, a osbiljno tamno oko upiralo se u seljačku vojsku. I probesjedi glasovito, da se je orilo preko seljačkih glava:

— Braćo moja! Evo na istoku izlazi sunce, slavan sieva nad gorom dan i gleda nas tu pod zastavom svetom, gleda nas, taj sgaženi hrvatski puk pod puškom i sabljom. I pita nas: Zašto ostaviste ralo i plug, ženu i djecu, što stojite na sniegu i ledu? Oj bieli dane. Crna nas nevolja pogna amo, sloboda nas zove, sveta sloboda! Pošteni smo, ljudi smo. Razkršismo lance i skovasmo sablje, razlomismo pluge i skovasmo koplje. Ljudska je pravda propala. Mi ju dižemo opet, mi biedni kmetovi i vapijemo, da se do boga čuje: Slobode nam daj, pravice nam daj, o bože, i mi nosimo neumrlu dušu i spodobu božju i mi smo tvoja djeca. Za slobodu smo se digli i svaki ju nosi u srdcu, u ruci. Gospoda

idu na nas, silna se vojska valja na nas, da nam izčupa srdce, da nam sgazi poštenje i sad će zasinut na onih vršcih njihovo svietlo oružje. Al ne bojte se bljeskanja njihove sablje, uz njih je sila i bies, uz nas je pravo i bog. Budite ljudi, dignite čelo, danas nek se vidi, što vriedi šaka seljaka, budite ljudi, tvrdo stojte na mjestu, bijte ko grom, da se vidi, što čini sloboda od roba! Bijte se slavno, jer se bijete za ženu, za djecu za majku i otca, za svetu pravicu. Tu valja živjet ili mriet. Bijte se, da svladate, jer ako padnete pod gospodski jaram — jao! Ni djavo u paklu ne zna te muke, što će ih gospoda smisliti za vas, svaki dan će vam doniet novo prokletstvo, svaka noć nove muke, i molit ćete boga, nek pukne pod vami zemlja, koja vas nosi. Zato se ne dajmo živi do zadnje kaplje. Ja ću vas voditi, i kunem se na ovu svetu zastavu, da ću uz vas biti, dok bude u meni duše, da ću život dati za svetu slobodu. Hoćete l' vi?

— Kunemo se, zagrmi uzklik dolinom.

Tad skoči Vagić pred Gubca i viknu dignuv sablju.

— Matija! budi nam kraljem!

— Umuknite, zagrmi Gubec, ja ne ću bit nego slobodan čovjek. Al sjetimo se kralja nebeskoga, k njemu uzdignimo srdca!

I skinuv kalpak kleknu vojvoda, klekoše kapetani, kleknu cieli puk. Gubec reče:

Bože pravedni! Bože milostivi! Evo na tvrdoj zemlji kleče pred tobom tvoja uboga djeca. Iz dubine srdca svoga vapimo k tebi: Smiluj se, usliši nas, oslobodi nas. Otvoreno je pred tobom naše srdce, ti vidiš, da smo pravednici. Razkrili nad nam milostive ruke, da budemo slavni pod tvojom zastavom. Oslobodi nas! Amen.

— Amen! zamrmori svjetinom, „Amen!“ šapnuše bliede usne Janine, koja je sklopljenih ruku klečala kod crkvenih vrata i buljila u Matiju Gubca.

Od istoka puče puška, po vrhovih sjevnu gospodsko koplje.

— Na noge, braćo! skoči Gubec, Gospoda idu! Dobro nam došla! Na noge! za staru pravdu, za svetu slobodu u ime boga.

* * *

Od Jakovlja bruji čudan šum, kao more, kao oluja. Tu valja se vojska polako, gmiže kao crna težka neman po sniegu. Blizu svetoga Petra pojavi se četa banskih husara, držeć sablju u ruci. Lagano idu gledjuć desno i lievo. Sad su na nizbrdici pod strmim brežuljkom. Tu stoji kliet. Jedan, dva, tri puta planu iz klieti, jedan, dva, tri konjanika svališe se u snieg. Al veća četa doleti. Iza živice kraj klieti pomiljaju se seljačke kučme. „Pali" viče Pasanac, a olovna tuča praskala je u husare obarajuć jednog za drugim. Husari uzmakoše. „Čujte!" reče Pasanac, bubanj ide, to su pješaci, jeste li pripravili sve? „Jesmo!" Uz bubnjavu pojavi se na cesti jaka četa surih haramija. Iz klieti planuše puške, prvaci haramija smotaše se u snieg. Juriš! viknu poručnik vojnikom, i kličuć počeše pješaci penjati se uz brdeljak, ali s vrška prasnu, prasnu i prasnu, vojnik za vojnikom skotrlja se kao lopta od sniega. Juriš! viknu poručnik i sruši se ranjen. Juriš! izdisaše u sniegu. S nova udariše vojnici. Sve je tiho. Há! valjda hulje ne imaju praha. Oj! Oj! Sad se propeše na brieg, u kliet. Zatvorena razvališe vrata. Evo seljaci bježe. Eto iz klieti dobar je nišan. Kliet je puna vojnika. I grunu grom, orijaški plamen zabljesnu, kliet i četa odleti u vis, a ruke, noge, glave, oružje vojnika spusti se poput dažda na krvavi snieg. Pasanac ih dignu lagumom u vis. Strah i jar spopade vojsku. Napried! zakriešti Alapić, doletiv na konju do prvih četa. Vojska se protura dalje. Kao crna rieka razlievale se čete niz brieg, ko-

njanici lagano napredujuć cestom, pješaci držeć pred sobom pušku u razštrkanih hrpicah, a odostrag topovi vučeni od volova a podupirani od ivaničkih bombardira. Sada se razsu vojska na polju kraj toplica pred ušćem prodola.

— Zaustavite čete! doviknu Alapić zapovjednikom; leteć uz redove, eno za toplicami stoji jaka četa seljaka u polju. Valja na oprezu bit. Trubač uz Alapića zatrubi. Za kratak čas skupiše se zapovjednici četa oko vojskovodje.

— Gospodo, reče, molim vas, pazite na čete svoje, da se ne osramotimo. Seljaci su biesni i dobro oružani. Sad me poslušajte: Pješaci, haramije i Uskoci stavit će se u sriedu, na desnom i lievom krilu konjanici, s desna gospodine Plovdine vi sa banskimi husari, s lieva gospodin Arbanas sa Turopoljci i gospodin Farkašić sa Zrinjskimi kopljanici, lumbarde sliedit će s traga. Pješačtvo postupat će ravno napried, a konjanici navalit će sa strane. Sad neka vojska dvie ure počine — zatim što bog da. Postavite medjutim prednje straže, gospodo!

* * *

Moglo je biti oko 9 ura prije podne a dne 9 veljače 1573. kada bubnjevi zatunjiše i trublje zaoriše po redovih zemaljske vojske. „U red! Oprez!“ ozivahu se glasovi častnika, koji su uzdignutom sabljom stojali pred svakom četom. Kao srebrno klasje igrali nizovi pješačkih pušaka i sulice o zimskom svjetlu. Veselo trepetahu perjanice konjanika. Alapićev trubač zatrubi, a za njim sve trublje, zastavnik podignu bansku zastavu, a za njim druge čete svoje zastavice.

Napried! zapovjedi Alapić, i napried postupaše vojska, razkriljujuć se dalje i dalje, prieteć zahvatit u kliešta Vagića. Već poče pušketanje prednjih straža.

Iza drveća sgadjahu seljaci na konjike. S lieva za toplicami poleti gospodin Arbanas kroz grmlje i trnje sa Turopoljci da zahvati Vagića s desna. Veselo skakutahu plavetni plemići napried, al u zao čas. Iza obkopa od sniega prosu se na njih smrtna grmljavina i konjanici uzmakoše glavnoj vojsci. Življe nahrupi Plovdin, banski husari sunuše kao striele u lievo krilo seljaka, al na pol puta baci se pred njih četa seljačkih konjanika. Ljuto tresnu četa u četu, gotovo se zapleše, al za malen čas smotaše banovci siekuć sve na križ seljačke konjanike, svi padoše mrtvi u snieg. Brže je grmio bubanj, češće zadrla trublja. Već i praskaju puške. Vagić uzmiče sve brže i brže, reć bi da bježi prema ušću. Hura! Za njim leti Plovdin. Sad se već gužva Vadićeva četa prema ušću doline. Husari su blizu, al u mig okrenu se seljačka četa prosuv iz pušaka vatru u husare a sa strmog brežuljka udara Pozebec iz dviuh lumbarada krupnim zrnom u gomilu banovaca. Nu nemari Plovdin, husari padaju kao snopovi, al husari sieku i tišću se napred, a pred svima zapovjednik. Napried, junaci! Udrite seljačke psine! zapovjedi kapetan i da zamahne na Vagića, al novi prasak seljačkih pušaka proriedi četu, i zrno prosviri junaku Plovdinu prsi, te izdahnu pod kopitom vlastite čete. Živo uklikoše seljaci videći, gdje je husarski kapetan pao, a konjanici klonuše za čas.

Alapić jureć na konju sred gustih četa pješadije, porumeni od gnjeva. Oko mu plamćaše, usnice drktahu. Iztrgnuv banski stieg zastavniku, zamahnu mačem i zaviknu.

— Napried! Udrite, kukavice! Sramota! Vi da ste junaci, pa se plašite tih torbaša, tih prostih palikuća, koji su utekli od pluga da robe. Napried kopljanici! Napried Uskoci! Nad uzkom dolinom steralo se sunce, daleko blieštio je snieg, a danje svjetlo blistalo je po

svietlom oružju tisućglavog šarenog roja, koj se je u toj kotlini gurao, turao, komešao, krvario na život i smrt. Ko bura prohujiše spuštenih sulica zeleni zrinjski konjanici, metuć izpred sebe čopore kmetske, al iza svake jame, iza svakog grma, iza svakog drveta planu puška za puškom i svali po jednog konjanika. Brzim kasom prodrieše mrki uskoci pod kalpakom u prodol. Kabanice se im crvenile ko divlji mak. Vodi ih Strahinić. Al sa pokrajnih humaka ruknu top za topom, zrno sunu u gomilu, koja se na čas razprši, za čas opet stisnu. Dodjoše do drvene kolibe kraj puta. Tri puta udariše jurišem, tri puta klonuše, četvrti put prekrili silesija kolibu kao mrav i podavi sve seljake. Polaganije u gustih redovih koracaju haramije spuštene puške. Modri Turopoljci tiskaju se uz njih na konjih. Pri zavoju ceste kraj šumice bace se pred plemiće konjanici seljaci i u hip kresnu sablje u nakrst kao vatrene zmije, a buzdovani padaju kao gromovi na lomne štitove. U šumici kleči za svakim drvetom seljak, mjeri obara, obara i mjeri, konji se propinju, konjanici padaju. Dolinom kipi amo tamo valovito more glava, nad glavami sieva oružje ko srebrna pjena nad talasi. Sad je sva banska vojska ušla u dolinu. Alapić viče, Alapić goni. Napried, napried! Sad prevališe banovci polovicu klanca, tiskajuć izpred sebe Vagićeve čete. Sad su blizu mjesta Stubice. Al Vagićevi krenu letimice na lievo, krenu ne desno, i pred gustom banskom vojskom niču za potokom visoke zemljene ograde, na kojih stoji Lepoić sa deset topova i 2000 seljaka. Deset plamena planu, deset gromova grunu, bieli, zlatoliki dim sunu po zemlji, male puške praskaju, striele sikću. Prva uskočka četa nije nego mrtvo, krvavo klupko, redovi haramija klonu, konjanici smotani u divlji čvor uzmiču. Bombardiri napried! ruknu Alapić. Iza guste ograde vrta sjevnu jedna gvozdena cjevština za drugom na šanac,

brijuć sa braništa seljačke glave. Dim se skupi na razbojištu ko ogroman oblak, iza kojeg tek razabireš pocrnjele, krvave ljude, kako pale i bjesne. Juriš! zapovjedi Alapić. I pješadija sunu na šanac, gmiže po zemlji, penje se uz ljestve, hvata se noktima, urliče, pada i stenje. Sad — sad se razlieva biesna mužadija, leteć u gustih čoporih niz bregove s desna i s lieva u bokove banovaca; od crkvice grnu Stubičani, a pred njima na konju Gubec i Mogaić.

— U ime boga! Za staru pravdu! ori se vojvodin glas. Kao risovi bace se Stubičani na haramije. Sjekira blješti i hara, puška grmi, Gubčevo oko sipa striele, Gubčev buzdovan baca gromove, a uz njega sieče Mogaić kao andjeo smrti. Jedna četa haramija obkoljena je od seljaka. I hoće da prodre. Razćerajte kmetsku pljevu! viknu banski kapetan i provali napried, al Mogaićev ga samokres sastavi zemljom, seljački obruč stisnu se ljuće, uže, bijuć, koljuć, siekuć, a za malo ne bješe to četa haramija, već brdo lješina. — Oduška! Oduška treba! vikaše Alapić, komu od dima pocrni lice, i zrno odnie perjanicu. Djeco, na juriš! Svi na juriš! stisnut će nas kleta mužadija. Jedan čas utihnuše svi, a u hip zagromoriše bubnjevi, zatrubiše trublje po cieloj vojsci, i kao pobješnjelo more uz mramorje uztalasa se urličuć gusta vojska na stubički obkop. Biesni su, mahniti, zaboraviše, da se tu dieli smrt. Zrno za zrnom lupi sa šanca u čopor, striele daždé u razjarenu rulju, kamenje kotrlja se s visa, drobi glave, mrvi kosti. Al badava, vrazi se penju i penju. Sjekira koli glavu, nož para rebra, mrtvaci padaju natražke, al opet urliču i viču, opet se penju i pužu jedan preko ledja drugomu živi zaklanjajuć se mrtvacem. Oj! prvi uskok skoči na šanac, diže nož, zaglavinja i pade strmoglavce. Al drugi treći se pope. Bože! Topovi šute. Struja provali na obkop. Seljaci bježe, bacaju oružje. Bježe! Lepoić, crna

kukavica, doviknu im od straha: Bježmo! Izdajica, kukavica! Ubio ga bog.

— Pobjeda! kliknu Alapić, sad imamo oduška! Kao široka rieka zastruji vojska preko šanca u mjesto, koljuć i siekuć i razkrili se širom.

— Junaci, okrenite se, zagrmi zapovjednik, sad navalimo mi u klanac. Vojska zajuri u gustih čoporih kao sjeverna bura, a razpršeni seljaci prhnuše izpred nje kao uvehlo lišće. Još tu i tamo branjaše se četa junački, al vito koplje Zrinjana slomi te male hrpice. Stubičani se jošte biju ljudski, oko njih se diže gotovo obkop mrtvih vojnika. Dva puta udariše pješaci pod Alapićem na njih, dva puta ih odbiše ljuto — a nahrupe treći put. Plamtećim okom viknu Mogaić: Braćo ne dajmo se! i probode častnika, al padajuć izpali ranjenik samokres i sgodi junaka u prsa. Mogaić klonu, pade. Stubičani pobjesniše i odbiše četvrtu navalu. Tad dignu Gubec bliedog ranjenog mladca, poklopi konja i doviknu drugu Pasancu:

— Drž se, brate! S mjesta se povratih. Moram zaklonit mladića.

Brzo poleti uzbrdo k crkvici, sidje, ponese Gjuru unutra. Al Jane ne bje. Gubec položi mladića na zemlju, otvori halju. Iz junačkih prsiju tecijaše rumena krv. Gubec kleknuv nadnese se nad Gjuru. Mladić otvori mutne oči:

— Ujače! šapnu, peče, peče.

— Čekaj sinko, uzdahnu vojvoda suzna lica, da ti zavijem ranu.

— Pusti nek teče krv; ne ima tu lieka, nasmjehnu se Gjuro, nek teče, to je sjeme za slobodu naše unučadi. A gdje je Jana, moja Jana? dignu ranjenik glavu.

— Ne znam, ne znam sinko, reče Matija, obazriev se, ne ima je.

— Ah poljubi ju za me! Pazi ju! molim te! Zlo

smo prošli. Oh Lepoiću, Lepoiću! Al čuj taj prasak u dolu, jošte se naši tuku.

— Jošte, spusti Gubec glavu nad mladića, to ti je zadnji uzdah naše slobode, zadnji! Bože! — — —

— Zašto, oh zašto — — ujače — peče — — mladić se trznu, stisnu Gubčevu ruku, zažagri očima i protegnu se mrtav.

A Gubec pokri si lice rukama i zaplače, plakaše kao ljuta godina klečeć kraj mrtvog junaka.

Sve bliže i bliže primacala se vika i krika k crkvici. Stubičani uzmicahu uz brdo bijuć se, pucajuć, al odasvud oko brežuljka provrviše gomile vojnika. Sad su seljaci za ogradom groblja, brane se biesno. Pasanac bude na uzmaku ranjen, uhvaćen. Ne imaju vodje, ne imaju praha i olova, dvie trećine ih padoše. Uskoci doskakuju kao gladni vuci, u rukuh im sieva nož. Sad se sgrabiše po groblju sjekira i nož, po grobovih bije se boj, čovjek na čovjeka, šaka na šaku, glava za glavu, duša za dušu a po humcih rumeni se krv, kao da ruže na sniegu cvatu. Sad brane jošte Stubičani crkvena vrata. Tu stoje u kolu i mašuć obo sebe sjekirami kose uskočke glave. Kukavice, kriešti Alapić, doletiv, udrite, ubijte ih.

— Stanite! zaori iz crkve glas i na prag stupi vojvoda Gubec, držeć u svakoj ruci samokres. Seljakom klonu oružje, klonu i vojnikom.

— Jesi li ti vodja? zapita Gubec Alapića, koj je u čudu buljio u taj ne nadani pojav.

— Jesam.

— Čuj me! Pokloni tim ljudem Stubičanom slobodu i život, da ne poginu ludo, jer imaju žene i djecu, a za uzdarje odati ću ti, gdje se je sakrio Matija Gubec, začetnik, glavar bune.

— Da ćeš mi izdat kralja seljaka, kliknu radostno

Gašo, neka ti bude, budi im sloboda i milost, čim mi predaš Gubca.

— Zakuni se krvlju spasitelja.

— Kunem se krvlju spasitelja, dignu Alapić tri prsta.

— Evo me, uzmi me, reče vojvoda mirno, baciv puške, jer Gubec sam — ja!

— Ti? probliedi namjestnik banov.

— Dà, ja začetnik bune, glavar vojske, ja branitelj slobode.

— A znaš li što te čeka? zapita ga Alapić.

— Znam, potvrdi Gubec, ajdmo, vodi me, kamo te volja.

— Povedite ga na Stubički grad, a te seljake branite od svačije uvriede.

— S bogom, braćo! okrenu se Gubec, zadnjim junakom svoje čete, koji suznim okom oko njega klečahu! dignite se, samo pred bogom prigiba se koljeno. Pali smo. Bog je tako htio. Ja ću propast, ali vi živite, vratite se medju svoje, nek ne izgine naše pleme. Ne klonite, bog će dati, doći će dan svete slobode. Blagosivljem vas i oprostite mi. Jedno vas molim, vam ostavljam Janu, jadnu siroticu, na vašoj je brizi. Hoćete li?

— Hoćemo! Hoćemo! odvratiše poniknute glave kroz suze seljaci, ljubeć svoga vojvodu u ruke.

— S bogom, braćo! S bogom, slobodo! S bogom, kolievko moja! zavapi Gubec odkinuv se od seljaka, gospodine vodjo, evo me, vodi me!

* * *

Nad stubičkom dolinom po vrhovih razlievalo se sinje svjetlo mjesečine, širom vidika titra snieg poput alema, širom doline cvatu po sniegu krvave ružice smrti. Šest ura hrvala se u tom dolu sloboda i sila, šest sati bljeskao je ovdje prvi tračak sviesti hrvatskoga puka i

potavni. Hrvati utamaniše hrvatsku slobodu. Kao jednim mahom kose povaljeni leže dugi redovi bliedih mrtvih junaka, ista im lica, iste crte, ista kolievka, razno ruho, al isto prokletstvo. U sinji bliesak noći mieša se rumeni požar plamtećih sela, iz kojih Uskoci nose svoj plien, kroz noć razlieže se vapaj sdvojnih žena, a drveće kraj puta nosi sred zime ljuta ploda, na svakoj grani visi mrazom ukočen, Uskokom obješen seljak. Na gradu Stubici je veselo. Gospodin Alapić časti oficire. Pocrnjela lica sjedi grbavac sred pijanog jata i puni čaše i pjeva pesme i viče i kliče, slaveć rumenikom propast seljačke slobode. Gospodin Alapić časti oficire svoje rujnim vinom, sladkom pečenkom, bielim kruhom i seljačkimi djevojkami, što ih Uskoci dovukoše pod silu na grad. Vino teče, oko plamti, pjesma se ori, a pogažena nevinost puka vapije sdvojno do boga iz žarkih prozora stubičkog grada. Na groblju spavaju mrtvi junaci, al jedna duša žive. Na pragu crkvice sjedi blieda Jana, u krilu počiva joj mrtvo tielo nesudjenog zaručnika. I djevojka ljubi ga, grli ga, gladi mu kosu. i šapće mu kroz suze u uho: Moj! Moj! Moj!

Jedan prozor na kuli stubičkog grada je taman, Krute gvozdene rešetke hvataju se do dvie jake ruke, okovane lanci, a za njima bulji bliedo lice u to pusto mrtvačko polje. Gubec. Čuje gospodske pjesme i smieh, seljački jauk i plač. Suza zatrepti u njegovu oku i dignuv oči k zviezdam šapnu u noć:

— Oj sretne zlatne vi zviezde! Tisuće lieta gledate na sviet, tisuće lieta još sjati će vaš mili pogled nad svietom. Oj sretne ste zviezde, jer srdce pogaženo moje mi šapće, da ćete gledat i slobodan, sretan moj hrvatski puk.

XXXVI.

Dok su se hrvatska gospoda skupljala,da satru seljačku buru, diglo se uzSavu na štajerskoj strani

mjesto za mjestom. Zanos uzbudi slovensku krv, poplavica razlila se u silnih talasih. Seljaci se u Blanci sjatiše, u Reichenburgu ne ostaše gospoštini nego tvrde zidine grada, kraj Sevnice stajaše na polju Ilijina vojska, Boštanj u Kranjskoj planu plamenom, Andrija Hribar donese pietlovo pero u Radiče, a kmetovi grofa Lamberga skočiše pod svojim županom na oružje. Zaludu ih zaklinjaše upravitelj grada Janko Gvedić, nek ostanu vierni, neka brane grad. Gradjani i seljaci krenuše put Zidanog Mosta i Laškog i proćeraše Gvedića, koj je za njim doletio bio, natrag. Šestoga veljače prodre 500 Ilijinih ljudi do štajerske Loke na Savi. Hrpa provali u dvor župnika Jakoba Kekela na Slapu, razbi pivnice, odnese vino. Sve gospodske brodove oteše seljačke čete. Kao mrav prikupi se ljudstvo, da se pridruži Hrvatom. Ne ima daće, ne ima mitnice, ne ima robote, ne ima gospode, svoji smo! vikaše svuda slovenski puk i plaho skutriše se plaćenici njemačkih baruna. Al jače, silovitije uzavri mužadija po smrekovju štajerskih strmina na sjeveru Save. Kozje, Pilštajn, Planina, Pišec, Kunšperg sjatiše se u junačko kolo, već zadrhta od straha i tvrdi celjski grad. Kremenjak kovač Pavao Šterc dignu u Planini svetu zastavu slobode i iz tisuća grla zagrmi po slovenskih gorah i dolovih gromovita jeka: Sloboda u ime boga, a razjareno ljudstvo baci se na svoje tirane. Iz male kovačnice u mjestu Planini sunuše varnice pod nebo i u tren planu cieli kraj. Puk od Kloštra svetoga Jurja na Gorah vode Kašpar Martun i Joža Skomin, pod gradom Herburgom skupio je čete Jure Zupan, u Bizeljskom do Save zapovieda Krsto Pustak a u Pišecu jari kmetove Filip Višerić. Svima je dosta robstva, kao gorski potoci grnu svi pod zastavu kovača kličuć: Došla je stara pravda! Idu Hrvati, s bratom Hrvatom idemo svi! Od čuda zatreptiše tanke jele, od straha uzplaši sa svoga klisa oro,

stari kristalni snježnici bljesnuše življe izpod davnoga jarma, jer bilo je, da će bura odpuhnuti sva kamena gospodska gniezda, bilo je, da će svanuti zora, kad je Ljudevit posavski smrvio Franke, bilo je, da će sinuti zlatni dnevi Samove krune, jer daleko nad snježanim valovjem gora, daleko iz tamnog zelenila jelove dubrave razliegao se čarobni uzklik: Sloboda.

* * *

Pobožne redovnike u Kloštru svetoga Jurja na Gorah uhvati o podne dne 5. veljače 1573. užasan strah. Bijaše podne i braća redovnici sjedjahu za dugim stolom svoga refektorija sladeći se zlatnom kapljom lutemberžkoga vina i životom svetih otaca, što ih je pobožan brat sjedeć kraj velike žareće se peći čitao. U taj čas doleti blied kao krpa debeli brat vratar te iztisnu izpod ugojenog podbradka užasne rieči:

— Braćo! Seljaci iz Planine idu na nas! Oslobodi nas bože od djavolske sile!

Opatu pade iz ruku nož i navukav crnu kapu na bielu si glavu, pogega dolje k vratima samostana, pred kojima se orio zaglušan žamor i poviri kroz otvor iz vrata. Rulja seljaka gužvala se pod oružjem pred svetom kućom, a na čelu joj stajaše mrka garava ljudina. Klobučić mu stoji na hero a na njem drkće pietlovo pero; jako tielo odjeveno je zobunom od crne kadife a na prsih bieli se platnen križ, o boku visi mu sablja, za pojasom samokres, na ramenu prieti gvozden bat; uz njega bubnja silovito bubnjar, odjeven odrpanom haljom zemaljske vojske, pod širokim šeširom, a za njim dižu se nad glavami čopora sjekire, kose, sablje i puške. Tad stupi ljudina na kamen i viknut će:

— Braćo! Pred sto godina digli su vaši djedovi šaku na gospodske gradove i dogrmiše im: Čujte, mi niesmo pseta, ako i gospoda niesmo. Dajte nam staru

pravdu! Al gospoda nasmjehnuše se i podaviše djedove vaše. Sad su to druge gusle. Danas ne dižemo šake, danas dižemo gvozdeni bat, jer u goste nam ide Hrvat naš brat. Jeste li babe, bacite puške i kleknite pred gospodski bič! Jeste li ljudi, stresite lance, brusite sablje, slomite gospodski bič!

— Slomimo bič! dignimo bat! orilo se širom gore i oko svetoga stana.

— Dobro! Otvorite! kliknu vodja Pavao Šterc lupiv batom na vrata. Drkćuć izidje opat.

— Što želite, djeco? zapita starac.

— Ništa zla, odvrati kovač, ne ćemo dirnut u vaš posvećeni dom, nit palit vaših majura. Mirni ste od nas. Došli smo dignut narod po gorah. Nek je svoj, nek je čovjek. To veli i gospodin bog, je l'? Dosta je daće i plaće, dosta gluhoga robstva. Sad lomimo s gospodom pogaču! A vi ako ste božji ljudi, ako ste naša krv, popnite se na prodikalište, pa viknite u sve četir strane svieta, bog hoće, da je narod svoj! A da znate, došli smo k svetomu Jurju, jer smo žedni i gladni. Silna je vaša kuhinja, široka vaša pivnica, sve je dar od boga. Ne grabimo, molimo. Udielite puku, koj se sprema na put u Planinu, odkle sam došo. Tamo će doć i Hrvati.

I opat udieli, al ne reče ništa i seljaci ležeć pred svetim Jurjem dugo su točili fratarsko vino i pjevali: Slomimo bič, dignimo bat, s nama ide Hrvat, naš brat. Daleko se orio po bregovih piev pred kućom, tihe molitve šaptala fratarska usta u kući. Tad dignu kovač bat, silovito zabubnja odrpani bubnjar, a zatim će Pavao Šterc:

— S bogom, djeco! Valja mi poć napried! Vi me sutra sliedite u Planinu.

*
* *

U štajerskom mjestu Planini, nedaleko od Kozja, buči narod po nizkoj, širokoj sobi seoske krčme, sred

koje visi o stropu svjetiljka. Sami Slovenci, visoki ljudi u dugih kožusih, duga oštra lica pod kučmom. Piju iz vrčeva vino, lupaju šakom po stolovih, čekaju vodju kovača, koj je išo dići kraj pri svetom Jurju, — a medju njimi Joža Skomin, suh, koščat svat. Nizka i mračna je soba, slabo je svjetlo, jedva razabireš, kako se pomiču glave. Sad stupi na prag kržljav čovuljak držeć ruke u žepu, po odjelu reć bi Hrvat.

— Dobar večer braćo, pozdravi stranac seljake. Je li tu Pavao Šterc?

— Nije, odvrati Skomin, otišo je na Gore. Al će se vratit. Ti si Hrvat, sjedider amo. Kržljavac sjednu uz kapetana i potegnu iz punoga.

— Jesam, odvrati čovuljak, fiškal Drmačić, Hrvat od Ilijine vojske.

— A hoće li Ilija k nam?

— Ne znam, slegnu fiškal ramenima.

— Kako ne znaš? Bar nam poruči.

— Hm! Dà! Poruči! potvrdi Drmačić.

— Pak? A što si došao ti?

— Bježim.

— Zašto? Govori!

— Ne ću. Vi biste me zaklali.

— Govori! Ne će ti ništa bit, reče Skomin.

— Je li slobodno govorit? Na vjeru?

— Na tvrdu vjeru govori.

— Bježim, jer niesam rado visit. Dà, dà! Mrčite se! Vi ste se digli na gospodu? Je l'? Za nas Hrvate?

— Jesmo, viknuše seljaci u jedan glas.

— Ala ste junaci! Gdje ste kupili svoje kože, da ih za drugog toli jeftino prodajete? Ja ne bih. Niesam lud. Zato bježim. Meni tudi zaudara po strvini. I gavrana ima, bit će valjda i vješala. U Krškom ih ima.

— Šta je u Krškom? digoše seljaci glave.

— Pitajte gavrane! Ti su se častili. Turn je potuko, povješo sve seljake.

— Povješo! žacnu se mrmoreć puk.

— Lažeš huljo! uhvati Skomin fiškala za prsa.

— E pa dobro! S bogom! dignu se Šime.

— Daj mu govorit! zabučiše seljaci.

— Dà, nije povješao, nastavi stojeć Šime, polovica ih je odplovila Savom.

— Je l' istina?!

— Istina, ne vidio raja! Šta se tu bajalo! Uskoci da će pomoći. Biesa! Odmogli, dà! Jeste li za Nožinu čuli?

— Jesmo, reče Skomin, to je pošten čovjek.

— Ako je on pošten, onda sam ja grof. Ha, ha! Pošten čovjek. Je li pošteno, kad ti se tko zakune i slaže? Je li pošteno, kad ti tko veli, da će za tebe snubit, a s tvojim vragom piruje? Je li pošteno, da je Nožina barunu Turnu odao sve naše želje, da ga je vodio na Krško, da je dao poklat narod kao stoku, da je — oh, proplako bih, kad pomislim, kako su sve podavila naša braća Uskoci, i mjesto zapalili.

— Spalili? probliedi Skomin, uhvativ se za glavu, dočim je šaput išao medju seljačtvom.

— Na prah i pepeo, kriknu fiškal i oči mu sievnuše. Pa tako će biti i vam. Vješat će vas, topit će vas. Bene! što nieste na miru? Al vi se uzdajete. U koga? Brežčani i Metličani uvukoše repove. U Ilijinu vojsku? U Iliju, koj sjedi u kaši, pa će s gladnimi čopori navalit u vaš kraj, da vas izjede. Bene! Gdje vam e pamet?

— Jezik za zube, psino! kriknu Skomin i dignu šake na Drmačića. Al poput mačke prebaci se fiskal preko stola i postavi se sred sobe. Dvadeset pesti dignu se na Skomina uz viku.

— Daj mu, govorit! Da čujemo! Istinu govori

U to počeše se seljaci kraj vrata polako šuljat iz sobe.

— Ne ću da šutim, nasmija se drzovito Drmačić, podbočiv se rukama. Sve ću vam reć. Koga čeka Ilija? Kog li vaš mili vojvoda Šterc? Prijatelja! Turčina!

— Turčina! uzavri kroz strah ljudstvo.

— Dà. Vaše kapetane podmiti Turčin zlatom! Poganin već hara za Sutlom, pali, robi gospodina i seljaka. Prevareni ste. Turčin pojest će gospodu, pa onda vas, a Pavao i Ilija i Gubec odnieti će krvavo zlato. A? Šta velite sad? Pa zato nosite glave svoje u torbi, pa zato prodajete kožu? Turčin će doći, a Planina bit će, što je Konjčina, ni greda na gredi.

Gnjev naroda planu, Skomin, probliedi, zadrkta ko šiba, dignu vrč i baci ga za fiškalom, al ovaj se ugnu i crepovi prsnuše po podu.

— Izdajice! Ubijte ga!

— Ne! Ne! zagrmiše seljaci, naš je on, naš. Za mito nas prodaste poganinu.

Al u vrevu banu kovač na vrata, došav od svetoga Jurja.

— Za ime boga! Šta je, braćo? A ti si to, Šime? Gdje je Ilija?

Nu fiškal sućaše zapiljiv oči u kovača. Najednom se trznu, pokaza prstom na Šterca i kriknu:

— To je pravi antikrst! Utucite ga!

— Utucimo hulju! zaurlaše seljaci.

— Jeste li poludili? probliedi ljudina uzmaknuv korak.

— Opametili se, nasmija se grohotom fiskal, spopadnite ga.

Kao vuci baci se rulja na vodju. Šakom obori Šterc prvog i drugog, al fiškal zaleti se pod njegove noge. Kovač se zaple, pade, biesna mužadija okupi ga i stade ručećeg vodju vezati remenjem.

— Tako valja! pljesnu Šime, a sad vodite Tur-

čina na tvrdi grad Planinu gospodinu upravitelju Siebenreicheru! Taj će vam spremit večeru, a njemu konopac. Psujuć i tukuć povlačio je biesni čopor seljaka krvavog Šterca na gospodski grad, a fiškal Drmačić uminu u noć.

XXXVII.

Na zapadu od trgovišta Sevnice dižu se od Save na sjever laki, položiti brežuljci, pod gorom, koju pokriva vita smrekova šuma. Pod jednim od tih humaka stoji na četiri stupa šiljast drven krov, a pod njim surovo izdjelan kip bogorodice, kojoj sedam mačeva probada srdce. Po tih proplancih bila se je razširila seljačka vojska, a podno starinskog kipa sjedio je vodja Ilija Gregorić, upiruć glavu u lakat, dočim se je seljak Gušetić prislanjao na stup, gledjuć u zemlju:

— A gdje je taj Drmačić? progovori zlovoljno Ilija, prekjučer ga poslah u Planinu, da javi Štercu moj dolazak i nek mi poruči, jel sve spremno. Sunce je visoko, a još ga ne ima.

— Što niesi poslao mene? zapita Gušetić.

— Jer ti krv odmah zakipi, a tomu hoće se mira i razbora, odgovori vojvoda.

— Al i poštenja, doda seljak, vjeruješ li ti podpunoma Drmačiću? Suviše je biesan, pa je i lakom.

— Vjerujem, reći će Ilija. Što ga je privuklo k nam? Osveta. Dok se ne osveti Tahomu, bit će nam vieran. A poslije — i ne treba nam ga više.

— E dobro, nasmjehnu se Gušetić, tvoj je to posao, ti si vojvoda, al pazi da te ne prevari, kao što ona hulja Nožina.

— Dà Nožina! lupi se Ilija dlanom u čelo, ah bio bi za njega dao desnu ruku. Primio sam ga pod krov, pobratio se s njime, a on, ubio ga bog, ne predobi Uskoka, on ih odvrati od nas, on našu braću izdade Turnu.

To je zlo. Na jugu smo propali, kan da nam je odsječena desna ruka. Kranjci će se preplašit, naših polovica poginú, Uskoci su nam na putu, a Jastrebarčanom zakrčen je put. Ondje preko Save ne bude sreće. Al ako bog da biti će ovdje. Odavde ćemo u štajerske gore. Tu nas čeka Šterc sa svojim svietom. U njem kuca srdce cieloga puka, on je podigo narod na noge. Pavao će s nami preko Sutle do Stubice, gdje nas Matija čeka. Da vidiš, Gušetiću, kako ćemo potresti sviet.

— A što tude i čekamo? upita Gušetić, i vrieme gubimo; čemu i čekat Drmačića, koj možbit putem u kojoj krčmi spava. Ta imamo u našoj vojsci Štajeraca, koji poznavaju put, a znaš ga i ti odprije. Dignimo se na Planinu. Medju gorami sigurnija su nam ledja, nego ovdje pri Savi. Dignimo se odmah! Hoćeš li, Ilija?

— Pravo govoriš, potvrdi vojvoda, i onako znamo, da se je digo cieli kraj. Idi, reci kapetanom, da ćemo krenuti na put na sjever.

Za malo vremena zatutnješe bubnjevi kraj Sevnice, čete se svrstiše oko vodja, zastava dignu se u vis, vojska se maknu, kličuć, kao stoglava zmija i skoro je ne sta medju snieżnimi gorami štajerske obale.

* * *

Nad gorami rumeni se nebo, na zapadu gine dan, sipljuć posljednje rujne zrake po grdnoj pustari gorskoga sniega, kroz vito stabalje zelenih jela. Lagano vije se vojska kroz visoki snieg strmim putem, sklizavom nizbrdicom, te se vuče poniknute glave kroz gorska sela. A gdje je sviet? Nitko ih ne čeka. Sva su vrata zatvorena, samo gdjegdje vidi se iza okna koje mrko, radoznalo lice. Nigdje čovjeka, nigdje doziva, nigdje vesela klika. Medju prijatelji? Medju stranci? To li pripravi seljakom Pavao Šterc? Sad su na vrhu samotnog brda. Tu stoji crkvica, oko nje šumica. Sviet je

sustao, ne može dalje. Da počine. Sve časkom za časkom jači je sumrak. Čete tu i tamo već zapališe vatre. Bilo je blizu sela Podgorja. Tada od sjevera doleti na konju čovjek, seljak.

— Gdje je Ilija, vojvoda vaš? zapita.

Povedoše ga pred glavara.

— Tko si? reći će Ilija.

— Kapetan Skomin čovjek za staru pravdu.

— Što nosiš?

— Zle glasove. Ako boga znate, navalite u Planinu. Ne časite časka! Bog satri vašega poslanika. Okrenuo je puk. Da ste izdajice i ovu zemlju Turčinu prodali.

— Mi? skoči Ilija biesan na noge.

— Vidiš li andjela svoga Ilija? nasmija se Gušetić.

— Dodjite, Hrvati, zaklinjaše Skomin, puk nam se razbjegnu. Pavla Šterca predaše naši seljaci Niemcem u ruke!

— Pavla! zajeca Ilija, napried djeco! U Planinu! Da spasimo Pavla. Propali smo drugče! Oh prokleta zmijo, što sam te grijao!

U jedan hip dignu se vojska. Još bijaše tamna noć. kad se kod Planine dočula buka. Puk se preplaši. S daleka, vidiš, spuštale se niz biele brdine ciele hrpe Hrvata, te se primiču mjestu noseć za luč plamteće smrekove grane. Zabieli dan. Pod tvrdi grad poleti Ilija sa 40 konjanika. Nek upravitelj Siebenreicher izda zasužnjenog Pavla. Al iza tvrdih zidina nasmija se Niemac.

— Tražite vašega Pavla na celjskom gradu, kamo, ga sinoć pod stražom poslah.

— Prokletstvo! Niemci oteše Pavla, oteše puku srdce! Ne ima već spasa! Mrko ih gledju štajerski seljaci,

— Napried, braćo! kriknu sdvojno suzna oka Ilija, na Pilštajn, na Klanjec u Hrvatsku, da nas Niemci ne

odkinu od Gubca. Napried, jerbo od Celja ide gospodska vojska.

— A što je gospodsko, palite, doviknu im Gušetić.

*
* *

Sad plamte baklje! Niesu to jelove grane. Gospodski majuri, hambari, gospodske klieti gore živim plamenom i svietle hrvatskoj vojsci od Planine do Kozja, od Kozja do Pilštajna i dalje niz Sutlu prema svetomu Petru. Eno Sutle medj sniegom, eno hrvatskih gora.

— Napried, djeco! škripaše Ilija, leteć na konju, Gubec nas čeka, ovdje u tudjem kraju ne ima nam spasa. Eno hrvatske zemlje!

Vodja leti, bodri, sokoli, i jedva dišuć vere se vojska kroz duboki snieg. Od umora padaju ljudi. Nitko ne pita za njih. Ubit će ih zima, poklat će Niemci, pojesti gavrani. Zaostaše velike puške od brda, od sniega. Napried eno Hrvatske! viče vodja, viče mu drug Gušetić. Sad su nedaleko od svetoga Petra blizu medje. Tu stoji dolina medju brdinami, u nju spusti se smrznuta vojska. Niema je, zlovoljna, ropta i mumlja. Al Ilija blaži, miti, tješi. Samo časak, pa eto Hrvatske. Samo ono brdo prevalimo, gdje je ušće dolini. Sad grne sviet uzbrdo prema ušću. Al gle ondje nešta sinu u gorskom klancu. Ne sievnuše li mačevi? Ne ori li se trublja. Dà, dà! Striela ih ubila. To je vojska kapetana Gjure Schrattenbacha, to su celjski oklopnici. Mužadija se prenu, zaštrepi. Prekasno. Uz trubljaj i biesnu viku grunu gvozdena sila niz brdo proti gladnim, jadnim seljakom i obara sve kao grom. I eno ondje s ledja drugih djavola. Grof Ditrichstein vodi silnu plaćenu četu na konju na iznemogli puk. Sada plaćenici spustiše koplje, i željezno jato zabada ražnje urličuć u seljačko srdce. Odasvud vrazi. U klupko sbijen je puk. Ne ima konja, ne ima topova, gladan je, žedan je, izda ga snaga.

— U ime boga eno hrvatskih gora, ori se na daleko Ilijin glas i Šantalić diže visoko svetu zastavu krsta. Očajno upre se puk, očajno dižu se jošte jednom iznemogle ruke, i puška planu, i sablja sieče, kosa kosi plaćenu vojsku. Lupa, treska, jauk, zveket potrese zrak. Hà! gle prva četa se probi, Ilijina četa, sad će druga — navali, uzmaknu, i opet navali — ah ne može, ne može dalje. Stisnuti su sada u klupko. Schrattenbach sieče i bije, Ditrichstein bode i razi. Visoko se dižu na konjih gvozdeni ljudi, s visoka tuku pješake gole i gladne. Vuci, vuci kolju sgrnuto stado, jer kratka je sablja, slaba je kosa, prazna je puška. Nikud, nikud, a vodja? Ne ima ga nigdje! I baciše puške i sablje, baciše kose i mlate, bježe, bježe! Kamo? Nigdje spasa, nigdje oduška. Krika i jauk napuni dol, krv omasti snieg, široko i daleko hara smrt! Ne ima već Ilijine vojske, nego puno polje mrtvaca i pet sto jadnih robova, kojih uvelikom slavlju vodi kapetan Gjuro Schrattenbach u Celje uz zaglušnu riku trubalja, pod zelenom zastavom štajerske zemlje.

* * *

Dolje kod Sutle bježe o mjesečini dva čovjeka, dva hrvatska seljaka pod oružjem, Gregorić i Gušetić. Probiše se, bježe, gazeć duboki snieg. Konji im padoše. Gušetić klonu u sniegu na panj.

— Ne mogu dalje, ne mogu.

— Samo časak, samo časak, šaptaše Ilija. Eto ti sela, ne vidiš li luči? Saberi se! Ne ću, da me živa uhvate.

— Ne mogu.

— Kukavice! A ja? Rana me peče na desnoj ruci, poludio bih, al ajdmo dalje. Diži se!

Gušetić se pridignu i lagano povlačeć se kroz snieg dodjoše oba do prve kuće kraj crkve.

— Tu stanimo, reče Ilija, to je župni dvor.

— Šta ćemo tu? Utuć će nas. Počinimo negdje u sienu, a onda preko Sutle u Hrvatsku. Brodara poznajem.

— Ne ću, odvrati Ilija, ja moram u Pišec, još jednom da vidim ženu i djecu.

— Ludo! Kako?

— Čekaj! šaptnu vojvoda i lupi sabljom na vrata. Na prozoru pojavi se župnik.

— Starče? viknu Ilija, otvori nam staju, daj konje,

— Tko ste?

— Dobri ljudi u nevolji.

— Idite bez traga, odvrati župnik, vi ste razbojnici.

— Pope! daj konje, viknu Ilija, il planut će koliba. Niesam poganin, al Niemci nas ćeraju. Daj nam konje, hrvatski smo križari. Tako mi boga, vratit ćemo ti konje.

Drkćuć sidje starac pred vrata i predav Iliji ključ, reče:

— Eno staje! Uzmite!

— Hvala ti, pope! odvrnu Ilija, za šest dana imat ćeš konje. Hvala ti! Spasio si dvama poštenjacima glavu.

Visoko stajao je mjesec na nebu gledjuć kako lete zimskom noćju dva čovjeka uz Sutlu.

XXXVIII.

Kod vratara mokričkog grada najavi se po podne starac fratar reda svetoga Franje i upita, da li je gospodin Stjepko Gregorianec kod kuće. Vratar reče, da jest. Laganim korakom koracao je srebroglavi starac u gornji pod grada, lagano pokuca na vrata sobe i unidje, kan da mu je tu odavna sve poznato bilo. U sobi omaloj sjedjaše gospodar za stolom, nemirnom rukom premećuć pisma. Na ne nadani pozdrav fratra trznu se Stjepko.

— Hvaljen Isus! pozdravi ga fratar.

— Na vieke! odzdravi Stjepko, tko si sveti otče i što želiš?

— Nosim ti pozdrav, gospodine Gregorianče.

— Od koga?

— Od dvajuh mrtvaca.

— Mrtvaca? — — začudi se gospodar, dignuv se na noge.

— Sjedni, čuj, mahnu sjedoglavi starac rukom i Stjepko ga posluša. Ti me ne poznaješ. Je l'? Ja sam brat Bonaventura iz samostana svetoga Franje u Zagrebu. Prije zvah se drugačije, zvah se Ivan Babić.

— Župnik brdovački? dignu se Stjepko u čudu, uhvativ se za naslon stolice.

— Dà, sinko, pogodio si. Bijah župnik brdovački. Rekoše mi, da sgrieših, da pobunih seljake. Neka im. Zatvoriše me na vrieme u samostan, a ja ostah na vieke u njem, da okajem griehe. Sad se zovem brat Bonaventura. Dodjoh k tebi. Nosim ti pozdrav dvajuh mrtvaca, Ambroza tvoga otca i Matije Gubca, seljačkog kralja.

— Ne razumiem te, odvrnu Stjepko, poniknuv nikom.

— Razumiet ćeš, čuj! Bilo je, da će ti otac umrieti. Nit je bilo sina, nit snahe, bio sam ja. Starac pozva mene, prijatelja svoga, da ga utješim u zadjih časovih života. Još se spominjem i sad. Ležaše u postelji, držeć posvećenu svieću. Kraj postelje klečah ja, moleći boga. Bijaše mirno, tiho u sobi. Jedva da si čuo dah. Tada dignu se starac. Lice mu je plamtilo, oko sievalo. Bilo mi je, da vidim pred sobom svetca. I reče: „Prijatelju stari, službeniče božji! Evo, što ću ti reći. U mene je od prve žene Veronike sin, zove se Stjepko, valjda ga znaš. Vrela je krv, prevrela. — Meni je, vidim, mriet, ostavit djecu. Baltazar, mladji sin, slabić je, od njega ne bude ni sjemena ni slave momu domu. Al na starijega pazi, molim te. To može bit danas sutra

čitav čovjek. Žao bi mi bilo, da žestok zagrezne u zlo. Laka je prilika, zla su danas vremena. Tvoje oko neka ga prati, jer tebe je nadahnuo sveti duh, tebi je očito svačije srdce. Oh otče moj, na tvoju ga vežem dušu, a kad sgrieši jako, kad padne u najljući grieh, podji pred njega, dovikni mu: Stani! U zlo si pošao. Obrati se! Posegni za njegovim srdcem, uznesi ga bogu. Valja mu reći i to: nek se vazda sjeti, da je plemić, ali nek ne zaboravi, da mu je pleme niklo iz puka. Puk nam je sila, bez njega smo mi velikaši pusti, oblaci u zraku kojih vjetar goni amo i tamo. A mi radimo zlo. Davimo, gnjavimo puk, u njegovu srdcu zameće se otrovan drač — mržnja. Oh, nastavi starac proročkim glasom, vidim, doći će zlokobni dan, svu će domovinu poplaviti krv. Kosa ne će kositi trave, kosit će glave, seljački mlat, biti će mrtvački bat. Oh blago meni, spokojno ću čekat trublju Gospoda u mirnom grobu, al živit će sin moj. Reci mu tad, nek ne grieši duše, neka nosi srdce, ko što sam ga nosio ja, jer gospoština je list, koj se zeleni al i uvene, pošteno blago, srdce je cviet, koj cvate neuveo od vieka do vieka, jer ga rosi suza božjega oka!“ Tako govoraše tvoj otac, vriedna glava spuštala se polagano na uzglavje, i na licih mu zatrepti posmjeh, zora vječnoga blaženstva, a ja mu se zakleh, da ću učinit, kako mi reče. Evo dodjoh danas k tebi, vapijući glas iz otčeva groba, dodjoh, jer si pao u najljući grieh, dodjoh, da ti doviknem: Stani! U zlo si pošao! Obrati se!

— Da sam pao u najljući grieh! pokroči Stjepko probljednuv prema fratru, al starac mahnu rukom i Gregorianec klonu.

— Dà, produži starac. Čuj strahovitu priču! Čedan je tomu dana. Upravo je bila subota, a ja sam moleć klečao u svojoj izbi. Tada dodje od suda poslanik i reče mi, da me zove čovjek, neka ga pripravim na smrt.

Podjoh za njim, noseć rajski hljeb, preobraženo tielo božjega sina. Dodjosmo u grad, u mrku kuću, u crnu tamnicu. Tu je na kamenu sjedio čovjek, sapet na noguh i rukuh težkimi lanci. Slaba goraše svjetiljka, drkćuć prskaše plamen, a sužanj zapiljio oči u svieću. Jedva unidjoh, kleknu sužanj preda me i reći će prekrstiv ruke na prsih:

— Sutra, otče, valja mi mriet. Tako je sudio bog. Ne marim. Slava mu, ja umirem prav i bog je pravednik, ufam se, doći ću k njemu. Oprosti mi, duhovni otče, da sam tebe pozvao u tom času, gdje me nudjaju zadnjom krvavom čašom. Tebe sam htio imati uza se u zadnjem gorkom hipu, jer moje srdce stoji pred tobom kao otvorena knjiga. Ti čitaj i sudi, jesam li kriv? Al ovo srdce, koje mi hrlim kucanjem broji zadnje trenutke, ovo srdce mi šapće: Grešnik si, svi su ljudi grešni, al nevin ćeš gubiti glavu, jer si tražio pravicu, a krivica te ubi. Dà, reče sužanj skočiv na noge i lanci mu zveknuše, bog mi je okrilio dušu, da poletim do zviezda, bog mi je dao žarko srdce, da osjećam svaku suzu, svaki uzdah puka, iz koga sam niko. Ljubim taj puk, koj me rodi, ljubim grudu, koja me hrani, a to mi je smrt. Pa kad se je prevršila čaša suza, kad je uzdah naraso do bure, tad podigoh puk na svoja krila, tad digosmo pest na lažnu gospodsku pravdu. Propasmo. Ubi nas naše pouzdanje, ubi izdajstvo vlastitih ljudi. Prerano smo došli. Još nije mladica dorasla do stabla. Al vrieme ide kao vječita struja, a iza gustog mraka budućih dana trepti mi zviezda, spas mojega puka. Razom će vječna ruka izravnat sve sinove čovječje, a što je jednomu pravo, ne će drugomu krivo biti. Evo ta vjera mi je pred svietom grieh. Oh eto im glave, neka kliče njihova pravica, nek me navija na muke. Dà, luda bajka klevetat će svietom, da sam zlotvor, izrod plemena ljudskoga, al poslije vjekova, kad

sunce pravde razćera maglu, reći će svaka poštena duša: Poštenjak je bio, slava njegovoj pameti! Nu pustimo zemlju, prema nebu lebdi mi duša, nastavi sužanj kleknuv, otče, utri mi put do raja, molim te, razgrieši mi dušu. Sve ću ti griehe reć. Zamrzio sam na gospodu u istinu po razlogu, al su mi i gospoda braća, ljudi, a mržnja je grieh. Bog oprostio meni i njima. Zamrzio sam prije svega na jednog, na Stjepka Gregorianca. On je seljaka jario, on ga je mitio, on ga je hrabrio, on mu je nož utisnuo u ruku, on se je seljaku zakleo, on ga je prevario, izdao, on je krivotvornik, radi njega teče seljačka krv, radi njega izgubit ću glavu bez suda. Bez suda, otče! Jer da stanem pred sud, makar gospodski bio, ja bih gospodi doviknuo istinsku rieč, izbrojio čislo njihovih grieha. Toga se boje, zato me na brzo smiču i ništa ne pišu, da njina sramota ne dodje crna na bielom na ruke budućih vremena. Nu kad vjetar izpod krvnikove ruke razprši moj pepeo na sve strane svieta, ti podji, otče, Stjepku Gregoriancu, pozdravi ga na moje ime i reci mu, da mu od srdca opraštam, opraštam što nas je napustio, prevario, što je pogazio prisegu svoju — — — —

Sve svoje griehe izpovjedi mi sužanj skrušene duše, a ja ga razrieših, okriepih hranom nebeskom, s njim moleć na koljenih cielu noć: I nedjelja dodje. Jutarnjim zrakom razliegala se crkvena zvona, a kroz zvonjavu kan da je plakao lelek mrtvačkog zvonca. U tamnicu stupi straža, a tamničar kriknu: „Ajdmo! Hora je!“ Još jednom kleknu sužanj, još jednom nadnieh nad njim blagosovne ruke. I krenusmo medju hrpom oružanih ljudi iz kuće. Na trgu pred Markovom crkvom brujila je silesija naroda, glava do glave, a radoznalost ljudska buljila je i iz prozora, sa krovova. Gradski sudac išao sa žezlom pred nama, uz nas dva reda gradskih stražara, s nama okovan seljak Pasanac, a za nama u kr-

vnom odjelu krvnik i njegovi druzi. Ponosito dizaše moj sužanj glavu, gledjuć preko znaličnih glava ljudstva, koje se stisnuv šaptaše:

— Vidite li, to je Gubec, to je seljački kralj! Sred trga puče čistina, okružena banskom vojskom, a sred čistine vatra i kolo. Dodjosmo tamo, Tad izidje pred narod sudac i dignuv žezlo viknu.

— Narode čuj! Evo stoji Matija Gubec, stubički kmet, razbojnik, zlotvor, palikuća, kojeg se je zlotvorna ruka digla na božje i ljudsko pravo, na kralja i zemaljsku gospodu. A to je Andrija Pasanac, ortak zlotvora Gubca i zlotvor sam. Al pravda pobiedi i puko je zlotvorom sud. Pasanac budi prije smrvljen na kolu i gubi glavu, a Matija Gubec, kojeg se opaka robska duša drznu igrat se kralja, nek primi kraljevsku čast, nek bude vjenčan razbieljenom krunom na razbieljenu stolu i razsječen na četvero.

Gubec probliedi, zadrkta, stisnu zube i pogleda puk. Narod zaštrepi, a sudac baci slomljeni bieli štap pred noge sužnjem i viknut će opet:

— Krvniče! tvoji su, daj!

Pasanac poljubi Gubca, kleknu preda me, zabuljiv oči u zemlju, al jedva ga blagoslovih, spopaše ga krvnici i u jedan hip navinuše ga oko kola, iz koga prodirahu oštri šiljci. Sad zamahnu krvnik visoko kijačom i razbi seljaku svaku kost na noguh i rukuh na dvoje. Pri svakom udarcu prodre zrakom užasan krik koj se izvinu modrim drhćućim usnama seljaku. Hitro ga skinuše s kola i kad smrvljena ljudska sgloba tresnu na zemlju, spopa krvnikov sluga Pasanca za kosu, krvnik zamahnu mačem i pokaza svietu krvavu glavu.

Za toga stajao Gubec niem i blied ko kamen gledjuć u sviet, samo pri svakom vapaju druga zatrepti mu suza u oku.

— Otče, sad je na meni red, šapnu, kad se krvavo

truplo druga sruši na zemlju, bog mi pomozi! Bog pomozi puku! Krvnik se primaknu, al Gubec mahnu mu rukom: U kraj da se pomolim. Blagoslovi me, otče!

Kleknu na zemlju, prekrsti se i reče glasno:

— Bože! Ohrabri me, jači me! Ne daj da s tielom pogine duša. Za pravo i slobodu sam se digo, za nju mrem. Svima opraštam — i Tahu i Gregoriancu. Blagoslovi me, otče!

I stavih ruke na njegovu glavu, a bilo mi je, da će puknuti zemlja.

— Sinko idi u miru, griesi su ti oprošteni, rekoh.

— Amen, dahnu sužanj i krvnik ga spopa i poče derat sa Gubca odielo. Silom pritisnuše ga na stolac od razbieljena gvoždja. Obrazi mu porumeniše, zadrkta. I pristupi krvnik sa razbieljenima klieštima te stade ga štipat za ruke, za noge, u razgaljena prsa. Svakim uštipom zinu krvava rana, zadrkta tielo, na čelo navre gust znoj a iz grudi izvinu se mukao jauk. Napokon dignu krvnik klieštima iz vatre krunu od usijana gvoždja.

— Nà ti, kralju, krunu, kriknu krvnik i spusti žarko gvoždje na Gubčevu glavu. Koža mu prsnu, krv briznu, biele usnice zadrktaše, smrtna bliedoća osu mu lice, još jednom pogleda me kao ranjena zvier i šapnu.

— S bogom otče! a zatim počeše se oči točit i točit. — — Pobjegoh. U meni je kipila krv. Na čelu mi je stojao znoj, srsi prolažahu mi tielom. Pobjegoh ko pijan, ko lud, ko mahnit. Klekoh pred boga, da molim. Ne mogoh. Padoh u izbi svojoj na zemlju — plakah, plakah, plakah od mraka do zore. Oh bože! Što si mi dao doživjet taj dan, koj mi razkoli srdce, razkinu živce, otrova dušu, što si dao, da me pogodi zadnji taj pogled, to umiruće krvavo oko, koje će mi žeći srdce, dok budem živ. Jesi li čuo Stjepane tu krvavu priču? Jesi li omjerio stravu i užas strahotnog časa? Čuj! od seljačkog kralja nosim ti pozdrav i oproštaj,

kukavna dušo. Ponikni od stida, oj mali velikašu! Gledji u biednu domovinu našu, prebroj der pusta garišta i štrepi, prebroj der krvava trupla i drkći, prebroj der plačne majke i ženu, gini od straha. Ti si tomu kriv, krivorotniče crni, ti i krvnik tvoj Tahi. Na vašoj stopi liepi se krv, nad vašom glavom sieva prokletstvo. Na koljeno, silni gospodine, grdni grešniče! Kaj se danju i noćju, jer su tvoji griesi kao piesak u moru, kao kaplje u kiši. Skloni svoje tvrdo srdce puku, zavijaj mu rane, blaži ih melemom, kušaj, da budeš vriedan božjega kipa, što na sebi nosiš. Andjela imaš uza se, svoju ženu. Pod njezino privij se krilo. Kaj se! Prije neg mine godina dana, povratih se iz svete svoje zabiti amo, da te riešim il da te prokunem na vieke!

Fratar ižidje, a klečeć, blied poniknute glave i sklopljenih ruku, osta Gregorianec sam sred mračne svoje sobe, i klečao je dugo, drkćuć od straha, jer iz mraka buljilo je u njegovo srdce umiruće oko seljačkog kralja.

XXXIX.

Kraj Pišeca pod brdom stoji visoka drvena kuća sa triemom. To je kuća gospodara Osvalda. Noć je, mrak je, jedva vidiš kako mjesec juri za crnimi oblaci. Pod triemom kraj puta stoji oružan hrvatski seljak i drži dva konja. Gušetić. Na stubah triema stoji drugi Hrvat, stasit čovjek pod oružjem — Ilija. Ruku je ovio oko struka žene, koja se s triema k njemu nagiblje, držeć diete u ruci, a do nje stajaše dječak.

— Ženo, dušo! disaše Ilija, dà, sve je propalo, sve. Gubec zaglavi. Brata mi objesiše u Brežcih, Tahi nam spali kuću. Ja sâm jedva iznesoh glavu. Izda nas prokleti zlotvor Drmačić, izda Nožina. Tude mi ne ima života. Moram bježat, gone me, inače propah. Ne marim za sebe, al za tebe Kato, za ovu nevinu djecu. Idem

put Turske. Ondje bije se boj! Nitko me ne zna ondje. Da štogodj privriedim, pa onda bježmo pod Mletčane. Nà uzmi ovu kesu zlata, čuvaj ju!

— Ilija! Druže! plakaše kroz strah žena, bez tebe da ostanem — bez tebe, živote moj, ja sinja kukavica. A što da kažem djeci, kad me upitaju za otca? Oh ostaj, tako ti boga, poginut ću. Al ne, ne, bježi, za boga. Mogli bi zateć, ubit, jao jadna majko! što si me rodila!

— S bogom! šapnu Ilija, s bogom i poljubi mlado čedo, a uhvativ dječka za glavu pritisnu svoje usne na nevino čelo, i zagrli ženu, grljaše ju dugo, dugo i jako kao da ju grli za godinu dana.

— S bogom, iztisnu kroz plač odtrgnuv od Kate, s bogom do sastanka dušo!

— S bogom — s bogom! jecaše u noć Kata privinuv jače svoje čedo, kad su već oba konjanika odmakla bila u mrak.

* * *

I opet je noć. Kod Jasenovca grada brzaju putem dva oružana pješaka — Gregorić i Gušetić. Konje ostaviše kod plemića Rozalića, znanca svoga, u Zagorju, da ih vrati štajerskomu župniku, jer iduć na konju, svakomu se oku namiću. Brzo idu, gledju preda se, ne govore ništa. Daleko se uklanjaju selom, što iz daljine svietle, boje se da će ih Uskoci prepoznat, jer ih tude obilje ima.

— Ilija, reče Gušetić, niesi li gladan?

— Jesam, al ne marim.

— A ja marim; gladan sam i žedan. Utroba mi gori.

— Pričekaj, niesmo daleko od medje, ondje se možeš najest do sita na turski račun.

— Al prije i poginut ovdje od gladi.

— Jesi li baba? Neznaš li, da nam ulaze trag? Saberi se.

— Ne mogu. Niesam baba, al niesam ni ptica nebeska, koju bog na svoj račun hrani.

— Pa šta ćeš? Da im udjemo u šake?

— Ne ću. Slušaj me. Eno ondje za šumom stoji samotna krčma. Znam ju od prijašnjih vremena. Zloglasna je, hajdučko je ročište. Zadjimo onamo. Napijmo se, založimo se, naspavajmo se do dana, i opet sam svoj.

Ilija oklievaše, časak zatim prista.

— Ajdmo, reče, neka je na tvoje, samo da ne bude zla.

— Kakvo te zlo napinje, nasmija se Gušetić, jesti i piti da je zlo.

Oba seljaka, zašav stranputice, zagrabiše živo. Mjesec je stajao visoko i s daleka vidjelo se o nebu suho grmlje šume i izmedj drveća crvena iskrica, luč iz krčme. Onamo udariše poprečke poljem i za malo nesta ih medju stabaljem.

Za jedno četvrt ure dojezdiše konjanici. Četvorica bijahu, Uskoci na konju, jedan pod širokim šeširom kan da je častnik bio, a uz njega jezdijaše malen čovječac, koj je krila šešira bio navuko na čelo, da mu nije bilo vidjeti lica. Četa se zaustavi sred puta.

— Okrenimo, reče zlovoljno častnik, što nas mučiš ovdje, sred blata i sniega? Okani se Ilije, toga ni sam vrag uhoditi ne će. Bog zna, gdje je. Valjda negdje robi u Turskoj. Evo se ovdje veremo i vučemo i idemo kao medjedi na tvojoj vodiljci, pa ništa. Okrenimo.

— Ne ću, gospodine poručniče, uzprotivi se mali, nije li nas dosta muke stajalo, da im udjemo u trag, a kod Pišeca, gdje stanuje Ilijina žena, mal ih ne uhvatismo. Ovuda su morali nedavno proći, sad idu ludjaci pješke. Vi znate dobro zapovied gospodina Turna. Mi

ih moramo uhvatit. Pričekajte malo, nastavi, spustiv se s konja, da vidim. Eto nà u sniegu dva mužka traga. To su oni. Gle tu zakrenuše u polje, nagnu čovuljak glavu. Ostanite časak ovdje i držte mi konja. Ja ću sam za tragom, da vidimo, gdje se svršuje.

— Idi, pa neka te vrag nosi, zamrmlja poručnik zagrnuv se jače kabanicom a ti, Jovane, podrži medjutim konja toga lopova.

Čovuljak odmaknu poljem prema šumi, sve buljeć u zemlju, a konjanici, stojeć na cesti i tralaličuć kroz zube pjesmicu, gledahu za njim. Za četvrt ure vidjelo se, kako mala spodoba od šume preko polja brza.

— Ha eto ga! reče Jovan, šteta te si nije putem skrhao vrat. Uhoda je.

Čovuljak prispje.

— Eto, viknu, dobar mi je nos. U krčmi za šumom piju.

— Jesu li sbilja? upita častnik.

— Živi, živcati, potvrdi mali. Gledo sam ih s vana kroz prozor. Ajdmo. Al kod šume ostavite konje, da nas ne naslute hulje po štropotu. Četica poleti preko polja do šume. Tu privezaše konje za drveće, a jedan čovjek osta za stražu. Za malo stigoše do krčme.

— Obkolimo ju, reče mali.

Uskoci i častnik razidjoše se širom oko samotne kuće. Malić povuče častnika za ruku i dovede ga potiho k prozoru.

— Pogledajte, gospodine! Eno za stolom sjede i jedu. Onaj brkati je Ilija. Taj da ostane živ, a drugi je Gušetić, toga možete za šalu i poklat.

Oba sjedjela ledjima okrenuta k prozoru. Staklo zacinka, prozor puknu i u sobu puče puška. Oba seljaka skočiv na noge uhvatiše puške i naperiše iz prozora, pred kojim su dva Uskoka stajala zaklonjena za drveće.

— Tko si vraže? kriknu Ilija pa izbaci pušku, a

Uskoci odgovoriše puškom, al ne bijaše u njoj zrna. Puškaralo se i puškaralo, al za te graje otvorila se za ledjima seljaka potiho vrata i kao risovi bacili se zaledjice Uskoci i častnik na seljake. Kratak bijaše boj. Za malo časa ležahu seljaci svezanih nogu i ruku na blatnom podu krčme, dočim je krčmar hladnokrvno točio vino častniku i njegovoj četi.

— A tko će mi platit vino, što su te hulje popile? upita krčmar.

— Ja! nasmija se Drmačić pojaviv se na pragu, pošto je vidio, da su seljaci svezani, ja ću za svoga prijatelja Iliju. Dobar večer, kume, kako je? Od Sevnice ne vidjesmo se.

— Psino, zaškrinu Ilija.

— E brate, stavi se fiškal smiešeć pred njega, žao mi je tvoje mile glave, al više bih žalio onih petsto talira, što mi je za nju obećao gospodin Turn". Zatim sjede uz Jovana.

— Evo ti plaće! baci častnik punu kesu talira uhodi, koj stade biele novce brojiti te napokon reče kroz smieh:

— Punih pet sto! Pravo je. Skupa glava. Jel', Jovane? Nà evo ti škude.

— Juda! zamrmlja Jovan, odmaknuv se od malog fiškala, ne diraj u moje pošteno lice.

XL.

Početkom g. 1573. riešila se bar na pol iza gotovo deset godina ljuta parnica, koja je hrvatski narod toliko suza, toliko krvi stajala. Spora pravda, nagrdjena mitom i prijateljstvom, izreče istom onda svoju rieč, kad bje ciela kraljevina planula, kad se sudci sami sgroziše s posljedica svoje nepravde. Istom kad je kriknuo užasni vapaj sdvojnoga srdca, sgaženog biesom Tahovim, kad je pred očima svieta pukla grdna propast,

kad se je drmao zakon i red, i uvriedjena sviest seoskog svieta posegnula, da smrvi grieh proti naravi, povlast plemstva, napustiše plemići stranku Ferka Taha, koj je sred obćega meteža krute duše, jarostna srdca, uvehla tiela, navijan na muke bolešću samovao na tvrdom Susjedu, kao iznemogao vuk sred svoje jame. Žuč mu je kipila, bio je biesan, kad je gledao s visoke kule, kako se širom vidika diže plamen seljačkog gnjeva pod nebo — a još bjesniji, kad mu ban dojavi, kako sud ište, kako kralj pod oštrom prietnjom nemilosti zahtieva, da se Heningovici polovica svega imanja povrati, onoj Heningovici, koja je s njim bila boj na život i smrt, koja je u srdce ranila obolog boljara obećav svoju kćer njegovu sinu, a udav ju poslije, za mala, ne imućna plemića. Komesari uvedoše Uršulu opet u grad Susjed. Visoko dizaše ohola udova glavu, lice i oko sievaše joj zloradim smiehom, kad je ulazila u grad, iz koga ju nepravda izbaci, a Tahi čučio je poniknute glave kraj svoga kamina, zabuljiv se u gladki kameni pod, škripeć od jada. Dva vraga stanovahu pod jednim krovom, dvie biesne duše u jednom paklu. Jedanput jošte izidje Tahi pred sviet. Na osamnaestoga veljače 1573., malo dana iza Gubčeve smrti viećao je u Zagrebu sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i kad se je plemstvo razbučilo bilo, dovuče se najednom u sbor bjeloglav, sguren starac, žuta uvehla lica, hodeć na štakah, poduprt po svom sinu, Tahi. Buka zatihnu u hip — samo mukao šaput razliegaše se viećem. Starac se postavi pred uzvišenu stolicu bana Draškovića, koj je gladeć bradu upirao svoje žacave oči ljuto u njega. Dignuv suhu desnicu progovori drhtavim glasom Tohi:

— Velemožni, prečastni gospodine bane! Slavni stališi i redovi kraljevine! Pred vaše lice dolazi slab, iznemogao starac, pred vas, koji ste vrhovno sudište u ovoj zemlji i traži od vas pravdu. Zavriedio sam, da me bra-

nite, jer sam služio vierno tri kralja, jer mi je ova moja ruka iznemogla mašuć sabljom na obranu domovine. Prebrojte sve ljute okršaje, u svakom je tekla Tahova krv. Sad sam osušeno stablo. Ne želim, nego da zadnje dane burnog života probavim mirno pod svojim krovom, da spokojno umrem. Al vrazi ne daju. Digoše sjekiru na taj suhi, uvehli panj — na mene. Ne mogu mnogo govorit. Slab sam. Ta vi znate zašto vas molim. Kad zlobne duše podjariše na mene bies zvierskog seljačtva, uvedoše komesari na silu gospoju Uršulu Heningovu u posjed pol imanja moga, moga, velim, jer sam ga za svoj novac kupio. To je krivica, grdna krivica. Ne bje dosta da su me oplienili, spalili, oglobili, da mi je glavi prietila smrt. Još da se s njima dielim. To je krivica, velju, zavrti starac jarostno glavom, ja ne poznajem komesara, ja priznajem samo vaše sudište. Budite pravedni, vratite mi moje. Ja prosvjedujem proti sili, makar kraljeva bila! I starac podignuv glavu pogleda mutnima očima bana.

— Gospodo slavna! planu gnjevno Stjepko Gregorianec, koj je dosele poniknute glave u kutu sjedio, skočiv na noge, gospodo slavna! Prosvjedovat moram ja za svoju punicu gospoju Heningovu. Šta? Dotle li dodje? Zar sud i zakon ništa ne vriedi u ovoj zemlji? Zar je razbojniku slobodno otimati tudje? Nije li dosta bilo krvi i biede? Da je bude više? Sud izreče pravo, zapovjedi kralj, ovršiše komesari. Tko se smie dići na kralja? Imanje Susjed i Stubica djedovina je Heningova roda, a strana kukavica uvuče se u mirno gniezdo, ote ga razbojski. Gnjavio je i davio je nemilo kraj, da se je vapaj čuo do boga. Vi bijaste svjedoci krvavih sgoda, vi znate da je seljački bies prietio satrt prava svoga plemstva. A tko je tomu kriv, tko? Tahi! Dà on! I sad, kad je u domaćem boju toliko propalo duša, kad je pol naše zemlje krvava pu-

stinja, sad, gdje se je driemna pravda iza toliko nesreće probudila, sad traži istočnik svega zla svoje pravo. Gdje je tomu čovjeku duša? Gdje mu je lice? Sramote! Grehote! On ne priznaje komesara sad, gdje učiniše pravo, al ih je priznavao, kad učiniše krivo, kad mu predaše proti pravu cielo imanje. I smie doć na taj posvećeni prag? I smie stati pred bana? Gdje mu je poštenje?

— Stani, viknu drkćuć Tahi, dignuv oči poput tigra i izbieliv zube, zauzdaj otrovni žalac svoga jezika. Tko pobuni seljake, tko ih podmiti? Ti. Ne govorim tebi, govorim cielomu plemstvu za svoje pravo, što ga kralj potvrdi svojom rukom. A ti popravi radje, što si sgriešio, povrati bratu si Baltazaru djedovinu, koju si slabiću ukrao, dà, ukrao, ti njegov brat, njegov skrbnik.

— Laže Tahi, laže, bješnjaše Stjepko dižuć pesti, ja sam imanje medvedsko založio, da popravim naš imetak. — —

— Gospodo, viknu Tahi, ja prosvjedujem proti sili, dajte mi pravo! Dajte!

Starac okruži okom cieli sbor, koj je šuteć slušao svadju biesne te dvojice.

— Pravo mi dajte! škripaše starac.

Al ono plemstvo, koje nekad mahnito klikovaše na jedan Tahov mig, ono plemstvo, komu Tahi bijaše nekad vladar i bog, ono plemstvo sućaše mramorkom. Mraz oprži starčevu dušu i glava mu klonu. Tada će ban:

— Gospodine Tahi. Kralj i sud rekoše svoju i tako će bit. Još velju vam, što mi poručuje kralj. Heningova neka vam vrati novce, koje dadoste Batoru, a vi ostavite Susjed, to je kraljev savjet i moj!

— Nikad! kriknu Tahi i kao munjom dirnut osovi glavu, nikad, ma reko i kralj. Na Susjedu ću umriet, jeste li čuli? Ajdmo, sinko, ajdmo. Tu ne ima života, ne ima pravde. Ajdmo, da ih ne vidim te otrovne zmije.

Podupriev se na sina odvuče se Tahi iz niemog sbora, al kad dodje na vrata zaori iz puste šutnje ko iz groba glas gospodina Vurnovića:.

— To za Ambroza Gregorianca! Ko da ga je ujela guja, potrese se Tahi i klonu u naručaje svojega sina.

XLI.

— Što reče ban? zapita Uršula željno zeta Stjepka, koj je iz Zagreba na Susjed dojezdio bio.

— Tahi ne će, odgovori velikaš zlovoljno punici, koja je sjedila kraj prozora i za kojom je stajala vierna služkinja Lolićka, redeć gospodji kosu. „Ban mu ponudi u svoje ime, da će dobiti sve novce, što je platio Batoru i nek se seli odavle. Al Tahi ne će, sve što ga je skučila nemila bol.

— Moram ga se riešit, pošto, poto, odvrati ljutito Uršula. Samo da znam — — —

— Gospo, šapnu Lolićka, zaboraviste li moje rieči, moju osvetu, koju moj Drvačić toli liepo zamisli.

— Grozno je odviš, mahnu Uršula.

— Pustite me, nasmjehnu se Lolićka, ja se svetim. Vama će dobro doći. Luda djevojka, koju nadjoše ljudi na putu, svejednako boravi u gradu. Moram se osvetiti za toli ljute rane. Dobro sam si pogledala sliku, pripravila sve. Pustite mene, da radim. Molim vas, prignu se žena, na čijem si licu mogao i sad razabrat tragove prijašnje ljepote.

— Da čujemo, što veli Stjepko, reče udova i sagnuv glavu k zetu, prišapnu mu nekoliko rieči. Stjepkovo oko sievnu.

— Divno je, skoči velikaš na noge, dà, pristajem.

— Dobro je, reče Uršula Lolićki, radi, što te volja. Ja si perem ruke.

Služavka kimnu uz smieh i ode.

*
* *

Dne četvrtog kolovoza 1573 sjala je liepa, vedra noć nad krajinom. Zlatna mjesečina treptila je čarobno nad vršci zelene šume, nad srebrnimi zavoji Save. Daleko nakraj vidika izticala se o jasnom plavetnom nebu crna gora. Bajan, divotan mir sterao je svoje mreže nad zemljom, a iz duše šarenog cvieća lepršio je miomiris svietom. Bilo je kasno, sve ljudsko pleme ljuljalo se u sladkom snu — samo jedan čovjek bijaše budan, — Ferko Tahi. Zlatna mjesečina sipala je svoje zrake, preko sjajne mreže zelena bršljana kroz visok prozor Susjedskog grada, na krilu, gdje je stanovao Ferko Tahi. Čudno ljeskalo se svjetlo u staklenih pločah otvorenog prozora, čudno na gladkom kamenom podu sobe, na kojem se je crtala crna sjena bršljanova lišća, a dalje titralo je svjetlo o starinskoj slici Arlandove Dore, dalje padalo je svjetlo na uvehlo bradato lice sjedoglava starca, ležećeg na postelji i još dalje u polumraku bljeskala je mjesečina na sjajnom oružju, što je nad glavom starca visilo. Na postelji ležaše Tahi sam. Mišice žutoga lica zadrktnuše od časka do časka, iz mutnih oči, razplamćenih mjesečinom, čitao si užasnu bol. Držeć na prsih prekrštene ruke, dahnu kadšto iz duše, kadšto stisnu usne i smrači čelo. Skučen. Podagra gmiže poput zmije po njegovih kostih i štipa i štipa ga, da će poludit. Leži i šuti, šuti i trpi, buljeć u sjajnu sinju noć, na starinsku sliku i bilo mu je, kao da se slika smieši, kao da prstom pokazuje u mračni kut, u kojem kutri blieda krvava neman, noseć na glavi žarku, usijanu krunu.

Tiho je. Sad zaškrinuše vrata — nešta šušnu.

Tahi pridignu glavu. Kraj vrata stoji u sjeni crna, nejasna spodoba. Miče se. To je živ stvor. Tahi stisnu oči, otvori ih opet, od lakoga drktanja potrese mu se tielo. Krv mu igra, lubanja da će mu puć, a od mraza ježi mu se koža. Sad škrinu korak na podu, crna spo-

doba koraknu dalje. Tahi zinu od strave. Sad — sad — je spodoba izišla iz mraka, mjesečina prosu joj se licem. Žena je, u crno odjevena, na tamnoj kosi plamti zlatna kruna, o vratu ljeska joj se biel biser. Bliedo joj je i žuto to suho lice, kan da se je digla iz groba. Bliede su joj i pootvorene usne, oko kojih drkće gro- zničav smieh. Crnomanjaste oči blisiču, amo tamo kao divlji oganj nad barom. Lagano ide napried, lagano tiho, nagnula je glavu napried, razkrečila suhe prste — pa se šulja i šulja.

— Isuse! ruknu Tahi, šinuv se u vis; utvoro — tko si — tko si? Je si li Dora — jesi li Jana? Ledeni znoj pokri mu čelo, oči da će izkočit.

Žena se trznu ko od sna i pogleda sliku i zapazi Taha i kriknu kao prokletac u paklu.

— Ja — ja — ha! ha! ha! — ja Dora i Jana — a ti — ti si Tahi — oh! Tahi — zlotvor moga života — Tu — tu je bilo — Ha, ha, ha! Veseli se Arlandova Doro!

Visoko uzprieči se mahnita Jana, tamne zenice razšiše u šir plamteć trostrukim biesom, to glupo uvehlo lice zadrkta u sto grčevitih zadrktajá, i bieli prsti zavinuše se o mjesečini, kao nokti divlje zvieri. I sunu na Taha ko striela.

— Daj mi srdce — da ga jedem — daj mi život, da se probudim! Daj! Daj! Daj! ruknu Jana kroz gro- hotan smieh.

I Tahi skupi svu silu. Uzprečiv se sdvoja npo- segnu za puškom nad svojom glavom. Sad će ju do- hvatit — sad —

— Jao! zavrisnu od boli i klonu natražke. Ne može. Nad njegovu glavu nadnie se žena. Vatrene oči bulje u njega, oštri mu nokti groze. Muklo hripanje izvija se iz njegovih prsi. Stisnuo, skučio se — Sad škrinu žena, sad se dotakoše ledeni prsti njegova vrata. I ruknu,

trznu se, pade mrtav. Još je treptio ledeni znoj na čelu mrtvaca, a Jana skakaše grohoćuć o mjesečini i viknu:

— Evo ti ga, Arlandova Dora! Evo ga!

Skakućuć pope se luda na prozor al za hip izčeznu, a iz dubine zaori grohotan krič.

U jutro nadjoše u postelji lješinu Taha, a pod prozorom ostanke lude Jane pod ruhom Arlandove Dore.

Tako osveti se Lolićka.

XLII.

Poražen bje hrvatski puk, zagušen slovenski narod, utrnut plamečak prosnutka čovječje sviesti, koja je izpod jarma tisućljetne varke, izpod krvničkog mača dizala do neba ruke, neka se bog sjeti najjadnije djece svoje, one sviesti, koja se prenu na noge poput diva, da satre gvozdenom pesti predsude vieka. Al prerano sinu to proljeće svietu, mraz sažga prve mladice slobode, koja je za malo dana uminula kao san preko zemlje, ostaviv za sobom samo krvavi trag sbilje. Seljak se dignu i pade, dignu se ko čovjek, pade ko junak i morade pasti, jer na one dvie, tri brazde hrvatske i slovenske zemlje na Savi i Sutli, odakle smjedoše ljudi viknut u sviet, da su svi sinovi Adama ravni, dignu se vojska i plemstvo cieloga carstva. Velik bijaše gospodski bies, strašna gospodska osveta. U Zagrebu, Celju, Ljubljani bijahu pune tamnice seljačkih duša, u Zagrebu, Celju i Ljubljani navijala je ljudska bjesnoća pod krinkom svete pravice tjelesa seljaka na krvave muke, da im izvadi iz duše i zadnju iskricu tajne, a iz drkćućih usti ozva se ako iz jedne duše vapaj: „Hćedosmo biti ljudi, hćedosmo biti slobodni!

Na celjskom gradu izgubi Pavao Šterc glavu, u tamnici biskupa zagrebačkoga čamili su Pozebec i Lepoić. I Pozebec zaglavi na stratištu, a Lepoića spasi kukav-

ština, jer je kod Stubice prvi napustio bio seljačku vojsku. Car ga pomilova na molbu Gjure Draškovića. Iliju Gregorića i Gušetića dovede vojska u Zagreb, gdje je brza ruka banskoga suda začepila bila Gubčeva usta na vieke, da ne izidje na vidjelo zvierstvo boljara. Al drugče bude sudjeno Iliji. Njega i druga mu dade car dopratit pred sud bečkoga grada. Tu raztezahu njemačka gospoda jadnim hrvatskim seljakom uda, tu ih tiskahu nemilim škripcem, al i njemačka gospoda čuše iz ustiju sumrtvih hrvatskih seljaka:

— Hćeli smo biti ljudi, slobodni.

I kad bje upisano crno na bielom sve tiranstvo boljara, kad je neumitna ruka, koja bilježi sudbinu svieta, utisnula viečan žig u čelo gospodsko, rinuše Iliju i druga mu smrvljenih kosti od carskoga stola i odpremiše pod verigami natrag u Zagreb. Godina dana uminu od Tahove smrti. Gušetić bje izdahnuo u tamnici od rana mučilišta, al Ilija osta zdrav i zadnja žrtva seljačke bune pade njegova glava na trgu svetoga Marka od krvničkog mača, jer gore muke zabrani im car, zabrani strašno kajanje, koje je iza krvavog suda stezalo srdce gospode. Nije zaludu tekla seljačka krv, plemić oćuti tu krupnu šaku, i prenu se u čovječju sviest a seljak nije već trpio zvjerskih muka.

Još malena šaka stenjala je u ljubljanskoj tamnici, hrvatski seljaci Bistrić, Svrač, Drvodelić, Bartollć, Turković i Uskok Marko Nožina, koga uhvati Joško Turn. Al jedne noći prije nego će im pući samrtni sud, reče im Nožina:

— Braćo! Sutra će nas povješat. Poginut ćemo sramotno. Bolje je, da poginemo danas, da padnemo junački. Nije meni mnogo do moga života, al čovjek sam pošten, i zavjerih se Iliji, da ću mu pazit ženu i djecu. To me peče, ne bih mogo mirno umrieti. Straža je slaba, a jedan stražar je naš čovjek, koj će drugove u

noći zabavljat vinom. Provalimo, pa što bog da i junačka sreća.

— Provalimo, Marko!

U rano jutro pako nadjoše gospoda razvaljena vrata, slomljene okove, na zemlji svezanog stražara. Hrvati umakoše sretno na užas kranjske gospode, kojih nadvojvoda Karlo nemilo počasti radi mamurne straže.

I Susjedska pravda, izvor krvave bune, svrši se napokon. Uršula pogodi se s djecom krvnika, izplati Gavri Tahu, sudcu banskoga stola, 40000 forinti i zavlada cielim imanjem.

XLIII.

U Klanjcu bijaše proštenje. Šareni sviet vrvio je amo i tamo, seljaci Hrvati, seljaci Štajerci, trgujuć, pijuć, vičuć i šaleć se. Bune ne sjeća se nitko, davno je minula. Najviše svieta tiskalo se oko sliepca krajišnika u odrpanoj halji. Mirno sjedjaše garavi, bradati svat na zemlji vukuć gudalo po brundavih guslah, pjevajuć hrapavim grlom junačke pjesme, kako pade Nikola Zrinjski, kako se proslavi Sibinjanin Janko. Čudno se orila pjesma, čudno sliepcu klimala glava, gusle brundale, a dinari padali u sliepčevu kapu.

— Toga sam čovjeka negdje vidio u svom životu, reče malen na seljačku odjeven ridjan svomu susjedu u kolu pred sliepcem. Ne znam gdje, nit ga mogu pravo razabrat, jer mu prosieda brada pokriva lice. Ah znam, nastavi, al onda ne bijaše sliep. Nu s bogom, kume! Večernica je minula, meni valja poći. Ima dobran komad puta do mojega sela, staza ide gorom i žena me čeka.

— Eh, ne šali se susjede, žena te čeka, dà ima, hvala bogu, tri godine dana, da si ju odveo iz službe gospoje Heningove, i bila je već onda udovica. Valjda nieste više ludi. I ti si svat, što ga je već koj vjetar propuhao svietom.

— Šuti, reći će mali, bilo, pa prošlo. Kuća mi dobro stoji. Malim novcem sa 500 škuda uredih si gospodarstvo, pa sam, hvala bogu, svoj čovjek. S bogom!

Na prvu rieč malog trznu se sliepac malko, gudalo teklo mu je mirnije i kan da je uho pridigo prema strani, gdje je mali stajao. U jedan put zataknu gudalo za strune, pokupi kapu i reče svietu:

— Hvala, braćo, na dinaru, na milosrdnom daru i ne lišio vas gospod nikad očinjeg vida. Laku noć!

Sliepac se protura svjetinom i krenu tapajuć pred sobom štapom prema gori.

Dobrano se je mračilo, kad je mali seljak ridjan, iduć hrlim korakom, došao na vrh uzke gorske staze, uz koju se na desnoj strani uzpinjala gusta šuma, a na lievoj zievala duboka propast. Došav na vrh zapazi mali čovjeka gdje pod hraštom sjedi tik puta i jede — pogleda bliže. Bijaše to onaj sliepac. Seljak se lecnu smotriv odavna poznato mu lice krajišnika, al se brzo osviesti, sjetiv se, da je čovjek sliep, pak pobrza da mine uz čovjeka, i da se spusti niz drugu stran briega.

— Stoj! zagrmi u jedan put sliepac.

Seljaka protrese taj poznati glas i stade nehotice. Da pokroči dalje, al krajišnik skoči pred njega i upre divlje, za čudo jasne oči u ridjana.

— Zdravo, Šime Drmačiću! Drago mi je da se poslije dugo vremena opet sastajemo. Dugo sam te tražio i našo sam te hvala bogu. Poznaješ li me, kume? reče krajišnik, lupiv seljaka po ramenu. Ridjan ne pisnu, već je samo blied buljio u zemlju.

— Ne poznaješ li? viknu krajišnik, ej slaba ti je pamet. Reći ću ti. Sjećaš li se Uskoka Marka Nožine, šta?

— Sjećam, dahnu Šime drkćuć.

— Drago mi je, ter te nije ostavila pamet, nastavi

kroz šalu Marko. Dodji sjedni do mene, imam ti dvie reći, i uhvativ seljaka za ruku povuče ga do hrasta i pritisnu ga kraj sebe na zemlju, zatim progovori mirno.

— Valjda niesi zaboravio, kako se ono seljaci na Savi digoše na gospodu. Tu si bio ti, bio sam i ja. Posljednji put vidjesmo se u Videmu, je l'? Ponieh pismo medj Uskoke, neka se i oni dignu. Sve je dobro bilo i da će braća skočit al jednog jutra u zoru, kad izidjoh pred svoja vrata, dočeka me četa vojnika, sgrabi me, okova me i povede u tamnicu u Ljubljanu. Tu je bilo izdaje. Jedan moj znanac od straže, koja me je pratila, dokaza mi, da je u Kostanjevici kod obrštlajtnanta bio neki kržljavi seljak. Po kazivanju razabrah, da si ti bio. Je l'?

Drmačić ne progovori.

— Jesi l' bio? kriknu Nožina, izvadiv iz njedara samokres.

— Jesam, šapnu Drmačić poniknute glave.

— E vidiš, da sam pogodio. Čuj dalje. U ljubljanskom duplju sjedjah o suhom kruhu, o hladnoj vodi, ma ko pas. Ništa niesam znao, kako sreća braću služi. Tada jednog dana dovedoše u lancih cielu hrpu seljaka i dočuh, da je Turn kod Krškog razbio Kupinića a Drvodelić reče mi, da je izdaja. Čuješ li, izdaja. Tada poče gora muka. Svaki dan vodili nas pred sud, raztezali nam ruke i noge, savijali nam uda u gvozdeni škripac, gledaj, još je vidjeti na ruci tragova! I da će nas objesiti. Za sebe ne bih bio mario. Al razumih, da je moj pobratim Ilija potučen, uhvaćen. Moja žena i djeca imaju zaklona kod roda, al ne imaju Ilijina. Bilo mi je žao. Da provalimo. Posluži nas sreća. Provalismo, utekosmo. Ja se odielih od drugih i bludio sam po gori i šumi ko gorski vuk. Tražio sam Ilijinu porodicu. Tad saznah u gorskoj krčmi, da si ti u Planini pobunio proti nam puk i izdao Pavla Šterca u gospodske ruke, saznah

poslije u ovom kraju, kako si izdaju kod Krškog meni upisao u račun. Govori, je l' tako, je l'? kriknu Marko plamtećih očiju, navinuv samokres.

— Jest, dahnu štrepeć seljak.

— Vidiš, da pravo govorim. Spavajuć u grmu danju a hodajuć noćju, tražio sam Ilijinu djecu. Dodjoh do Osvaldove kuće u Pišecu. Osvalda proćeraše gospoda, jer je zaklanjao buntovničku djecu. Kata je umrla a djeca prosjačila po kraju. Skupio sam ih i odveo plemiću Miliću u gori pod Okićem. Izbavih ga jednom iz turskoga robstva. Rekoh mu, neka se oduži, neka primi na dušu Ilijinu djecu. I primi hvala bogu. Još da pogledam svoje. Udarih u naše gore. Noćju dodjoh u selo. Nadjoh, da su na dobroj brizi, kod strica popa. Izljubih se s njima — oh — tako ih niesam nikad poljubio. I stric popo mi reče, kako mu je Jovan Kovačević pričao, da je Gregorić kod Jasenovca uhvaćen, i da je neki Drmačić dobio za to 500 talira. Je l' tako, reci? viknu Uskok izbieliv zube i naperiv samokres na Šimunova prsa.

— Jest — jest! trepetaše seljak, kao da ga groznica trese.

— Eh, vidiš, kume, skoči Uskok na noge, ti si kriv, da sam još i sad živ. Da nije tebe, bio bih se predao sudu, neka mi skinu glavu. Jok! rekoh. Marko valja potražit kuma Šimu. A kako? Na sunce ne smieš izići, tà već si sudjen na vješala. Tad se domislih pameti. Pustih bradu, da mi pokrije lice, sklopih oči, kanda sam sliep, uzeh gusle javorove, da pjevam narodu po sajmovih i crkvenih sborovih. Siromah sliepac u traljah, tko za njega mari, tko bi ga prepoznao, ta buna je davno minula. Išao sam gudeć od kraja do kraja, od sela do sela, da potražim tebe — čuješ li tebe!

Uskok umuknu. Mjesec stajao je visoko nad protivnim briegom, i čudno sievahu mu traci u tamnih

očih, na mrkom licu krajišnika, al čudnije na bliedih obrazih seljaka, koj se je pod hrastom skutrio bio.

— Dočuh, da si u tom kraju, da si seljak imućan, da si se oženio. Mirovat hoćeš, je l'? Od krvave plaće? Dodjoh amo. I danas prepoznah izmedju hrpe tvoj glas. žmirnuh, prepoznah tebe, i eto sad te dočekah, kume, na račun.

Krajišnik, zapiljiv crne oči u seljaka, jedva disaše.

— Ej, kume, šta veliš? nasmija se Marko.

— Dat ću ti sto talira! Pusti me! šaptaše seljak.

— Malo.

— Dat ću ti dvjesta.

— Malo.

— Pol svoga imanja, drktaše Šime.

— Malo, malo, zagrmi krajišnik, da mi carevinu daš, premalo bi bilo. Glavu daj, dušu daj, skote, za sve one suze, za svu onu krv, koja je radi tvoga izdajstva protekla. Glavu daj! škripaše krajišnik, i dignuv šakom seljaka na noge, povede ga kraju propasti, u kojoj je kroz noć šumio gorski potok.

— Zavirni u tu dubinu. Strma stiena kao odsječena. Trideset hvati ima do dna, a dolje je kamen i krš. Dobra postelja, je l'? I meni je na san. Pogibe mi pobratim, a ja sam gonjena zvier, suha grana, odsječena od stabla svojih milih, od svega svieta. Mira mi se hoće. Dobro skačem, i tebi su noge lagane. Šta misliš?

Leden znoj provre na čelo seljaka, usnice mu drktahu, oči bludjahu desno i lievo, kao da traže izmaka. Šime uzmaknu korak, i upre se u lievu nogu — al u taj par dignu Uskok glavu i ruke, stisnu ih oko malog seljaka ko gvoždje i sunovratce sunuše oba u crnu dubinu. Sdvojan krič prodrkta zrakom, sdvojan krič odjeknu od šumskoga vrhovlja — i sve utihnu, samo je

u dubini gorski potok šumeć pjevao samrtnu pjesmu, samo je mjesec stajao nad briegom, vireć u krvave valove potoka.

XLIV.

Kao šareni zlato-krili leptir doprhnu proljeće u kraj. Iz mlade zelene gore proviru srebropjene žice preko mekanog maha u dol, kao stidne djevice povirivahu glavice miloduhog cvieća u sviet, vesela jata ptica pršahu sa živice na živicu, sa grma na grm, a gorska šuma toli je živa, toli zelena, a sunčano zlato drkće od milote po vršcih starih dubova, zapliće svoje čarobne zrake u pomladjelo granje. Daleko od svieta, podno okićke gore stoji na brežuljku starinski drveni dvor, zavičaj plemića Milića. Po kući penje se pod krov zeleno ružino granje, a po njem plamte bez broja stoliste ruže. Na starom pocrnjelom krovu raste mah, stoji netresk, koj brani kuću od striele. Izpod strehe izvija lastavica prevrćuć svoj radoznali vrat, a zlatne pčele lebde iz ulišta rojem od ruže do ruže, po starih lipah pred dvorom, po bielom i ružičastom cvieću voćaka, koje se nižu niz brdeljak oko dvora, a dolje pod humkom stoji pod šiljastim krovom — drven zdenac, oko kojeg se savija debeo bršljan. Sve je toli čisto i redno, toli milo i voljko i kad pogledaš u male prozore dvorca, na kojih treperi danje svjetlo, iza kojih proviruju biele zavjese, čisto ti se duša smije, a i oni visoki jablani, koji se, pozlaćeni od sunca, dižu oko imanja, kanda drkću od radosti, kanda prijazno prema dvorcu prigiblju glave. Večer je, tiha jasna večer. Gora se plavi, nebo se rudi. Pred dvorcem sjedi na kamenoj klupi jak, pristar čovjek; živih očiju, a k njemu se privinula zrela al liepa žena, milo gledajuć u dva vita mladića, koja sjedjahu na zemlji pred njom, milo gledajuć u mlada, liepa svećenika, koj je poniknute glave pred

njome stajao. Starac zaklopi veliku knjigu, koja mu je na koljenih stajala, i progovori svećeniku ovako:

— Sinko! Evo sam ti čitao burne prigode krvave seljačke bune. Svojom sam ih rukom zabilježio, kako mi ih očiti svjedoci dojaviše, jer sâm te žalosti vidio niesam. Kad buknu nesreća, zadjoh sa svojom ženom u taj gorski zakutak, da si ne kaljam ruku nevinom seljačkom krvi. U toj knjizi zapisano je i ime Ilije Gregorića — tvoga otca, koj izgubi glavu. Ne plači, bio je pošten čovjek. A pročitah ti sve to istom sad, jer si svoj čovjek, jer si vriedan i uman, jer si sluga božji, da znaš kako je bilo, kako bi moralo biti. Ne plači, odkad vas troje djece Uskok u moju kuću donese, bijah vam otcem, a ova moja žena majkom. Tvoja braća su vriedni, sretni seljaci, slobodni ljudi, kojim ja poklonih kuću i zemlje kraj moga imanja. Ti si htio biti svećenik, da vas svoj viek moliš za dušu svoga otca, svoje majke. Pravo je tako, al nije to sve. U tvojoj desnici gori baklja istine, nad tvojom glavom lebdi sila svetoga duha, sa tvojih usana truni se sladka mana zakona ljubavi, koj nas uči, da su svi ljudi braća po bogu. Oh idi medju puk, iz kojeg si niko i diži ga na noge kao milosrdni Samaritanac, dodirni se andjeoskim krilom njegove duše, otvori tomu zapuštenomu cvieću dušu, neka mu se miris razpline svietom, pusti da rosa božje ljubavi, ljudske blagoće, vrline pada na srdce našega puka. Ako mu je kora tvrda, ako mu grane niesu vite, ako poraste bodljiv trn, nije od naravi takov. Tvoj je otac pao, pale su stotine drugih, al iz njihove krvi niče novo sjeme. Već sada jenja kruta sila tiranstva, al doći će dan po dugih nemilih ljetih, gdje će bog popravit, što su ljudi sagriešili, gdje će seljak dizat slobodno čelo, kao i plemić. Tvoj otac nasluti kroz san novo doba, i hćede ga doživit. Prerano je bilo. Al ti idi, pripravi taj dan plamenom molitve, silom ljubavi.

Vi pako, sinci, okrenu se plemić svojim sinovom, ne zaboravite, da ste ljudi, da su svi ljudi braća, pamtite, da je samo onaj pravi plemić, u kom bije plemenito srdce, da vrlina djeda nije jaka oprat opačine unučadi. Budite blagi i dobri. Kratak je put od kolievke do groba, samo jedan ima put dobrote za plemića i kmeta, a u raju sjedi i car i prosjak jednako za stolom božjim Imajte duše za puk, ko što sam imao ja!

U oku mladog svećenika zatrepti suza, kleknu i poljubi starca, poljubi gospu u ruku.

— Dà, kunem vam se, kliknu staviv ruku na srdce, bit ću apoštolom blagoće i ljubavi, sijat u srdce ljudi zlatno sjeme bratinstva, da podju tragom Abelovim, da se ne izvrne ni bogataš ni seljak u Kaina, a zadnji dah moga života biti će molitva za sreću vašu i vašega roda.

Tad skočiše mladi plemići i zagrliše mladoga popa kroz klik:

— Zagrli i nas, blagoslovi nas, brate! a gospi Sofiji zadrkta u oku zlatna suza.

Tiha bje večer, milo je gledalo zalazeće sunce pošteni dvorac i dobre ljude, tiho je bilo, samo miris cvieća prhao je po svietu. U to graknu na blizom drvetu gavran, al mladi plemić skoči, trgnu iza pojasa pušku, namjeri. Planu, crna ptica pade mrtva na zemlju, a kroz noćni mir samo si čuo pjesan slavulja, gdje iz luga pozdravlja zlatne zviezde na nebu.

XLV.

Sred mjesta Stubice stoji stara crkva, a u njoj pod svodom na lievoj strani velika kamena ploča. To je nečiji grob. Dà. Na kamenu stoji pod tvrdim oklopom krupan čovjek. Duga mu brada, brkovi dugi, čudna rudasta kosa, debele usne, debeo nos. Nagni glavu i čitaj! Tu počiva Ferko Tahi. tu Jelena gospa. Slavna li čovjeka! Kamen bar veli. Proslavio se pod tri kralja

za Magjarsku, veli kamen — al gnjavio hrvatski puk. Bijaše vriedan, pošten, sretan, veli kamen. Oh ne dao bog nikomu takove sreće! Al kad gorsku dolinu prikrili noć, potresu se kosti sred groba, a iz kamena skoči prokleta sjena oklopnika i bježi iz crkve, tà dosta stenje cieli dan pod težkim kamenim jarmom a u kući božjoj koja njegova nije, dosta da po njegovih kostih gazi seljačka noga, da kroz zidine grme orgulje poput trublje posljednjeg suda. Da bar sbrisat može sa kamena svoje ime, da ga bar ne stane iz pameti ljudske. Ne! Nek sieva to prokleto ime do sudnjega dana, nek se smije taj kamen paklenim rugom o slavi, vrlini, poštenju. I bježi iz crkve u noć. Ali jao! Na svakoj grudi posrću mu noge, na svakoj stopi liepi seljačka suza. Na kamenu pred crkvom sjedeć plače i on, plače kroz cielu, crnu noć. Eto na istoku bieli se dan, po vrhovih drkće zora. Još jednom diže oklopnik glavu, da pogleda brdo nad mjestom, da pogleda svoj ponositi grad. Groza ga strese. Ne ima već kamenog grada. Po vrhu, gdje je nekad vijorijo ponositi stieg gospodina Taha, ide seljak za plugom i pjeva veseo jutrnju pjesmu. Sjenka boljara se trzne i umine u grobnicu, pod prokleti kamen, a slobodna pjesma pliva daleko, daleko zelenom gorom, gdje se razlieva sjajna rumen probudjene zore, gdje niču na nebu ruže iz mučeničke krvi hrvatskog i slovenskog puka, što ga pogazi oholi bies u prosnutku zlatne slobode. Cvati, ružo rumena, cvati, posvećeni cviete, vij se nad grobom nevoljnih ljudi, koji digoše mač na zakon varke i laži, koji digoše mač za zakon prirode svete, cvati, jer se je mladi rodio dan, i čista rosa pada u srdce puka, rosa blagoće i ljubavi bratske. A ti, hrvatski mladi sokole moj, uberi taj cvietak, za klobuk ga djeni i ponosi se njime pred viekom i svietom.

